

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník IX 4 • 2013 cena 2,99 €

ZDRUŽENIE KATOLÍCKYCH DUCHOVNÝCH PACEM IN TERRIS

GUSTÁV HUSÁK VO VYŠETROVACEJ VÄZBE ŠTB

STRETNUTIA NEMCOV Z NDR A NSR V MAĎARSKU

ÚPN HĽADÁ PAMÄTNÍKOV TZV. AKCIE B

Postihlo Vás, alebo niekoho z Vašich príbuzných, známych a priateľov nútené, resp. násilné vysťahovanie z Bratislavy alebo iných slovenských miest na vidiek počas tzv. Akcie B (byty) v rokoch 1952 – 1953?

Ústav pamäti národa pripravuje publikáciu o Akcii B (byty) na Slovensku a hľadá obeť núteného presídlenia, ako aj ich potomkov, rodinných príslušníkov, priateľov a známych, ktorí by sa chceli podeliť o svoj príbeh, či poskytnúť ÚPN dokumenty súvisiace s Akciou B.

Ďakujeme.

Kontaktná osoba:

Mgr. Branislav Kinčok

Tel.: 02/593 00 333

E-mail: branislav.kincok@upn.gov.sk

ELEKTRONICKÁ KNIŽNICA ÚPN

Chceli ste si zakúpiť knihu z produkcie Ústavu pamäti národa, ale zistili ste, že je už vypredaná? ÚPN vám prináša možnosť, ako sa k nej dostať ľahko a bezplatne.

Ústav pamäti národa sprístupnil na svojej stránke elektronickú knižnicu. Obsahuje publikácie z bohatej produkcie ÚPN, ktoré sú už vypredané a záujemcom o slovenské dejiny tak ponúka možnosť ich bezplatného stiahnutia. Ústav pamäti národa sa aj touto cestou snaží priblížiť svoju prácu širokému okruhu záujemcov. Elektronická knižnica je systematicky dopĺňaná o nové tituly.

Branislav Kinčok
redaktor

Vážení čitatelia,

jednou zo základných úloh Ústavu pamäti národa je vykonávanie úplného a nestranného hodnotenia doby neslobody. Jej hlavnými reprezentantmi boli totalitné ideológie nacizmu (fašizmu) a komunizmu. Ide o veľmi príbuzné totalitné ideológie a preto je dnes zarážajúce, že k všeobecnému odsúdeniu došlo iba v prípade jednej z nich – nacizmu.

Prvotnú príčinu možno hľadať v situácii tesne po skončení druhej svetovej vojny. Vtedy víťazné mocnosti v Norimbergu zriadili Medzinárodný súdny tribunál, ktorý od 20. septembra 1945 do 1. októbra 1946 súdil národnosocialistických pohlavárov a národnosocialistické organizácie. Priebeh procesu sledovala svetová verejnosť, ktorá sa oboznámila so strašnými faktami vojnových zločinov nacizmu. Tým došlo k všeobecnému odsúdeniu tejto ideológie ako nebezpečnej pre ľudstvo. K odsúdeniu ideológie marxistického komunizmu však vtedy nedošlo, pretože jednou z víťazných mocností, a tým aj sudcom v Norimbergu, bol jej nositeľ – Sovietsky zväz. K zmene tejto situácie nedošlo ani po 31. decembri 1991, kedy prestal Sovietsky zväz existovať, čím bol marxistický komunizmus definitívne porazený. Dnes, keď poslednými komunistickými mohykánmi zostali len Čína, kde politický systém krajiny aj naďalej zostal pod priamou kontrolou komunistickej strany, avšak centrálne riadenú hospodársku politiku presmerovali na úspešnú liberálnu trhovú ekonomiku, resp. KĽDR a Kuba, sa na všeobecné odsúdenie ideológie komunizmu naďalej len čaká.

Po rozpade sovietskeho bloku sa zdalo, že existencia totalitných režimov je už minulosťou. Ide o naivnú predstavu, pretože ideologický vplyv nacizmu a komunizmu nevymrel, ale sa v rôznych mutáciách aplikoval v mnohých politických stranách a systémoch a takto sa v modifikovanej podobe uplatňuje aj naďalej v politickom živote 21. storočia. O to nebezpečnejšie je to v prípade komunizmu, ktorý ako zločinecká ideológia nebol dodnes všeobecne odsúdený a najmä medzi západnými intelektuálmi má vášnivých zástancov. Ideológie a režimy sľubujúce „pozemský raj“ sa hlásili a aj naďalej hlásia k slovu najmä v situáciách, keď sa demokracia nachádza vo vnútornej kríze a keď sa totalitným ideológom a vodcom ponúka ako vhodný nástroj na uchopenie moci radikalizovaná masa skladajúca sa z vykorenených a frustrovaných jedincov. Preto je dôležité, aby dnes, v čase rastúcej hospodárskej a spoločenskej krízy, neboli jej výsledkom nové totalitné ideológie.

K vyváženému a nestrannému hodnoteniu oboch totalitných režimov a ideológií nezanedbateľne prispieva aj časopis *Pamäť národa*, ktorý týmto číslom ukončuje svoj IX. ročník. Na jeho stránkach historici (nielen z prostredia ÚPN) publikujú výstupy z výskumu teórií a reálnych skúseností s existenciou týchto ideológií a režimov na Slovensku, pričom sa im snažia venovať rovnakú pozornosť. Historik totiž nemôže podliehať politickým či mediálnym tlakom, politickej korektnosti, prípadne akejsi „módnosti“ historických tém a téz. V takom prípade by sa spreneveril podstate a princípom slobodného vedeckého výskumu. Redakcia časopisu *Pamäť národa* sa preto bude usilovať aj v nasledujúcom jubilejnom X. ročníku tento nastavený trend udržať.

ŠTÚDIE

- 3** Pavol Jakubčín
Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris vo Východoslovenskom kraji pod ochranou Štátnej bezpečnosti
- 17** Branislav Kinčok
Vyšetrovanec číslo 1940. Gustáv Husák vo vyšetrovacej väzbe Štátnej bezpečnosti (1951 – 1954)
- 40** Krisztina Slachta
Operatívna skupina Stasi v Maďarsku a Paneurópsky piknik. Stretnutia Nemcov z Nemeckej demokratickej republiky a Nemeckej spolkovej republiky pri jazere Balaton v Maďarsku

MATERIÁLY

- 54** Dominik Šabo, Mária Herdová
Rehoľa tešiteľov zo Zlatých Moraviec a priebeh Akcie K
- 59** Michal Miklovič
Pobočka Hlavnej správy rozviedky v Bratislave 1969 – 1971

SVEDECTVO

- 69** Martin Lacko
Prežil vlastnú popravu. Príbeh Štefana Fáreka z Kľaku 1944/1945

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

- 86** Martin Lacko
„Z novembrového prevratu vyšli víťazne komunisti.“ Rozhovor s bývalým politickým väzňom Martinom Hagarom

112 ÚPN INTERNE

Pamäť národa

4 • 2013
ročník IX
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA
Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA
Šéfredaktor
PhDr. Peter Sokolovič, PhD.
Redaktori
Mgr. Branislav Kinčok
Mgr. Ján Mitáč
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA
Predseda
prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Členovia
PhDr. Igor Baka, PhD.
prof. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
Beáta Katrebová Blehová, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Norbert Kmeť, CSc.
PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.
PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.
PhDr. Michal Pehr, PhD.
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
Ivan A. Petranský, PhD.
Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA
Mgr. Adam Vanko

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA
Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.

TLAČ
Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE
Mierová konferencia duchovných
Trenčianske Teplice, 1. novembra 1950
Zdroj: TASR

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2013
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
21. 1. 2014

ZDRUŽENIE KATOLÍCKYCH DUCHOVNÝCH PACEM IN TERRIS VO VÝCHODOSLOVENSKOM KRAJI POD OCHRANOU ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

PAVOL JAKUBČIN

Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris (ZKD PIT) bolo kňazskou organizáciou, ktorá vznikla na začiatku 70. rokov v Československu a de facto bolo pokračovateľom Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva. Podpora štátnych orgánov pre ZKD PIT bola vzhľadom na okolnosti jeho vzniku i celkové pôsobenie samozrejmosťou. Osobitnú pozornosť však združeniu venovala aj Štátna bezpečnosť, ktorá monitorovala nielen vývoj v samotnom združení, ale aj aktivity namierené proti jeho existencii a svojimi prostriedkami sa snažila združenie ochraňovať a posilňovať jeho autoritu v spoločnosti.

Nasledujúci príspevok ponúka pohľad na Združenie katolíckeho duchovenstva Pacem in terris cez optiku Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Prameňom pri jeho tvorbe boli predovšetkým materiály Krajskej správy Ministerstva vnútra v Košiciach, konkrétne jedného oddelenia jej druhej správy, ktoré sa v priebehu 70. a 80. rokov zaoberalo existenciou a pôsobením cirkví na území Východoslovenského kraja. Obsahom príspevku nie je zmapovanie vývoja a činnosti tejto kňazskej organizácie¹, ale priblíženie toho, ako sú existencia a pôsobenie združenia zachytené v záznamoch ŠtB a aké opatrenia samotná bezpečnosť (Krajská správa Ministerstva vnútra v Košiciach) vo vzťahu k združeniu vykonávala. Keďže pramenné mate-

riály pochádzajú len z jedného kraja, nie je ani tento pohľad ucelený a vyčerpávajúci. Príspevok je skôr prvým krokom, čiastkovým výsledkom, pri snahe zachytiť pohľad a aktivity Štátnej bezpečnosti vykonávané smerom k Združeniu katolíckeho duchovenstva Pacem in terris. Niektoré všeobecné zistenia, ktoré príspevok prináša, je však možné preniesť aj na celoslovenskú a celoštátnu úroveň.

Vo Východoslovenskom kraji malo svoje sídlo sedem biskupských úradov rôznych cirkví.² Správa (S) Štátnej bezpečnosti v Košiciach preto venovala náboženskej otázke a pôsobeniu cirkví nemalú pozornosť. Cirkvami sa zaoberalo jedno oddelenie v rámci II. odboru Správy ŠtB v Košiciach, pričom jeho označenie sa vzhľadom na meniacu

sa štruktúru S ŠtB menilo. Vo vzťahu k náboženstvu a cirkvám bolo hlavnou úlohou S ŠtB Košice viesť boj proti ideologickej diverzii, ochraňovať pred negatívnymi vplyvmi nepriateľskej ideológie mládež a odhaľovať „*formy uplatňovania nepriateľskej ideológie zo strany cirkvi, siekt a reholí*.“³ V rokoch 1966 – 1971 sa cirkvami zaoberalo 6. oddelenie II. odboru Krajskej správy Ministerstva vnútra (KS MV). Náčelníkom oddelenia bol v tomto období Demeter Krajňák a po ňom Fedor Chomišák. Okrem náčelníka pracovalo na oddelení pred zmenou organizačnej štruktúry v júli 1971 sedem referentov.⁴ Od 1. júla 1971 sa organizačná štruktúra mierne zmenila a oddelenie, ktoré malo na starosti cirkvi sa premenovalo na 2. oddelenie II. odboru. Náčelníkom

1 Pre Združenie katolíckeho duchovenstva Pacem in terris používam v príspevku aj pomenovania kňazské združenie, kňazská organizácia, združenie katolíckych duchovných, či jednoducho Pacem in terris.

2 Na území Východoslovenského kraja mali v období 70. a 80. rokov svoje sídlo: Rímskokatolícky biskupský úrad v Košiciach, Rímskokatolícky biskupský úrad v Spišskom Podhradí, Rímskokatolícky biskupský úrad v Rožňave, Gréckokatolícky biskupský úrad v Prešove, Pravoslávna eparchia v Prešove a Pravoslávna eparchia v Michalovciach, Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku v Košiciach.

3 Hlavné úlohy Správy ŠtB Košice. Pozri <http://www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/sprava-stb-kosice/hlavne-ulohy.php>

4 Pre porovnanie, v rovnakom čase (jún 1971) počet referentov na ostatných oddeleniach II. odboru (kontrarozviedny odbor) bol nasledujúci: 1. oddelenie (zaoberalo sa problematikami USA, Veľká Británia, Francúzsko) – 14 pracovníkov, 2. oddelenie (Nemecká socialistická republika, Rakúsko) – 6 pracovníkov, 3. oddelenie (vívoví cudzinci) – 13 pracovníkov, 4. oddelenie (výjazdy) – 6 pracovníkov, 5. oddelenie (vnútorné bázy) – 8 pracovníkov, 7. oddelenie (kontrarozviedna ochrana socialistickej ekonomiky) – 12 pracovníkov. Z toho vyplýva,

oddelenia bol Andrej Kontúra. Na oddelení pracovalo ku koncu decembra 1974 osem referentov. K 1. januáru 1975 sa štruktúra správy opäť zmenila a oddelenie zaoberajúce sa cirkvami bolo označené ako 3. oddelenie II. odboru. Na čele oddelenia sa do roku 1990 vystriedalo viacero náčelníkov: Andrej Kontúra, Pavol Kubej, Ondrej Jestrebi, Ján Babej, Michal Helemik, Viliam Blánár, Andrej Dembický. K decembru 1988 bolo na oddelení zamestnaných deväť referentov.⁵

NÁVRAT „TRÓJSKEHO KOŇA“

Združenie katolíckeho duchovenstva – Pacem in terris vzniklo v Československu v období normalizácie, začiatkom 70. rokov. Keďže počas normalizácie sa politika komunistickej štátnej moci takmer vo všetkých aspektoch navracala do stavu pred „krízového roku 1968“, nevyhol sa tento pohyb ani prístupu štátnej moci voči cirkvám. Bolo len otázkou času, kedy sa na scéne objaví organizácia, ktorá bude svojím pôsobením nadväzovať na prežijúce Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva (MHKD). To sa pod tlakom kňazov a stratou opory v štátnej moci na jar 1968 fakticky rozpadlo.⁶ Na jeho troskách vzniklo Dieło koncilovej obnovy (DKO), ktoré však s MHKD nemalo spoločné takmer nič. Aktivisti (kňazi i laici) pôsobiaci v Diele koncilovej obnovy sa totiž počas niekoľkých mesiacov

jeho existencie snažili napraviť škody, ktoré Katolícka cirkev utrpela počas dvadsiatich rokov budovania socialistickej spoločnosti. Činnosť a jestvovanie DKO bolo však na jeseň 1968 zastavené (neschválením jeho stanov ministerstvom vnútra), čím bol vlastne naznačený aj pomalý návrat cirkevnej politiky štátu do „starých koľají“.

Zoltán Belák v roku 1950
(Zdroj: Služba Bohu i vlasti)

Záujem štátnych orgánov o obnovenie kňazského združenia, ktoré by podľa vzoru MHKD napomáhalo pri „budovaní socialistickej vlasti“, sa objavil už v polovici roka 1969. Keďže tento

záujem nachádzal odozvu v skupine kňazov, ktorí boli v predchádzajúcom období aktívne zapojení do činnosti Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva, po vyjasnení organizačných otázok, sa na jeseň 1970 naplno rozbehli prípravy na vznik novej kňazskej organizácie. Oficiálne sa jej činnosť začala ustanovujúcou konferenciou v posledný augustový deň roku 1971. Organizácia získala názov Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris a aj vo svojom programovom vyhlásení sa hlásila k udržaniu kontinuity s MHKD.⁷ Vzhľadom na túto skutočnosť, ale najmä vzhľadom na okolnosti jej vzniku a celé pôsobenie, zaujímali voči nej štátne orgány pozitívny postoj. Pozitívny postoj sa rovnako prejavoval aj v prístupe Štátnej bezpečnosti. Tá prostredníctvom správ od svojich tajných spolupracovníkov, rôznych technických úkonov aj vlastnou činnosťou príslušníkov monitorovala názory a kroky namierené proti združeniu, jeho existencii a pôsobeniu. V plánoch svojej činnosti preto Štátna bezpečnosť, popri mnohých iných úlohách, pravidelne uvádzala aj úlohu „v súlade so štátnou cirkevnou politikou, ochraňovať a posilňovať autoritu pokrokovej organizácie PIT.“⁸

NEPRIATELIA „MIERU NA ZEMI“

Štátna bezpečnosť od počiatku vznik Združenia katolíckeho duchoven-

že 6. oddelenie so 7 pracovníkmi patrilo v tomto období k menším oddeleniam v rámci II. odboru. Ku koncu roka 1988 však už na oddelení zaoberajúcom sa cirkvami pracovalo 9 pracovníkov, zatiaľ čo na všetkých ostatných oddeleniach bol počet pracovníkov nižší. Tento personálny stav odráža (hoci len vo veľmi hrubých rysoch) aj nárast dôležitosti problematiky cirkví od začiatku 70. do konca 80. rokov.

- 5 Konkrétnych pracovníkov, ktorí v rokoch 1966 – 1989 pracovali na oddelení zaoberajúcom sa cirkvami, ako aj obdobie, v ktorom na oddelení pracovali, je možné nájsť na stránke <http://www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/sprava-stb-kosice/>
- 6 Viac o zániku, ale aj o činnosti Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva pozri: JAKUBČÍN, P.: Pastieri v osídľach moci. Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948 – 1968. Bratislava 2012.
- 7 Viac o okolnostiach vzniku i pôsobení ZKD PIT pozri napr. PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku 1969 – 1989. Bratislava 2004.; BALÍK, S. – HANUŠ, J.: Katolícka cirkev v Československu 1945 – 1989. Brno 2007.; LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: MIKLOŠKO, F. – SMOLÍKOVÁ, G. – SMOLÍK, P. (zost.): Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I. Prešov 2001.; ŠIMULČÍK, J.: Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris. Výber zo samizdatových dokumentov 1969 – 1989. Prešov 2002.; ZBRANEK, T. B.: Sdruženie katolíckych duchovných Pacem in terris. Magisterská diplomová práca. Masarykova univerzita: Brno, 2007.
- 8 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.): Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti (KS ZNB) Správa ŠtB KE (B10/II), škatuľa (šk.): 25, inventárne číslo (inv. č.): 1759, Ročný vykonávací plán Správy ŠtB na rok 1980. Ročný vykonávací plán 2. odboru Správy štátnej bezpečnosti na rok 1980.

stva monitorovala situáciu v združení samotnom i medzi kňazmi a laikmi, ktorí s jeho vznikom a činnosťou vyslovovali nesúhlas. Už v roku 1972 bezpečnosť konštatovala, že združenie nenašlo u väčšej časti rímskokatolíckych kňazov podporu a väčšina kňazov, ktorí sa v hnutí angažujú, sú vekovo starší, pričom mladší kňazi sa od organizácie zväčša dištancujú.⁹ Medzi kňazmi sa, podľa zistení ŠtB, šírili názory, „že nie je dosť jasný zámer činnosti tejto organizácie, náplň práce a nedostatočná aktivita zo strany funkcionárov, že nie je potrebné byť členom takej organizácie, ktorá je pokladaná za proštátnu, jej členovia sú karieristi s cieľom získať sympatie štátnych orgánov a cirkevné funkcie, že organizácia podporuje KSČ, pomáha pri budovaní socializmu v ČSSR, potláča činnosť cirkvi a jej členovia spolupracujú s komunistami.“ Navyše viacerí funkcionári združenia, napríklad aj kapitulní vikári Štefan Onderko a Zoltán Belák dostali už v roku 1972 anonymný list s názvom *Otvorený list mierovým kňazom v ČSSR*, v ktorom ich pisateľ (či pisatelia) vyzývali, aby sa v združení neangažovali.¹⁰ Podobné listy a výzvy kolovali v spoločnosti aj medzi predstaviteľmi ZKD PIT i počas nasledujúcich rokov.

V súvislosti s monitorovaním názorov a postojov zameraných voči ZKD PIT bola zo strany bezpečnosti venovaná osobitná pozornosť kňazom, ktorí boli zapojení do činnosti DKO. Dôvodom bola na jednej strane ich aktívna činnosť v 70. rokoch, kedy

sa mnohí z nich naďalej intenzívne venovali najmä práci s mládežou vo svojich farnostiach. Na strane druhej práve z ich radov vychádzala v období rozbiehajúcej sa činnosti nového kňazského združenia otvorená kritika na jeho adresu. Navyše, mnohí z týchto kňazov (kritizujúcich ZKD PIT) sa tešili všeobecnej vážnosti medzi veriacimi a aj kňazmi, takže ich postoj ku kňazskému združeniu sa vďaka ich autorite prenášal aj na ich okolie. Tak sa napríklad stalo, že v novembri 1973, kedy sa v Košiciach uskutočnilo zasadnutie krajskej organizácie ZKD PIT, sa na tomto nezúčastnil ani jeden kňaz z okresu Stará Ľubovňa. Podľa bezpečnosti mal na tom hlavnú zásluhu Viktor Trstenský, ktorý v tom čase pôsobil ako správca farnosti v Starej Ľubovni.¹¹ Z blízkeho okresu Poprad sa z ôsmich pozvaných kňazov zúčastnili len dvaja.¹² Bezpečnosť neskôr konštatovala, že členská základňa ZKD PIT je v okresoch Stará Ľubovňa a Poprad minimálna, čo pripisovala aj skutočnosti, že v týchto okresoch je najväčší počet bývalých členov Diela koncilovej obnovy. Svoju úlohu mala údajne zohrať aj prihraničná poloha oboch okresov. Podľa informácií bezpečnostných orgánov totiž poľskí kňazi, pri stretnutiach s kňazmi zo Slovenska, týchto upozorňovali na proticirkevný charakter ZKD PIT a slovenských kňazov od členstva v združení odrádzali.¹³ Možno predpokladať, že nezanedbateľný podiel na neochote kňazov spomenutých okresov zapájať sa do aktivít kňazského združenia, zohrával

aj fakt, že obaja ordinári, ktorí v rokoch 1968 – 1989 stáli na čele Spišskej diecézy (kapitulní vikári Jozef Ligoš a Štefan Garaj) zaujímali voči ZKD PIT prevažne negatívny postoj.

Postupov, ktoré Štátna bezpečnosť využívala na paralyzovanie činnosti bývalých aktívnych členov Diela koncilovej obnovy, bolo viacero. Na jednej strane to bola snaha odobrať týmto kňazom štátny súhlas na pôsobenie v pastoračii, či presunúť ich na vzdialenejšie pôsobiská a znemožniť im tak častejší vzájomný kontakt. V tomto prípade orgány Štátnej bezpečnosti predkladali svoje požiadavky priamo príslušnému krajskému cirkevnému tajomníkovi. Treba však uviesť, že kritické vystupovanie voči ZKD PIT nebolo obvyčajne jediným dôvodom na odňatie štátneho súhlasu. Závažnejším „priestupkom“ bola aktívna pastoračná činnosť a s tým súvisiace aktivizovanie náboženského života veriacich, najmä však mládeže. V mnohých prípadoch (ale nie vždy) pritom platilo, že kňaz, ktorý bol aktívny v pastoračii, mal zároveň aj odmietavý postoj k členstvu v kňazskom združení. Iným opatrením na utlmenie činnosti „reakčných“ kňazov bola snaha o rozbitie ich jednoty. Tak ako v mnohých iných prípadoch, aj tu volila bezpečnosť často postup tzv. nútených stykov, kedy boli kňazi pravidelne navštevovaní a vypočúvaní príslušníkmi ŠtB, s cieľom vzbudiť medzi nimi vzájomné upodozrievanie sa zo spolupráce s bezpečnosťou.¹⁴

Štátna bezpečnosť získavala v polovici 70. rokov informácie aj o tom, že

9 Starší kňazi, ktorí sa v združení angažovali, pripisovali nezáujem mladých kňazov aj tomu, že už bohoslovci sú určitými osobami na fakulte vedení k odporu voči združeniu. AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 19, inv. č. 1645, Rozbory vo vedení Správy ŠtB za rok 1975: Štátobezpečnostná situácia na úseku cirkví a siekt v kraji.

10 Tamže, šk. 14, inv. č. 1415, Správa o výsledkoch práce v kontrarozviednej činnosti za rok 1972.

11 Tamže, šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 24. do 30. mája 1974. V nasledujúcom roku, 1974, bol už Viktorovi Trstenskému odobratý štátny súhlas na výkon duchovnej služby. Dôvodom bola najmä jeho aktívna práca s mládežou. LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku, s. 288.

12 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 16, inv. č. 1463, Správa o výsledkoch práce v kontrarozviednej činnosti za rok 1973.

13 Tamže, inv. č. 1543, Vyhodnotenie ročného vykonávacieho plánu po línii 2. odboru S ŠtB za rok 1974; Tamže, šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 12. do 19. decembra 1974.

14 Tamže, šk. 21, inv. č. 1683, Ročný vykonávací plán 2. odboru S ŠtB na rok 1977.

medzi mladými kňazmi na východnom Slovensku sa vytvára niekoľko skupín zameraných práve voči organizácii ZKD PIT a voči „pokrokovým“ kňazom v nej združeným. Podľa dohadov ŠtB mali byť títo mladí kňazi vo svojej činnosti podporovaní práve staršími, bývalými členmi Diela koncilovej obnovy.¹⁵ V nasledujúcich rokoch sa preto orgány Štátnej bezpečnosti snažili odhaliť iniciátorov týchto skupín a v spolupráci s cirkevným tajomníkom košického krajského národného výboru každú skupinu rozložiť tým spôsobom, aby boli jednotliví kňazi prekladaní na vzdialené pôsobiská.¹⁶ Bezpečnosť navyše získala informácie, že bohoslovci, ktorí nastúpili na bohosloveckú fakultu v Bratislave v roku 1968, si dali v poslednom ročníku sľub, že sa nebudú zúčastňovať na schôdzach organizácie ZKD PIT a ani sa podriaďovať kňazom, ktorí sa skompromitovali spoluprácou so štátnymi orgánmi v 50. rokoch.¹⁷

Veľkú pozornosť venovala Štátna bezpečnosť aj rôznym listom a výzvam, ktoré okrem iných problémov života cirkvi v totalitnom režime poukazovali aj na spornú existenciu a činnosť ZKD PIT. Takýchto listov a letákov sa v priebehu 70. a 80. rokov objavilo viacero. Jednými z nich boli aj listy, ktoré sa vo viacerých mestách na východe Slovenska začali

objavovať v auguste 1974. Listy boli posielané poštou zväčša z Bratislavy a adresátom boli najmä funkcionári kňazského združenia a ďalší kňazi, pokladaní za „pokrokových“. Text listov bol nasledovný: „*Brat v Kristu, bude zase jedno slávnostné zhromaždenie ‚Pacem in terris‘ v Banskej Bystrici,¹⁸ musíme ísť, budeme opäť prikyvovať, treba pokračovať v tom, čo povedal brat dr. VRABLEC v Bratislave a brat HORÁK v Dolnom Smokovci.¹⁹ Očakávame: prestať s terorizovaním rodičov, prestať diskriminovať v školách, žiadame potrebný počet bohoslovcov, katolícku edíciu, biskupov na čele ‚Pacem in terris‘. Nebojte: čo žiadame, to nie je protištátne a protizákonné, veriaci, čakáme od Vás príklad, chceme mier, ale spravodlivý.*“ Pod listom boli podpísaní „*Laici, kňazi a rehoľníci, ktorí sa nedajú podplatiť.*“²⁰ Samotný list môže poukazovať na skutočnosť, že ešte v prvej polovici 70. rokov boli v kňazskom združení aktívni aj mnohí kňazi, ktorí jednoznačne odmietali akceptovať úlohu ZKD PIT len ako nástroja komunistickej štátnej moci. Pravdepodobne dúfali, že práve prostredníctvom združenia sa im podarí presadiť požiadavky na uvoľnenie štátnych obmedzení náboženského života.

Začiatkom mája 1975 boli v mestách Poprad, Spišská Nová Ves, Prešov

a Košice zachytené Štátnou bezpečnosťou ďalšie letáky, ktoré, podľa jej hodnotenia, útočili proti učeniu marxizmu-leninizmu, ateistickej výchove, komunistickej morálke a napádali čs. zákony a predpisy o dozore štátu nad cirkvou. V texte boli obhajovaní kňazi, ktorí boli proti združeniu *Pacem in terris*. Leták obsahoval aj výzvu kňazom a laikom, aby spoločne konali a žiadali zastavenie teroru voči cirkvi. Autori boli podpísaní ako „*Vaši katolícki priatelia*“.²¹ Odhaleniu autorov a rozširovateľov tohto letáka, označeného ako dokument „*vysokiej spoločenskej nebezpečnosti*“, bola zo strany príslušníkov bezpečnosti v nasledujúcich rokoch venovaná prekvapujúco veľká pozornosť. V tejto súvislosti rozbehla ŠtB akciu s krycím názvom „*PACEM*“. V rámci nej boli pri hľadaní potenciálnych autorov letáka získavané desiatky odtlačkov písacích strojov, bezpečnosť preverovala množstvo osôb z radov predstaviteľov bývalého Diela koncilovej obnovy, laického apoštolátu, katolíckej inteligencie či rehoľníkov.²² U podozrivých osôb boli vykonávané prehliadky a kontrolovaná korešpondencia. Keďže autori boli hľadaní v rámci celého Slovenska, S ŠtB Košice v tomto prípade koordinovala svoj postup aj so správami ŠtB v Banskej Bystrici a Bratislave.²³ V priebehu štyroch

15 Tamže, šk. 16, inv. č. 1543, Vyhodnotenie ročného vykonávacieho plánu po línii 2. odboru S ŠtB za rok 1974.

16 Tamže, šk. 19, inv. č. 1649, Ročný vykonávací plán Správy ŠtB, 1., 2., 3., 4., 5., 6. odboru, analyticko-informačnej skupiny, štatisticko-evidenčnej skupiny na SV ŠEO a vnútorného oddelenia Správy ŠtB na rok 1976: Ročný vykonávací plán 2. odboru Správy štátnej bezpečnosti na rok 1976.

17 Tamže, inv. č. 1660, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 16. do 22. mája 1975.

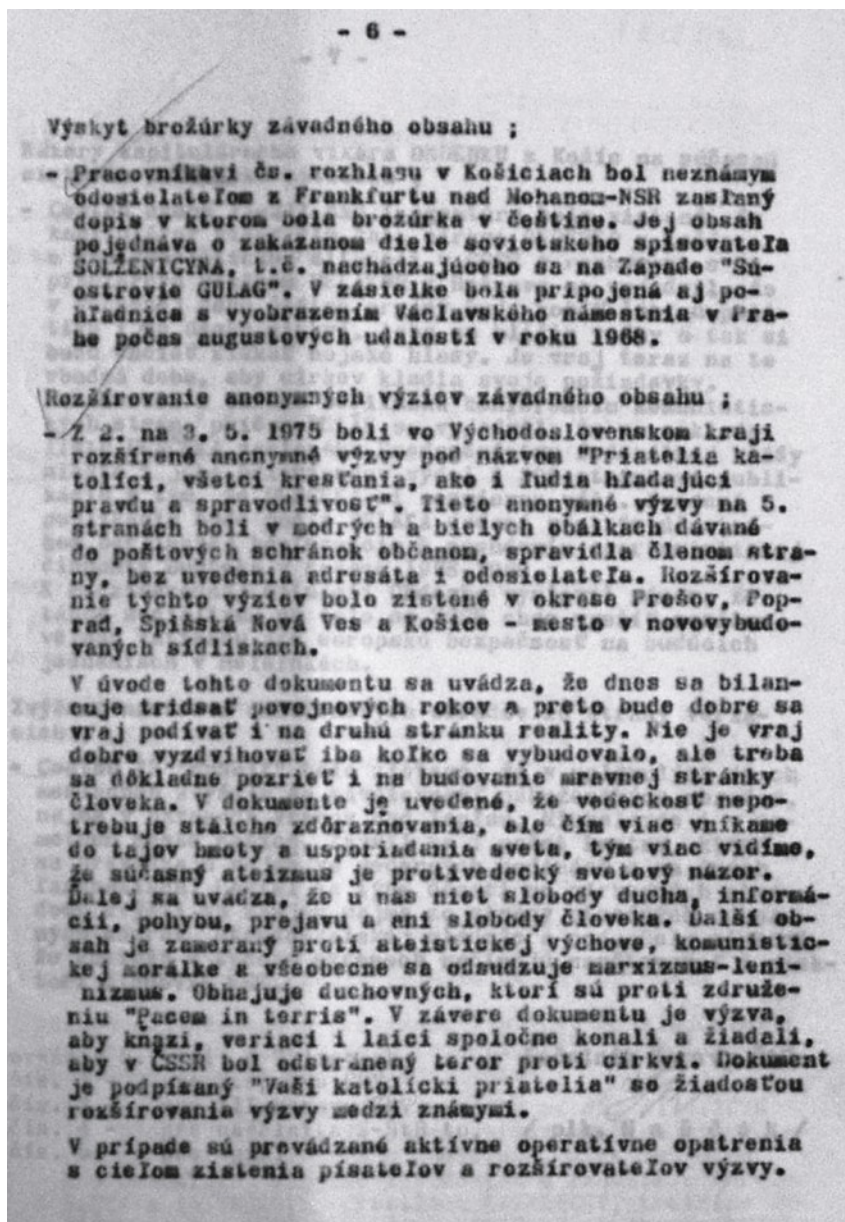
18 Myslená slávnostná konferencia ZKD PIT, ktorá sa uskutočnila 11. septembra 1974 v Banskej Bystrici, pri príležitosti 30. výročia SNP.

19 Zrejme vystúpenie Alexandra Horáka na schôdzi ZKD PIT v Dolnom Smokovci, 8. marca 1974. Na schôdzi boli prednášané požiadavky niektorých kňazov na väčšiu aktivitu združenia vo veci vyučovania náboženstva.

20 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 15. do 22. augusta 1974.

21 Tamže, šk. 19, inv. č. 1645, Rozbory vo vedení Správy ŠtB za rok 1975: Správa o plnení úloh za I. polrok S-ŠtB Východoslovenského kraja; Tamže, inv. č. 1660, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 25. apríla do 7. mája 1975.

22 K podozrivým osobám patrili napríklad laici Juraj Žalobín (súdený v 50. rokoch v procese s Rudolfom Šestákom SJ, Ladislavom Hanusom, Antonom Neuwirthom, Dominikom Bartosiewiczom a ďalšími), Július Homola, kňazi Oskar Formánek SJ, Bartolomej Urbanec, Štefan Javorský SDB a mnohí ďalší. Tamže, šk. 20, inv. č. 1661, Materiály z operatívnych porád náčelníka KS ZNB v roku 1975: Správa o operatívnej situácii v problematike cirkvi a siekt.

Správa o rozširovaní anonymných výziev z mája 1975 (Zdroj: AÚPN)

rokov (do roku 1979) sa však napriek úsiliu bezpečnosti autorov letákov vy-pátrať nepodarilo. Aj v nasledujúcom období sa pri rôznych príležitostiach objavovali rôzne listy a letáky, zasiela-

né funkcionárom a členom kňazského združenia, či šírené formou samizdatov, avšak žiadne z nich už nevyvolali na strane Štátnej bezpečnosti takú reakciu, ako letáky z akcie „PACEM.“²⁴

„PACISTI“ POD OCHRANOU ŠTB

Okrem hlasov, ktoré smerovali voči ZKD PIT zvonku sa však ani situácia v samotnom združení nevyvíjala vždy podľa predstáv a požiadaviek štátnej moci. Ako už bolo spomenuté, najmä v prvej polovici 70. rokov boli totiž v združení prítomní aj kňazi, ktorí chceli prostredníctvom neho riešiť problematickú situáciu cirkvi. Rôzne, pre štátnu moc neprijateľné názory zaznievali zvnútra organizácie už pri jej vzniku (ako napr. nesúhlas s pôsobením bývalých funkcionárov MHKD v novom združení, volanie po založení organizácie až po vydaní súhlasu zo strany Svätej stolice, či požiadavka organizovať združenie podľa diecéznej štruktúry), ale i neskôr.²⁵ Prejavilo sa to napríklad aj v marci 1974, kedy sa začiatkom mesiaca uskutočnila schôdza ZKD PIT v Dolnom Smokovci. Štátna bezpečnosť zaznamenala, že počas rokovania sa hovorilo napríklad aj o prihlasovaní detí na náboženstvo. Niektorí prítomní kňazi navrhovali, aby záštitu nad vyučovaním náboženstva prevzalo práve kňazské združenie, ktoré by malo zároveň vysloviť nesúhlas so spôsobmi niektorých učiteľov, ktorí odhovárajú rodičov od prihlásenia detí na náboženstvo. Podľa viacerých zidených kňazov by jedným z bodov činnosti ZKD PIT mala byť aj ochrana kňazov a náboženstva podľa smerníc Druhého vatikánskeho koncilu. Bezpečnosť tiež sklamane konštatovala, že ani Alexander Horák, ktorý bol na schôdzi prítomný, k týmto požiadavkám nezaujal žiadne stanovisko a na tieto „*nereálne názory*“ neodpovedal.²⁶ Aj podľa ďalších informácií, získaných Štátnou bezpečnosťou, viacerí kňazi v rámci združenia vyvíjali nátlak, aby organizácia aktívnejšie presadzovala u štátnych orgánov

23 Tamže, šk. 19, inv. č. 1660, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 7. do 14. augusta 1975.

24 Viaceré letáky uvádza vo svojej knihe aj Anton Hlinka. HLINKA, A.: Sila slabých a slabosť silných. Cirkev na Slovensku v rokoch 1945 – 1989. Bratislava 1990.

25 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: V zovretí normalizácie, s. 33 – 34.

26 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 22. do 28. marca 1974.

uvolňovanie cirkevnej politiky podľa vzoru Poľska a Maďarska. Na adresu popredných funkcionárov združenia sa z jeho vnútra ozývali hlasy, že by nemali byť zástancami štátnej cirkevnej politiky.²⁷ Podobné ohlasy zvnútra kňazského združenia sa však postupne v priebehu 70. rokov, aj vďaka zásahom bezpečnosti, vytrácali.

Osobitným prípadom však bol prípad kňaza Alojza Tkáča (neskoršieho košického arcibiskupa). A. Tkáč, ktorý v tom čase pôsobil ako archívár na BÚ v Košiciach, na zasadnutí kňazského združenia 23. októbra 1974 prečítal príspevok, v ktorom otvorene kritizoval zastrašovanie rodičov i detí pri prihlasovaní na výučbu náboženstva, prenasledovanie aktívnych kňazov i veriach, pochybné odnímanie štátnych súhlasov kňazom a prekážky pri dostavbe, rekonštrukcii a výstavbe nových kostolov.²⁸ Bezprostredným a samozrejým dôsledkom jeho vystúpenia bolo zamernie pozornosti ŠtB na jeho osobu.²⁹

Správu o vystúpení Alojza Tkáča i samotný text príspevku o niekoľko týždňov vysielalo Rádio slobodná Európa i Vatikánsky rozhlas. Štátna bezpečnosť preto zisťovala, či príspevok do zahraničia poslal sám autor, alebo, ako

Tkáč pri výsluchoch tvrdil, poskytol text akémusi študentovi z Bratislavy, ktorý ho zrejme ďalej šírili. V súvislosti s tým získala bezpečnosť informáciu, že príspevok si medzi sebou prepisovali a rozširovali aj bohoslovci na teologickej fakulte v Bratislave.³⁰ Samozrejmosťou bolo, že vystúpenie Alojza Tkáča hodnotili na nasledujúcom zasadnutí kňazského združenia v Košiciach, 5. novembra 1974, tam zidení kňazi. Bezpečnosť v tejto súvislosti zaznamenala, že zatiaľ čo Tkáča za jeho vystúpenie a samotný príspevok niekoľkí kňazi kritizovali, na jeho obranu sa prekvapivo postavili kapitulní vikári Štefan Onderko a Zoltán Belák. Tí tvrdili, že podobné príspevky sú správne a patria na zasadnutia ZKD PIT, keďže hovoria o organizačných záležitostiach cirkvi.³¹ Vo všeobecnosti monitorovala ŠtB vo Východoslovenskom kraji mnoho vyjadrení kňazov, ktorí názory Alojza Tkáča schvaľovali a tvrdili, že prostredníctvom ZKD PIT je potrebné „*nebojácne presadzovať záujmy cirkvi a chrániť duchovných, aby neboli napádani*.“³² Nie veľmi prekvapujúcim dôsledkom Tkáčovho vystúpenia bola strata štátneho súhlasu. Zaujímavé však je, že štátny súhlas bol A. Tkáčovi odobratý až viac ako

rok (koncom roka 1975) po jeho vystúpení.³³

Na popredných funkcionárov združenia však, podľa zistení Štátnej bezpečnosti, okrem uvedených prejavov nesúhlasu s ich činnosťou v letádoch, pôsobilo demotivujúco viacero skutočností. Napríklad tá, že vedenie ZKD PIT poslalo krátko po vzniku organizácie Svätej stolici písomnú koncepciu významu kňazského združenia. Z Vatikánu však na tento dokument nedostali nijakú oficiálnu odpoveď, čo viacerí funkcionári združenia vnímali ako negatívne stanovisko.³⁴ Ďalšou skutočnosťou boli viaceré okolnosti púte do Ríma, ktorú v septembri roku 1975 (pri príležitosti Svätého roku) organizovalo práve ZKD PIT. V rámci tejto púte cestovali do Ríma dve skupiny kňazov (spolu približne 44 osôb), ktoré sa spolu s inými kňazmi zo zahraničia zúčastnili aj na audiencii u pápeža Pavla VI. Kňazi zo ZKD PIT však boli roztrpčení z faktu, že počas audiencie ich pápež osobitne neprivítal ani nepozdravil. Navyše českotešínsky kapitulný vikár Antonín Veselý³⁵ sa dostal do konfliktu s biskupom Pavlom Hnilicom a ďalší účastníci púte mali konflikt so saleziánom Štefanom Fáberom.³⁶

27 Tamže, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 4. do 11. apríla 1974.

28 Celé znenie príspevku možno nájsť napr. v ŠIMULČÍK, J.: Združenie katolíckych duchovných, s. 29 – 32.

29 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 16, inv. č. 1543, Vyhodnotenie ročného vykonávacieho plánu po línii 2. odboru S ŠtB za rok 1974.

30 Tamže, šk. 19, inv. č. 1660, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 29. augusta do 4. septembra 1975.

31 Tamže, šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 8. do 14. novembra 1974.

32 Tamže, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 12. do 19. decembra 1974.

33 TKÁČ, A.: Všetko je Boží dar. In: Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 II., Prešov 2001.

34 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 19, inv. č. 1660, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 21. do 28. augusta 1975.

35 Antonín Veselý (1918 – 1983), od roku 1953 bol generálnym vikárom českotešínskej apoštolskej administratúry. Apoštolský administrátor František Onderko ho krátko pred svojou smrťou v roku 1962 poveril (podľa kanonického práva neplatne) riadením administratúry. Svätá stolica ho však na čele administratúry nikdy neschválila. Aktívne sa podieľal na vzniku MHKD a neskôr ZKD PIT. Veselý pôsobil ako predseda českého ZKD PIT a na 1. zjazde ZKD PIT v roku 1975 bol zvolený za federálneho predsedu ZKD PIT, ktorým zostal až do svojej smrti. Pre viac informácií pozri: http://www.ihorizont.cz/archiv_pdf/2009/03HZ_web.pdf. Pozri tiež: ZBRANEK, T. B.: Sdružení katolíckych duchovných Pacem in terris, s. 83 – 85.

36 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 19, inv. č. 1660, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 26. septembra do 2. októbra 1975 (a nasledujúce).

Pokiaľ v 70. rokoch pokladali štátne orgány účasť kňazov na aktivitách Združenia katolíckeho duchovenstva Pacem in terris za neuspokojivú, v 80. rokoch hodnotili stav ich angažovanosti priam za katastrofálny. Dôvodom úpadku PIT bolo najmä jasné stanovisko Svätej stolice, prezentované *Vyhlásením Posvätnej kongregácie pre klérus o niektorých združeniach a hnutiach zakázaných kléru* (známe tiež ako dekrét *Quidam episcopi*), začiatkom marca 1982. Podľa neho sú s kňazskou službou nezlučiteľné také združenia, ktoré zjavne či zakryte sledujú politické ciele.³⁷ Po potvrdení skutočnosti, že vyhlásenie sa vzťahuje aj na ZKD PIT pôsobiace v Československu, začala činnosť združenia ešte väčšmi upadať, pričom na Slovensku sa v 80. rokoch v združení angažovalo približne 10 % kňazov.³⁸

Dôsledky bolo možné vidieť napríklad aj na krajskom zasadnutí ZKD PIT vo Východoslovenskom kraji vo štvrtom štvrtroku 1984.³⁹ Napriek tomu, že Štátna bezpečnosť venovala príprave krajskej konferencie „dôkladnú pozornosť“, účasť kňazov na konferencii bola veľmi slabá. Najnižšiu účasť zaznamenali (dá sa povedať, že už tradične) spomedzi kňazov Spišskej diecézy, kde väčšina kňazov, na čele s kapitulným vikárom Štefanom Garajom, zaujímala k združeniu negatívne stanovisko. Bezpečnosť sa snažila Garaja presvedčiť, aby sa na krajskej kon-

ferencii aj celoslovenskom zjazde (ktorý sa konal v Bratislave niekoľko dní po krajskej konferencii) zúčastnil, čo však on odmietol s vysvetlením, že by sa tým skompromitoval pred kňazmi. Navyše, v predvečer zjazdu zorganizoval vikár Garaj v Levoči slávnostnú svätú omšu (pri príležitosti 65. narodenín dekana Štefana Kluberta), na ktorej sa zúčastnilo mnoho kňazov diecézy, v dôsledku čoho viacerí kňazi na zjazd do Bratislavy už neodcestovali. Na rozdiel od Štefana Garaja sa však na oboch zasadnutiach (krajskej konferencie aj celoslovenského zjazdu v Bratislave) zúčastnili kapitulní vikári, z Rožňavy Zoltán Belák a z Košíc Štefan Onderko. Navyše obaja, spolu s bansko-bystrickým biskupom Jozefom Ferancom, vypracovali o združení podporné stanovisko, v ktorom zdôvodňovali potrebu jeho ďalšej činnosti a ktoré poslali aj Svätej stolici.⁴⁰

Celkový pasívny prístup kňazov k združeniu sa prejavil aj na ďalšom krajskom zasadnutí ZKD PIT vo Východoslovenskom kraji, ktoré sa uskutočnilo v novembri 1985, s veľmi slabou účasťou. Na samotnom zasadnutí, ktoré malo hodnotiaci charakter, zazneli kritické hlasy, poukazujúce na skutočnosť, že mnohí kňazi chodia na zasadnutia len z vypočítavosti, s cieľom dosiahnutia osobného prospechu.⁴¹ K podobným záverom dospela i bezpečnosť, ktorá konštatovala, že krajské vedenie ZKD PIT na čele so

Štefanom Onderkom, Zoltánom Belákom a niekoľkými ďalšími kňazmi, nemá záujem o rozširovanie členskej základne, pričom združenie využíva pre svoje osobné ciele.⁴²

Samotné vydanie dekrétu *Quidam episcopi* a situáciu, ktorá po ňom nasledovala, štátna moc a s ňou aj Štátna bezpečnosť definovala ako snahu Svätej stolice (štátne orgány používali z ideologických dôvodov výhradne termín Vatikán) o likvidáciu ZKD PIT.⁴³ To sa odrazilo napríklad aj v definícii vzťahu ŠtB ku kňazskému združeniu. Zatiaľ čo v 70. rokoch bol tento vzťah definovaný ako podpora PIT, v 80. rokoch už ŠtB používala termín ochrana ZKD PIT. V rámci ochrany združenia boli zo strany Štátnej bezpečnosti každoročne vypracované plány, v ktorých sa určovali konkrétne postupy. K hlavným krokom patrili už spomínané nútené styky s ordinármi Onderkom, Belákom a Garajom, pomocou ktorých chcela bezpečnosť najmä posledného z menovaných presvedčiť, aby sa zapojil do činnosti ZKD PIT.⁴⁴ Rovnako aj voči kňazom otvorene kritizujúcim ZKD PIT mali byť vykonané vplyvové opatrenia formou nútených stykov a využitím tajných spolupracovníkov. Podobne malo byť postupované v prípade extrémne orientovaných laikov.⁴⁵ Vzhľadom na veľmi nízky počet kňazov aktívnych v kňazskom združení, si ŠtB kládla za cieľ ich počty, v spolupráci so štátnou správou, zvýšiť.⁴⁶

37 Celý text Vyhlásenia Posvätnej kongregácie pre klérus možno nájsť v publikácii: ŠIMULČÍK, J.: Združenie katolíckych duchovných, s. 83 – 90.

38 Okolnosti vyhlásenia dekrétu *Quidam episcopi* a jeho bezprostredné dopady sú pomerne dobre zachytené v existujúcej literatúre: PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: V zovretí normalizácie, s. 118 – 122.; LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku, s. 324.; BALÍK, S. – HANUŠ, J.: Katolícka cirkev v Československu 1945 – 1989. Brno 2007, s. 55.

39 Nanešťastie, správy z rokov 1982 – 1983 z proveniencie KS MV Košice, na základe ktorých by bolo možné osvetliť reakciu ŠtB na okolnosti vydania dekrétu *Quidam episcopi*, sa mi pri tvorbe tohto príspevku získať nepodarilo.

40 Archiv bezpečnostných složek (ABS), f. X. správa SNB, inv. č. 472, štvrtročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva Správy ŠtB Východoslovenského kraja za IV. štvrtrok 1984.

41 Tamže, inv. č. 473, štvrtročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva SŠtB Východoslovenského kraja za IV. štvrtrok 1985.

42 Tamže, Ročné vyhodnotenie pracovných výsledkov po vnútornom spravodajstve Správy ŠtB Východoslovenského kraja za rok 1985.

43 Tamže, inv. č. 429, Ročný plán Správy Štátnej bezpečnosti KS ZNB Košice na rok 1985.

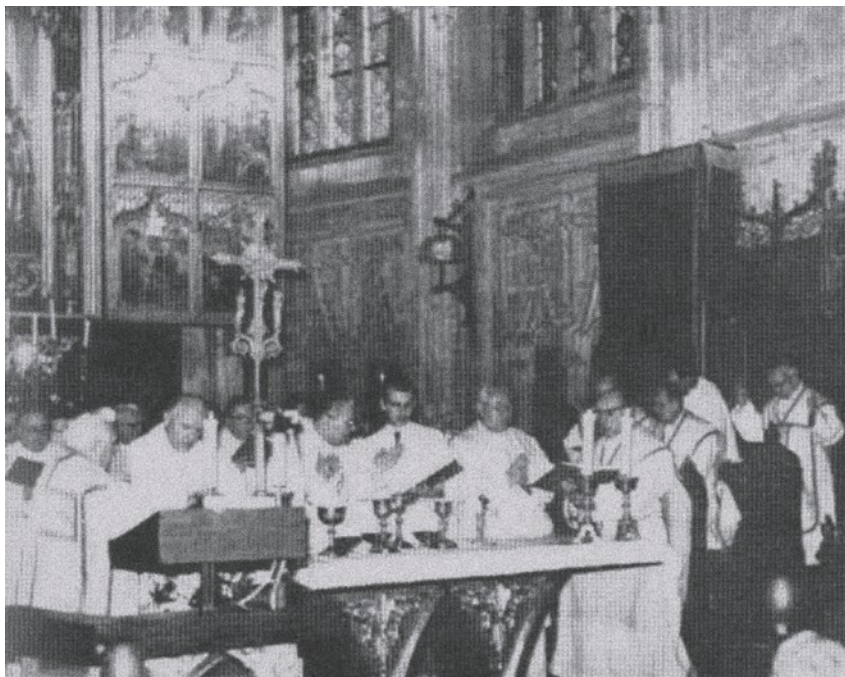
44 Tamže, inv. č. 473, Ročné vyhodnotenie pracovných výsledkov po vnútornom spravodajstve Správy ŠtB Východoslovenského kraja za rok 1985.

45 Tamže, inv. č. 430, Rozpracovanie úloh vykonávacieho plánu Správy ŠtB Košice na rok 1986.

46 Tamže, inv. č. 431, Rozpracovanie úloh vykonávacieho plánu Správy ŠtB Košice na rok 1987.

Vo februári 1987 sa v Dolnom Smokovci konalo zasadnutie federálneho výboru ZKD PIT, ktoré sa zaoberalo pasivitou a odmietavým stanoviskom kňazov voči združeniu. Na zasadnutí však nebol prijatý žiadny konkrétny návrh na riešenie daného stavu. Navyše, aj v samotných kruhoch kňazského združenia sa v poslednom období, napriek nevôli Štátnej bezpečnosti, prejavila nespokojnosť s obmedzenými možnosťami zásobovania veriacich náboženskou literatúrou. Jeho predsedníctvo sa uznieslo požiadať štátnu správu o zvýšenie nákladov Katolíckych novín o 20 000 kusov. Nespokojnosť vyvolalo aj rozhodnutie štátnych orgánov zamietnuť žiadosť ZKD PIT o vydanie pohľadníc a kalendárov (napriek predchádzajúcemu povoleniu zo strany MK SSR). (V roku 1986 vydalo ZKD súbor farebných vianočných pohľadníc s náboženským motívom a bol pripravený aj kalendár na r. 1988 s obrázkami kostolov.) Túto skutočnosť kritizoval na predsedníctve ZKD PIT SSR aj Štefan Záreczky, predseda tlačovej komisie ZKD PIT. Celkovo hodnotila bezpečnosť situáciu v kňazskom združení ako naďalej neuspokojujúcu, pričom hlavné rozpory sa podľa nej prejavovali najmä na Slovensku.⁴⁷ Takéto hodnotenie pretrvalo až do zániku Združenia katolíckych duchovných Pacem in terris, ktorý sa uskutočnil z rozhodnutia najvyšších orgánov združenia v decembri 1989.

V súvislosti s úpadkom ZKD PIT po vydaní dekrétu *Quidam episcopi* možno spomenúť, že ešte začiatkom 80. rokov štátna moc pripúšťala možnosť vzniku kňazského prorožimného združenia aj v gréckokatolíckej cirkvi. Čiastočne to súviselo s úplnou stratou

Koncelebrovaná sv. omša v Dóme sv. Alžbety v Košiciach pri príležitosti zasadnutia federálneho výboru ZKD PIT ČSSR v novembri 1977 (Zdroj: Katolícka cirkev v Československu 1945 – 1989)

dôvery komunistického vedenia voči prešovskému apoštolskému administrátorovi Jánovi Hirkovi. Keďže však samotné ZKD PIT smerovalo po roku 1982 k svojmu zániku, všetka pozornosť štátnych orgánov sa sústredila na jeho udržanie a oživenie. Na vznik ďalšieho podobného združenia, či len jeho odnože, jednoducho v danom období neboli vhodné podmienky.⁴⁸ V spojitosti s tým treba uviesť, že Štátna bezpečnosť získala už v máji 1974 informáciu o tom, že záujem o vstup do ZKD PIT prejavilo aj niekoľko gréckokatolíckych kňazov z mladšej generácie. Okresný dekan, Imrich Vasilčák, ich však od tohto kroku odhovárал, pretože gréckokatolícka cirkev bola, podľa jeho slov, dovtedy čistá

a ich angažovanie sa v tomto smere ani nebolo potrebné.⁴⁹ Kňazi mali v tejto záležitosti navštíviť aj apoštolského administrátora Jána Hirku, od ktorého žiadali vymenovanie akčného výboru pre zorganizovanie združenia medzi gréckokatolíckymi kňazmi.⁵⁰ K tejto iniciatíve zaujal Hirka záporné stanovisko a zakladanie takéhoto združenia pre gréckokatolíckych kňazov označil za predčasné.⁵¹ V tejto situácii sa začal angažovať aj rožňavský kapitulný vikár Zoltán Belák, ktorý gréckokatolíckym kňazom majúcim o združenie záujem odporučil, aby jednoducho podpísali žiadosť o vstup do ZKD PIT a túto poslali na ústredný výbor ZKD PIT a Ministerstvo kultúry SSR.⁵² K ďalším aktivitám gréckokatolíckych kňazov

47 Tamže, inv. č. 975, Vyhodnocení bezpečnostní situace po linii církví a sekt za I. čtvrtletí 1987 v jednotlivých krajích ČSSR.

48 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: V zovretí normalizácie, s. 174.

49 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 16. do 23. mája 1974.

50 Tamže, šk. 19, inv. č. 1645, Rozbory vo vedení Správy ŠtB za rok 1975: Štátobezpečnostná situácia na úseku církví a sekt v kraji.

51 Tamže, šk. 19, inv. č. 1660, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 7. do 13. marca 1975.

52 Tamže, šk. 19, inv. č. 1660, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 4. do 10. apríla 1975.

zov v tomto smere však už neprišlo a osobitné združenie nevzniklo.

Záujem niekoľkých gréckokatolíckych kňazov o založenie vlastného združenia možno vysvetliť ako určitú snahu upevniť postavenie gréckokatolíckej cirkvi. V prvej polovici 70. rokov sa totiž medzi kňazmi aj veriacimi šírili rôzne „zaručené“ správy, podľa ktorých malo v rámci normalizačného procesu prísť k opätovnému zrušeniu, respektíve zakázaniu gréckokatolíckej cirkvi v Československu. Vystúpenie niekoľkých kňazov by potom bolo možné vnímať ako ústretový krok voči štátnej moci, ktorý jej mal dokázať, že gréckokatolícka cirkev sa chce, rovnako ako cirkev rímskokatolícka, zapojiť do ďalšieho budovania socialistickej spoločnosti.

AKCIE „MARTA“ A „GEMER“

Osobitnú pozornosť venovala Štátna bezpečnosť dvom popredným funkcionárom ZKD PIT, košickému kapitulnému vikárovi Štefanovi Onderkovi a rožňavskému kapitulnému vikárovi Zoltánovi Belákovi. Dôvodom bolo, že ŠtB hlavne v 70. rokoch oboch ordinárov upodozrievala z hrania dvojitej hry. Onderko aj Belák totiž aktívne pôsobili v štruktúrach kňazského združenia, keďže obaja boli členmi jeho predsedníctva. Obaja sa tiež snažili udržiavať dobré kontakty s rôznymi štátnymi predstaviteľmi a najmä pred vyššími straníckymi a vládnyimi pred-

stavitel'mi vystupovali lojálne. Na druhej strane však najmä Štefan Onderko a v menšej miere aj Zoltán Belák, najmä v 70. rokoch vyvíjali viaceré kroky na pozdvihnutie náboženského života vo svojich diecézach, podporovali „reakčných“ kňazov a neraz kritizovali postupy štátnej správy voči kňazom, či obmedzovanie výučby náboženstva v školách.

Už začiatkom 70. rokov hodnotila bezpečnosť Onderkovu činnosť ako takú, ktorá je v súlade so záujmami Svätej stolice.⁵³ Z tohto dôvodu bol na Štefana Onderku založený signálny zväzok s krycím názvom „MARTA“. O Onderkovi Štátna bezpečnosť evidovala, že podporuje kňazov, ktorí boli činní v Diele koncilovej obnovy a niektorým kňazom bez štátneho súhlasu dovoľuje slúžiť sväte omše vo farnostiach.⁵⁴ Onderko taktiež prichádzal do konfliktu so štátnou správou, keďže niekedy nerešpektoval jej nariadenia pri premiestňovaní kňazov a niektorých kňazov občas umiestňoval do farností bez jej vedomia. Sám sa o tom vyjadroval, že kompetenciu na umiestňovanie kňazov má on, ako kapitulný vikár a nie štát. Podľa bezpečnosti sa navyše Onderko snažil zaradiť do pastoraácie všetkých novokňazov a starších kňazov posilať do dôchodku, čo odôvodňoval vyššou aktivitou mladých.⁵⁵

Košický kapitulný vikár tiež často pomerne otvorene kritizoval počínanie

okresných cirkevných tajomníkov, ktorí podľa neho zmätočne udeľovali a odnimali štátne súhlasy kňazom. Okresní tajomníci, podľa jeho názoru, dávali jednotlivým kňazom zlé posudky a hodnotenia len preto, aby ich dostali mimo pastoraácie (alebo im neumožnili do nej nastúpiť). Onderko sa preto viackrát vyjadroval za zrušenie funkcie cirkevných tajomníkov v okresoch a ponechanie len jedného, krajského cirkevného tajomníka. (Takýto model fungoval v sedemdesiatych rokoch aj v Západoslovenskom kraji.)⁵⁶

Tŕňom v oku Štátnej bezpečnosti bol aj Onderkov postoj ku kňazom, ktorých štátne orgány označovali ako „reakčných“. Podľa zistení ŠtB sa košický kapitulný vikár týchto kňazov zastával, v rozhovoroch s ľuďmi sa o nich vyjadroval veľmi kladne a pozitívne hodnotil aj ich aktivity. K týmto kňazom patrili napríklad Viktor Skrodenský, Anton Harčár, Viktor Trstenský, Bernard Pánči, Jozef Mydla, Bartolomej Urbanec a mnohí ďalší. Napríklad Urbanca, ktorému bol štátny súhlas odňatý v roku 1974, sa Onderko pokúšal následne umiestniť na rôzne farnosti v iných okresoch, avšak všade narážal na odpor štátnej správy. O Urbancovi sa pritom vyjadroval, že je to kňaz so správnymi postojmi.⁵⁷ Celkovo, o všetkých menovaných kňazoch Onderko vyhlasoval, že urobili veľa dobrého pre cirkev najmä tým, že aktivizovali náboženský život medzi

53 Tamže, šk. 13, inv. č. 1306, Správa o činnosti Správy ŠtB za rok 1971. Tu je azda potrebné podotknúť, že na základe dokumentov, ktoré o činnosti Štefana Onderka vypracovala ŠtB, sa jeho pôsobenie v 70. a 80. rokoch zdá byť rozdelené do dvoch (aj časovo rôznych) rovín. V priebehu 70. rokov totiž vo vystupovaní a konaní Štefana Onderka možno nájsť prvky výraznej snahy oživiť náboženský život v diecéze a časté kritizovanie štátnej správy (najmä cirkevných tajomníkov) pre jej zásahy do cirkevného života. Od konca 70. rokov a v ďalších rokoch však badať akoby rezignáciu na snahy o oživenie náboženského života a podrobenie sa tlaku, ktorý voči nemu vyvíjala Štátna bezpečnosť.

54 Tamže, šk. 17, inv. č. 1571, Situácia na úseku rímsko-katolíckej, grécko-katolíckej a evanjelickej cirkvi vo Východoslovenskom kraji – nepriateľský postoj duchovných.

55 Tamže, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia po jednotlivých oddeleniach 2. odboru, 21. augusta 1974; Tamže, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 15. do 22. augusta 1974.

56 Tamže, inv. č. 1575, Správa o plnení hlavných úloh a výsledkoch za III. štvrťrok 1974 v problematike II. odboru S ŠtB vo Východoslovenskom kraji. O svojvôli okresných cirkevných tajomníkov pozri aj PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: V zovretí normalizácie, s. 69.

57 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 17. do 24. októbra 1974.

mládežou a inteligenciou.⁵⁸ Podľa bezpečnosti Onderko taktiež nabádal kňazov, aby v cirkevných záležitostiach nebojácne kládli požiadavky orgánom štátnej správy.⁵⁹

Mimoriadne pozorne Štátna bezpečnosť sledovala Onderkove kroky, ktorými sa snažil oživiť náboženský život v diecéze. Napríklad práve vďaka iniciatíve niekoľkých kňazov z Biskupského úradu (BÚ) v Košiciach na čele so Štefanom Onderkom bola obnovená činnosť náboženského spevokolu pri Dóme sv. Alžbety. Tento ženský spevokol účinkoval následne pri bohoslužbách a rôznych obradoch. Pri takýchto príležitostiach chodila do kostola hrať dokonca aj časť členov Štátnej filharmónie Košice.⁶⁰ Onderko sa navyše otvorene vyjadroval, že jeho cieľom je získať pre cirkev inteligenciu a mládež a vo svojej činnosti sa riadi zásadami prijatými na Druhom vatikánskom koncile.⁶¹ Ako nevyhovujúce hodnotila bezpečnosť aj viaceré Onderkove kázne.⁶²

„Neprijateľné“ boli aj Onderkove aktivity v prípade vyučovania náboženstva v školách. Kapitulný vikár dal totiž v roku 1975 kňazom v diecéze písomný pokyn, aby vynaložili ma-

ximálne úsilie pri organizovaní prihlasovania detí na vyučovanie náboženstva. Kňazov tiež žiadali, aby mu písomne ohlásili všetky obštrukcie zo strany riaditeľov škôl a štátnych orgánov, o čom chcel následne informovať Ministerstvo školstva SSR.⁶³ Podľa ďalších zistení Onderko nahlásené prípady skutočne odovzdával na ministerstvo kultúry a problematiku vyučovania náboženstva veľmi aktívne nastoľoval ministrovi kultúry Miroslavovi Váľkovi a podpredsedovi vlády Matejovi Lúčanovi ako otázku, ktorá je v rozpore s ústavou a školskými zákonmi.⁶⁴ V prípade ministra Váľka Štefan Onderko zrejme naivne veril v jeho dobrú vôľu. Nazdával sa totiž, že Válek nie je dostatočne a objektívne informovaný o situácii v cirkevných otázkach, pretože zdola sú mu podávané len pozitívne informácie o tom, že všetko je v poriadku.⁶⁵

O samotnom ZKD PIT sa Onderko, zväčša v osobných rozhovoroch, vyjadroval často negatívne. Prácu združenia kritizoval, pretože toto sa podľa neho venuje len oslavám rôznych štátnych sviatkov a vôbec sa nezameriava na požiadavky cirkvi, predovšetkým na výchovu mladých kňazov. Nazdával sa,

že združenie by malo vo väčšej miere viesť kňazov k poznaniu štátnych zákonov a smerníc týkajúcich sa náboženstva, aby sa kňazi vedeli orientovať a predpisy neporušovali.⁶⁶ Onderko tiež kritizoval skutočnosť, že niektorí kňazi na schôdzach ZKD PIT vystupujú straníckejšie, ako samotní funkcionári Komunistickej strany Československa (KSČ). V inom rozhovore o združení povedal, že toto nemá žiadny plán práce a väčšina kňazov na Slovensku ho neuznáva a nezúčastňuje sa na jeho činnosti. Napriek tomu však trval na tom, že účasť v organizácii je dobrovoľná a kňazov do nej nemožno nútiť.⁶⁷ Neskôr (v roku 1978) Onderko pred niekoľkými kňazmi dokonca tvrdil, že v združení pracuje proti svojej vôli. Taktiež odsudzoval zasadnutie ZKD PIT, ktoré sa uskutočnilo pri príležitosti 30. výročia Víťazného februára, pretože podľa jeho slov, práve Februárom 1948 začala likvidácia kláštorov, reholí a kňazov.⁶⁸ Štefan Onderko sa na jednej strane ako funkcionár Združenia katolíckeho duchovenstva aktívne zapájal do jeho činnosti, na strane druhej si ale uvedomoval, že pre svoj charakter a činnosť sa kňazské združenie dostáva v rámci cirkvi do stále hlbšej

58 Tamže, šk. 19, inv. č. 1650, Ideologický vplyv nepriateľských emigrantských centier v kapitalistickom zahraničí, ich metódy a formy pri ideologickom pôsobení na inteligenciu a mládež vo Východoslovenskom kraji: Činnosť nepriateľských emigrantských centier a ideologické pôsobenie na inteligenciu a mládež vo Východoslovenskom kraji za roky 1972 – 1975.

59 Tamže, šk. 21, inv. č. 1683, Správa o zhodnotení plnenia hlavných úloh vykonávacieho plánu II. odboru Správy ŠtB Košice za rok 1977.

60 Tamže, šk. 19, inv. č. 1645, Rozbory vo vedení Správy ŠtB za rok 1975: Štátobezpečnostná situácia na úseku cirkví a siekt v kraji.

61 Tamže, šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 2. do 8. augusta 1974.

62 Napríklad 15. septembra 1974 na Mariánskej púti na Košickej kalvárii Onderko vo svojej kázni upozorňoval rodičov, aby nezanedbávali kresťanskú výchovu detí a pripomínal im sľuby, ktoré dali pri krste detí. Zdôrazňoval, že cirkev nechce zakladať odbojové skupiny a ísť do podzemia, ale chce pracovať otvorene. Na záver dodal, že cirkev musí znášať, bojovať a zvíťaziť. Tamže, šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 3. do 10. októbra 1974.

63 Tamže, šk. 19, inv. č. 1645, Rozbory vo vedení Správy ŠtB za rok 1975: Správa o plnení úloh za I. polrok S-ŠtB Východoslovenského kraja.

64 Tamže, Rozbory vo vedení Správy ŠtB za rok 1975: Podklady pre spracovanie dokladového materiálu k porade náč. S-ŠtB.

65 Tamže, šk. 19, inv. č. 1660, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 11. do 17. apríla 1975.

66 Tamže, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 8. do 15. mája 1975.

67 Tamže, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 30. mája do 5. júna 1975.

68 Tamže, šk. 23, inv. č. 1737, Správa o zhodnotení plnenia hlavných úloh vykonávacieho plánu II. odboru Správ ŠtB Košice za rok 1978.

izolácie. Pravdepodobne aj preto navrhoval, aby boli do ZKD PIT prijímaní aj kňazi, ktorí sa angažovali v DKO v roku 1968.⁶⁹

Pri hľadaní odpovede na otázku, prečo sa kapitulný vikár Onderko na jednej strane aktívne angažoval v ZKD PIT, pričom na strane druhej v 70. rokoch nerešpektoval vo všetkom pokyny a požiadavky štátnych orgánov (niekedy postupoval tvrdšie než kňazi, označovaní štátnou mocou ako reakční), je jedným z možných vysvetlení určitá kombinácia osobných motívov, stupňujúceho sa tlaku na cirkev počas normalizácie a osobného presvedčenia. Štefan Onderko si bol vedomý skutočnosti, že vo Vatikáne nemá práve najlepšiu povest'. To sa potvrdzovalo okrem iného aj odmietaním jeho osoby zo strany Svätej stolice počas rokovaní o obsadení biskupských stolcov. Jeho boj za väčší priestor pre aktivity cirkvi bol zrejme snahou o lepšie zapísanie sa v prostredí Svätej stolice.⁷⁰

Ďalším, už spomenutým ordinárom, ktorého činnosť Štátna bezpečnosť aktívne sledovala, bol rožňavský kapitulný vikár Zoltán Belák. Belák bol vedený v akcii „GEMER“ pre podozrenie z protišťátnej činnosti. Podľa bezpečnosti bol Zoltán Belák ovplyvňovaný práve Štefanom Onderkom, ktorý ho nabádal k aktivizovaniu náboženského života. Aj o ňom ŠtB poznamenávala, že hoci bol pôvodne považovaný za „pokrokového“, v poslednej dobe

(polovica 70. rokov) sa snažil oživiť náboženský život vo svojej diecéze. Belák, podobne ako Onderko, sa v polovici 70. rokov snažil umiestniť do pastoraácie viacerých kňazov bez štátneho súhlasu. Beláka Štátna bezpečnosť upodozrievala aj z toho, že udržiava tajný písomný styk s viacerými kňazmi zo slovenskej emigrácie v Ríme, a to vďaka osobitným kuriérom, ktorými mali byť niekoľkí maďarskí jezuiti. Prostredníctvom nich mal Belák posielat' do Vatikánu aj správy o stave náboženského života v diecéze.⁷¹

Nemalú pozornosť venovala ŠtB aj snahám oboch kapitulných vikárov, upozorniť na porušovanie práv cirkvi na najvyšších štátnych a straníckych miestach. Koncom leta 1974 totiž Onderko s Belákom spoločne koncipovali text listu pre Vasila Biľaka, ktorého chceli aj osobne navštíviť a informovať o neprijateľnej cirkevnej politike vo Východoslovenskom kraji.⁷²

O niekoľko týždňov vypracovali obaja kapitulní vikári písomnú správu o cirkevno-politickej situácii na východnom Slovensku. V nej okrem iného kritizovali postupy okresných cirkevných tajomníkov, obmedzovanie náboženskej výchovy na školách, klesajúci stav detí prihlásených na náboženstvo, ktorý pripisovali terorizovaniu detí a rodičov zo strany niektorých učiteľov. Tento stav pokladali za protizákonný a v liste preto vzniesli viacero požiadaviek:

- okamžité riešenie umiestňovania novokňazov na jednotlivé voľné farnosti;
- udeľovanie štátneho súhlasu a premiestňovanie kňazov by malo spadať len do kompetencie cirkevných oddelení KNV a nie ONV;
- zastavenie obmedzovania vyučovania náboženstva v školách;
- umožnenie opráv a výstavby kostolov.⁷³

Vypracovanú správu aj s požiadavkami odovzdali obaja ordinári na Ústrednom výbore Národného frontu v Prahe jeho podpredsedovi Tomášovi Trávníčkovi. Trávníček následne telefonoval generálnemu tajomníkovi ÚV KSČ Gustávovi Husákovi a informoval ho, že obaja vikári s ním chcú o celej veci osobne hovoriť. Termín ich prijatia u Husáka bol preto dohodnutý na 1. októbra 1974.⁷⁴ Neskôr boli Onderko aj Belák v tejto záležitosti predvolaní k podpredsedovi federálnej vlády, Matejovi Lúčanovi, do kompetencie ktorého spadal aj federálny Sekretariát pre veci cirkevné.⁷⁵

Neskôr sa Štefan Onderko so Zoltánom Belákom dohodli na napísaní ďalšieho listu, ktorý mal byť adresovaný Karolovi Homolovi, riaditeľovi Sekretariátu pre veci cirkevné slovenského ministerstva kultúry. V liste chceli opäť poukázať na cirkevno-politickú situáciu na východnom Slovensku a odvolať sa aj na pomoc, ktorú im údajne pri spoločnom stretnutí

69 Tamže, šk. 19, inv. č. 1660, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 17. do 23. januára 1975.

70 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: V zovretí normalizácie, s. 80 – 82.

71 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 21, inv. č. 1677, Nepriateľská činnosť pravice, cirkvi a siekt vo Východoslovenskom kraji – správa.

72 Štefan Onderko chcel so sebou zobrať list, ktorý dostal z ONV Bardejov, v ktorom ho žiadali, aby obmedzil bohoslužby v Bardejovských kúpeľoch. Onderko predpokladal, že takúto požiadavku vzniesol ONV Bardejov práve po návšteve Vasila Biľaka a Jozefa Lenárta v Bardejovských kúpeľoch. Tamže, šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia po jednotlivých referátoch 2. odboru Správy ŠtB Košice, 4. septembra 1974.

73 Tamže, šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 3. do 10. októbra 1974.

74 Onderko s Belákom cestovali na ÚV Národného frontu do Prahy, aby tu odovzdali zdravicu zo slávnostného zasadnutia ZKD PIT v septembri 1974 v Banskej Bystrici. Tamže, šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 10. do 17. októbra 1974.

75 Tamže, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 17. do 24. októbra 1974.

prisľúbil Trávníček.⁷⁶ V polovici roku 1975 napísali Onderko s Belákom list aj podpredsedovi federálnej vlády M. Lúčanovi. V ňom opäť upozorňovali na porušovanie dohôd medzi cirkvou a štátom zo strany okresných cirkevných tajomníkov a sťažovali sa na prekážky pri prihlasovaní detí na vyučovanie náboženstva.⁷⁷ Štátna bezpečnosť hodnotila veľmi negatívne aj skutočnosť, že obaja ordinári počas birmoviek a náboženských pútí vo svojich kázňach ďakovali veriacim za ich náboženskú aktivitu a vyzývali na zodpovednú náboženskú výchovu detí. Zdôrazňovali vytrvalosť a nutnosť boja za náboženské presvedčenie a potrebu zachovať výučbu náboženstva v školách.⁷⁸

Následkom vyššie spomenutých aktivít pripisovala Štátna bezpečnosť v polovici 70. rokov Štefanovi Onderkovi, spolu so Zoltánom Belákom, určitý podiel na aktivizácii náboženského života vo Východoslovenskom kraji. Vzhľadom na celkové kontroverzné pôsobenie oboch kapitulných vikárov je tvrdenie o ich podiele na vzraste náboženského života azda prisilné. Pravdou však môže byť, že v spomenutom období obaja ordinári viacerými svojimi krokmi (azda práve svojou snahou o dvojitú hru) vytvárali vhodné podmienky pre aktívnych kňazov v pastoračii a nekládli im prekážky v ich činnosti. Taktiež je veľmi pravdepodobné, že viaceré aktivity, ktoré Onderko i Belák vykonávali, by pre hociktorého iného kňaza znamenali odobratie štátneho súhlasu na pôsobenie v pastoračii (čo sa v prípade mnohých kňazov v 70. a 80. rokoch aj stalo). V prípade Štefana Onderka a Zoltána Beláka, kapitulných vikárov a najmä popredných funkcionárov ZKD PIT, však Štátna bezpečnosť musela zvoliť iný postup.

Zoltán Belák (Zdroj: www.farnoststarahalic.org)

Vzhľadom na Onderkovu činnosť si ŠtB vytýčila cieľ vytvoriť pomocou agentúrno-operatívnej kombinácie podmienky pre vznik rozporov, vzájomnej nedôvery a upodozrievania medzi Onderkom a Belákom. Na dosiahnutie tohto cieľa mala byť aktívne využívaná aj sieť tajných spolupracovníkov, pohy-

bujúcich sa v jeho okolí. Zároveň, tak ako v mnohých iných prípadoch, mal byť s kapitulným vikárom Onderkom udržiavaný nútený oficiálny styk s bezpečnostnými orgánmi, s cieľom jeho kompromitácie a vyvolania nedôvery zo strany ďalších kňazov.⁷⁹ Podobný postup bol zvolený aj v prípade kapitulné-

76 Tamže, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia o operatívnej situácii za obdobie od 17. do 24. októbra 1974.

77 Tamže, šk. 19, inv. č. 1660, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po línii 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1975. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 1. do 7. augusta 1975.

78 Tamže, šk. 17, inv. č. 1575, Správa o plnení hlavných úloh a výsledkoch za III. štvrťrok 1974 v problematike II. odboru S-ŠtB vo Východoslovenskom kraji.

79 Tamže, šk. 21, inv. č. 1683, Ročný vykonávací plán 2. odboru S ŠtB na rok 1977.

ho vikára Zoltána Beláka.⁸⁰ V prípade oboch ordinárov Štátna bezpečnosť aktívne využívala aj odpočúvacie zariadenia nainštalované v oboch biskupských úradoch. Plán na ich zavedenie bol vypracovaný v marci 1974⁸¹ a najneskôr v septembri 1974 už v prípade košického biskupského úradu fungovalo.⁸² V roku 1978 už bezpečnosť plánovala inštalovať odpočúvacie zariadenia aj v ďalších miestnostiach košického BÚ, v ktorých sa vikár Onderko stretával s kňazmi.⁸³ Keďže Zoltán Belák a Štefan Onderko si často telefonovali a spoločne sa radili o ďalšom postupe, vďaka odpočúvacím zariadeniam i odpočúvaniu telefónov v oboch biskupských úradoch poznala Štátna bezpečnosť presný obsah ich rozhovorov. Vďaka takto získavaným informáciám mohla bezpečnosť svoj postup, v snahe o paralyzovanie nežiaducich aktivít oboch ordinárov, neustále aktualizovať.

Zdá sa, že zvolený postup prinášal v prípade oboch vikárov do určitej miery žiadané výsledky. Už v roku

1979 totiž Štefan Onderko niektorým mladým kaplánom vyčítal, že organizovaním výletov pre mládež a ďalšími aktivitami robia cirkvi nepríjemnosti a za vykonávanie obradov mimo kostola hrozil suspendáciou.⁸⁴ Po vydaní dekrétu *Quidam episcopi* zastávali Onderko aj Belák stanovisko, že v aktívnej práci v rámci združenia je potrebné pokračovať.⁸⁵ V roku 1984 už Štátna bezpečnosť konštatovala, že v prípade Štefana Onderka sa pomocou agentúrno-operatívnych prostriedkov podarilo dosiahnuť stav, kedy kapitulný vikár „od negatívnej činnosti upustil a začal rešpektovať cirkevnú politiku štátu a podporovať ZKD PIT.“⁸⁶ Podobne aj rožňavský kapitulný vikár Zoltán Belák bol v polovici 80. rokov už charakterizovaný ako ten, kto plne rešpektuje a podporuje cirkevnú politiku štátu a ZKD PIT.⁸⁷

PRÍPAD „PODHORSKÝ“

Na území Východoslovenského kraja, ktoré bolo v pôsobnosti KS MV Koši-

ce pôsobil aj ďalší ordinár, ktorý voči ZKD PIT zaujímal odmietavý postoj. Bol ním kapitulný vikár v Spišskom Podhradí, Štefan Garaj.⁸⁸ Podľa Štátnej bezpečnosti Garaj nerešpektoval štátnu cirkevnú politiku a odvádzal kňazov od činnosti v ZKD PIT. Aj v jeho prípade sa preto bezpečnosť snažila ochromiť jeho činnosť vykonávaním nútených stykov, ktoré mali vnieť rozpory medzi ním a jeho najbližších spolupracovníkov. Garajov postoj ku kňazskému združeniu však aj napriek núteným stykom a snahe ovplyvňovať ho tzv. vplyvovou agentúrou, zostával negatívny a naďalej sa odmietal zapájať do aktivít združenia.⁸⁹ Napriek pohovorom s príslušníkmi bezpečnosti sa Garaj odmietal zúčastňovať na zjazdoch a krajských zasadnutiach kňazského združenia.⁹⁰

Podľa vyjadrenia Štefana Garaja (ktoré predniesol Francescovi Colasuonnovi pri jeho návšteve ČSFR) mu práve kvôli jeho postoju k ZKD PIT štátna správa robila problémy. Sťažoval

80 V prípade Beláka plánovala ŠtB v jeho kompromitácii postupovať „s prihliadnutím na jeho charakter, morálny profil, s aplikáciou „dobrých vzťahov“ s predstaviteľmi štátnych orgánov.“ Tamže, šk. 19, inv. č. 1649, Ročný vykonávací plán Správy ŠtB, 1., 2., 3., 4., 5., 6. odboru, analyticko-informačnej skupiny, štatisticko-evidenčnej skupiny na SV ŠEO a vnútorného oddelenia Správy ŠtB na rok 1976: Ročný vykonávací plán 2. odboru Správy štátnej bezpečnosti na rok 1976.

81 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. č. 18, inv. č. 1577, Zápisnice z rozborov vykonávaných podľa harmonogramu na rok 1974: Rozbor problematiky cirkvi a siekt.

82 Tamže, šk. 17, inv. č. 1576, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru S ŠtB za rok 1974. Týždenná informácia po problematike 2. odboru Správy ŠtB Košice, 11. septembra 1974. V prípade rožňavského BÚ boli napr. v r. 1975 využívané okrem odpočúvacieho zariadenia v miestnosti aj odpočúvanie telefónov a kontrola korešpondencie. Tamže, šk. 19, inv. č. 1645, Rozbory vo vedení Správy ŠtB za rok 1975: Správa o vyhodnotení plánu práce za I. polrok 1975 na O – ŠtB Rožňava – predloženie.

83 Tamže, šk. 23, inv. č. 1737, Ročný vykonávací plán 2. odboru S ŠtB na rok 1978. Zaujímavé je, že odpočúvacie zariadenie a odpočúvanie telefónu bolo využívané aj v prípade niektorých farských úradov. Napríklad v roku 1987 v prípade Farského úradu v Levoči, ktorý vzhľadom na každoročnú Levočskú púť priťahoval mimoriadnu pozornosť Štátnej bezpečnosti. ABS, f. X. správa, inv. č. 432, Rozpracovanie úloh vykonávacieho plánu Správy ŠtB Košice na rok 1988.

84 AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 25, inv. č. 1758, Týždenné informácie o štátobezpečnostnej situácii po problematikách 1., 2. a 3. odboru Správy ŠtB za rok 1979. Týždenná informácia o štátobezpečnostnej situácii za obdobie od 12. do 18. októbra 1979.

85 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: V zovretí normalizácie, s. 118 – 119.

86 ABS, f. X. správa SNB, inv. č. 472, Ročný vyhodnotenie pracovných výsledkov po vnútornom spravodajstve S – ŠtB Východoslovenského kraja za rok 1984.

87 Ročný plán Správy Štátnej bezpečnosti KS ZNB Košice na rok 1985. Dostupné na stránke Ústavu pamäti národa: <http://www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/sprava-stb-kosice/>

88 Okrem Štefana Garaja bol kritikom ZKD PIT aj jeho predchodca v úrade, kapitulný vikár Jozef Ligoš. AÚPN, f. KS ZNB Správa ŠtB KE (B10/II), šk. 13, inv. č. 1306, Správa o činnosti Správy ŠtB za rok 1971.

89 ABS, f. X. správa SNB, inv. č. 473, Ročný vyhodnotenie pracovných výsledkov po vnútornom spravodajstve Správy ŠtB Východoslovenského kraja za rok 1985.

90 ABS, f. X. správa SNB, inv. č. 473, Štvrťročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva SŠtB Východoslovenského kraja za I. štvrťrok 1985.

sa napríklad na osobitné ťažkosti pri prijímaní uchádzačov na bohosloveckú fakultu z jeho diecézy, či na problémy pri obsadzovaní farností.⁹¹

Štátna bezpečnosť sa v prípade Štefana Garaja pokúšala dosiahnuť akúsi kompromitáciu jeho osoby pred Svätou stolicou. Vhodným prostriedkom na dosiahnutie cieľa mala byť snaha o dosadzovanie aktívnych členov ZKD PIT do pozícií v Biskupskom úrade v Spišskom Podhradí s pomocou štátnej správy. Pravdepodobne mal byť takto vytvorený obraz o určitej dvojtvárnosti kapitulného vikára, ktorý by síce na jednej strane odmietal sám aktívne pracovať v kňazskom združení, zároveň sa však, na strane druhej, obklopoval práve aktívnymi členmi ZKD PIT.⁹²

Zaujímavé pritom je, že Štefan Garaj dostal štátny súhlas na funkciu kapitulného vikára práve pre svoju angažovanosť v kňazskom združení, keďže pred menovaním za vikára bol členom predsedníctva krajského výboru ZKD PIT a zároveň členom slovenského ústredného výboru.⁹³ Po vydaní

dekrétu *Quidam episcopi* sa už Š. Garaj celkom jednoznačne postavil na stranu tých ordinárov (kardínala Františka Tomáška a biskupa Júliusa Gábriša), ktorí dekrét bez výhrad uznávali.

NA ZÁVER

Združenie katolíckeho duchovenstva Pacem in terris pútalo už od svojho vzniku pozornosť politickej polície komunistického režimu – Štátnej bezpečnosti. Jeho vznik a celé pôsobenie korešpondovali so zámermi štátnej moci, ktorá ho používala ako nástroj na diferencovanie kňazov a paralyzovanie vplyvu biskupov, čo sa v plnej miere odzrkadľovalo aj v prístupe Štátnej bezpečnosti. Tá veľmi pozorne zaznamenávala hlasy a aktivity smerujúce proti združeniu a ich pôvodcov sa snažila pri šírení neželaných, voči združeniu negatívnych postojov obmedziť či umlčať. V rámci tohto prístupu bezpečnosť pátrala po pôvodcoch rôznych písomných materiálov spochybňujúcich legitimitu a zmysel existencie ZKD PIT. Kňazov stojacich voči združeniu v pomyselnéj opozícii, ŠtB v spoluprá-

ci so štátnou správou prekladala z ich pôsobísk, prípadne zbavovala štátneho súhlasu na pôsobenie v pastoračii a snažila sa vnášať medzi týchto kňazov rozpory a nedorozumenia.

Prostriedkom na oživenie a udržanie kňazského združenia bola snaha bezpečnosti aktivizovať kapitulných vikárov, najmä košického Štefana Onderka a rožňavského Zoltána Beláka. V prípade negatívneho postoja voči združeniu totiž, zdá sa, fungovala schéma, kedy sa stanovisko spišských kapitulných vikárov Jozefa Ligoša a Štefana Garaja voči ZKD PIT prenášalo aj na väčšinu kňazov v ich diecéze. Snaha bezpečnosti podnietiť Onderka a Beláka k väčšej aktivite akoby pramenila z presvedčenia, že i na opačnej strane angažovaním sa košického a rožňavského kapitulného vikára, bude možné ku kňazskému združeniu pritiahnuť viac kňazov. Tento predpoklad sa však ukázal ako nesprávny a Združenie katolíckeho duchovenstva Pacem in terris, najmä po vydaní dekrétu *Quidam episcopi* v roku 1982, aj napriek podpore štátnej moci, upadalo.

Pavol Jakubčín • 'Peace on Earth' Protected by the State Security. Catholic Clergy Association Pacem in terris in East Slovakia Region through State Security Perspective

The Association of Catholic Clergy – Pacem in terris (PiT) was a clergy organisation established at the beginning of the 70s in Czechoslovakia following the Peace Movement of Catholic Clergy in its activities. The majority of priests and church-goers understood it as an organisation supported by and to support the Communist power and pretend religious freedom in the country. Due to the circumstances of its establishment and the overall activities, the Association of Catholic Clergy – Pacem in terris could enjoy support provided by the state authorities. State Security paid special attention to this association, not only by monitoring the development within the association, but also the activities aimed against its existence and striving to protect PiT and strengthen its reputation in the society. The submitted study pays attention to the relation between the State Security and PiT in the region of East Slovakia.

Mgr. Pavol Jakubčín, PhD. (1983)

Je absolventom Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, študijný odbor história. Vo svojej vedeckej činnosti sa venuje najmä dejinám katolíckej cirkvi v rokoch 1948 – 1989. Je autorom monografie *Pastieri v osídľach moci*, zostavovateľom a spoluzostavovateľom zborníkov *Likvidácia reholí a ich život v ilegality v rokoch 1950 – 1989* a *Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*.

91 Tamže, inv. č. 475, štvrtročná informácia o bezpečnostnej situácii a dosiahnutých výsledkoch v služobnej činnosti po problematikách vnútorného spravodajstva SŠTB Východoslovenského kraja za obdobie I. štvrťroka 1987.

92 Tamže, inv. č. 430, Rozpracovanie úloh vykonávacieho plánu Správy ŠtB Košice na rok 1986.

93 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: V zovretí normalizácie, s. 79.

VYŠETROVANEC ČÍSLO 1940

GUSTÁV HUSÁK VO VYŠETROVACEJ VÄZBE ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI (1951 – 1954)

BRANISLAV KINČOK

Pre Gustáva Husáka začínal utorok 6. februára 1951 ako obyčajný pracovný deň. Uplynulo už takmer 9 mesiacov odvtedy, ako ho po tvrdej straníckej kritike v súvislosti s tzv. buržoáznym nacionalizmom odvolali z funkcie predsedu Zboru povereníkov¹ a preradili do funkcie vedúceho roľníckeho oddelenia sekretariátu Ústredného výboru komunistickej strany Československa.² Veľmi rýchlo sa tu však udomácnil. Aj keď kritická kampaň voči jeho osobe už utíchla, zaiste tušil, že sa naďalej nachádza pod drobnohľadom československých bezpečnostných orgánov. Nič však nenasvedčovalo tomu, že práve tento deň sa pre neho stane jedným z najdôležitejších životných míľnikov. O 9. hodine ráno mu nečakane oznámili, aby sa ihneď dostavil na poradu do kancelárie generálneho tajomníka Ústredného výboru Štefana Bašťovanského. Tam ho už čakali traja ozbrojení muži, ktorí mu oznámili, že „z rozkazu ministra bezpečnosti ma zatýkajú. Na ruky dali putá, oči zaviazali a odviekli neznámo kam.“³ Tak sa pre G. Husáka začala viac ako trojročná púť po vyšetrovacích celách Štátnej bezpečnosti, ktorá sa skončila vykonštruovaným politickým procesom v apríli 1954. V ňom bol G. Husák odsúdený na doživotie.⁴

Zatknutie G. Husáka nebolo z pohľadu Štátnej bezpečnosti (ŠtB) samostatnou akciou, ale bolo súčasťou rozsiahleho zatýkania významných komunistických funkcionárov v Československu, najmä v januári a februári roku 1951. Toto zatýkanie súviselo s vyšetrovaním krajského tajomníka Komunistickej strany Československa v Brne a člena ÚV KSČ Otta Šlinga (zatknutý 6. októbra 1950). Vyšetrovatelia ŠtB, riadení sovietskymi poradcami pri Ministerstve národnej

G. Husák po zatknutí ŠtB (Zdroj: ABS)

- 1 Národní archiv České republiky v Praze (NA), fond (f.) Predsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ)–02/1, 1945–1954 (ďalej 02/1, 1945–1954), škatuľa (šk.) číslo (č.) 19, archívna jednotka (a. j.) 221. Uznesenie predsedníctva ÚV KSČ z 2. 5. 1950 o zmenách v Zbore povereníkov.
- 2 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Predsedníctvo (PR) ÚV Komunistickej strany Slovenska (KSS), šk. 796, a. j. 13. Uznesenie predsedníctva ÚV KSS z 3. 6. 1950 o novom kádrovom zaradení G. Husáka, L. Novomeského a K. Šmidkeho; NA, f. 02/1, 1945–1954, šk. č. 19, a. j. 227. Uznesenie predsedníctva ÚV KSČ z 12. 6. 1950 o novom kádrovom zaradení G. Husáka, L. Novomeského, K. Šmidkeho a V. Clementisa.
- 3 NA, f. Komise I. – Barákova komisia (Komise I.), šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 11; PLEVZA, V.: Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril. Bratislava 1991, strana (s.) 70.
- 4 Vzhľadom na veľké množstvo zachovaných archívnych dokumentov sa nebudeme v štúdiu detailne zaoberať celým, viac ako trojročným pobytom G. Husáka vo vyšetrovacej väzbe. Sústredíme sa na 4 hlavné obdobia: prípravu a realizáciu zatknutia, pobyt na zámku Koloděje, vyšetrovanie vo väznici Ruzyně v roku 1951 a vyšetrovanie pod dohľadom prokurátora Ladislava Geša v roku 1953 a 1954. Sústredíme sa

bezpečnosti (MNB), vytvorili koncepciu prepojeného sprisahania v KSČ, ktoré malo mať dve vetvy – českú (O. Šling a Marie Švermová) a slovenskú (Vladimír Clementis, G. Husák a Ladislav Novomeský). Koncom januára 1951 pristúpila ŠtB k príprave zatýkania členov slovenskej vetvy tzv. sprisahania.⁵

Na zasadnutí predsedníctva ÚV KSČ 29. januára 1951 bola ustanovená politická komisia v zložení Klement Gottwald, Ladislav Kopřiva, Rudolf Slánský, Antonín Zápotocký a v prípade, ak sa prejednávajú slovenské veci, tak aj Viliam Široký.⁶ Práve táto komisia rozhodla o zatknutí G. Husáka, V. Clementisa a L. Novomeského.⁷ Zámenkou na ich zatknutie sa mala stať obava z ich úteku do zahraničia. Podľa spomienok Júliusa Ďuriša sa ho sovietsky veľvyslanec v ČSR A. M. Silin už na Vianoce roku 1950 pýtal „*jestli neutechou Clementis a Husák. Řekl jsem mu, jestli udělali jen to, co víme, tak ne, jestli více udělali, tak utečou.*“⁸ V prípade G. Husáka sa dokonca objavila správa o jeho údajnom pohybe

G. Husáka zatkli príslušníci ŠtB v kancelárii generálneho tajomníka ÚV KSS Š. Bašťovan-ského (Zdroj: Archív autora)

v pohraničnom pásme: „*O dr. Husáko-vi byla získána zpráva, že bylo již 3× zjištěno, že se pohybuje v pohraničním pásmu. Zpráva pochází od orgánů KV ŠtB Bratislava, kteří toto zdělili v rozhovoru. Je možné, že dr. Husák hodlá*

uprchnout do zahraničí.“⁹ Správa je jednoznačne falošná, čo potvrdzuje aj fakt, že vyšetrovatelia a ani justícia sa k nej nikdy nevrátili. Týmto sa ŠtB snažila vyvolať dojem, že sa G. Husák snaží utiecť za hranice, a preto je jeho zatknutie nevyhnutné.

Dňa 29. januára 1951 dostal veliteľ IV. sektora MNB vrchný strážmajster Antonín Kavan príkaz od L. Kopřivu, aby ihneď zabezpečil v Bratislave sledovanie L. Novomeského, Daniela Okáliho, G. Husáka a neskôr aj Eda Friša. Prítomnosť tejto skupiny mala byť pred Krajským veliteľstvom ŠtB (KV ŠtB) v Bratislave prísne utajená.¹⁰ Podľa Teodora Baláža¹¹, takýto postup potvrdil aj vtedajší zástupca veliteľa KV ŠtB v Bratislave Šimon Čermák. Ten T. Balážovi tvrdil, že táto skupina, ktorá sídlila v hoteli Carlton bola „*vybavená autami a vysielac-kami v autách, takže neboli závislí na bratislavskej bezpečnosti.*“¹² Približne 4. alebo 5. februára 1951 dostal A. Kavan od zástupcu veliteľa ŠtB A. Prchala ústny príkaz na zatknutie G. Husáka a L. Novomeského.¹³

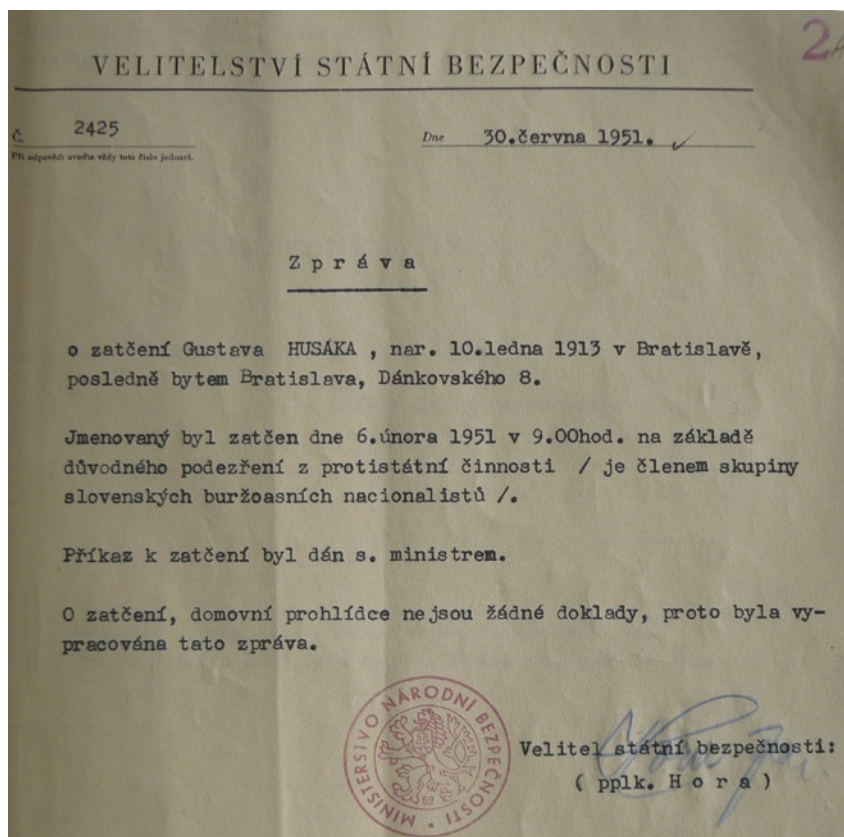
len na osobu G. Husáka a nebudeme sa venovať, kým to nebude nevyhnutné, vyšetrovaniu jeho ďalších spoločníkov, tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov – Ladislava Novomeského, Ladislava Holdoša, Daniela Okáliho a Ivana Horvátha. Z dôvodu obmedzeného priestoru sa nebudeme detailne zaoberať rozborom vyšetrovacích protokolov, ktoré vychádzali z verejne prezentovaných politických obvinení.

Rovnako nebude predmetom nášho záujmu ani činnosť ŠtB pri získavaní nových dôkazov a svedectiev proti G. Husákovi po jeho zatknutí.

- 5 K zmene koncepcie sprisahania bližšie pozri: BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami. In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (zost.): Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“. Brno 2005, s. 167; KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždění generálního tajemníka. Praha 1992, s. 93 – 100; PEŠEK, J.: Zradcovia so stránkou legitimáciou. In: História, ročník (roč.) 10, č. 1 – 2, 2010, s. 70; RYCHLÍK, J.: Proces proti tzv. slovenským buržoázным nacionalistům. In: Československá historická ročenka 2005. Brno 2005, s. 190.
- 6 KAPLAN, K.: K politickým procesům v Československu 1948–1954. Dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968. Praha 1994, s. 82.
- 7 NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ–02/1, 1962–1966 (ďalej 02/1, 1962–1966), šk. 11–12, a. j. 14, bod č. 2. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol. zo 7. 3. 1963, s. 18–19.
- 8 Archív Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici (AMSNP), f. XII, signatúra S47/2004. Spomienky Júliusa Ďuriša, s. 847.
- 9 NA, f. ÚV KSČ, nezaraďené materiály Ministerstva vnútra o Gustávovi Husákovi (ďalej nezaraďené materiály MV o G. Husákovi), zväzok (zv.) Dr. Gustáv Husák – záznamy a správy. Správa o pohybe G. Husáka v pohraničí z 9. 2. 1951.
- 10 Jej prítomnosť bola utajená najmä z dôvodu, že v tomto čase sa pripravovalo rozsiahle zatýkanie v bezpečnostnom aparáte na Slovensku a medzi zatknutými mali byť aj príslušníci KV ŠtB v Bratislave. KAPLAN, K.: Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956. Brno 1996, s. 136.
- 11 Teodor Baláž (1917 – ?). Bývalý technický úradník v továrni Kablo v Bratislave. V rokoch 1945 – 1949 pôsobil na Povereníctve vnútra v rámci vnútorného politického spravodajstva. V rokoch 1949 – 1950 zástupca prednostu odboru BA Povereníctva vnútra, prednosta sektora BAa – tzv. vnútorná ŠtB, vedúci tzv. ST skupiny, zameranej na hľadanie nepriateľa vo vnútri KSS. Po vzniku MNB zástupca námestníka vnútra ČSR gen. Josefa Pavla pre veci verejnej a štátnej bezpečnosti na Slovensku. V apríli 1951 zatknutý, obvinený z velezrady a sabotáže a v roku 1953 odsúdený v procese s O. Valáškom a spol. na 25 rokov väzenia. V roku 1960 prepustený. LETZ, R. – MATULA, P. (zost.): Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol. Bratislava 2009, s. 48.
- 12 NA, f. ÚV KSČ–03/10 – Barnabitská komisia (ďalej 03/10), šk. 1, a. j. 2. Záznám z pohovoru s Teodorom Balážom z 1. 10. 1963, s. 45.
- 13 D. Okáli bol zatknutý už 4. februára 1951. KAPLAN, K.: Nebezpečná bezpečnost, s. 136.

Podľa T. Baláža večer 5. februára 1951 navštívili zástupcu veliteľa KV ŠtB v Bratislave Š. Čermáka piati príslušníci Kavanovej skupiny a informovali ho, že „prišli previesť opatrenia okolo Husáka a spol., ktorých výsledkom bude zatknutie týchto na druhý deň [...] Táto skupina mala so sebou rad očíslovaných zatykačiek, vystavených na Husáka, Novomeského [...] Obstatenie bytov a osôb je už ich orgánmi prevedené.“ Čermák sa voči takémuto postupu ohradil a odpovedal, že „takúto akciu nemôžu previesť bez vedomia generálneho tajomníka KSS, nakoľko sa jedná o čelných funkcionárov a členov Ústredného výboru.“ Príslušníci Kavanovej skupiny sa preto rozhodli navštíviť generálneho tajomníka ÚV KSS Štefana Bašťovanského a „zdelili mu príkaz Gottwalda a Kopřivu na zatknutie oboch: Husáka a Novomeského.“ Bašťovanský im samozrejme vyšiel v ústrety a informoval ich, že ráno zavolá Husáka do svojej kancelárie na fingovanú poradu a tu môžu pristúpiť k jeho zatknutiu. Bašťovanský týmto údajne sledoval to, aby „nevznikla domienka, že slovenskí orgánovia nechceli pri akcii pomôcť.“¹⁴

Presne podľa takéhoto scenára prebehlo zatknutie G. Husáka, ktoré sme už popisali v úvode práce. Ako dôvod zatknutia bolo uvedené „dôvodné podozrenie z protistátní činnosti.“¹⁵ Príslušníci ŠtB mu však tieto dôvody pri zatknutí neoznámili, napriek tomu, že bol stále členom ÚV KSČ

Dodatočne vypracovaná správa o zatknutí G. Husáka z 30. 6. 1951 (Zdroj: ABS)

a poslancom Národného zhromaždenia.¹⁶ Je zaujímavé, že ŠtB o priebehu jeho zatýkania nevyhotovila žiadne dokumenty. Neexistovala správa o zatknutí¹⁷ a ani záznam o domovej prehliadke.¹⁸ Podľa svedectva Magdy Husákovskej bezpečnostné orgány vykonali domovú prehliadku v ich byte v dňoch 6. a 7. februára 1951.¹⁹

A čo sa medzitým dialo s G. Husákom? Po takmer 12 hodinovej ceste ho previezli do Väznice veliteľstva ŠtB v Ruzyni (krycí názov Útvar NB Dub), kde absolvoval 10 minútový výsluch.²⁰ Absolvoval fotografovanie, pri ktorom mu bolo pridelené číslo 1940.²¹ Potom nasledovala vstupná prehliadka: „V noci v ruzynskej väznici ma

14 NA, f. 03/10, šk. 1, a. j. 2. Záznám z pohovoru s Teodorom Balážom z 1. 10. 1963, s. 44 – 45.

15 Archiv bezpečnostních složek v Prahe (ABS), f. Ministerstvo národní bezpečnosti (MNB), a. j. 62/2 MNB, Osobný spis štátnobezpečnostného vyšetrovania proti Gustávovi Husákovi, č. j. B/4–V–2425. Správa o zatknutí Gustáva Husáka z 30. 6. 1951.

16 Až 21. a 22. 11. 1951, teda viac ako 9 mesiacov po zatknutí, G. Husákovi a L. Novomeskému oznámili uznesenie prokuratúry o uvalení väzby. NA, f. 02/1, 1962–1966, šk. 11 – 12, a. j. 14, bod č. 2. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol. zo 7. 3. 1963, s. 18.

17 Až 30. 6. 1951 Veliteľstvo ŠtB vyhotovilo správu o zatknutí G. Husáka s odôvodnením, že o zatknutí a domovej prehliadke neexistovali žiadne doklady. ABS, f. MNB, a. j. 62/2 MNB, Osobný spis štátnobezpečnostného vyšetrovania proti Gustávovi Husákovi, č. j. B/4–V–2425. Správa o zatknutí Gustáva Husáka z 30. 6. 1951.

18 Zachoval sa len nedatovaný zoznam cenností, ktoré boli G. Husákovi zaistené v jeho byte na Dankovského ulici č. 8 v Bratislave. Tamže. Zoznam zabavených cenností G. Husáka, nedatované.

19 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 879. Žiadosť Magdy Husákovskej o uvoľnenie peňazí zo 4. 5. 1951.

20 Tamže, a. j. 877. Výpis z knihy odchodov vyšetrovancov k výsluchu, s. 1.

21 Archiv Zboru väzenskej a justičnej stráže v Leopoldove (AZVJS). Osobný spis Gustáva Husáka. Karta vyšetrovanca. Za číslom 1940 sú v dokumentoch uvádzané rôzne ďalšie čísla. Ide však o čísla cieľ, v ktorých bol G. Husák v priebehu viac ako troch rokov väznený a vyšetrovaný.

vyzliekli donaha, dôkladne poprezerali všetky tajné skrýše na tele, ako uši, vlasy i zadnú časť tela, obliekli do väzenských handár a strčili do cely...“²² Pri tejto procedúre mu príslušníci ŠtB odobrali legitimáciu strany, legitimáciu člena ÚV KSČ a poslaneckú legitimáciu s poznámkou „ako taký gauner a lump mohol byť v strane.“²³ Ráno sa podrobil ešte zdravotnej prehliadke, pri ktorej udával, že „se cítí zdrav. Nikdy prý vážne nestonal. Objektívne shledáno: Měří 174 cm, váží 64-kg. Ostatní nález na orgánech i rtgonoskopicky bez patologického nálezu až na nepatrné malé otoky dolních končetin.“²⁴ Potom už nasledoval ďalší prevoz, tentoraz kratší – do zámku Koloděje neďaleko Prahy.

Približne v tomto čase prebiehalo zasadnutie predsedníctva ÚV KSČ, ktorého hlavným motívom bol údajný útek V. Clementisa do zahraničia.²⁵ Podľa J. Ďuriša na tomto zasadnutí odznela v súvislosti s G. Husákom veľmi zaujímavá poznámka, ktorú vyslovil

Viliam Široký. Ten v čase, keď už bol G. Husák viac ako 24 hodín v rukách ŠtB údajne povedal, že „Husáka ešte nezatknu, že on nese za to zodpovednosť.“²⁶ Z akého dôvodu V. Široký takúto poznámku predniesol, nie je jasné. O prípravách zatknutia G. Husáka vedel a je málo pravdepodobné, že by nebol informovaný aj o jeho realizácii.

GUSTÁV HUSÁK A TZV. KOLODĚJSKÁ AKCIA

V priebehu vyšetrovania O. Šlinga sa v Ruzyni konali porady, kde sa hodnotil priebeh dovtedajšieho vyšetrovania.²⁷ Zúčastňovali sa na nich okrem zástupcu veliteľa VI. sektora (vyšetrovacieho) škpt. Bohumila Doubka²⁸ a veliteľa jeho 1. oddelenia (vyšetrovanie významných politických zločinov) npor. Karla Košťála²⁹ aj sovietski poradcovia Semjon N. Galkin, Vladimir A. Bojarskij a Boris S. Jesikov, ktorí mali rozhodujúce slovo.³⁰ Na týchto poradách sa dospelo k záveru, že „osoby, ktoré byly

dosud zatčeny, prováděly trestnou činnost ve spojení s dalšími osobami a že tedy jde o spiknutí.“ Pravdepodobne na základe týchto informácií si minister národnej bezpečnosti L. Kopřiva dal 25. januára 1951 zavolať B. Doubka a v prítomnosti poradcov V. A. Bojarského a B. S. Jesikova ho informoval, že „není jasno, jak je spiknutí rozsáhlé a na jakých místech dosud spiklenci sedí a že proto je třeba přemístit vyšetřování na místo, které nikdo nezná.“³¹ Takýmto miestom sa mal stať zámok Koloděje (dnes súčasť Prahy). Ešte v ten istý deň si zámok obzreli sovietski poradcovia spolu s ministrom národnej bezpečnosti a vyšetrovateľmi. Vedením prípravných prác bol poverený vyšetrovateľ vstržm. Vlastimil Volkán³², ktorý spolu s poradcom S. N. Galkinom zostal v Kolodějoch.

Medzitým B. Doubek, ktorý sa stal veliteľom celej akcie, na príkaz L. Kopřivy vybral v Ruzyni 10 vyšetrovacích pracovníkov a dal im úlohu „připraviť se na asi 14 denní pobyt na

22 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť G. Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 11.

23 ABS, f. bývalý Studijní ústav MV, S – Zbierka rôznych písomností (ďalej S), 552–2. Žiadosť G. Husáka o úplnú stranickú rehabilitáciu z 1. 5. 1963, s. 3.

24 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 879. Správa o zdravotnom stave G. Husáka z 2. 3. 1954, s. 1.

25 V. Clementis sa stal obeťou provokácie ŠtB. Najskôr ho uniesli a potom previezli na falošnú západonemeckú policajnú stanicu, kde ho privítali ďalší príslušníci ŠtB prezlečení do amerických a nemeckých uniforiem. Pýtali sa ho na príčiny jeho úteku, ale Clementis žiadal o návrat do Prahy. KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždění generálního tajemníka, s. 120 – 121.

26 AMSNP, f. XII, signatúra S47/2004. Spomienky Júliusa Ďuriša, s. 847.

27 Na jeseň roku 1950 bol v rámci Veliteľstva ŠtB zriadený Vyšetrovací útvar (VI. sektor), ktorý bol rozdelený do piatich oddelení. Na jeho čele stál pplk. Lumír Kroček. DVOŘÁKOVÁ, J.: Státní bezpečnost v letech 1948–1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek. Praha 2007, s. 179 – 180.

28 Bohumil Doubek (1919 – 1975). Pôvodným povoláním úředník. V roku 1945 vstúpil do KSČ a pôsobil na jeho ústrednom sekretariáte. Na jeseň 1949 si ho K. Šváb vybral do kádrového oddelenia Veliteľstva ŠtB, kde pracoval na vyšetrovaní zameranom na odhaľovanie nepriateľov v KSČ. Od januára 1950 bol preložený k vyšetrovaciemu sektoru MV a bol hlavným vyšetrovateľom O. Šlinga. Od marca 1951 viedol najobávanejší sektor VI/A. Zohral kľúčovú úlohu pri príprave procesu s R. Slánským a spol. V októbri 1954 bol uvoľnený zo služieb MV. V roku 1955 zatknutý a o dva roky odsúdený na 9 rokov väzenia. Po niekoľkých mesiacoch prepustený. Potom pracoval v Čedoku. VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech. Díl I. Praha 2003, s. 238.

29 Karel Košťál (1921 – 2009), bývalý modelár. V roku 1945 vstúpil do KSČ. Od januára 1950 bol preložený k vyšetrovaciemu sektoru MV. Od marca 1951 veliteľ oddelenia a neskôr zástupca veliteľa Sektora VI/A. Patril medzi kľúčové postavy pri príprave procesu s R. Slánským a spol. V roku 1952 odišiel na školenie do Sovietskeho zväzu. Po návrate v rokoch 1953 – 1956 námestník ministra vnútra. V roku 1956 bol prepustený zo služieb MV. V roku 1962 zatknutý a v roku 1963 spolu s Antonínom Prchalom odsúdený na 7 rokov väzenia. Na jeseň roku 1964 prepustený. Tamže, s. 254.

30 O činnosti sovietskych poradcov bližšie pozri: KAPLAN, K.: Sovětské poradci v Československu 1949–1956. Praha 1993, s. 17 – 41; PETROV, N. V.: Sovětské poradci Ministerstva státní bezpečnosti a příprava procesu s R. Slánským (podle dokumentů Státní bezpečnosti.) In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (zost.): Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“, s. 99 – 106.

31 NA, f. Komise I., šk. 12, a. j. 202. Zpráva o činnosti Státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávností v zaměření a metodách práce z 22. 2. 1963 – Příloha č. 12. Zpráva o průběhu tzv. Kolodějské akce ve dnech 27. 1. – 24. 2. 1951, s. 1.

Zámok Koloděje (súčasnosť) (Zdroj: Internet)

služební cestě.“ Skupina vyšetrovateľov bola doplnená aj 10 bývalými funkcionármi Ľudových milícií (LM), ktorí absolvovali krátky bezpečnostný kurz v pražskom hoteli Pallace. Ich zaradenie minister L. Kopřiva odôvodňoval údajne tým, že „budou zárukou kontroly veřejnosti nad vyšetřováním a zároveň jejich zařazením bude dána vyšetřování patřičná tvrdost.“³²

Všetky prípravné práce boli ukončené expresne rýchlo a už 27. januára 1951 začali do zámku priväzovať prvých zatknutých. Koncom januára to boli predovšetkým zatknutí vedúci pracovníci ŠtB (napr. Osvald Závodský) a vyšetrovanci, ktorí boli do zámku premiestnení z väznice v Ruzyni (napr. O. Šling a Ivan Horváth). Začiatkom

februára ich doplnili zatknutí stranícki funkcionári. Takto bolo na zámku Koloděje sústredených celkovo 33 osôb. Celá akcia bola prísne utajená a zámok hermeticky uzatvorený (strážili ho príslušníci Pohraničnej stráže).³⁴

G. Husáka previezli do zámku Koloděje 7. februára 1951: „Po 24 hodinách previezli ma do nejakého zámku neďaleko Prahy. Putá a zaviazané oči patrili po celé roky k obvyklej výstroji.“³⁵ Keďže vyšetrovanie na zámku Koloděje bolo zamerané predovšetkým na tzv. zlom vyšetrovancov, tomuto mali slúžiť aj podmienky, ktoré tu boli doslova stredoveké. Cely boli zriadené v miestnostiach zámku, v pivniciach pod zámkom, alebo v pivniciach pod hospodárskymi budovami.³⁶ Cely

v miestnostiach zámku boli pomerne teplé, ale bola v nich tma, pretože okná boli zadebnené. V celách, ktoré boli v pivniciach pod zámkom bola zima a tma, ale boli suché. Ich veľkosť bola rôzna. V miestnostiach zámku boli väčšie, v pivniciach menšie. Niektoré mali rozmery len 2 × 2,5 m a na zemi bol iba slamník, často premočený od vody. Cely boli zbité z hrubých dosiek a aby vyšetrovanci na seba nevideli, ich steny boli obité papierom. Pred každou stál dozorca a dohliadal na to, aby sa vyšetrovanci medzi sebou nemohli rozprávať.³⁷

G. Husáka umiestnili do studenej cely v zámockej pivnici a pravdepodobne prvé dva až tri dni ho nevypočúvali. Bolo to zámerné a podľa plánov vyšetrovateľov si už tu mal uvedomiť, že jeho situácia je beznádejná a akýkoľvek odpor zbytočný. Jeho čiastočný zlom sa mal uskutočniť už v neľudských pivničných priestoroch zámku Koloděje a to nielen po stránke fyzickej ale hlavne po psychickej. Všetci vyšetrovanci museli v celách až do vyhlásenia večierky chodiť. G. Husák si spomína, že „prvé tři dny a tři noci jsem nesměl vůbec spát a musel jsem stále stát na nohou“ a ďalších 5 dní mohol spať len 2 hodiny denne.³⁸ Tento spánok však bol dômyselne prerušovaný a každú „štvrtú hodinu ma museli strážce budiť: vstať, hlásiť sa, pocvičiť a zas si ľahnúť. To je horšie ako vôbec nespáť.“ Napriek tomu, že v pivničných priestoroch zámku bola veľká zima, museli vyšetrovanci spať s rukami na

32 Vlastimil Volkán (1921 – ?), vojnu strávil v koncentračnom tábore. V roku 1945 vstúpil do služieb Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) a o rok neskôr do KSČ. Na jeseň 1949 bol pridelený ako vyšetrovateľ do Ruzyně a pracoval na prípade Milady Horákové a spol. Neskôr sa zúčastnil na vyšetrovaní prípadu R. Slánský a spol. V roku 1962 bol za porušovanie socialistickej zákonnosti v rokoch 1949 – 1954 prepustený zo služieb MV. BLAŽEK, P. – BARTA, M. – KALOUS, J. – SVOBODA, L. – ŽÁČEK, P.: Tváře vyšetřovatelů Státní bezpečnosti. In: Paměť a dějiny, roč. 6, 2012, č. 4, s. 75.

33 NA, f. Komise I., šk. 12, a. j. 202. Zpráva o činnosti Státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávností v zaměření a metodách práce z 22. 2. 1963 – Příloha č. 12. Zpráva o průběhu tzv. Kolodějské akce ve dnech 27. 1. – 24. 2. 1951, s. 2.

34 Tamže, s. 2 – 3.

35 Tamže, šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 12.

36 G. Husák: „Hore v pánskom sídle boli úradovne bezpečnosti, dolu pod zemou, v dákych pivniciach na zemiaky boli improvizované väzenské cely, bez kúrenia.“ Tamže.

37 Tamže, šk. 12, a. j. 202. Zpráva o činnosti Státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávností v zaměření a metodách práce z 22. 2. 1963 – Příloha č. 12. Zpráva o průběhu tzv. Kolodějské akce ve dnech 27. 1. – 24. 2. 1951, s. 10.

38 Tamže, šk. 35, a. j. 879. Zápis o vyšetřovacích metodách spísaný prokurátorem L. Gešom 12. 11. 1953. s. 1.

prikrývke. Väčšina vyšetrovancov mala na sebe len šaty, v ktorých boli zatknutí: „*Bol studený február. Taká zima, že strážne pred celami boli v kožušinových botách, kabátoch, kožušinových čiapkach – a ešte mrzli. Ja v ľahkom oblečení.*“³⁹ Na jeho žiadosť „*o šálu alebo nejaké teplé šatstvo nebylo vôbec reagováno.*“ Podľa G. Husáka síce stravu dostával trikrát denne, ale „*této bylo velmi málo, takže jsem byl úplně vyhladovělý. Po tuto dobu jsem nedostal ani napít vody.*“⁴⁰ Na vykonávanie potreby mali vyšetrovanci vedro, ktoré im na požiadanie dozorcovia podali.⁴¹ Po niekoľkodňovom pobyte v takýchto podmienkach mal byť G. Husák predvedený na prvý výsluch.

Celé vyšetrovanie na zámku Koloděje bolo rozdelené do dvoch skupín. Prvá skupina pod vedením B. Doubka vyšetrovala členov stranického aparátu, zatknuté vojenské osoby a tzv. buržoáznych nacionalistov. Vyšetrovanie vykonávalo 11 vyšetrovateľov, 10 milicionárov a 2 robotnícki prokurátori. Druhá skupina, ktorú viedol mjr. Pravoslav Janoušek⁴² (bol zástupcom veliteľa B. Doubka), vyšetrovala prípady pracovníkov bezpečnosti a interbrigadistov. Do akcie sa celkovo zapojilo 18 skúsených vyšetrovateľov, prevažne z Ruzyně,

Minister národnej bezpečnosti L. Kopřiva
(Zdroj: Archív autora)

Vyšetrovateľ S. Semínko
(Zdroj: ABS)

ktorých dopĺňalo 11 bývalých funkcionárov Ľudových milícií (LM). Okrem nich na akcii pracovali aj 4 robotnícki prokurátori, 4 pisárky, 2 prekladatelia a 5 poradcov.⁴³ Do zámku Koloděje denne dochádzal minister L. Kopřiva. Pri jednej z návštev si prezrel aj celý a „*díval se okýnkem na některé vyšetřované, jako například na ŠVERMOVU, ŠVÁBA a HUSÁKA.*“⁴⁴

Prísny režim na zámku Koloděje platil aj pre samotných vyšetrovateľov.

Dodržiavala sa zásada, že kto do zámku prišiel, tak ho nemohol až do konca akcie opustiť. Medzi pracovníkmi bola umelo vytváraná psychóza permanentného nebezpečenstva, ktoré im na zámku Koloděje údajne hrozilo.⁴⁵

Vyšetrovanie G. Husáka na zámku Koloděje ako prvý prevzal vyšetrovateľ vstržm. Stanislav Semínko⁴⁶. Pri vypočúvaní G. Husáka však boli prítomní aj iní referenti a zúčastňoval sa na nich aj sovietsky poradca B. S. Jesikov, pod

39 Tamže, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 12 – 13.

40 Tamže, a. j. 879. Zápis o vyšetrovacích metódach spísaný prokurátorom L. Gešom 12. 11. 1953. s. 1.

41 Tamže, šk. 12, a. j. 202. Zpráva o činnosti Státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávnosti v zaměření a metodách práce z 22. 2. 1963 – Příloha č. 12. Zpráva o průběhu tzv. Kolodějské akce ve dnech 27. 1. – 24. 2. 1951, s. 10.

42 Pravoslav (Jaroslav) Janoušek (1904 – ?), syn hlavného predstaviteľa Slovenskej republiky rád Antonína Janouška. Vyrastal v ZSSR a cez 2. svetovú vojnu slúžil v Červenej armáde. Stal sa príslušníkom NKVD. V bojoch utrpel ťažké poranenie hlavy, ktoré bolo neskôr príčinou jeho psychických problémov a nadmernej agresivity pri vyšetrovaní. Po vojne sa vrátil do Československa a v januári 1946 vstúpil do služieb ZNB. Stal sa vedúcim 5. oddelenia Sektora I., ktorý bol súčasťou Skupiny BAa (tzv. vnútorná ŠtB). V roku 1949 bol pre nadmerné používanie násilia z ŠtB prepustený. Začiatkom roku 1951 bol však na naliehanie V. A. Bojarského opäť prijatý. Slúžil na sekretariáte Veliteľstva ŠtB a neskôr na sekretariáte MNB. Od 1. 1. 1953 pôsobil na VII. odbore Hlavnej správy ŠtB. Od 31. 10. 1953 presunutý do trvalej výslužby. ABS Kanice, f. Osobní evidenční karty MV, Jaroslav Janoušek.

43 NA, f. Komise I., šk. 12, a. j. 202. Zpráva o činnosti Státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávnosti v zaměření a metodách práce z 22. 2. 1963 – Příloha č. 12. Zpráva o průběhu tzv. Kolodějské akce ve dnech 27. 1. – 24. 2. 1951, s. 6.

44 Tamže, s. 10.

45 Tamže, s. 12.

46 Stanislav Semínko (1922 – ?), vyučený strojník zámocník. V roku 1945 vstúpil do KSČ a stal sa príslušníkom ZNB. Zúčastnil sa na vyšetrovaní prípadu M. Horákovéj a spol. Od novembra 1950 vykonával funkciu náčelníka oddelenia sektora VI/B. Od apríla 1953 bol zástupcom náčelníka oddelenia 2. odboru Správy vyšetrovania MV. V roku 1956 premiestnený k I. správe MV. V roku 1963 bol prepustený zo služieb MV za používanie nezákonných vyšetrovacích metód v 50. rokoch. BLAŽEK, P. – BÁRTA, M. – KALOUS, J. – SVOBODA, L. – ŽÁČEK, P.: Tváře vyšetrovatelů Státní bezpečnosti, s. 74.

ktorého prípad V. Clementisa a spol. patrilo. O tom, ako sa G. Husák správal pri prvých výsluchoch, nemáme žiadne záznamy. Prvé protokoly neexistujú, čo znamená, že G. Husák odporoval. Nepriamo to potvrdzuje aj neskoršia výpoveď jeho vyšetrovateľa S. Semínka, ktorý tvrdil, že Husák bol pri výsluchoch „*velmi drzý a stalo se několikrát, že mě chtěl i napadnout.*“ Rovnako tvrdil, že Husák bol osobou, ktorá „*svým hrubým neslušným chováním se snažila provokovat a strhnout vyšetřovacího pracovníka k nesprávnostem.*“⁴⁷ V preklade z terminológie ŠtB to znamená,

Bývalý minister zahraničných vecí V. Clementis bol podobne ako G. Husák väznený a vyšetrovaný na zámku Koloděje
(Zdroj: Archív autora)

že G. Husák odmietal vyšetrovateľmi vykonštruované obvinenia.

Ak u vyšetrovanca nenastal zlom hneď v úvode, čo bol prípad G. Husáka, vyšetrovatelia ŠtB pristúpili k zosťreným výsluchom, pri ktorých boli používané vo zvýšenej miere všetky formy fyzického a psychického násilia. Samotné vyšetrovanie prebiehalo vo vyšetrovacích miestnostiach, ktoré boli zriadené v priestoroch zámku, pričom vyšetrovanci museli pri výsluchu väčšinou stáť. Podľa G. Husáka boli tieto miestnosti „*tak prekúrené, že vyšetřující sedeli v košeliach, ja som stovky hodin tam musel stát v zimníku. Pot sa lial po celom tele. Z horúčavy hore do mrazu dolu a tak stále dokola vo dne v noci.*“ Pracovná doba, teda doba výsluchov bola prakticky neobmedzená. Aby vyšetrovatelia G. Husáka čo najskôr zlomili, neposkytli mu ani chvíľu odpočinku: „*Traja referenti sa striedali vo vyšetřování deň a noc: v urážaní, ponižování, bití, vyhrožování a v celom premyslene režírovanom systéme mučení. Strana ta sem dala, strana o tebe už rozhodla, priznat, priznat!*“⁴⁸ Vyšetrovatelia sa nestránili ani fyzického násilia a G. Husák tvrdil, že S. Semínko ho pri výsluchoch „*škrtil a mlátil se mnou o zed.*“⁴⁹ K vyšetrovacím metódam patrili aj rôzne formy psychického nátlaku. Argumentácia „*stranou, vyhrožováním bitím a v souvislosti s tím upozorňování, že část vyšetřujících jsou členové LM, kteří mají bití povoleno, vyhrožováním stíháním rodinných příslušníků a pod.*“⁵⁰ Všetky

tieto formy násilia boli kombinované s už spomínanými podmienkami vyšetrovacej väzby.

G. Husák odolával tri dni. Po týždni pobytu na zámku Koloděje a troch dňoch brutálneho vyšetrovania sa 13. februára 1951 „*priznal*“ a podpísal dopredu zostavený vyšetrovací protokol. Ten okrem otázok vyšetrovateľov obsahoval už aj jeho odpovede. Sám si na to po rokoch spomínal nasledovne: „*Tri dni a tri noci neustále stát na nohách, raz v mraze, raz v horúčave, pod fantastickým nátlakom troch sviečich ľudí, pri minimálnej strave, bez sekundy odpočinku, tak mi vyčerpalo celý organizmus, že mi prestávali fungovať zmysly, nohy som mal opuchlé, omrzlé, srdce vynechávalo, záchvaty mdloby. Vynechával mi zrak i sluch. Po prvý raz v živote som videl, ako vzorce koberca ožili a fantasticky sa pohybovali, červené myšky liezli po stenách. Jazykom som nevedel hýbať. Sotva som vykoktal nejaké slovo. Prestal fungovať rozum, vôľa sa stráca. Narastá jediná živočíšna túžba: Na chvíľu zavrieť oči, na chvíľu si ľahnúť... Podpíš a potom si môžeš odpočinúť. Nakoniec som podpísal, ani som vtedy nevedel čo.*“⁵¹

Bol to prvý z troch protokolov, ktoré G. Husák počas svojho viac ako trojročného vyšetrovania podpísal.⁵² Vyšetrovatelia protokol s datovaním 13. február 1951 začínajú otázkou, či G. Husák pozná dôvody, pre ktoré bol zatknutý: „*ANO. Do dnešního dne jsem sice popíral svou činnost. Dnes však vidím, že nemá smyslu protistátní*

47 NA, Komise I., šk. 35, a. j. 879. Vyjadrenie kpt. Semínka k vyšetrovaniu prípadu G. Husáka z 31. 12. 1953. Takéto tvrdenie zopakoval aj pred členmi tzv. barákovkej rehabilitačnej komisie v roku 1955: „Husák se v té době choval vzpurně...“ NA, f. Komise II. – Kolderova komisia (ďalej Komise II.), šk. 4, a. j. 41. Záznamy o pohovorech s pracovníky ministerstva vnitra (Komise 1955–1957) – Záznam pohovoru so Stanislavom Semínkom z 13. 8. 1955, s. 2.

48 NA, Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 12.

49 Tamže, a. j. 879. Zápis o vyšetrovacích metódach spísaný prokurátorom L. Gešom 12. 11. 1953. s. 1. V roku 1953 S. Semínko samozrejme tvrdil, že počas všetkých výsluchov „jednal jsem s jmenovaným slušně. Nikdy HUSÁKA jsem nenutil, aby vypovídal o tom, co já chci. S jmenovaným byla protokolárně sepsána určitá část jeho nepřátelské činnosti, ale tuto činnost vypověděl sám, nebyl k ní nucen žádným způsobem [...] ani podpis nebyl vynucen.“ Tamže. Vyjadrenie kpt. Semínka k vyšetrovaniu prípadu G. Husáka z 31. 12. 1953.

50 Tamže, šk. 12, a. j. 202. Zpráva o činnosti Státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávnosti v zaměření a metodách práce z 22. 2. 1963 – Příloha č. 12. Zpráva o průběhu tzv. Kolodějské akce ve dnech 27. 1. – 24. 2. 1951, s. 11.

51 Tamže, šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 12 – 13.

52 Myslia sa tu vykonštruované protokoly. Tie, ktoré vyšetrovatelia zapísali objektívne, či už v súvislosti s vyšetrovaním svojej osoby alebo iných osôb, G. Husák podpísal.

činnosť nadále popírat a proto chci tuto doznat v plném rozsahu.“ Ďalej jeho výpoveď vyšetrovateľa formulovali nasledovne: „Byl jsem členem rozvratnické skupiny ‚Slovenských nacionalistů‘, kteří vytvářeli záškodnickou frakci v komunistické straně Slovenska. Jako příslušník této skupiny ve funkci předsedy sboru pověřenců svoji záškodnickou činností, poškozoval a brzdil jsem výstavbu socialismu v Československé republice. Podporoval jsem cíle nepřátel naší vlasti, v první řadě cíle západních imperialistů t.j. zničení lidově demokratického zřízení v Československu.“⁵³ V ďalšej časti vyšetrovateľa rozoberajú jeho činnosť v tzv. skupine „Šíp“⁵⁴ a „DAV“⁵⁵ a hlavne jeho činnosť v straníckych a národných orgánoch po roku 1945. Formulácia celého protokolu vychádza z kritiky tzv. buržoázneho nacionalizmu, ktorá odznela na IX. zjazde KSS v máji 1950. Činnosť skupiny okolo V. Clementisa, ktorá bola na tomto zjazde pomenovaná ako úchylka, prípadne chyba, je už v tomto protokole prezentovaná ako protištátna a záškodnícka, teda kriminálna.

Takýto vývoj prípadu potvrdilo aj zasadnutie ÚV KSČ 21. až 24. februára 1951, na ktorom o.i. vystúpil s prejavom aj generálny tajomník ÚV KSS Štefan Bašťovanský. Jeho prejav mal názov *Odhalenie špiónážnej záškodníckej činnosti V. Clementisa a o frakčnej protistraníckej skupine buržoáznych nacionalistov v KSS* a bol inšpirovaný „výsledkami“ vyšetrovania na zámku Koloděje. Niektoré pasáže jeho referátu to jednoznačne potvrdzujú: „Dnes je už jasne dokázané, že v celej činnosti Clementisa, Husáka a Novomeského nešlo o nejaké nesprávne ‚chápanie‘

Veliteľ tzv. kolodějskej akcie vyšetrovateľ
B. Doubek (Zdroj: ABS)

otázok socializmu, ale že išlo o zámernú činnosť organizovanej zločineckej frakcie, zameranej proti ľudovodemokratickému zriadeniu, proti jednote našej strany a republiky a proti budovaniu socializmu [...] Výpoveď Clementisa a posledné výsledky vyšetrovania ukazujú, že ani u skupiny Husák – Novomeský nešlo teda o ‚chyby‘ a ‚úchylky‘, ale že tu máme dočinenia s organizovanou protistraníckou frakcionárskou bandou, ktorá svojou separatistickou, podvratnou prácou vedome a úmyselne rozbíjala jednotu Republiky a snažila sa v jej rámci fakticky udržať tzv. ‚samostatný slovenský štát‘, aby vo vhodnej chvíli odtrhla Slovensko od Republiky a ktorá zámerne hamovala vývin k socializmu a orientovala sa v podstate na reštaurovanie kapitalizmu.“⁵⁶ Na základe tohto referátu boli V. Clementis, G. Husák a L. Novomeský zbavení poslanceckých mandátov, členstva v ÚV KSČ a rovnako boli vylúčení zo strany.

V týchto dňoch sa však už blížil koniec tzv. Kolodějskej akcie. V druhej polovici februára 1951 dospeli ministri národnej bezpečnosti L. Kopřiva, B. Doubek a sovietski poradcovia k názoru, že akcia je dekonšpirovaná a je prezradená, že na zámku sa vykonáva vyšetrovanie. Najskôr sa rozhodlo, že vyšetrovancov treba premiestniť na iné miesto. Uvažovalo sa o neznámom hrade pri Mladej Boleslavi, kde boli vykonané aj prvotné prípravné práce. Medzi tým sa však rozhodlo, že vyšetrovanci budú premiestnení do väznice v Ruzyni, kde bude pokračovať vyšetrovanie. Dňa 24. februára 1951 bol vyhlásený poplach a vyšetrovanci zo zámku Koloděje boli autami premiestnení do väznice v Ruzyni.⁵⁷

O tom, že takmer tri týždne strávené v pivničných priestoroch zámku Koloděje boli pre G. Husáka najťažším obdobím vyšetrovacej väzby, niet pochýb. Potvrdzuje to aj svedectvo Lubomíra Štrougala. V roku 1968 bol G. Husák poverený funkciou predsedu komisie, ktorá mala pripraviť návrh ústavného zákona o federatívnom usporiadaní Československa. Zhodou okolností táto komisia pracovala práve v priestoroch zámku Koloděje. V júni 1968 sem G. Husák pozval na prediskutovanie niektorých otázok vtedajšieho podpredsedu vlády L. Štrougala: „Netušil jsem, kam mě Gusta vede – ne k hlavním vstupním dveřím, ale vpravo dolů, do sklepa. Pak mě napadlo, o co asi půjde. Procházeli jsme tmavým studeným sklepením, naplněným různým haraburdím; zámek byl již po rekonstrukci, ale oprava sklepů se teprve připravovala. Ocitli jsme se v ístě, kde byl Gustáv Husák osm týdnů [správne 3 týždne – pozn. B. K.] v dřevěné kob-

53 ABS, f. MNB, a. j. 62/1 MNB, Zvláštní příloha k č. j. B/4–V–1441. Zápis o výpovedi G. Husáka z 13. februára 1951, s. 1.

54 V roku 1934 začalo v rámci Spolku socialistických akademiků vychádzať periodikum Šíp, časopis študentov a pracujúcej inteligencie. G. Husák bol jedným z iniciátorov jeho vzniku a zároveň aj jeho redaktorom. Vychádzal do roku 1936.

55 V roku 1922 skupina ľavicovo orientovaných slovenských intelektuálov (Daniel Okáli, Andrej Siracký, Vladimír Clementis a ďalší) založila v Prahe skupinu DAV. V rokoch 1924 – 1937 vydávala rovnomenný časopis.

56 Zasadnutie Ústredného výboru Komunistickej strany Československa v dňoch 21. – 24. februára 1951 na pražskom hrade, Bratislava 1951, s. 170 – 171.

57 NA, f. Komise I., šk. 12, a. j. 202. Zpráva o činnosti Státní bezpečnosti v letech 1949–1954 z hlediska nesprávností v zaměření a metodách práce z 22. 2. 1963 – Příloha č. 12. Zpráva o průběhu tzv. Kolodějské akce ve dnech 27. 1. – 24. 2. 1951, s. 12 – 13.

ce v samovazbĕ. Oba jsme mlčeli. Po chvíli – velice dojat – mi Gustáv řekl: „Celkem šest let jsem byl v samovazbĕ, v přísné izolaci. Ale na týdny tady nemohu nikdy zapomenout. Luboš, jen jsem chtěl, abys to viděl. Už nikdy sem s nikým nepůjdu.““⁵⁸ Kolodějská mora sa pre G. Husáka skončila 24. februára 1951, kedy bol opäť prevezený do väznice v Ruzyni.⁵⁹ Jeho utrpenie však ešte zďaleka nekončilo.

NÁVRAT DO VÄZNICE V RUZYNI

Ešte v priebehu Kolodějskej akcie bol rozkazom veliteľa Veliteľstva ŠtB zo 17. februára 1951 VI. (vyšetrovací) sektor rozdelený na dva samostatné útvary – sektor VI/A (veliteľ škpt. B. Doubek) a sektor VI/B (veliteľ škpt. Milan Moučka⁶⁰). Problematiku tzv. buržoázneho nacionalizmu spracovávalo 2. oddelenie sektora VI/A.⁶¹ V takejto štruktúre sa od začiatku marca 1951 rozbehlo vo väznici v Ruzyni nové kolo vyšetrovania.

Trojtýždňový pobyt na zámku Koloděje sa výrazne podpísal na zdravotnom stave G. Husáka. Podľa výpisu z jeho zdravotnej karty bol už 26. februára 1951 ošetrovaný väzenským lekárom v Ruzyni MUDr. Josefom Sommerom.⁶² G. Husák svoj

Dlhoročný referent G. Husáka, vyšetrovateľ Josef Čejka (Zdroj: ABS)

vtedajší stav opísal nasledovne: „Chorého, ubitého, s omrzlinami ma previezli späť do Ruzyně. Nohy opuchlé a čierne od omrzlín. Z tváři a rúk mi zliezala omrzlá koža. Dostával som srdečné záchvaty. Musel ma liečiť lekár.“⁶³ Vzhľadom na svoj zdravotný stav mal dokonca povolené v cele sedieť.⁶⁴ Tieto úľavy vyplynuli aj z faktu, že G. Husák sa „priznal“, čo bolo pre vyšetrovateľov kľúčové. Napriek tomu však jeho výsluchy pokračovali a prvý absolvoval už 26. februára 1951. Ich intenzita však nedosahovala úroveň vy-

šetrovania na zámku Koloděje a denne nestrávil G. Husák na výsluchu viac ako 210 minút.⁶⁵ Takto to pokračovalo až do začiatku marca 1951.

Po príchode G. Husáka do Ruzyně došlo k výmene jeho vyšetrovacieho referenta. S. Semínka nahradil Josef Čejka.⁶⁶ Vzhľadom na zlepšené podmienky väzby a nižšiu intenzitu výsluchov sa G. Husák začal na prelome februára a marca 1951 psychicky zotavovať. Táto zmena sa prejavila tým, že „začiatkom marca 1951, po prečítaní protokolu zo zámku, ihneď som celú ‚výpoveď‘, t.j. svoj podpis odvolal, ako vynútenú lož.“ Pre G. Husáka to znamenalo opätovné zavedenie vyšetrovacích metód zo zámku Koloděje: „Začalo druhé kolo trápenia tými istými metódami...“⁶⁷

Od 1. marca 1951 intenzita a dĺžka výsluchov G. Husáka postupne narastala. Referent J. Čejka neskôr tvrdil, že Husák „demagogicky trval na tom, že žádnou trestnou činností nedělal“ a dokonca sa snažil „provokativně urážet představitele KSČ a KSS, že prováděli stejnou činností jako on.“ Vyšetrovatelia ho dôrazne upozornili, že mu zakazujú, aby takýmto spôsobom „urážel a osočoval představitele strany a státu.“⁶⁸ Napriek týmto vyhrážkam sa G. Husák zatvrdil a obvinenia odmietať.

58 ŠTROUGAL, L.: Paměti a úvahy. Praha 2009, s. 136.

59 AZVJS, Osobný spis Gustáva Husáka. Karta vyšetrovanca.

60 Milan Moučka (1922 – 2009), pôvodným povoláním stolár. V roku 1945 vstúpil do KSČ a do služieb ZNB. Na jar 1949 bol vymenovaný za veliteľa ŠtB v Uherskom Hradišti a na jeseň 1949 preložený k vyšetrovacej skupine v Ruzyni. Vo februári 1951 bol vymenovaný za veliteľa sektora VI/B a v apríli 1953 do funkcie náčelníka Správy vyšetrovania, v ktorej pôsobil až do roku 1956. Viacerými podriadenými bol označený za iniciátora používania násilia pri vyšetrovaní. Viedol prípad M. Horákovéj a spol. a zúčastnil sa na vyšetrovaní prípadov R. Slánský a spol. a Osvald Závodský a spol. BLAŽEK, P. – BARTA, M. – KALOUS, J. – SVOBODA, L. – ŽÁČEK, P.: Tváře vyšetřovatelů Státní bezpečnosti, s. 73.

61 FROLÍK, J.: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: Sborník archivních prací, roč. 41, 1991, č. 2, s. 464.

62 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 877. Výpis zo zdravotnej karty G. Husáka, s. 1.

63 Tamže, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 13.

64 Tamže, a. j. 879. Zápis o vyšetrovacích metódach spísaný prokurátorom L. Gešom 12. 11. 1953, s. 1.

65 Tamže, a. j. 877. Výpis z knihy odchodov vyšetrovancov k výsluchu, s. 1.

66 Josef Čejka (1922 – ?), pôvodným povoláním pomocný robotník. Od roku 1945 člen KSČ. Do služieb ZNB vstúpil v marci 1949. Od roku 1950 vyšetrovateľ sektora VI/A. V decembri 1962 zbavený výkonu služby a o dva mesiace neskôr mu bola odobraná hodnosť. ABS Kanice, f. Osobní evidenční karty MV, Josef Čejka.

67 Tamže, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 13.

68 NA, f. ÚV KSČ, nezaraďené materiály MV o G. Husákovi, zv. Husák Gustáv II. Vyjadrenie npor. Josefa Čejku k vyšetrovaniu G. Husáka z 8. 3. 1954, s. 1.

Vyšetrovatelia ho preto od 11. marca 1951 podrobili sérii vyčerpávajúcich nočných výsluchov, ktoré vyvrcholili v noci z 15. na 16. marca, kedy G. Husák absolvoval viac ako 9 hodinový nočný výsluch.⁶⁹ Zámerom vyšetrovateľov bolo jeho opätovné fyzické a psychické zlomenie, ktorého výsledkom malo byť opätovné podpísanie protokolu z 13. februára 1951: „Desiatky dní a noci musel som po cele chodiť [zákaz sedieť], na výsluchoch stáť, mnohokrát musel som byť v temnici a spať na holej podlahe, spanie omezené na 1 – 2 hod. za 24 hod., bol som bitý a týraný pri výsluchu, neslýchane hrubo urážaný, zastrážovaný, vyhrožovaný a pod.“⁷⁰ S akým výsledkom sa skončila séria týchto nočných výsluchov, nie je jasné. Môžeme predpokladať, že vyšetrovateľom sa podarilo prinútiť G. Husáka, aby začal spisovať svoje priznanie.

Tento predpoklad potvrdzuje fakt, že v polovici marca 1951 vyšetrovatelia ukončili jeho nočné výsluchy a pokračovali len v denných. Pravdepodobne v tomto období vznikol dokument s názvom *Moje priznanie*. Podľa referenta J. Čejku ho G. Husák spísal vlastnoručne.⁷¹ Je to pravdepodobne jediná vec, ktorú možno v prípade výpovedí J. Čejku považovať za pravdivú. Dokument je na rozdiel od ostatných protokolov napísaný v slovenčine, a to na vtedajšiu dobu v gramaticky správnej.⁷² Z tohto

možno usudzovať, že svoje priznanie skutočne napísal vlastnoručne. Obsah tohto 88 stranového dokumentu však nebol výsledkom jeho myšlienkových pochodov. G. Husák sa podvolil nátlaku vyšetrovateľov a pod ich dohľadom len poslušne prepisoval známe formulácie z predchádzajúceho protokolu: „Po presvedčení orgánov štátnej bezpečnosti rozhodol som sa dnešného dňa, že nemôžem sotvať na svojom doterajšom stanovisku pri výsluchu, podľa ktorého jednalo sa pri mojej buržoázne nacionalistickej činnosti jedine o úchylku od marx-leninského učenia, ktorej význam a dosah som si neuvedomoval, a za ktorú som sa strane zodpovedal vo svojej sebakritike na zjazde KSS [...] Preto, keď dnes strana hodnotí činnosť buržoáznych nacionalistov na Slovensku ako zločinnú, rozvratnú a protištátnu, je mojou povinnosťou postaviť sa za toto stanovisko Ústredného výboru strany a prevziať plnú politickú i trestne-právnu zodpovednosť za moje činy, za moju buržoázne nacionalistickú, strane i štátu škodlivú činnosť. V tomto presvedčení činím toto doзнание a chcem orgánom štátnej bezpečnosti plne pomôcť zločinnú buržoázne nacionalistickú činnosť vyšetrit.“⁷³

G. Husák sa bránil podpísať protokol a priznanie. Preto začiatkom apríla vyšetrovatelia tlak na neho opäť vystupňovali. Znovu bol vystavený fy-

zickému a psychickému násiliu: „Byl jsem bitý pěstí do prsou, do rukou a pod bradu, při čemž bylo používáno nadávek.“⁷⁴ Výsledok sa dostavil 5. apríla 1951, kedy opäť podpísal protokol z 13. februára 1951, avšak iba jeho prvé dve strany.⁷⁵ Nasledujúci deň podpísal aj *Moje priznanie*: „Štyri týždne denných a nočných výsluchov so všetkými brutalitami dosiahli zase svoj cieľ: úplnú fyzickú vyčerpanosť, apatiu a v tomto nenormálnom stave napísané ‚Doзнание‘...“⁷⁶

Počas vyšetrovania v mesiacoch marec a apríl 1951 G. Husáka nenútili len k jeho opätovnému „priznaniu“, ale aj k výpovediam o osobách, proti ktorým ŠtB pripravovala opatrenia. Napríklad 7. marca 1951 bol spísaný protokol o výpovedi G. Husáka o osobe T. Baláza, ktorého zatknutie ŠtB v tom čase pripravovala (zatknutý 12. apríla 1951). Tento protokol však nepodpísal a z jeho dikcie je jasné, že ho zostavovali vyšetrovatelia.⁷⁷

Po podpise protokolu a priznania sa tentoraz tempo jeho výsluchov nezmenilo. Napriek tomu sa mu opäť podarilo spamätať a nájsť v sebe dost' psychických a fyzických síl na odvolanie svojich predošlých výpovedí. J. Čejka tvrdil, že Husák začal znovu postupne odvolávať predchádzajúce výpovede a „přestal vypovídat na kladené otázky a tvrdošíjně mlčel.“⁷⁸ Dňa 21. mája

69 Nočné výsluchy trvali spravidla od polnoci do 6. hodiny rannej. Vyšetrovanie často pokračovalo aj cez deň a G. Husák tak na výsluchu trávil v priemere 10 hodín denne. NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 877. Výpis z knihy odchodov vyšetrovancov k výsluchu, s. 1 – 2.

70 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 879. Sťažnosť G. Husáka na protizákonné spôsoby vyšetrovania z 18. 3. 1954, s. 2.

71 NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, zv. Husák Gustáv II. Vyjadrenie npor. Josefa Čejku k vyšetrovaniu G. Husáka z 8. 3. 1954, s. 1.

72 Zachovali sa aj protokoly, ktoré sa českí zapisovatelia snažili zapísať po slovensky. Výsledkom takejto snahy bol úsmevný mix češtiny a slovenčiny.

73 ABS, f. MNB, a. j. 62/1 MNB, Zvláštní příloha k č. j. B/4 – V – 1441. Priznanie G. Husáka zo 6. 4. 1951, s. 1.

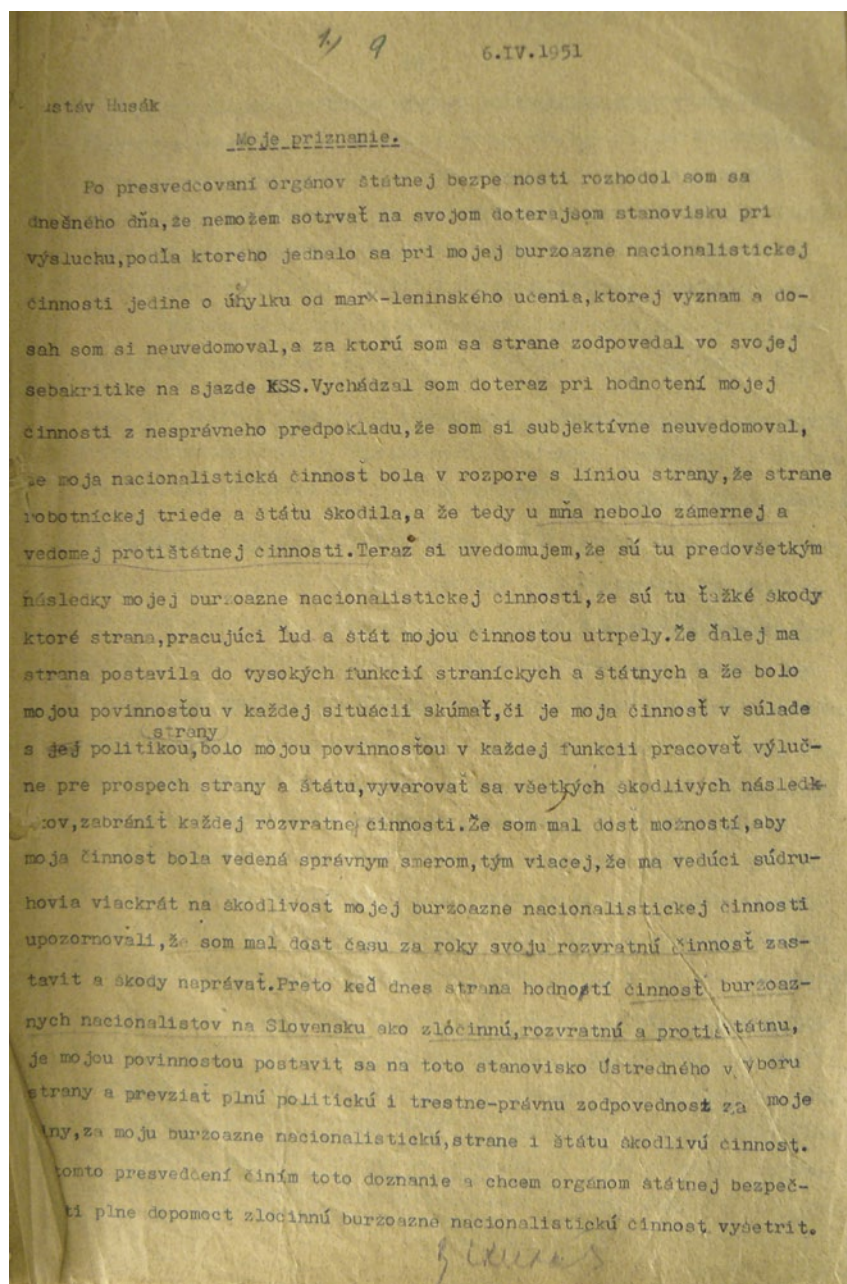
74 NA, Komise I., šk. 35, a. j. 879. Zápis o vyšetrovacích metódach spísaný prokurátorom L. Gešom 12. 11. 1953, s. 2. Samozrejme, referent J. Čejka neskôr tvrdil, že s Husákom bolo „jednáno veľmi slušne, nebylo proti němu použito žádného násilí jak ze strany mé, tak i ze strany vyšetřovacích pracovníků, kteří byli k případu se mnou přiděleni. Naopak mu byly povoleny všechny výhody, které poskytuje zdejší vyšetřovací vazba, při čemž dostával se souhlasem tehdejšího náčelníka odboru kávu, čaj, cigarety a jiné věci a měl i na cele výhody, povolené v rámci vězeňského řádu.“ NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, zv. Husák Gustáv II. Vyjadrenie npor. Josefa Čejku k vyšetrovaniu G. Husáka z 8. 3. 1954, s. 1.

75 ABS, f. MNB, a. j. 62/1 MNB, Zvláštní příloha k č. j. B/4–V–1441. Zápis o výpovedi G. Husáka z 13. februára 1951, s. 1 – 2.

76 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 13.

77 NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, zv. Husák Gustáv. Zápis o výpovedi G. Husáka k Teodorovi Balážovi zo 7. 3. 1951.

78 Tamže, zv. Husák Gustáv II. Vyjadrenie npor. Josefa Čejku k vyšetrovaniu G. Husáka z 8. 3. 1954, s. 1.

Prvá strana z priznania G. Husáka zo 6. 4. 1951 (Zdroj: ABS)

1951 vyšetrovatelia ŠtB vypracovali „nový“ protokol o jeho výpovedi, ktorý však bol v skutočnosti na 99 % totožný s protokolom z 13. februára 1951.⁷⁹ Na podpis mu ho predložili až 2. augusta 1951 s tým, že to je „*stranou schválený dokument*“. Husák ho odmietol ako nepravdivý a nepodpísal.⁸⁰

Pravdepodobne v súvislosti s novým odbojným postojom G. Husáka sa na jeho vyšetrovaní, resp. výsluchoch v auguste 1951 začal priamo podieľať aj veliteľ sektora VI/A B. Doubek. Jeho príchodom sa začalo pre vyšetrovanca Husáka nové kolo násilností, ktoré tentoraz vydržal až tri mesiace. Sprvoti považoval B. Doubek za nového referenta. Podľa jeho spoluväzňa Jaromíra Kopeckého⁸¹, Husák na adresu nového referenta vyhlásil, že „*jeho jednání bylo prý vrcholem křiku a nadávání hned od počátku*“. Husák predpokladal, že „*tento referent sleduje taktiku vyšetřovance vyprovokovat k nějakému činu proti sobě, aby pak mohl zahájit i fyzické násilí, jež jinak nesmí použít*“. ⁸² Vyšetrovatelia ho nútili, aby sa znovu priznal k veciam, ktoré spísal vo svojom priznaní z apríla 1951. Husák to odmietal a jeho referent mu na to odpovedal, že by „*stačilo, aby před soud předložili jeho doznání, aby ho odsoudili*“. ⁸³

Jeho predtucha o možnosti opätovného použitia násilia pri vyšetrovaní sa naplnila už 28. augusta 1951.⁸⁴ Jeho vykonávateľom bol samotný veliteľ vyšetrovateľov B. Doubek, ktorý ho osobne „*viac razy vyšetroval a týral. Pri jednom výsluchu [...] ma tak do krvava stýral, že ma museli dať ošetriť lekárom*“. ⁸⁵ Incident oveľa miernejšie

79 Tamže, zv. Husák Gustáv. Zápis o výpovedi G. Husáka z 21. 5. 1951.

80 NA, Komise I., šk. 35, a. j. 879. Sťažnosť G. Husáka na protizákonné spôsoby vyšetrovania z 18. 3. 1954, s. 2.

81 Tento významný československý diplomat býval s G. Husákom v cele 2 roky. ŠtB ho využívala na zisťovanie Husákových názorov na vyšetrovanie.

82 ABS, f. MNB, a. j. 62/2 MNB, Žiadosti o provedení výsluchů Husáka k jednotlivým osobám. Správa J. Kopeckého (väzeň č. 1333) o názoroch G. Husáka na vyšetrovacie metódy zo 17. 9. 1951, s. 1.

83 Tamže, s. 2.

84 Podľa zachovaného dvojstranového protokolu bol G. Husák vypočúvaný v súvislosti s hospodárskym poškodzovaním republiky. NA, f. ÚV KSČ, nezaraďené materiály MV o G. Husákovi, sv. Podsvazek Gustáva Husáka č. j. B/4–V–2425. Protokol o výpovedi G. Husáka z 28. 8. 1951.

85 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 13. Tento incident potvrdzuje aj lekársky záznam. Ten však poranenie zľahčuje a uvádza, že v tento deň sa G. Husák „hlásil k lekári pro zcela nepatrné oděry na krku způsobené škrábnutím“. NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 879. Správa o zdravotnom stave G. Husáka z 2. 3. 1954, s. 1.

popísal vo svojich spomienkach vyšetrovateľ K. Košťál, ktorý tvrdil, že B. Doubek Husákovi „domlouval a přitom ho držel za límec vězeňské blůzy a občas zakroutil rukou. Při jednom takovém zákrutu Husák lehce sykl, když se Doubekův palec dotkl jeho krku. Doubek se za to Husákovi omluvil a s držením jej za blůzu přestal. Když mu Husák řekl, že ho škrábl nehtem do krku, zavolal Doubek okamžitě vězeňského lékaře MUDr. Somma a požádal jej, aby Husákovo škrábnutí ošetřil. Doktor Somma prohlédl Husákovi krk, ale žádné škrábnutí nenašel. Požádal proto Husáka, aby místo, kde byl škrábnut, ukázal. Poté jej potřel jódem.“⁸⁶ Naopak, vyšetrovateľ Vladimír Kohoutek potvrdil, že B. Doubek sa „na Husákovi dopustil fyzického násilí, v jehož důsledku musel být Husák lékařsky ošetřen“, čo pripustil aj samotný B. Doubek.⁸⁷ Takáto forma násilia bola pre neho typická, čo potvrdil aj jeho spolupracovník, vyšetrovateľ Vlastimil Volkán⁸⁸, ktorý tvrdil, že B. Doubek voči vyšetrovancom „používal i fyzického násilí tím způsobem, že je uchopil u krku, třesením je otloukal o zed“ a vyšetrovateľ J. Čejka bol pri tom, keď „Husákovi dal Doubek

Vyšetrovateľ K. Košťál
(Zdroj: ABS)

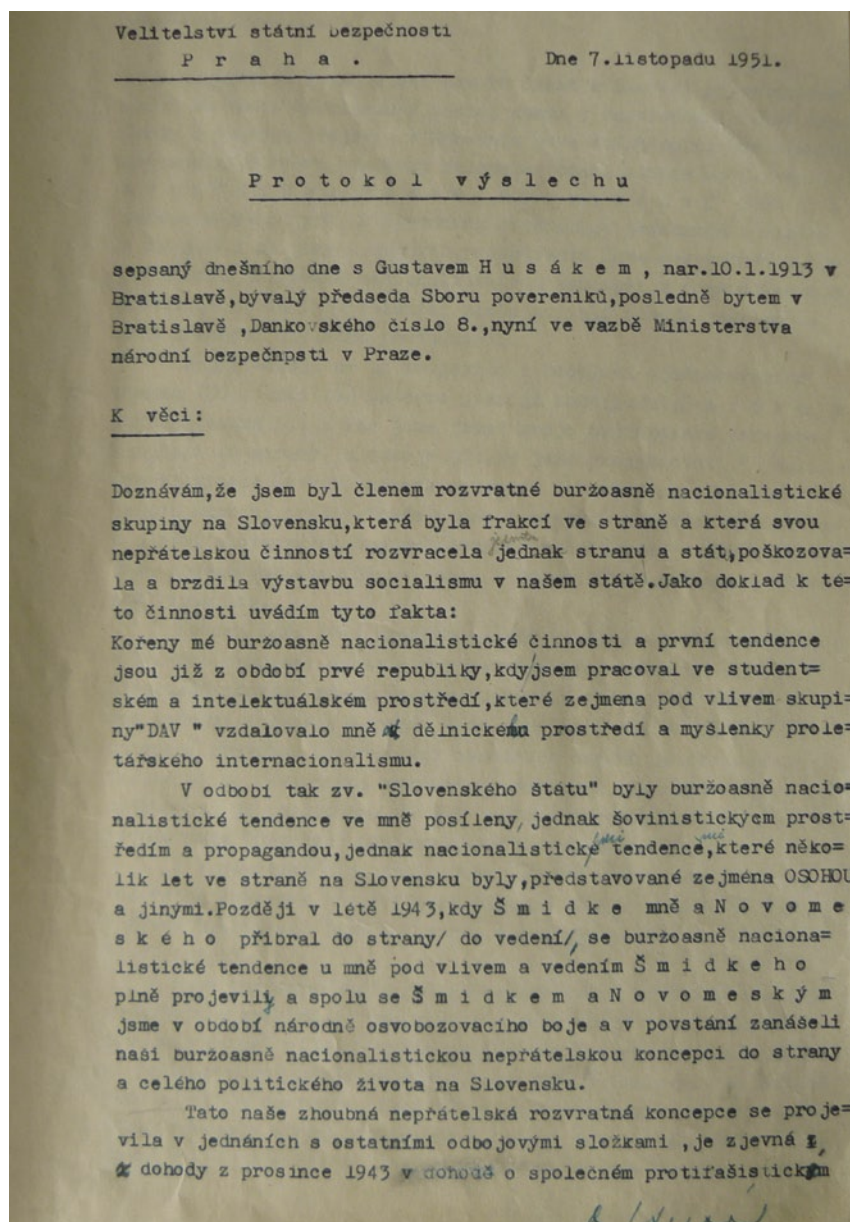
Vyšetrovateľ J. Pacner
(Zdroj: ABS)

facku.“⁸⁹ Po tomto incidente už proti G. Husákovi nebolo použité žiadne fyzické násilie. Vyšetrovatelia prešli na iné metódy – vyhrážanie a zastrašovanie.⁹⁰

Tlak na G. Husáka vyvrcholil v októbri 1951. V polovici mesiaca sa začala séria dlhých denných a nočných výsluchov, ktorá trvala až do začiatku novembra.⁹¹ K jeho referentovi J. Čejkovi bol pridelený na výpomoc vyšetrovateľ

Josef Pacner.⁹² Podľa neho Husák pri výsluchoch v polovici októbra odmietal aj veci, ktoré uviedol v sebakritikách na ÚV KSS a na IX. zjazde KSS.⁹³ V dôsledku tohto pristúpili vyšetrovatelia na prelome októbra a novembra 1951 ku konfrontáciám⁹⁴ G. Husáka s ďalšími obvinenými – Deziderom Benauom, D. Okálím a I. Horváthom.⁹⁵ Pri týchto konfrontáciách sa nemohol vôbec ozvať a ani sa písomne vyjad-

- 86 KOŠTÁL, K.: Pravda o procesu s Rudolfem Slánským a jeho společníky. Kritické výhrady k „Výpovědi“ B. Doubka a k Historikům 92, dodatek ke knížce Svědectví plukovníka. Praha 2009, s. 78.
- 87 NA, f. Komise II., šk. 33, a. j. 519. Správa generálního prokurátora a predsedu nejvyššího soudu z 8. 11. 1962 o preskúmaní trestnej veci proti slovenským buržoáznym nacionalistom (Gustáv Husák a spol.), s. 14.
- 88 Vlastimil Volkán viedol vyšetrovanie I. Horvátha a D. Okáliho.
- 89 Tamže, šk. 4, a. j. 41. Záznamy o pohovorech s pracovníky ministerstva vnitra (Komise 1955–1957) – Záznam pohovoru s Vlastimilom Volkánom z 29. 7. 1955, s. 2.
- 90 NA, Komise I., šk. 35, a. j. 879. Zápis o vyšetrovacích metodách spísaný prokurátorem L. Gešom 12. 11. 1953, s. 2.
- 91 G. Husák bol v tomto období často vypočúvaný aj 12 až 14 hodín denne. NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 877. Výpis z knihy odchodov vyšetrovancov k výsluchu, s. 6 – 8.
- 92 Josef Pacner pri vyšetrovaní G. Husáka vypomáhal od 17. októbra do polovice decembra 1951. Tvrdil, že podobne pri vyšetrovaní vypomáhal aj vyšetrovateľ Josef Michálek. Tamže, a. j. 879. Vyjadrenie por. Pacnera k vyšetrovaniu prípadu G. Husáka z 3. 3. 1953 (pravdepodobne 1954), s. 1.
- 93 Podľa Pacnera, G. Husák neustále „útočil“ na predstaviteľov KSČ a KSS, a keď mu to vyšetrovatelia zakázali, tak začal „útočiť“ na samotnú ŠtB: „Každé opatření, jako velikost cely, oken cely, střežení a podobně, pokládal za útok na svoji osobu.“ Rovnako vraj odmietal chodiť na 30 minútové vychádzky, pretože mal právo chodiť na dvoj až trojhodinové a to v popoludňajších hodinách a na slnku. Pacner dokonca odmietal, že by sa s Husákom zle zaobchádzalo a vraj mu počas výsluchov dávali čaj, kávu a mohol aj fajčiť. Tamže.
- 94 Ešte v auguste 1951 si G. Husák túto možnosť neprípúšťal a tvrdil, že vyšetrovatelia „... neodvažují se udělat konfrontace. Připustil, že kdyby např. N. [L. Novomeský – pozn. B. K.] přijal tесе referentů a hájil je při konfrontaci, byla by to pro něho ‚velká facka‘. Odmítl ale takovou možnost.“ ABS, f. MNB, a. j. 62/2 MNB, Žádosti o provedení výsledků Husáka k jednotlivým osobám. Správa J. Kopeckého (vězeň č. 1333) o názoroch G. Husáka na vyšetrovacie metódy zo 17. 9. 1951, s. 2.
- 95 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 879. Vyjadrenie por. Pacnera k vyšetrovaniu prípadu G. Husáka z 3. 3. 1953 (pravdepodobne 1954), s. 1.

Prvá strana protokolu o výpovedi G. Husáka zo 7. 11. 1951 (Zdroj: NA ČR)

rit'.⁹⁶ Vyšetrovatelia zvyšovali tlak a začali na neho pôsobiť aj psychologicky.⁹⁷ Niekoľkokrát si ho dal do svojej kancelárie zavolať veliteľ 2. oddelenia (buržoázni nacionalisti) sektora VI/A kpt. Vladimír Kohoutek⁹⁸, ktorý na neho pravdepodobne apeloval, aby sa konečne priznal a podpísal. Následne mu veliteľ oddelenia údajne dal aj niekoľko dní na premyslenie celej veci.⁹⁹ G. Husák enormný tlak nevydržal a postupne začal podpisovať 39 stranový protokol s datovaním 7. november 1951. Bol to posledný vykonštruovaný protokol, ktorý podpísal.

Tento protokol sa formulovaním obvinení nelíšil od predchádzajúcich protokolov. Bol rozsiahlejší, pretože bol doplnený o výsledky vyšetrovania ŠtB v období po zatknutí G. Husáka.¹⁰⁰ Ten v roku 1953 tvrdil, že z tohto protokolu podpísal len prvú stranu.¹⁰¹ Originál protokolu je však okrem posledných dvoch, podpísaný na všetkých stranách. Tieto podpisy sa od seba značne odlišujú, čo bolo pravdepodobne spôsobené fyzickým a psychickým stavom, v ktorom sa G. Husák pri podpisovaní protokolov nachádzal. Avšak nie je vylúčené, že mohli byť vyšetrovateľmi dodatočne sfaľšované. Ako si ukážeme ďalej, ani takéto praktiky neboli pri vyšetrovaní G. Husáka vyšetrovateľom ŠtB cudzie.

Až do tohto času bol G. Husák vo väzbe držaný protizákonne. Dňa 2. novembra 1951 podalo veliteľstvo ŠtB Štátnej prokuratúry v Prahe oficiálnu žiadosť o predĺženie vyšetrovacej

96 Tamže. Opis sťažnosti G. Husáka na protizákonné spôsoby vyšetrovania adresovaná prezidentovi republiky z 18. 3. 1954, s. 3.

97 „Ako mi tisíc razy opakovali: „odsud vede pro vás jediná cesta, k soudu a do vězení! Anebo – nebudete-li rozumný – na šibenici...“ Táto logika + neustále zdôrazňovanie, že je to príkaz strany, že strana o všetkom vie a schvaľuje, že priznať sa – znamená aspoň takto ukázať dôveru k strane, to viedlo – pri známych metódach vyšetrovania – k zlomeniu a priznaniu mnohých nevinných ľudí.“ Tamže, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 14.

98 Vladimír Kohoutek (1912 – ?), vyučený predavač textilu a aranžér. V roku 1937 nastúpil k uniformovanej polícii na území Podkarpatskej Rusi. V rokoch 1939 – 1945 pôsobil na policajnom riaditeľstve v Ostrave. V roku 1945 vstúpil do KSČ a do roku 1948 pôsobil ako veliteľ Oblastnej úradovne ŠtB v Ostrave. Neskôr pôsobil vo vyšetrovacích sektoroch ŠtB. Zúčastnil sa na vyšetrovaní Gejzu Pavlíka, bol referentom V. Clementisa na zámku Koloděje a výrazne sa podieľal na vyšetrovaní prípadu R. Slánský a spol. Vzhľadom na zdravotné problémy bol v roku 1954 preložený do trvalej výslužby. V roku 1955 zatknutý a o dva roky neskôr spolu s B. Doubkom odsúdený na 7 rokov väzenia. Po 7 mesiacoch prepustený. BLAŽEK, P. – BÁRTA, M. – KALOUS, J. – SVOBODA, L. – ŽÁČEK, P.: Tváře vyšetřovatelů Státní bezpečnosti, s. 70 – 71.

99 NA, Komise I., šk. 35, a. j. 879. Vyjadrenie por. Pacnera k vyšetrovaniu prípadu G. Husáka z 3. 3. 1953 (pravdepodobne 1954), s. 2.

100 NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, zv. Husák Gustáv. Protokol o výpovedi G. Husáka zo 7. 11. 1951.

101 NA, Komise I., šk. 35, a. j. 879. Zápis o vyšetrovacích metódach spísaný prokurátorom L. Gešom 12. 11. 1953, s. 2.

väzby G. Husáka.¹⁰² Až do tohto dňa nebol štátny prokurátor o jeho väzbe informovaný. Prokurátor Dr. Antonín Havelka rozhodol 22. novembra 1951 o vzatí G. Husáka do väzby.¹⁰³ Vyšetrovací väzba mu bola celkovo predĺžená 13 krát, z toho 4 krát (od 7. novembra 1953 až do 21. apríla 1954) bez povolenia prokuratúry.¹⁰⁴

Po podpise protokolu z novembra 1951 bol vyšetrovateľ J. Čejka takmer na rok presunutý k prípadu tzv. centra, z ktorého sa vyvinul prípad R. Slánský a spol. a kde vyšetroval a pripravoval V. Clementisa.¹⁰⁵ Možno aj tento moment spôsobil, že G. Husák sa opäť rýchlo spamätal a podpis pod protokolom odvolal. Zároveň sa rozhodol, že už nebude podpisovať žiadne vykonštruované protokoly, čo znamenalo, že odmieta spolupracovať s vyšetrovateľmi: „*Toto moje pevné rozhodnutie koncom novembra 1951, keď som odvolal podpisy na všetkých vynútených protokoloch, som otvorene oznámil vyšetrovaciemu orgánu a podľa neho som sa držal pri ďalšom vyšetrovaní a súdení.*“¹⁰⁶ Podľa záznamov sa vyšetrovatelia ešte v priebehu decembra 1951¹⁰⁷ snažili G. Husáka prinútiť

k opätovnej spolupráci sériou dlhších výsluchov, avšak bezvýsledne.¹⁰⁸ Výsledkom takéhoto vývoja bolo podľa G. Husáka to, že ho vyšetrovatelia dali tzv. k ledu, teda prestali ho vypočúvať a väznili ho v sprísnenom režime: „*Nevolali ma na výsluch, zariadili najostrejší väzenský režim. Špicel' na cele so všetkými výhodami.*“¹⁰⁹ Túto tézu, ktorá však nie je pravdivá, prevzala aj časť historiografie.¹¹⁰ V skutočnosti G. Husák na výsluchy chodil – a to často.¹¹¹ Od začiatku roka 1952 až do začiatku júna 1953 bol na výsluch predvolaný celkovo 125 krát!¹¹² Čo sa však zmenilo bolo to, že vyšetrovatelia ho prestali vypočúvať v súvislosti s jeho obvineniami. Podľa zachovaných protokolov v tomto období vypovedal len o iných osobách.¹¹³ Prvé dva protokoly, v ktorých je opäť vyšetrovaný v súvislosti s jeho obvineniami, pochádzajú až z 27. a 28. apríla 1953.¹¹⁴ Preto jeho predchádzajúce tvrdenie nemožno chápať doslovne, ale v tom zmysle, že takmer rok a pol nebol vypočúvaný v súvislosti s jeho obvineniami.

Hlavným dôvodom prečo prestal byť G. Husák vypočúvaný k svojím obvineniam však nebola jeho neochota vy-

povedať a podpisovať vykonštruované protokoly. Tým dôvodom bola celková zmena koncepcie vyšetrovania. Už v priebehu roku 1951 sa objavovali silné pochybnosti o smerovaní vyšetrovania. Stále sa hovorilo o neodhalenej vyššie postavennej hlave sprisahania. Vyšetrovatelia vedení sovietskymi poradcami pravdepodobne považovali dovtedajších predstaviteľov nepriateľskej siete, medzi nimi aj G. Husáka za málo reprezentatívnych. Pôsobil tu aj zahraničnopolitický vývoj, keďže v tomto období sa hlavným ideologickým nepriateľom v socialistickom tábore stal sionizmus. Vyšetrovanie postupne nabralo nový smer a prvotná koncepcia protistraníckeho sprisahania (Šling – Švermová, Clementis – Husák – Novomeský) bola zmenená na protištátne sprisahanecké centrum na čele s R. Slánskym.¹¹⁵

Keďže G. Husák odmietol s bezpečnostnými orgánmi spolupracovať, stal sa pre nich v pripravovanom monsterprocesu nepoužiteľným. To mu v podstate zachránilo život, pretože nie on, ale V. Clementis si 27. novembra 1952 vypočul jeden z 11 rozsudkov smrti, ktoré padli v procese R. Slánskym a spol. (20. – 27. novembra 1952).

- 102 ABS, f. MNB, a. j. 62/2 MNB, Osobný spis štátnobezpečnostného vyšetrovania proti Gustávovi Husákovi, č. j. B/4–V–2425. Žiadosť o ponechanie G. Husáka vo väzbe z 2. 11. 1951.
- 103 Tamže. Rozhodnutie o väzbe G. Husáka z 22. 11. 1951.
- 104 NA, f. 02/1, 1962–1966, šk. 11 – 12, a. j. 14, bod č. 2. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol. zo 7. 3. 1963, s. 21.
- 105 Avšak aj počas tohto roka sa J. Čejka vracal a vypočúval G. Husáka. NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, zv. Husák Gustáv II. Vyjadrenie npor. Josefa Čejku k vyšetrovaniu G. Husáka z 8. 3. 1954, s. 1 – 2.
- 106 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 14.
- 107 Dňa 12. decembra 1951 bol s G. Husákom, podľa zachovaných dokumentov ŠtB, na dlhých 16 mesiacov spísaný posledný protokol, ktorý sa týkal vyšetrovania jeho osoby a jeho politickej činnosti. NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, zv. Podsvazek Gustáva Husáka č. j. B/4–V–2425. Protokol o výpovedi G. Husáka z 12. 11. 1951.
- 108 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 877. Výpis z knihy odchodov vyšetrovancov k výsluchu, s. 9.
- 109 Tamže, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 15.
- 110 PLEVZA, V.: Vzostupy a pády, s. 74; GAŚIOR, G.: Stalinowska Słowacja. Proces „burżuazyjnych nacjonalistów“ w 1954 roku. Warszawa 2006, s. 165.
- 111 Vo svojej sťažnosti z 18. 3. 1954 G. Husák vôbec nespomína, že by nebol v roku 1952 vypočúvaný. Hovorí iba o tom, že v rokoch 1952 – 1954 už nepodpísal žiaden protokol. NA, Komise I., šk. 35, a. j. 879. Sťažnosť G. Husáka na protizákonné spôsoby vyšetrovania z 18. 3. 1954, s. 3.
- 112 Tamže, a. j. 877. Výpis z knihy odchodov vyšetrovancov k výsluchu, s. 10 – 13.
- 113 Napríklad o Ladislavovi Kurtákovi, Ernestovi Sýkorovi, Alexandrovi Sakáčovi, Jozefovi Inoveckom, atď.
- 114 NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, zv. Husák Gustáv. Protokol o výpovedi G. Husáka z 27. a 28. 4. 1953.
- 115 K zmene koncepcie vyšetrovania bližšie pozri: BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami, s. 168; KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždení generálního tajemníka, s. 129 – 138; PEŠEK, J.: Zradcovia so straníckou legitimitáciou, s. 71; RYCHLÍK, J.: Proces proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistům, s. 191.

PROKURÁTOR LADISLAV
GEŠO A GUSTÁV HUSÁK

Na jar roku 1953 sa objavili prvé náznaky toho, že komunistické politické vedenie reálne pripravuje politický proces s dlhodobo uväznenými predstaviteľmi buržoáznych nacionalistov na Slovensku. MNB po 26 mesiacoch vyšetrovania vypracovalo 23. apríla 1953 trestné oznámenie proti G. Husákovi a spol.¹¹⁶ Už 6. mája 1953 ho však na svojom zasadnutí odmietlo predsedníctvo ÚV KSS a vytvorilo komisiu, ktorá mala obžalobu prepracovať a doplniť o nové svedectvá.¹¹⁷ K rovnakému záveru dospelo aj zasadanie politického sekretariátu ÚV KSČ 12. mája 1953.¹¹⁸ Na základe tohto politického vývoja začali bezpečnostné orgány¹¹⁹ nové a zároveň posledné kolo vyšetrovania proti G. Husákovi a ďalším spoločníkom, ktorí boli postupne priradení do jeho skupiny. Toto vyšetrovanie už bolo súčasťou samotnej prípravy procesu proti skupine tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov.

Začiatkom júna 1953 tak bolo okolo osoby G. Husáka opäť rušno. Podmienky v akých bol takmer 18 mesiacov väznený sa najviac prejavili na

Obávaná dvojica vyšetrovateľov: K. Košťál (vľavo) a B. Doubek (Zdroj: Internet)

jeho zdravotnom stave: „*K ,rozumu' som síce neprišiel, duševne ma nezlomili, ale fyzicky som tak schátral, že som vážil iba 55 kg¹²⁰ /pri výške 175 cm/, stále kašľal, sotva som od slabosti stál na nohách. Za 500 dní som iba jediný raz bol na vychádzke na čerstvom vzduchu – na 10 minút.*“¹²¹ Vyšetrovanie

viedol B. Doubek a po skončení procesu s R. Slánským a spol. sa k prípadu znovu vrátil aj referent J. Čejka. Vyšetrovatelia tentoraz zmenili taktiku a začali G. Husáka „*,usvedčovať', najprv protokolmi vo väzení zlomených ľudí...*“¹²² Tieto svedecké výpovede, ktorých bolo celkovo 16, vznikali od mája 1953 (prvý Juraj Šujan¹²³), avšak drvivá väčšina z nich vznikla až v priebehu júla a augusta 1953.¹²⁴

Od 22. júla 1953 začali vyšetrovatelia npor. J. Čejka a ppor. Zamouřil spisovať s G. Husákom nový protokol, v ktorom už využívali najnovšie svedecké výpovede.¹²⁵ Na ich základe vyšetrovatelia dokazovali G. Husákovi jeho obvinenia, ten však každú svedeckú výpoveď odmietol, prípadne vyhlásil za nepravdivú. Už v prvý deň spisovania protokolu museli vyšetrovatelia konštatovať, že G. Husák „*při sepisování protokolu se snažil neodpovídat na kladené otázky a snažil se svádět vyšetřování na jinou kolej. Po skončení sepisování protokolu byl vyzván HUSÁK, aby protokol podepsal což odmítl s odůvodněním, že jeho výpovědi nejsou úplné, přesto, že byl upozorňován, že nebudou zapisovány*

116 SNA, f. 1. tajomník ÚV KSS Gustáv Husák, šk. 2404. Správa komisie pre preskúmanie IX. zjazdu KSS z hľadiska kritiky buržoázneho nacionalizmu predložená predsedníctvu ÚV KSČ dňa 5. 12. 1963, časť 1945 – 1948, (ďalej len Správa komisie) s. 98.

117 Komisia mala byť zložená z týchto členov: Karol Bacílek, Štefan Rais, Ľudovít Benada a Štefan Gažík. SNA, f. 1. tajomník ÚV KSS Gustáv Husák, Správa komisie, s. 98.

118 NA, f. Politický sekretariát ÚV KSČ–02/5, 1951 – 1954 (ďalej 02/5), šk. č. 57, a. j. 155/9d. Prejednanie trestného oznámenia na G. Husáka z 12. 5. 1953.

119 K 1. aprílu 1953 boli zrušené sektory VI/A a VI/B, ktoré nahradila Správa štátobezpečnostného vyšetrovania na čele s pplk. M. Moučkom. FROLÍK, J.: Nástin organizačného vývoje, s. 485.

120 Podľa výpisu zo zdravotnej karty mal G. Husák 1. 6. 1953 hmotnosť 56 kg. Bolo to najmenej za celý pobyt G. Husáka vo vyšetrovacej väzbe. NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 879. Správa o zdravotnom stave G. Husáka z 2. 3. 1954, s. 2.

121 Tamže, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 15. K väzenským podmienkam G. Husáka sa neskôr vyjadrovali aj jeho vyšetrovatelia. Referent J. Čejka sa v tejto súvislosti vyjadril, že G. Husák okrem pobytu na zámku Koloděje a obdobia stavby novej väznice v Ruzyni chodil „pravidelne na vychádzky, pričomž mu bolo umožnené se i opalovať.“ NA, f. ÚV KSČ, nezaraďené materiály MV o G. Husákovi, zv. Husák Gustáv II. Vyjadrenie npor. Josefa Čejku k vyšetrovaniu G. Husáka z 8. 3. 1954, s. 2.

122 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 15.

123 ABS, f. MNB, a. j. 62/2 MNB, Skupinový spis štátnobezpečnostného vyšetrování proti Gustávu Husákovi a spoločníkom, č. j. B/4–V–1441. Protokol o výpovedi Juraja Šujana z 15. 5. 1953.

124 Ide napríklad o výpovede Imricha Karvaša, Oskara Valáška, Alexandra Macha, Mikuláša Horského, Viery Hložkovej, Eugena Löbla, Viléma Nového, Teodora Baláza, Jaromíra Kopeckého, Jána Ursínyho, Ernesta Otta atď.

125 V dôsledku nedostatku dôkazových materiálov obrátil sa B. Doubek dňa 27. 7. 1953 na ministra národnej bezpečnosti K. Bacílka s požiadavkou, aby dal súhlas na vypočutie ďalších 9 svedkov: J. Ilčíka, J. Šoltésza, Ľ. Benadu, O. Krajňáka (k oslobodeniu V. Širokého z väzenia) ďalej R. Gotiera, L. Ťažkého, E. Friša, J. Špitzera a F. Dvorina. NA, f. 02/1, 1962 – 1966, šk. 11 – 12, a. j. 14, bod č. 2. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol. z 7. 3. 1963, s. 28.

ty časti jeho výpovedi, ktoré nesouvisí s kladenou otázkou.“¹²⁶ G. Husák neskôr tvrdil, že protokol odmietol podpísať preto, lebo J. Čejka nepísal do protokolu jeho skutočné odpovede.¹²⁷ Je pravdepodobné, že sa pri odpovediach na otázky snažil obhajovať a brániť proti svedeckým výpovediam. Toto samozrejme vyšetrovatelia nemali záujem zapísať do protokolov a preto G. Husák protokoly nepodpísal. Na základe takéhoto vývoja začal vyšetrovateľ J. Čejka spisovať ďalšie protokoly údajne sám: „*Kľudne písal, mňa k tomu nepotreboval. Dával si do protokolu otázky a sám si na ne dával odpovede.*“¹²⁸ Toto tvrdenie G. Husáka je problematické, pretože aj v ďalšom pokračovaní protokolu je jeho obranný a odmietavý postoj v každej odpovedi evidentný. Je ťažké predstaviť si, že by J. Čejka do protokolu zapisoval odpovede v takejto forme, aj keď po dlhých mesiacoch vyšetrovania už približne vedel ako bude G. Husák na jednotlivé otázky odpovedať.

Spisovanie protokolu pokračovalo až do 12. augusta 1953. Samozrejme, G. Husák tento 46 stranový dokument odmietol podpísať, a preto je na ňom iba podpis vyšetrovateľa J. Čejku.¹²⁹ Keďže nová taktika vyšetrovateľom príliš nevyšla, rozhodli sa v druhej polovici augusta pristúpiť k jeho konfrontáciám so spoluobvinenými, prípadne s ďalšími svedkami.

K prvej konfrontácii pristúpili vyšetrovatelia (B. Doubek, F. Homolka a J. Čejka) 20. augusta 1953, kedy

Vyšetrovateľ F. Homolka (Zdroj: ABS)

bol G. Husák konfrontovaný s bývalým ministrom vnútra 1. Slovenskej republiky Alexandrom Machom. Podľa záznamu z konfrontácie A. Mach len zopakoval naučené formulácie vyšetrovateľov ŠtB, ktoré G. Husák jednoznačne odmietol. A. Mach protokol o konfrontácii podpísal. Naopak, Husák označil svoje odpovede za neúplné a protokol nepodpísal.¹³⁰ Ďalšie konfrontácie boli naplánované na koniec septembra a vtedy sa už pri vyšetrovaní objavila nová osoba – prokurátor Ladislav Gešo.

Ladislav Gešo (1920) bol typickým predstaviteľom, resp. kádom československej socialistickej justície v období 50. rokov 20. storočia. Po absolvovaní

8 tried ľudovej školy pracoval ako baník, neskôr ako zlievač. V roku 1949 absolvoval Právnickú školu pracujúcich a nastúpil ako vedúci na Okresnú prokuratúru v Banskej Bystrici. Jeho charakterové vlastnosti najlepšie vystihol komunistický politik Zdeňek Mlynář: „*Primitiv [...] a osoba bez obrysů a vlastní páteře.*“¹³¹ Od roku 1951 bol už prokurátorom na Krajskej prokuratúre v Banskej Bystrici. V tejto funkcii ho na prelome augusta a septembra 1953 zastihol príkaz generálneho prokurátora Václava Aleša¹³², aby sa „*ihned' dostavil na Generálnu prokuratúru v Prahe a počítal s tím, že to bude na dlhšiu dobu.*“ Po príchode do Prahy mu generálny prokurátor oznámil, že ho poveruje spracovaním prípadu G. Husák a spol. a poznamenal, že prípad má mimoriadny politický význam. Gešo údajne namietal a tvrdil, že nemá „*skúsenosti zo spracovávaní takýchto významných a ťažkých prípadov.*“ Generálny prokurátor však jeho námietky nevzal do úvahy a informoval ho, že jeho poverenie schválil a prerokoval ÚV KSČ. Ďalej mu zdôraznil, že „*nakolko sa jedná o buržoázných nacionalistov, je nutné a politicky správne, aby jak prokurátor tak aj sudca boli slovenskej národnosti.*“¹³³

L. Gešo prichádzal do väznice v Ruzyni v čase veľkých organizačných zmien bezpečnostných zložiek, keď 11. septembra 1953 MNB zaniklo a vzniklo „nové“ Ministerstvo vnútra (MV). Po svojom príchode sa hlásil priamo veliteľovi Správy štátobezpeč-

126 ABS, f. MNB, a. j. 62/2 MNB, Osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Gustávu Husákovi, č. j. B/4–V–2425. Záznam o výpovedi G. Husáka z 22. 7. 1953.

127 Pri spisovaní protokolu o skončení vyšetrovania zo 17. marca 1954 G. Husák napísal, že „tu priložený protokol z 22. VII. 1953 sústavne falšuje, prekrucuje a mení moje výpovede na otázky a celý rad ‚mojich‘ výpovedí je vyš.[etrovacími] orgánmi vymyslený.“ Tamže, Protokol o skončení vyšetrovania proti G. Husákovi zo 17. 3. 1954.

128 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 15.

129 Tento protokol sa neskôr stal súčasťou záverečného protokolu, ktorý bol predložený na súdnom pojednávaní v apríli 1954.

130 NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, zv. Husák Gustáv. Protokol o konfrontácii medzi G. Husákom a A. Machom z 20. 8. 1953.

131 Citované podľa: HEJL, V.: Zpráva o organizovaném násilí. Praha 1990, s. 190.

132 Václav Aleš (1905 – 1969), pracovník justície. Absolvoval právnickú fakultu a v roku 1945 vstúpil do KSČ. V rokoch 1950 – 1953 a 1956 – 1957 námestník generálneho prokurátora. V rokoch 1953 – 1956 generálny prokurátor. Od roku 1957 riaditeľ Právnického ústavu ministerstva spravodlivosti.

133 NA, f. 03/10, šk. 1, a. j. 13. Vyjadrenie Ladislava Geša k prípadu G. Husák a spol. z 20. 2. 1963, s. 1.

nostného vyšetrovania pplk. M. Moučkovi, ktorý mu vysvetlil, že je to „závažný prípad veľkého politického dosahu“, a preto musí byť ubytovaný v Ruzyni. Ďalej mu odporučil, aby si preštudoval materiály zo zasadnutia ÚV KSS z 18. – 20. apríla 1951 (hlavne referát V. Širokého, z ktorého L. Gešo pri vyšetrovaní vychádzal) a rôzne referáty od K. Bacílka, E. Friša a ďalších, ktoré sa zaoberali kritikou buržoázneho nacionalizmu a jeho nositeľov. Toto malo Gešovi umožniť „pochopiť politickú závažnosť trestnej činnosti obvinených.“¹³⁴

So stavom vyšetrovania ho oboznámil pplk. B. Doubek a mjr. V. Kohoutek, ktorý na prípade G. Husák a spol. taktiež spolupracoval. Druhý menovaný mal byť hlavnou osobou, s ktorou mal L. Gešo pri vyšetrovaní spolupracovať. Kohoutek ho varoval hlavne pred G. Husákom, ktorý bol podľa neho „provokatér a to čo povie dnes, zajtra odvolá“ a aby tiež „počítal s rôznymi provokáciami.“¹³⁵ L. Gešo si preštudoval všetky materiály a zistil, že všetky protokoly okrem Husákovho sú podpísané. Najskôr postupne vypočul L. Novomeského, D. Okáliho, I. Horvátha a L. Holdoša a informoval ich, že budú konfrontovaní s Husákom.¹³⁶ Ako prebiehala príprava konfrontácie najpodrobnejšie opísal spoluobvinený L. Holdoš: „Dali mi papíry, ktoré ja som mal dobre prečítať. Byl to vlastně

Od roku 1953 na prípade G. Husák a spol. pracoval aj vyšetrovateľ V. Kohoutek
(Zdroj: ABS)

protokol naší konfrontace, náš dialog. Husák: „... následovala jeho slova,“ Holdoš: „To je lež! Husák nemluví pravdu!“ – měl jsem se naučit to, co patřilo do mých úst. Nerozuměl jsem tomu a ptal se, jestli mi dali správný papír: „Jak víte, co Husák řekne?“ Ubezpečili mě, že vědí, říká stále to samé, ať už ho usvědčuje kdokoliv.“¹³⁷ Svedkovia mali teda iba jedinou úlohu – naučiť sa svoju výpoveď.

Nie je jasné, či podobné vypočúvanie pred septembrovými konfrontáciami vykonal aj s G. Husákom. Prokurátor Gešo neskôr tvrdil, že pred konfron-

táciami ho vypočúval niekoľkokrát.¹³⁸ Avšak z jeho opisu udalostí vyplýva, že sa tak stalo až po konfrontáciách koncom septembra 1953. Každopádne, G. Husák si na prvé stretnutie s prokurátorom spomína nasledovne: „V júli [správne v septembri – pozn. B. K.] 1953 objavil sa pri mojom vyšetrovaní s Doubkom nový muž, o ktorom mi povedali, že je prokurátorom. [...] Choval sa tak, ako Doubek a jeho orgány, takže som zapochyboval, či ide vôbec o prokurátora, alebo o nejaký nový trik Doubka.“¹³⁹ Samozrejme, inak to videl neskôr L. Gešo. Podľa neho Husák pri prvom vypočúvaní na otázku, či sa cíti vinný odpovedal „nervózne a podráždene, že sa nedopustil žiadneho trestného činu, len politických chýb a preto sa necíti byť vinný a odmieta v tomto smere odpovedať na akékoľvek otázky.“¹⁴⁰

Podľa zachovaných dokumentov sa L. Gešo oficiálne objavil pri vyšetrovaní G. Husák a spol. prvýkrát až počas Husákovkej konfrontácie s E. Löblom a Vilémom Novým¹⁴¹ 25. septembra 1953¹⁴². Ďalšie pokračovali v nasledujúce dni – 28. septembra bol G. Husák konfrontovaný s D. Okálím, L. Holdošom a L. Novomeským a 29. septembra s I. Horváthom.¹⁴³ Prokurátor Gešo sa veľmi rýchlo prispôbil podmienkam vyšetrovania a počas konfrontácií zakázal G. Husákovi „klásť otázky, vyjadriť sa, akokoľvek sa proti režimovým

134 Tamže, s. 1 – 2.

135 Tamže, s. 2.

136 Tamže, s. 5.

137 BARTOŠEK, K.: Svědek Husákova procesu vypovídá. Praha 1991, s. 60.

138 NA, f. 03/10, šk. 1, a. j. 13. Vyjadrenie Ladislava Geša k prípadu G. Husák a spol. z 20. 2. 1963, s. 3 – 4.

139 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husák o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 17. Husákove pochybnosti si všimol aj L. Gešo „Ze začátku jsem měl takový dojem, že on myslí, že jsem příslušníkem bezpečnosti. Ona i forma, kde to bylo vyslechnuté, v cele, tento dojem mohla i budit.“ NA, f. 03/10, šk. 26, a. j. 261. Pohovor s Ladislavom Gešom z 22. 10. 1963, s. 5.

140 NA, f. 03/10, šk. 1, a. j. 13. Vyjadrenie Ladislava Geša k prípadu G. Husák a spol. z 20. 2. 1963, s. 2.

141 V roku 1963 V. Nový pred členmi barnabitskej komisie rázne poprel, že by bol s Husákom konfrontovaný, napriek tomu, že protokol o tejto konfrontácii existuje. Tamže, šk. 3, a. j. 42. Záznam pohovoru s V. Novým z roku 1963, s. 57.

142 Konfrontácie viedol kolektív v zložení: B. Doubek, V. Kohoutek, L. Gešo, F. Homolka a J. Čejka. NA, f. ÚV KSČ, nezariadené materiály MV o G. Husákovi, zv. Husák Gustáv. Protokol o konfrontácii medzi G. Husákom a E. Löblom a G. Husákom a V. Novým z 25. 9. 1953.

143 G. Husák udáva, že bol konfrontovaný celkovo s 9 osobami. V dokumentoch ŠtB sa zachovalo len 7 konfrontačných protokolov a iba tie boli súčasťou záverečného protokolu. Ďalšími dvomi osobami boli údajne J. Ursíny a V. Hložková. Prokurátor Gešo si v roku 1963 spomínal hlavne na V. Hložkovú: „Potom tam předvedli jistou Hložkovou [...] budila dojem divné ženy, takové špatné ženy. Té jela pusa jak mlýn. Ta všechno věděla.“ NA, f. 03/10, šk. 26, a. j. 261. Pohovor s Ladislavom Gešom z 22. 10. 1963, s. 8.

nepravdivým obvineniam brániť. A keď som takéto protokoly odmietol podpísať, podpísal ich Gešo s tým, že sú správne...“ Prokurátorovi vôbec neprekážalo, že „postupoval ako pomocník Doubka: naliehal na mňa, aby som sa priznal, vyhrážal, trestal ma rôznymi väzenskými trestami keď ‚priznanie‘ ani on dosiahnuť nemohol [...] Nechal ma hodiny stáť na výsluchoch, urážal ma, ponižoval, robil všetko, aby zalichotil vtedy tak mocným ruzynským orgánom.“¹⁴⁴ Všetky konfrontácie prebiehali podľa rovnakého scenára – svedkovia opakovali naspamäť naučené výpovede, ktoré G. Husák odmietal a označoval za nepravdivé. L. Gešo ich priebeh opísal nasledovne: „Pri konfrontáciách mu to so všetkou presvedčivosťou tvrdili do očí, Husák však stále opakoval, že je to lož [...] Holdoš dokonca mu hovoril, že sa hanbí za jeho bezočivé správanie a podobne.“¹⁴⁵ Výsledok tejto série konfrontácií bol rovnaký ako pri prvej augustovej s A. Machom: „9 ľudí odrecitovalo naspamäť naučené nepravdivé výpovede. Keďže mne nebolo dovolené, ani dávať otázky, ani sa k falošným obvineniam vyjadriť, odmietol som podpísať konfrontačné protokoly.“¹⁴⁶

Po ukončení konfrontácii začal G. Husák vypočúvať prokurátor Gešo. Bolo to prvýkrát, kedy mohol vypovedať pred pracovníkom justície a snažil sa túto možnosť využiť. Snažil sa mu popísať podrobnosti o „nezákonných

G. Husák bol v septembri 1953 konfrontovaný aj s L. Novomeským (Zdroj: Archív autora)

metódach vyšetrovania, žiadal som, aby ma vyšetril on, objasňoval som mu veci, ktoré sa mi kládli za vinu.“ Rovnako ho žiadal, aby bol preložený do väznice prokuratúry.¹⁴⁷ Prokurátor však na vyšetrovanie prišiel s inými úlohami a keď G. Husák začal uvádzať fakty o nezákonnom spôsobe vyšetrovania „iba sa vysmieval: Snád' nechce-te, aby sme tu zriadili hotel? Pýtal sa: ‚Bili vás?‘ Keď som povedal, že áno, cynicky pokračoval: ‚Ukážte, čo vám spravili, zlámali vám ruky, nohy?‘“¹⁴⁸ L. Gešo však čoskoro zistil, že takýmto postupom sa nikam nedostane. Preto G. Husák ubezpečil, že „sa všetko vyšetrí a umožní mu napísať sťažnosť komu bude chcieť...“ Na revanš však

Veliteľ Správy štátobezpečnostného vyšetrovania M. Moučka (Zdroj: ABS)

mal prokurátorovi objasniť „veci, z ktorých je podozrivý zo [spáchania] trestného činu.“ Tak G. Husák súhlasil so spísaním nového protokolu.¹⁴⁹

S jeho spisovaním začali 29. septembra 1953. Podľa L. Geša si tento protokol Husák spisoval sám a bol jediným, ktorý až do začiatku súdneho pojednávania podpísal.¹⁵⁰ V protokole vysvetľoval okolnosti okolo nevyslobodenia politických väzňov z Nitry (V. Široký a spol.), o činnosti sovietskych partizánov v auguste 1944 a o vypuknutí samotného povstania. Po troch stranách bol protokol prerušený s tým, že sa v ňom bude pokračovať.¹⁵¹ To sa však nestalo. Podľa L. Geša, G. Husák „po napísaní dvoch či troch strán odmie-

144 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 17 – 18.

145 NA, f. 03/10, šk. 1, a. j. 13. Vyjadrenie Ladislava Geša k prípadu G. Husák a spol. z 20. 2. 1963, s. 5. L. Holdoš neskôr popísal aj priebeh konfrontácie s G. Husákom: „Ke konfrontaci jsem šel hrozně sklíčený. Uvedli nejprve mě, pak Gustu Husáka. Podíval se na mě tak nějak nadějně, zdálo se mi. Vyšetřovatel mu položil otázku, on odpověděl a já jsem zavyl ‚Husák lže!‘ úplně hystericky, zoufale, proti své vůli, zoufale. A tak jsem pokračoval. Když Gusta viděl, jak se chová, že jen jako kolovrátek opakuji ‚nemluví pravdu!‘, viditelně zlostně. Bylo mu už zřejmě jedno, co se při naší konfrontaci vykládá. Všechno trvalo nějakých pět minut. Vyšetřovatelé dbali na to, aby taková setkání netrvala dlouho...“ BARTOŠEK, K.: Svědek Husákova procesu, s. 60.

146 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 15.

147 NA, f. 02/1, 1962 – 1966, šk. 11 – 12, a. j. 14, bod č. 2. Zpráva o přezkoumání politického procesu s Gustavem Husákem a spol. z 7. 3. 1963, s. 27.

148 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 17 – 18.

149 NA, f. 03/10, šk. 1, a. j. 13. Vyjadrenie Ladislava Geša k prípadu G. Husák a spol. z 20. 2. 1963, s. 3.

150 Tamže, šk. 26, a. j. 261. Pohovor s Ladislavom Gešom z 22. 10. 1963, s. 5.

151 Prokurátor Gešo pravdepodobne hovoril pravdu, ak tvrdil, že G. Husák si protokol písal sám. Na rozdiel od predchádzajúcich, tento protokol nie je otázkový a je opäť písaný v zaujímavej zmesi češtiny a slovenčiny, čo nasvedčuje tomu, že bol českým zapisovateľom prepísaný zo slovenčiny [pozn. B. K.]. NA, f. ÚV KSČ, nezaraďené materiály MV o G. Husákovi, zv. Podsvazek Gustáva Husáka č. j. B/4–V–2425. Protokol o výpovedi G. Husáka z 29. 9. 1953.

Z á p i s sepsaný s obviněným Gustavem HUSÁKEM, nar. dne 10.1.1913 v Bratislavě, t.č. ve vyšetřovací vazbě.

Na vlastní žádost ~~předsedajícího~~ obviněného Gustava HUSÁKA byl tento předveden před prokurátora a udal následovně:

Hned v prvních dnech mého zajištění byl jsem zavřený do nějaké ~~pivnice~~ v podzemí, mně neznámého zámku, kde nebylo vůbec žádného denního světla. Přesto, že to bylo v čase největší zimy nebylo tam žádného topení, následkem čehož mně omrzly ruce, nohy i obličej. Počas tohoto zajištění v pivnici, jsem nebyl vůbec léčený. Na moji žádost, když jsem žádal o šálu nebo nějaké teplé šatsvo nebylo vůbec reagováno. V této ~~pivnici~~ jsem byl ~~zavřený~~ asi tři týdny. Prvé tři dny a tři noci jsem nesměl vůbec spát a musel jsem stále stát na nohou. Následujících pět dní jsem ~~musel~~ ~~směl~~ spát jen asi dvě hodiny, v každých 24. hodinách. A ještě i po čas těchto dvou hodin jsem byl neustále buzený.

Ovšem tímto by nebylo všechno skončeno. Počas tohoto vyšetřování jsem byl předváděn k výsledku do jiné místnosti, která byla silně vytopená a v této jsem musel ve svém vlastním zimníku po celé dny a noci stát, při čemž se ze mne pot lil a nohy mně úplně otekly a po celou tu dobu mne nebylo povoleno vůbec sednout a i když tak jsem na malou chvíli. Stravu jsem dostával třikrát denně, avšak této bylo velmi málo, takže jsem byl úplně vyhladovělý. Po tuto ~~jsem~~ nedostal ani napít vody, já snad jsem vodu ani sám nežádal. V tomto čase byla se mnou sepsaná výpověď, která se neshodovala s mou výpovědí a podpis na tuto výpověď byla ~~mně~~ přímo vynucena orgánem, který mně vyšetřoval. Mimo již s hora uvedeného tento mně škrtil a mlátil se mnou o zeď. Na základě toho takto vynucené doznání jsem potom musel podepsat, přesto, že to bylo proti mému přesvědčení.

Odtud asi po třech týdnech jsem byl přemístněný do vyšetřovací věznice, kde se nacházím i dnes. Po příchodě do vyšetřovací věznice jsem byl léčený na omrzlé nohy a ruce a bylo mně povolené několik dní v cele sedět, kde jsem nemusel chodit. Po tomto začal celý tanec znova, který trval asi od března do 6. dubna 1951. Zase počas výsledku mně nebylo dovolené vůbec po celé dny a noci sednout a stejně tak ani na cele mně nebylo povoleno sedět, stejně tak na spaní jsem měl nepatrnou dobu.

Prvá strana protokolu o nezákonných metodách vyšetrovania, ktorú L. Gešo spísal s G. Husákom 12. 11. 1953 (Zdroj: NA ČR)

*tol ďalej vypovedať s odôvodnením, že nervovo nie je schopný.*¹⁵² Tento postoj vyšetrovanca prokurátor tlmočil vyšetrovateľom ŠtB a aj jednému zo sovietskych poradcov, ktorému oznámil, že Husák odmieta vypovedať. Ten mu na to údajne odpovedal, že „materiálu je tam dost [...] keď nebude vypovedať, to je len jeho vec...“¹⁵³ Gešo sa rozhodol pritvrdiť a začiatkom októbra 1953 zakázal G. Husákovi fajčenie, čítanie a písomný kontakt s rodinou.¹⁵⁴

Približne v tomto období došlo v kolektíve vyšetrovateľov G. Husáka k významnej zmene. K 1. novembru 1953 bol vedúci vyšetrovania pplk. B. Doubek premiestnený do funkcie zástupcu náčelníka Správy výchovných zariadení a na jeho miesto nastúpil mjr. V. Kohoutek, ktorý bol známy dokonalým spracovaním svojich vyšetrovancov. B. Doubek o ňom povedal, že „jeho vyšetrovaní boli vždy dokonale spracovaní [...] Pamatuji se jen na jeden případ, a to byl Gustav Husák, kde Kohoutek úspěch neměl. Ale to ještě Kohoutek říkal, že je to proto, že Husák už je ‚zkažený‘ z doby, kdy on ho nevyslychal.“¹⁵⁵ Osobným referentom G. Husáka však aj naďalej zostal J. Čejka, ktorý v tomto období začal zostavovať jeho záverečný protokol. Jeho hlavnú časť tvoril protokol spísaný od 22. júla do 12. septembra 1953. Referent Čejka „do toho vmontoval mnou nepodpísané konfrontačné protokoly. Keď skončil, bolo toho asi 80 strán“¹⁵⁶, povedal mi: „Vím, že to stejně nepodepíšete, tak vám to nedám ani přečíst.“ [...] Všetko im v protokole štimovalo, dokonce přesne súhlasil s protokolmi iných spoluobčanov, ba dokonca i svedkov... Smial sa mi Čejka do očí: „Všetchno musí štimovat jako v hodinách, jedna výpověď musí souhlasit s druhou.“¹⁵⁷

152 NA, f. 03/10, šk. 1, a. j. 13. Vyjadrenie Ladislava Geša k prípadu G. Husák a spol. z 20. 2. 1963, s. 3.

153 Tamže, šk. 26, a. j. 261. Pohovor s Ladislavom Gešom z 22. 10. 1963, s. 7.

154 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 879. Zápis o vyšetrovacích metodách spísaný prokurátorom L. Gešom 12. 11. 1953, s. 3.

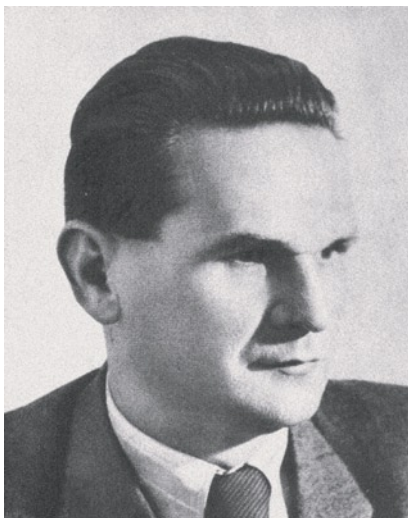
155 KAPLAN, K.: StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka. Praha 2002, s. 179.

156 Protokol mal v skutočnosti 93 strán a bol ešte doplnený o správu o zatknutí, zoznam vecí zadržaných pri domovej prehliadke, žiadosti o predĺženie vyšetrovacej väzby a svedeckú výpoveď I. Karvaša. ABS, f. MNB, a. j. 62/2 MNB, Osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Gustávu Husákoví, č. j. B/4–V–2425.

157 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 15.

V takejto podobe bol protokol predložený na súdne pojednávanie.

Dňa 12. novembra 1953 bol G. Husák na vlastnú žiadosť predvedený pred prokurátora Geša a žiadal, aby mohol napísať prezidentovi republiky alebo ministrovi vnútra.¹⁵⁸ Ten však odmietol, a tak mu Husák oznámil, že ak s ním nespíše protokol o nezákonných metódach vyšetrovania, tak začne s protestnou hladovkou.¹⁵⁹ L. Gešo súhlasil a požiadal ho „aby teda vypovedal o svojom zaobchádzaní. S tým súhlasil a vypovedal k tomu na štvrt' alebo pol stránky na čo opäť prestal, že on by predsa len radšej napísal sťažnosť generálnemu prokurátorovi [...] Dal som mu papier a tužku, aby si to všetko napísal a že to osobne doručím.“¹⁶⁰ G. Husák si na to v roku 1963 spomínal inak: „Zavolať ma a na moje naliehanie napísal asi jednu stranu, svojvoľne zľahčujúc čo som vypovedal o surovostiach a násilnostiach bezpečnostných orgánov. Odmietol celý rad najdôležitejších faktov do protokolu vôbec uviesť a viac ako jednu stranu vôbec odmietol napísať.“¹⁶¹ Či to bolo tak alebo onak, faktom zostáva, že v tento deň bol spísaný trojstranový protokol, v ktorom G. Husák opisuje nezákonné spôsoby a postupy vyšetrovania od svojho zatknutia, cez vyšetrovanie na zámku Koloděje a väznic v Ruzyni, až po vyšetrovanie samotným prokurátorom Gešom. Na konci protokolu opäť žiadal, aby bol preložený do väznice prokuratúry.¹⁶² Tento protokol, resp. sťažnosť, písal generálnemu prokurátorovi. Či mu bola doručená nie je možné dokázať. L. Gešo tvrdil, že ju doručil osobne a to ešte v ten istý deň. Generálny prokurátor

V. Široký, jeden z hlavných organizátorov procesu s G. Husákom a spol.

(Zdroj: Archív autora)

V. Aleš bol však jeho postupom údajne „pohoršený a vytýkal mi, že prečo sa s obvineným bavím o takýchto veciach, ktoré mu protokolujem a dokonca mu dávam možnosť, aby o tom písal rôzne nezmyselné sťažnosti. Zdôraznil mi, že prípad po stránickej tak aj trestnej linke je jasný a mojou úlohou je vec spracovať.“ Na žiadosť V. Aleš vypracoval údajne krátku odpoveď.¹⁶³

O tejto sťažnosti sa samozrejme dozvedeli aj vyšetrovatelia. Na stretnutí s M. Moučkom, V. Kohoutkom a jedným zo sovietskych poradcov L. Geša za takýto postup kritizovali. Vyčítali mu, že „čo sú to za spôsoby, že umožňuje obvinenému urážať a osočovať vyšetrojúce orgány, hoci som bol vopred na možnosti provokácie upozorňovaný...“ Zároveň prokurátora upozornili, že ak bude takto pokračovať, nesplní zverenú úlohu.¹⁶⁴

V tomto období už vyšetrovatelia pracovali na hrubom náčrte obžaloby. Pri príchode L. Geša na vyšetrovanie mu oznámili, že „rozhodnutím ÚV KSČ je usneseno, že nástin obžaloby budeme dělat my a ty se jen podíváš na to, zda z hlediska právního to bude správné anebo ne.“ Prokurátor sa voči takémuto postupu údajne ohradil, že „to je nesprávné, že obžalobu bych měl dělat já a oni řekli, s tím se s tebou bavit nebudeme, to je rozhodnuto.“¹⁶⁵ V decembri 1953 bol G. Husák vypočúvaný hlavne v súvislosti s inými osobami. Vyšetrovatelia ŠtB pokračovali v zbieraní nových svedeckých výpovedí – v polovici decembra 1953 boli na žiadosť K. Bacílka¹⁶⁶ vyslaní do Bratislavy vyšetrovatelia V. Volkán a F. Homolka, ktorí na tunajšej Krajskej správe ŠtB vypočúvali nových svedkov (napr.: Miloša Bugára, Ferdinanda Dvorína, Otta Krajňáka, Jozefa Štaudingera a ďalších).

V druhej polovici decembra 1953 kpt. F. Homolka zostavil prvú verziu obžaloby, ktorú následne prepracoval prokurátor Gešo.¹⁶⁷ Potom, ako sa s ňou oboznámil generálny prokurátor, ju M. Moučka zaslal ministrovi vnútra Rudolfovi Barákovi na schválenie politickému sekretariátu ÚV KSČ. Po splnení všetkých úloh L. Gešo opustil väznicu v Ruzyni a vrátil sa na krajskú prokuratúru do Banskej Bystrice. Nie však na dlho, pretože politický sekretariát ÚV KSČ nebol s touto verziou obžaloby spokojný a vrátil ju na prepracovanie.

Dňa 4. februára 1954 spísali vyšetrovatelia s G. Husákom posledný protokol. Tento výsluch mal pravdepodobne jedinú motiváciu – akýmkoľvek spôsobom vynútiť od G. Husáka podpis protokolu,

158 Tamže, a. j. 879. Zápis o vyšetrovacích metódach spísaný prokurátorom L. Gešom 12. 11. 1953. s. 3.

159 Tamže, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 18.

160 NA, f. 03/10, šk. 1, a. j. 13. Vyjadrenie Ladislava Geša k prípadu G. Husák a spol. z 20. 2. 1963, s. 3.

161 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 18.

162 Tamže, a. j. 879. Zápis o vyšetrovacích metódach spísaný prokurátorom L. Gešom 12. 11. 1953.

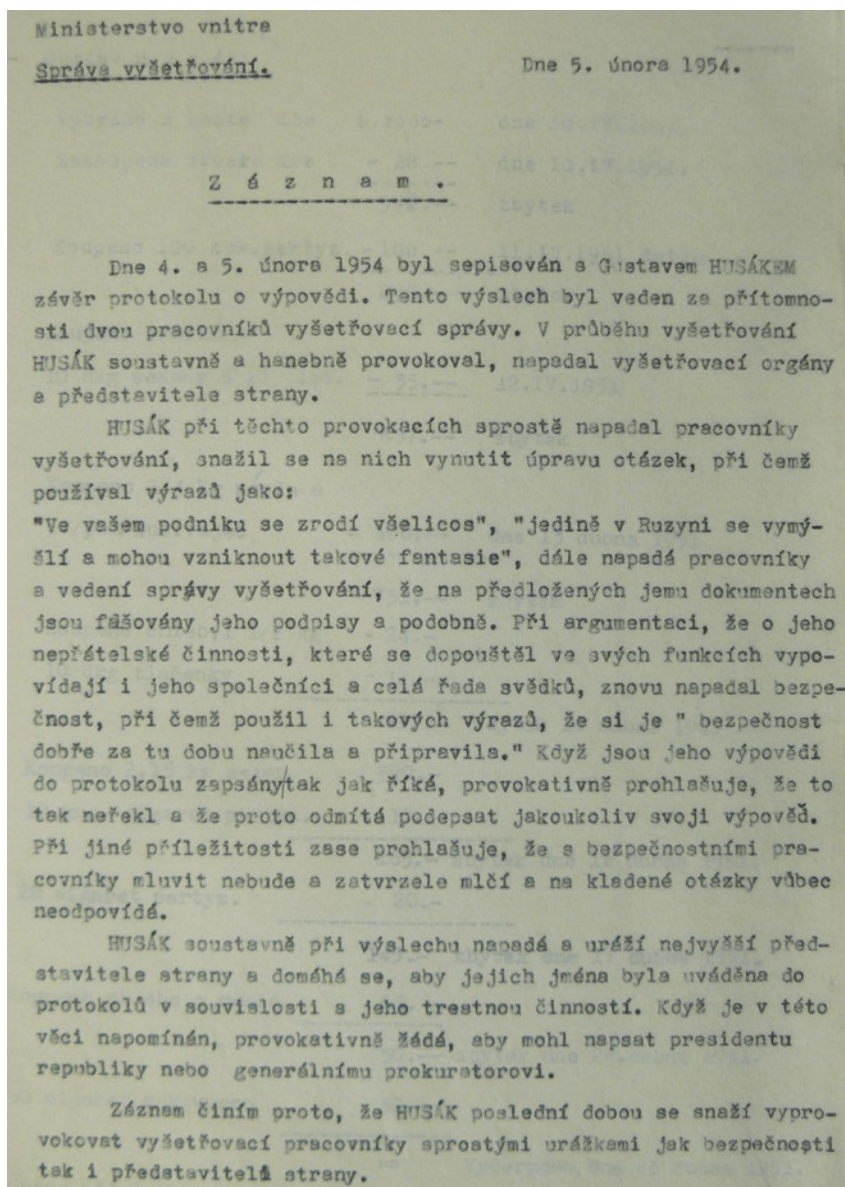
163 NA, f. 03/10, šk. 1, a. j. 13. Vyjadrenie Ladislava Geša k prípadu G. Husák a spol. z 20. 2. 1963, s. 3 – 4.

164 Tamže, s. 4.

165 NA, f. 03/10, šk. 26, a. j. 261. Pohovor s Ladislavom Gešom z 22. 10. 1963, s. 2.

166 ABS, f. S, 552–2. Žiadosť K. Bacílka o zaslanie pracovníka ŠtB do Bratislavy k príprave procesu s G. Husákom a spol. z 1. 10. 1953.

167 Tamže. Žaloba proti rozvratnej skupine buržoáznych nacionalistov na Slovensku z 23. 12. 1953.

Pri príležitosti ukončenia spisovania záverečného protokolu zhotovil J. Čejka záznam o správaní G. Husáka (Zdroj: NA ČR)

ten pripojiť k záverečnému protokolu a prezentovať to tak, že G. Husák podpísal celý protokol. Vyšetrovatelia (V. Kohoutek a J. Čejka) tentoraz nezvolili fyzický či psychický nátlak, ktorý beztak

na Husáka nefungoval, ale naplánovali si malý podvod: „Major [V. Kohoutek – pozn. B. K.] mi veľmi úlisne dohovárať, že nechcem nič vypovedať, ani podpísať. Odmietol som také tvrdenie: vypovedám

všetko podľa pravdy a podpíšem všetko, kde moja výpoveď bude správne zapísaná. Dobré, tak to skúsime, povedal. Dali mi s Čejkom pár v celku periférnych otázok, moju odpoveď správne zapísali. Podpísal som. Potom tam napísali, že som obvinený z velezrady a sabotáže. Podpísal som. Za tri roky som sa aspoň dozvedel, z čoho ma vinia.“¹⁶⁸ V zachovanom štvorstranovom protokole sú G. Husákom podpísané posledné dve strany, presne tam, kde je zapísané jeho obvinenie z trestného činu velezrady a sabotáže.¹⁶⁹ Tento protokol pripojili k záverečnému protokolu.¹⁷⁰ Dve posledné, podpísané strany tvorili jeho úplný záver. To bolo všetko, čo vyšetrovatelia potrebovali.

Nasledujúci deň, 5. februára 1954, vyšetrovateľ J. Čejka zhotovil pri príležitosti ukončenia spisovania záverečného protokolu záznam o správaní G. Husáka, ktorý podľa neho „poslední dobou se snaží vyprovokovat vyšetřovací pracovníky sprostými urážkami jak bezpečnosti tak i představitelů strany.“ Údajne počas vyšetrovania „soustavně a hanebně provokoval, napadal vyšetřovací orgány a představitelů strany [...] sprostě napadal pracovníky vyšetřování, snažil se na nich vynutit úpravu otázek,“ pričom používal výrazy ako „ve vašem podniku sa zrodí všelicos [...] jediné v Ruzyni se vymýšlí a mohou vzniknout takové fantasie.“ Podľa J. Čejku G. Husák obviňoval vyšetrovateľov, že podpisy pod jeho protokolmi sú sfalšované a na argumenty, že jeho trestné činy sú doložené výpoveďami jeho spoločníkov a svedkov reagoval, že ich „bezpečnost dobře za tu dobu naučila a připravila.“ Ďalej mu vyšetrovatelia vyčítali, že sa údajne neustále pri výsluchoch snažil, aby v nich boli uvádzané mená najvyšších predstaviteľov strany.¹⁷¹

168 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 15 – 16.

169 V zázname z výsluchu tento podvod vyšetrovatelia opísali nasledovne: „Po skončení sepisování protokolu podepsal HUSÁK dvě stránky protokolu a dvě stránky protokolu odmítl podepsat s tím, že nejsou úplné, překroucené, ač před tím sám tyto odpovědi formuloval.“ ABS, f. MNB, a. j. 62/2 MNB, Osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Gustávu Husákovi, č. j. B/4–V–2425. Protokol o výpovědi G. Husáka zo 4. 2. 1954.

170 Záverečný protokol bol doplnený ešte 12. marca 1954 a to o životopis G. Husáka. Tamže. Životopis G. Husáka z 12. 3. 1954.

171 NA, Komise I., šk. 35, a. j. 879. Záznam o provokatívnom správaní G. Husáka z 5. 2. 1954, s. 1.

Z tohto obdobia pochádza viacero vyjadrení referentov, ktorí sa zúčastnili na vyšetrovaní G. Husáka (S. Semínko, J. Čejka, J. Pacner). Tieto vyjadrenia boli pravdepodobne reakciou na jeho sťažnosť z 12. novembra 1953. Podobne vznikli aj správy o jeho zdravotnom stave počas pobytu vo vyšetrovacej väzbe, o výhodách, ktoré mu boli poskytnuté a o počte a dĺžke absolvovaných výsluchov. Na základe tohto možno predpokladať, že sa začalo s prešetrovaním prípadu, avšak s dopredu jasným koncom.¹⁷²

G. Husák po uzavretí protokolu žiadal svojho referenta, aby ho predviedol pred veliteľa V. Kohoutka, ktorému chcel predniesť svoje sťažnosti. To sa mu podarilo 9. februára 1954 a predniesol mu celkovo 10 požiadaviek.¹⁷³ Samozrejme, bez akejkoľvek odozvy. Posledný výsluch absolvoval G. Husák 26. februára 1954.¹⁷⁴ Vyšetrovanie, resp. získavanie nových svedeckých výpovedí však aj naďalej pokračovalo.

Keďže rozhodnutím politického sekretariátu ÚV KSČ sa mala prepracovať decembrová verzia obžaloby, v polovici februára 1954 sa k prípadu G. Husák a spol. opäť vrátil L. Gešo – tentoraz už ako námestník generálneho prokurátora pre Slovensko. Presunul sa z Banskej Bystrice do Bratislavy, kde okrem práce na obžalobe začal aj s prípravou procesu s menovanou skupinou, proti ktorej sa naďalej viedlo vyšetrovanie. K. Bacílek ho oboznámil s tým, že „cestou ÚV KSS, Ústavu dejín a z ďalších miest zadovážia sa rôzne materiály a ja aby som previedol výsluchy Ilčíka, Bortela, Štaudingera, Krajňáka a ďalších.“¹⁷⁵ Začiatkom marca 1954 boli práce na obžalobe ukončené a 4. marca ju R. Barák predložil politickému sekretariátu

PROTOKOL

o skončení vyšetrovania a seznámení obvineného s jeho výsledky, sepsaný dne 17. března 1954
s JUDr. Gustavem HUSÁKEM, naroz. dne 10.1.1913 v Bratislavě

Vyšetřující orgán mi oznámil, že státně bezpečnostní vyšetrování proti mně vedené skončilo; seznámil mne s výsledky vyšetrování v mé řeči a to s vyšetřovacím spisem od strany 1 - 93
od strany jedna do strany devadesát tři slovně.

Po seznámení se s výsledky vyšetrování odpovídám na otázku, čím chci vyšetrování doplnit:

- 1) Nemám žádných návrhů a nežádám, aby vyšetrování bylo doplněno.
- 2) Při mém vyšetrování byly na mne vynucovány pod-
pis, na nepravdivé a falšované protokoly fyzickým
násilím, týráním, šaršavováním a vyhrožováním a další ne-
silné dotazy vyšetřující orgány popis na protokol z 13.11.53
i tzv. doznaní z apríla 1951 a protokol z novembra 1951.
Je přiložen protokol z 22.10.1953 sestavený falšující, preluzující,
nesoucí mojí odpovědi na otázky a celý řád „mojí“ ří-
zení je vys. orgány vymyšlený. Při šaršavování mi
nebylo dovoleno, abych mohl představit a představitel
hodnoty se vůbec vyjádřit a police mi nebylo dovoleno, abych mohl
odpovědi zapisovat a protokoly nepravdivé, preluzující, kradivé,
opravy nebyly provedeny, proto protokol byl falšovaný. Vyšetřující
nemohli, nebo ho nepotřebují, vyšetrování proti mně bylo prováděno
nezákonnými metodami a jinými; naprávy jsou za hodiny ne-
mohli dovést, byly mi znemožňováno psát, předseda trní, abych mohl
předložím záměry. Při špatném zamyšlení vyšetřující orgány proti
mně a pro proti zákonným metodám vyšetrování, odmítám výsledky, vý-
šetřování jako nevěrohodný, nedůvěryhodný, preluzující, obzvláště
nebylo mi dáno právo, abych mohl navrhovat, abych mohl
mohlo být provedeno, prosím, v minulosti: aby sou byl přezkoumán, ob-
sahující návrh a aby celý vyšetrování mohl být případně bylo upraveno a
předloženo vzhledem k věci a protokoly.

MNB 249.636.51
rpn. Aleny
D. Husák 1954

Protokol o ukončení vyšetrovania G. Husáka zo 17. 3. 1954 (Zdroj: ABS)

ÚV KSČ, ktorý ju definitívne schválil 8. marca 1954.¹⁷⁶

Následne sa L. Gešo presunul do Prahy a 15. marca 1954 poslednýkrát pred súdnym pojednávaním vypočul všetkých členov skupiny tzv. slovenských buržoázných nacionalistov. Zatiaľ čo L. Novomeský, L. Holdoš,

D. Okáli a I. Horváth potvrdili svoje predchádzajúce výpovede a mali k nim len nepatrné pripomienky, G. Husák sa opäť správal odbojne: „... pár týždňov pred procesom, som Gešovi hovoril, akým podvodom zostavili vyšetrovacie orgány tzv. môj protokol. Výslovne som mu uviedol, že to není môj protokol, že

172 Tieto materiály boli priložené k sťažnosti G. Husáka, ktorú napísal až po oficiálnom skončení vyšetrovania generálnemu prokurátorovi. Podobnú sťažnosť spísal 18. 3. 1954 aj pre prezidenta republiky. Tamže. Opis sťažnosti G. Husáka na protizákonné spôsoby vyšetrovania adresovaná prezidentovi republiky z 18. 3. 1954.

173 Napríklad: aby sa mohol písomne sťažovať prezidentovi republiky, aby mohol hovoriť so zástupcom generálneho prokurátora a zástupcom ministra vnútra, aby ho mohla navštíviť manželka s deťmi, aby dostal k dispozícii trestný zákon a väzenský poriadok, aby boli vymenení jeho referenti, aby bol preložený do inej väznice atď. Tamže. Záznam o žiadostiach G. Husáka z 9. 2. 1954.

174 Tamže, a. j. 877. Výpis z knihy odchodov vyšetrovancov k výsluchu, s. 17.

175 NA, f. 03/10, šk. 1, a. j. 13. Vyjadrenie Ladislava Geša k prípadu G. Husák a spol. z 28. 3. 1963, s. 1 – 2.

176 ABS, f. S, 552 – 2. Uznesenie politického sekretariátu ÚV KSČ z 8. 3. 1954.

som ho nepodpísal, že ho neuznávam. Naliehavo som ho žiadal, aby ma vyšetril on, ako prokurátor [...] Aj začal protokol písať: napísal hlavičku, generálie, dal mi jednu otázku a keď mu moja odpoveď nepasovala do ‚priznania‘ skončil, viac sa neukázal.“¹⁷⁷ Toto tvrdenie potvrdzujú aj dokumenty, pretože sa zachovali všetky výpovede pred prokurátorom Gešom, samozrejme okrem výpovedí G. Husáka.

Vyšetrovanie proti G. Husákovi sa skončilo 17. marca 1954. Vyšetrovatelia ŠtB s ním spísali protokol o ukončení vyšetrovania a oboznámili ho s jeho výsledkami (mohol nahliadnuť do záverečného protokolu). K nim mohol zaujať stanovisko, čo aj využil a na poslednú stranu protokolu vlastnoručne zapísal svoje námietky: „Pri mojom vyšetrovaní boli na mne vynucované podpisy na nepravdivé a falšované protokoly fyzickým násilím, týraním, zastráňovaním a vyhrožovaním a takýmto násilím dosiahli vyšetrojúce orgány podpis na protokol z 13. II. 1951 i tzv. doзнание z apríla 1951 i protokol z novembra 1951. Tu priložený protokol z 22. VII.

1953 sústavne falšuje, prekrucuje, mení moje odpovede na otázky a celý rad ‚mojich‘ výpovedí je vyš. orgánmi vymyslený. Pri konfrontácii mi nebolo dovolené cez moje žiadosti a protesty k väčšine tvrdení sa vôbec vyjadriť a pokiaľ som mohol hovoriť, sú moje odpovede zapísané v protokole nesprávne, prekrútené, tendenčne, opravy neboli prevedené, preto protokol ako falšový odmietam a nemohol som ho podpísať. Vyšetrovanie proti mne bolo prevádzané nezákonnými metódami a žiadnej nápravy som sa dodnes nemohol dovolať, bolo mi znemožnené písať p. prezidentovi, alebo inému politickému činiteľovi. Pre úplnú zaujatost' vyšetrovúcich orgánov proti mne a pre protizákonné metódy vyšetrovania odmietam výsledok vyšetrovania ako neobjektívny, nesprávny, prekrútený obraz skutočného môjho života a práce a ako nevinný človek po 38 mesiacoch sa dovolávam, prosím a navrhujem: aby som bol preložený do súdnej väzby a aby celé vyšetrovanie môjho prípadu bolo opakované a prevedené orgánmi súdu a prokuratúry.“¹⁷⁸

Po viac ako troch rokoch sa pre G. Husáka skončila azda najťažšia etapa jeho turbulentného života. Prežil najťažší a najhlbší pád svojej politickej kariéry. Prešiel 38 mesačným peklom vyšetrovacej väzby, keď bol proti nemu použitý bohatý arzenál nezákonných a neraz brutálnych a neľudských vyšetrovacích metód ŠtB. V roku 1951 trikrát podľahol enormnému fyzickému a psychickému nátlaku vyšetrovateľov a podpísal vykonštruované protokoly. Po treťom podpise sa však zatvrdil a už žiaden podobný protokol nepodpísal. Absolvoval 433 výsluchových dní, pričom na výsluchoch strávil celkovo 1438 hodín.¹⁷⁹ Jeho obdivuhodný a výnimočne odbojný postoj mu spolu so zmenou koncepcie vyšetrovania a so zmenenými podmienkami po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda zachránili život a G. Husák nakoniec neskončil na popraviske. Tento postoj si preniesol aj na súdne pojednávanie, ktoré sa konalo v Bratislave 21. – 24. apríla 1954, čím naštrbil plány organizátorov procesu a významne ovplyvnil jeho priebeh.

Branislav Kinčok • Man No. 1940 under Investigation. Gustáv Husák in the State Security Detention (1951–1954)

Tuesday 6 February 1951 began as an ordinary working day of Gustáv Husák. Almost 9 months ago he was strongly criticised by the Communist Party in relation to so-called bourgeois nationalism and withdrawn from the position of a Minister and given the position of Head of Agriculture Department at the secretariat of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia. But he accommodated himself there very quickly. Although the critical campaign against him was over, for sure he felt he had still been under the control of the Czechoslovak security authorities. But nothing suggested that right that day should have become one of the very milestones in his life. At 9 in the morning he was requested to come to the office of Štefan Bašťovanský, the General Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia immediately. There were three armed men waiting for him, notifying him that he was arrested ‘under orders of the Minister of Security. He was handcuffed, his eyes were covered and he was taken to an unknown place.’ This was the beginning of 3 years long Gustáv Husák’s journey through State Security detention wards that resulted in a fabricated political trial taking place in April 1954. G. Husák was sentenced to life imprisonment.

Mgr. Branislav Kinčok (1979)

Absolvent histórie na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej činnosti sa venuje politickým procesom v komunistickom Československu po roku 1948, činnosti Štátnej bezpečnosti, ako aj problematike vojnových a povojnových vzťahov Červenej armády so slovenským obyvateľstvom. Je spoluautorom monografie *Slovenskí generáli 1939 – 1945* a autorom viacerých vedeckých štúdií a odborných článkov.

177 NA, f. Komise I., šk. 35, a. j. 884. Žiadosť Gustáva Husáka o preverenie procesu a rehabilitáciu z 20. 12. 1962, s. 18.

178 ABS, f. MNB, a. j. 62/2 MNB, Osobný spis štátnobezpečnostného vyšetrovania proti Gustávovi Husákovi, č. j. B/4 – V – 2425. Protokol o skončení vyšetrovania proti G. Husákovi zo 17. 3. 1954

179 V týchto údajoch nie sú zarátané dni a hodiny strávené na výsluchoch na zámku Koloděje. NA, Komise I., šk. 35, Výpis z knihy odchodov vyšetrovancov k výsluchu, s. 17.

OPERATÍVNA SKUPINA STASI V MAĎARSKU A PANEURÓPSKY PIKNIK¹

STRETNUTIA NEMCOV Z NEMECKEJ DEMOKRATICKEJ REPUBLIKY A NEMECKEJ SPOLKOVEJ REPUBLIKY PRI JAZERE BALATON V MAĎARSKU

KRISZTINA SLACHTA

Postavením Berlínskeho múru sa dňa 13. augusta 1961 úplne uzatvorili priechody medzi rozdeleným Nemeckom. Tento dátum je aj počiatkom éry, keď sa už viac nemohli nemecko-nemecké vzťahy a stretnutia rodín či priateľov uskutočňovať na území Nemecka. Začalo sa hľadanie nového miesta, ktoré by bolo v rámci platných zákonov prístupné občanom oboch nemeckých štátov, geograficky blízke a poskytujúce vhodné a finančne dostupné služby pre východných aj západných Nemcov.

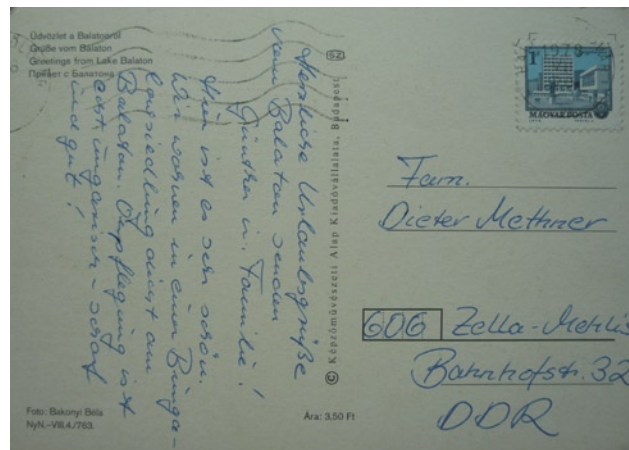
Z historického pohľadu išlo o ťažko predvídateľnú náhodu, či aspoň to súčasníci za náhodu považovali, že v maďarskom hospodárstve, ako aj spoločnosti nastal v 60. rokoch minulého storočia, po tom ako Berlínsky múr úplne rozdelil Nemecko, obrat k lepšiemu. Maďarsko bolo, či skôr ostalo, otvorené súčasne pre občanov Západu aj Východu a tí ho stále viac navštevovali. Bolo to sčasti spôsobené súkromne hospodáriacimi roľníkmi, povolením existencie malých súkromných podnikov, a ku koncu dekády organizovaním pridruženej výroby pri družstvách, s cieľom zabezpečiť zlepšenie zásobovania. Všetky

tieto možnosti a procesy zabezpečili dobré zásobovanie, viac v „západnom“ štýle než v ostatných socialistických krajinách, čím uspokojili očakávania západných Nemcov a takmer oslnili Nemcov východných.²

„Plánované hospodárstvo“ v turizme v Maďarsku znamenalo najmä neprerušovaný a spoľahlivý nárast príjmov vo voľne zmeniteľnej mene. S pomocou vedľajšieho hospodárstva a súkromného farmárčenia turizmus obyvateľstvu poskytol značné – a v tomto čase aj bezpečné – mimoriadne príjmy. To je už iný príbeh, že východní Nemci mali čoraz väčšie ťažkosti platiť v Maďarsku za ponúkané produkty, najmä ku koncu

80. rokov 20. storočia, kým na druhej strane západní Nemci, dokonca aj tí, ktorí žili v Nemeckej spolkovej republike (NSR) v priemerných podmienkach, sa mohli v tom čase v Maďarsku cítiť skutočne bohatí. Pretože v maďarskom turizme, či už ide o súkromných podnikateľov alebo o verejný sektor, išlo výlučne o západonemecké marky, a západní Nemci si mohli dopriať takmer všetko, kým naopak, občania Nemeckej demokratickej republiky (NDR) čelili narastajúcim problémom vyžiť z finančných prídelov stanovených na deň. Východonemeckí turisti sa čoraz viac cítili ako „návštevníci druhej kategórie“ a nanešťastie im túto

- 1 A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg. [Výskum podporila Európska únia a Maďarsko, za spolufinancovania Európskeho sociálneho fondu v projekte číslo (č.) TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 v rámci projektového rámca s vysokou prioritou „Národný program excelentnosti – systém rozširovania a činnosti národných študentských a vedeckých osobných grantových fondov v Regionálnom konvergenčnom programe“.] Publikovanie tejto štúdie bolo podporené projektom Maďarského výskumného fondu č. OTKA K-104408. Výsledky výskumu spracúvam do doktorandskej práce o spolupráci medzi maďarskými a východonemeckými tajnými službami.
- 2 HORVÁTH, S.: Csudapest és a frizsiderszocializmus: a fogyasztás jelentései, a turizmus és a fogyasztáskritika az 1980-as években. Múltunk, 2008, číslo (č.) 3, strana (s.) 60 – 83.

Pohľadnica, ktorú z Balatonu do NDR poslali východonemeckí turisti (Zdroj: Archív autorky)

skutočnosť maďarskí hostitelia dávali najavo.

Od začiatku 70. rokov 20. storočia sa miera súkromných ciest východonemeckých rodín ich vlastnými autami stala nezastaviteľnou. Uprednostňovali ubytovanie v kempoch či v súkromí, najmä v dedinách okolo jazera Balaton. Dôvodom bol čiastočne fakt, že sa mohli bez sprievodcov, ktorí by ich neustále sledovali, slobodne pohybovať, ale tiež to, že takáto dovolenka stála menej. Nárast ceny, alebo „peňazí za cestu“ (Reisegeld), ktoré museli turisti zaplatiť, aby mohli vycestovať do Maďarska, spôsoboval hospodárstvu NDR stále väčšie problémy.³ To sa stalo vážnym problémom najmä po nárastoch cien v Maďarsku v priebehu 80. rokov minulého storočia, a v januári 1988 sa situácia stala kritickou.⁴

K už povedanému treba dodať, že bez ohľadu na odlišnosti v politických a ekonomických systémoch, vďaka jazero Balaton za svoju popularitu aj geografickej polohe. Bolo rýchlo a ľahko dostupné z oboch nemeckých štátov, či už cestami, železnicou alebo letecky – a navyše cez „priateľský“ štát: cez

Rakúsko pre západných Nemcov a cez Československo pre východných.

KONTROLA TURIZMU PROSTREDNÍCTVOM TAJNÝCH SLUŽIEB

V čase, keď východní a západní Nemci začali hľadať možnosti na stretávanie sa s rodinnými príslušníkmi oddelenými Berlínskym múrom mimo nemeckého územia, turizmus a jeho kontrola Štátnou bezpečnosťou sa v Maďarsku v porovnaní s 50. rokmi značne zmenili. V 50. rokoch sa uskutočnili pokusy vykonávať čo najdôkladnejšie kontroly každého cudzinca pochádzajúceho z „nie priateľských krajín“, nakoľko v každom prípade mala bezpečnosť podozrenie, že ide o „špióna západnej imperialistickej mocnosti, sabotéra, kontrarevolučnú a reakčnú silu.“

Tento predpojatý náhľad sa postupne veľmi pomaly uvoľňoval spoločne s nárastom hodnoty, ktorú predstavoval turizmus, najmä v druhej polovici 60. rokov 20. storočia. Od maďarskej revolúcie v roku 1956 sa na rozvoj turizmu kladol zvláštny dôraz. Otváranie sa Západu bolo už v decembri 1956

jednou z najdôležitejších otázok, nakoľko to staro-nové stranícke vedenie považovalo za kľúčový bod pri prelome z medzinárodnej izolácie, ktorá prišla v dôsledku potlačenia revolúcie a následných odvetných represii, a aj ako možnosť zmierniť efekt „propagandy studenej vojny“ proti krajine prostredníctvom občanov Západu, ktorí navštívia Maďarsko a odnesú si priaznivé zážitky.⁵ Súčasne bolo celkovým hospodárskym zámerom zvýšiť príjmy krajiny v cudzej mene, čo sa s nárastom turizmu stávalo stále dôležitejším.

Kontrola cudzincov prichádzajúcich do krajiny v stále väčšom počte sa ukázala byť pre maďarskú tajnú službu, ako aj jednotky pohraničnej stráže zaťažkávajúcou skúškou. Tento proces kulminoval v roku 1961 – bez priamej súvislosti s dokončením Berlínskeho múru 13. augusta – kedy už boli prijaté zvláštne opatrenia. Zahraníčné kontakty najdôležitejších štátom vlastnených organizácií a spoločností boli regulované.⁶ Je to tiež východný bod zhrňujúcej správy o trestných činoch spáchaných cudzími občanmi,⁷

3 Bundesarchiv Berlín (BArch), DM 1/8988; BArch, DM 1/177868.

4 BArch, DC 20 I/4. 2256; BArch DC 20 I/3. 1938.

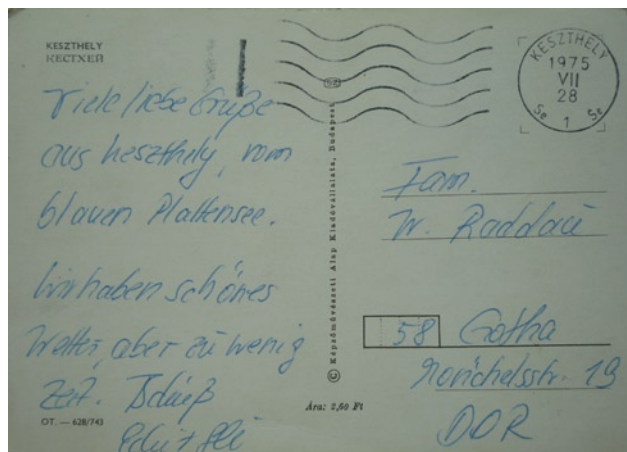
5 KRAHULCSÁN, Zs.: A nemzetközi kapcsolatok állambiztonsági szabályozása (1961 – 1965). Betekintő. 2008/2.

6 Rezolúcia výboru Maďarskej socialistickej strany pracujúcich z 20. februára 1961. Pozri: Tamže.

7 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBT) 1.11.9 box 40 J/3, 34-322-68, 34-154-1974, 34-53/1973.

Pohľadnica z Keszthely (Zdroj: Archív autorky)

a je to tiež rok, kedy ministerstvo vnútra navrhuje „*zorganizovanie spoločenskej pomoci kontrarozviednej práce medzi občanmi z kapitalistických krajín*.“⁸ Avšak zo správ, týkajúcich sa nebezpečenstva a kontroly ľudí prichádzajúcich z „nie priateľských“ krajín je zrejmé, že maďarská Štátna bezpečnosť považovala v rokoch 1945 – 1947 z Maďarska vyhnaných Nemcov a politických emigrantov, ktorí navštevovali svojich príbuzných „*za najnebezpečnejšiu skupinu turistov*.“⁹ Do krajiny od začiatku 60. rokov, keď sa Maďarsko otvorilo turizmu, vstupovali už ako cudzí občania, „západniari“, so zvláštnymi vízami vydanými pre návštevu rodiny, pričom rozprávali po maďarsky a dobre poznali miestne pomery.⁹

V 60. rokoch minulého storočia to bol už spomínaný hospodársky záujem,

t. j. možnosť – a rastúci ekonomický tlak – zvýšiť príjmy v zahraničnej mene, čo v porovnaní s 50. rokmi spôsobilo voľnejšiu kontrolu prichádzajúcich turistov zo strany Štátnej bezpečnosti. Neskôr sa už stále zväčšujúcu masu ani prakticky kontrolovať nedalo. Je však mimoriadne dôležité robiť rozdiel medzi prichádzajúcimi turistami, nielen podľa krajiny odkiaľ prichádzali – či už išlo o priateľskú alebo nie,¹⁰ ale tiež podľa dôvodu návštevy. V dôsledku existencie rozdielu medzi vízami pre rodinné návštevy a turistickými vízami, je možné rozlíšiť dôvod návštevy presne.¹¹ Spravodajská služba mala samostatné oddelenie, Oddelenie III/II. 8 v rámci vedenia skupiny kontrarozviedky, ktoré sa po reorganizácii maďarskej Štátnej bezpečnosti z roku 1972 zvlášť zaoberalo turizmom.¹² To prirodzene neznamenalo, že kontrola

a monitorovanie cudzincov prichádzajúcich do Maďarska, sa do roku 1972 neuskutočňovalo, pretože takáto činnosť sa vykonávala už niekoľko desaťročí.

V dokumentoch sú odkazy na zapojenie ľudí, pracujúcich v turizme, do kontroly a spravodajských aktivít útvarov Štátnej bezpečnosti.¹³ V tomto ohľade sa mimoriadne dôležitost' prikladala štátnej cestovnej kancelárii IBUSZ, nakoľko jej vedenie v Maďarsku, sprievodcovia aj zamestnanci pracujúci v zastupiteľských kanceláriách v zahraničí, sa zúčastňovali na práci Štátnej bezpečnosti ako „sociálne kontakty“.¹⁴ Podobné odkazy je možné nájsť aj v prípade viacerých zamestnancov na miestach, kde sa turisti mohli ubytovať, hotelov, zásobovacích zariadení a miestnych turistických inštitúcií, napríklad Siótoours.¹⁵

8 OSA Online Archives, zbierka inštrukcií Ministerstva vnútra, 10-61/2/1961.

9 Napríklad: pozri zväzky ÁBTL 3.1.5.O-17243/4 „Línia západného Nemecka, odchádzajúci a prichádzajúci turizmus z a na územie okresov Mór a Sárbogárd“, a ÁBTL 3.2.5. O-8-121-1, 2 a 3: „Nepriateľské Švábske organizácie operujúce na území NSR“ zložená z troch častí.

10 Výber a použitie slov sú v štátnobezpečnostných aktivitách veľmi dôležité: súčasne s oceňovaním turizmu už tieto krajiny neboli spomínané ako „nepriateľské“, ale skôr ako „nie priateľské“.

11 ÁBTL 3.1.5. O-17243/4 „Línia západného Nemecka, odchádzajúci a prichádzajúci turizmus z a na územie okresov Mór a Sárbogárd“

12 CSEH, G. B.: A Magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata 1945 – 1990. In: GYARMATI, G. (zost.): Terzor 1. A Történeti Hivatal évkönyve 1999. Budapest 1999, s. 84.

13 Napríklad: ÁBTL 3.1.2. M-39326. „Balaton“ zväzok rozpracovania, ÁBTL 3.1.5. O-13535 „Berliner“ osobný zväzok a ÁBTL 3.1.2. M-30237 „Andrea“ zväzok rozpracovania.

14 Takzvaný zväzok „IBUSZ“ obsahuje: ÁBTL M-27420 „Iréen Sós“, zväzok rozpracovania; ÁBTL Bt-916/1 a 2 prípad „Bánkuti“; ÁBTL Bt-1013/1 a 2 zväzok „Rounder“; ÁBTL Mt-203 zväzok „Rounder“; ÁBTL Bt-235 zväzok prípadu „Sheperd“ a ÁBTL Mt-576 zväzok „Sheperd“.

15 Napríklad: ÁBTL Mt-19618 zväzok rozpracovania „László Vámos“; ÁBTL Bt-2521 zväzok prípadu „Antique“.

Ďalšia pohľadnica z Balatonu (Zdroj: Archív autorky)

SPOLUPRÁCA MEDZI ŠTÁTNOBEZPEČNOSTNÝMI SLUŽBAMI BÝVALEJ NDR A MAĎARSKA

Spolupráca medzi Ministerstvom pre štátnu bezpečnosť (MfS) bývalej NDR, alebo pod jej známejším menom Stasi, a rozličnými jednotkami oddelenia Štátnej bezpečnosti maďarského Ministerstva vnútra (BM), konkrétnejšie ich aktivity, zamerané na kontrolu turizmu, mali vplyv na operácie a interné postupy štátnobezpečnostných služieb. Mali vplyv aj na vymedzenie a časté zmeny konceptu vnútorného a vonkajšieho nepriateľa, právne základy spolupráce, rozvoj turizmu, ale tiež aj na vzdialenejšie zahranično a vnútropolitické, diplomatické a sociálnohistorické zretele.

Pretože začiatok spolupráce medzi štátnobezpečnostnými službami Maďarska a bývalej NDR sa datuje prakticky už od „založenia“ týchto inštitúcií a oboch krajín, môže teda byť rok 1949

považovaný za počiatkový bod.¹⁶ V tom čase si však pomáhali a poskytovali informácie len od prípadu k prípadu,¹⁷ nakoľko tieto roky boli v krajinách sovietskej záujmovej sféry svedkom tvarovania, evolúcie a pevného založenia systému diktatúry proletariátu, vrátane Štátnej bezpečnosti.¹⁸

Právne regulácie základov spolupráce medzi oboma štátnobezpečnostnými službami boli založené a zvláštne dohody medzi oboma organizáciami boli uzatvorené až ku koncu 50. a začiatkom 60. rokov. Spolupráca medzi štátnobezpečnostnými inštitúciami jednotlivých socialistických krajín a vzájomná pomoc pri práci, prirodzene vychádzala zo základných charakteristík systému.¹⁹ Najvýznamnejším právnym základom spolupráce medzi oboma štátnobezpečnostnými organizáciami je dohoda o pomoci v právnych otázkach medzi oboma štátmi, t. j. dohoda o právnej pomoci podpísaná NDR a Maďarskou ľudovou

republikou (MLR) 30. októbra 1957,²⁰ ktorá slúžila ako základ, na ktorý sa odvolávali všetky zmluvy, vzťahujúce sa na otázky štátnej bezpečnosti.²¹ Konkrétne prípady a správy obsahujú výraz „podľa platných dohôd“, čo však neodhaľuje, či ide o dohodu o spolupráci pri právnej pomoci alebo zmluvy, dohodnuté medzi štátnobezpečnostnými službami.

Hlavným poľom pôsobnosti, na ktorom sa odohrávala spolupráca medzi štátnobezpečnostnými službami, bola okrem iného spolupráca vyšetrovacích útvarov oboch organizácií, ktoré konali, keď bol občan Nemeckej demokratickej republiky zadržaný na maďarskom území a vyšetrovaný maďarským Ministerstvom vnútra, a po vypýšaní 30-dňového vyšetrovacieho obdobia ho spoločne s dokumentáciou vydali do rúk „kompetentných úradov NDR“. Takéto prípady sa zvyčajne týkali ilegálnych prechodov hraníc, príprav na takýto čin či pomáhajúce pri ňom.²²

16 GIESEKE, J.: Der Mielke-Konzern. Die Geschichte der Stasi 1945 – 1990. München 2001, s. 23.

17 UNVERHAU, D. (Hrsg.): Vorläufiges Finduch zur Abteilung X: Internationale Verbindungen: des Ministeriums für Staatssicherheit der DDR. Münster – Hamburg – Berlin – London 2005, s. 7.

18 MÜLLER, R.: Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban. Budapest 2012, s. 9 – 70.

19 KNABE, H.: West-Arbeit des MfS. Die Zusammenspiel von „Aufklärung“ und „Abwehr“. Berlin 1999, s. 284.

20 Zákonný výnos č. 20 z roku 1958 o zverejnení zmluvy uzatvorenej 30. októbra 1957 o právnej pomoci vo veciach občianskeho, rodinného a trestného práva medzi Maďarskou ľudovou republikou a Nemeckou demokratickou republikou.

21 Odkazy na tento zákoný výnos v jednotlivých zmluvách štátnych bezpečností: ÁBT/L BM NKO škatuľa (šk.) 5501.11.12.41-11-N-132/10-68; tamže, šk. 550 1.11.12.41-11-N-32/12-68; tamže, šk. 550 1.11.12.41-11-N-32/11-68; tamže, šk. 550 1.11.12.41-11-N-26/2-72; tamže, šk. 551 1.11.12. 41-11-N-32/13-68; tamže, šk. 551 1.11.12. 41-11-N-26/4-72; tamže, šk. 551 1.11.12. 41-11-N-32/14-68.

22 Napríklad: ÁBT/L V-164019 zväzok „Carola Stelzer“.

V dejinách spolupráce medzi štátnymi bezpečnosťami oboch krajín zohrával turizmus mimoriadnu úlohu.²³ Zvlášť dobrým príkladom spolupráce medzi maďarskou a východonemecskou Štátnou bezpečnosťou môže byť osobný zväzok nazvaný „Berliner“, opisujúci dovolenku, na ktorej sa pri jazere Balaton stretla rodina, rozdelená postavením Berlínskeho múra. Správy sa týkali ženskej členky rodiny, ktorá žila v NDR a podávali ich nemecký sprievodca žijúci v Siófoku a recepčný v hoteli.

„Menovaná osoba cestovala z NDR do NSR v roku 1961, aby sa zúčastnila na lekárskej konferencii a ilegálne tam ostala. So svojim synom a manželkou, ktorí ostali v NDR sa stretol v lete 1965 po predbežnej dohode prostredníctvom korešpondencie – v Siófoku. Pred a v priebehu stretnutia sme boli informovaní informátorom s krycím menom „Ilonka“ [...] o tom, že Dr. W. K. chce pomôcť svojej žene a synovi utiecť, využijúc možnosť dovolenky v Maďarsku. [...]

Dokument na základe nariadenia č. 3/e tiež dokazuje, že Dr. W. K. nenávidí NDR a socialistický tábor, je fašistom, ako to dokazujú poznámky a vyjadrenia, ktoré povedal svojej žene. Vyššie uvedené dokazuje, že menovaná osoba môže byť považovaná za nepriateľa a fakty dokazujú jeho zámer uskutočniť nepriateľské aktivity, a preto žiadam o jeho zaevidovanie do základnej kartotéky a povolenie založiť osobný zväzok pre túto konkrétnu osobu.“²⁴

Dokumenty odhaľujú, že rodinu pri jazere Balaton pozorovali dôstojníci

dvoch spriateľných štátnobezpečnostných služieb. Vo zväzku vedenom maďarskými jednotkami, ku koncu správ sa nachádzajú odkazy na neprerušenú spoluprácu: „Kvôli okolnostiam, ktoré v Maďarsku zažili, sa vzdali myšlienky na pokus o útek. Dohodli sa však, že budú pokračovať v hľadaní možností. Aby zabránili útvárom štátnej bezpečnosti monitorovať ich korešpondenciu, kúpili si v Maďarsku dve identické knihy a budú používať špecifické strany z tejto knihy ako kód.“²⁵

„V tomto prípade sme vykonali bežné operatívne a procesné úkony a nasadili niekoľko operatívnych prostriedkov a koordinovali naše akcie s Ministerstvom pre štátnu bezpečnosť NDR ako aj ich operatívnymi orgánmi.“²⁶

Trend uvoľňovania v protiklade k mimoriadnemu posilneniu môžeme nájsť v dokumentoch, týkajúcich sa výmeny skúseností a prípravných porád, ktoré sa konali niekoľkokrát za rok, spolu s pracovníkmi bývalej Štátnej bezpečnosti NDR, o kontrole turistov prichádzajúcich do Maďarska, v dôsledku nárastu turizmu. Kým Maďari mali v priebehu času stále menší a menší záujem a znížili kapacitu pozorovania stretnutí rozdelených nemeckých rodín pri jazere Balaton, Stasi sa naopak usilovala o posilnenie kontroly a monitorovania.²⁷ Tento trend môžeme ilustrovať na takzvanom zväzku rozpracovania (označovalo ho písmeno „M“) agenta s krycím menom „Balaton“, ktorým bola recepčná kempu Napsugár v Fonyód-Bélatelepe a pravidelne v rokoch 1970 – 1981 podávala správy o občanoch NSR a NDR, tráviacich spoločne dovolenky. Na

začiatku jej angažovania sa bolo jej povinnosťou „len“ poskytovať presné údaje o nemecko-nemeckých dovolenkách, neskôr ju však jej priamy nadriadený stále viac zapájal do mapovania vzťahov maďarských dedičanov s občanmi Západu:

„Prostredníctvom jedného môjho známeho som sa dozvedela, že K. H., občan Západného Berlína (občiansky preukaz č., víza č.) sa zdržiaval v bungalove č. 3 v kempu Napsugár v Bélatelepe medzi 8. a 22. augustom, spolu so svojou dcérou K. E. (občiansky preukaz č., víza č.) tiež občiankou západného Berlína a svojim synom: K. O. (ID č. XV), občan NDR, v spoločnosti H. E. (občiansky preukaz č. XV.....), taktiež občiankou NDR.

[...]

Prostredníctvom jedného môjho známeho som sa dozvedela, že rodina V. bývajúca na ulici Józsefa A. vo F-Bélatelepe poskytla ubytovanie pre muža z NSR: M. H., mechanik, občan NSR (pas č., víza č.). Do krajiny vstúpil v Hegyeshalome 5. septembra 1970 T:30 a ženu z NDR: SCH. A. (občiansky preukaz č.), občianka NDR.

Tieto dve osoby sú zasnúbené. Prišli 5. 9. 1970 vlakom. Stretnutie bolo dohodnuté v predstihu, nakoľko do Bélatelepu prišli spolu. V B. telepe ostali do 18. 9. 1970.

[...]

Budem ich pozorovať a pokiaľ sa prostredníctvom môjho známeho dozviem akúkoľvek skutočnosť o ich predpokladanom úteku, ohlásim to. Ich doterajšie správanie nenaznačuje úmysel utiecť. Dôvod ich stretnutia a pobytu v Maďarsku je pravdepodobne iný.“²⁸

23 Ďalšou dôležitou oblasťou spolupráce medzi oboma štátnobezpečnostnými službami je výmena informácií o maďarských robotníkoch a študentoch, ktorí pracovali a študovali v NDR. Vďaka tomu, že Maďarsko bolo relatívne slobodnejšie ako NDR a v dôsledku vyhodnocovania opozičného hnutia, predstavoval pobyt Maďarov v NDR väčšie riziko a preto ich kontrola bola dôležitejšia pre Stasi. Prirodzene aj maďarské úrady mali záujem o detaily návštev významných predstaviteľov maďarskej opozície či spisovateľov v NDR, a tak výslovne upozorňovali sesterskú organizáciu na dátum a čas príchodu takejto osoby s požiadavkou, aby vykonali operatívnu kontrolu a zaslali im získané informácie.

24 ÁBTL 3.1.5. O-13535 osobný zväzok „Berliner“, s. 12.

25 Tamže.

26 Tamže, s. 83.

27 BStU MfS Sekr. Neiber 1003.

28 ÁBTL 3.1.2 M-39326 „Balaton“, s. 13.

Poznámky a plány akcií nasledujúcich po hláseniach agenta tiež obsahujú línie naznačujúce pravidelnú spoluprácu s útvarmi Štátnej bezpečnosti NDR: „AKCIA: Budem o osobách opísaných v správe informovať zástupcu útvaru Štátnej bezpečnosti v Stófoku. Kópia správy bola založená do zväzku nazvaného ‚NDR‘, vrátane doplňujúcich informácií.“²⁹

OPERATÍVNA SKUPINA VÝCHODONEMECKEJ STASI V MAĎARSKU

Pravidelnému monitorovaniu návštevníkov Maďarska sa venovala čoraz väčšia pozornosť, pretože vedenie NDR a Stasi prakticky u každého, kto cestoval na dovolenku do socialistickej krajiny, majúcej hranicu so západnou krajinou, predpokladalo úmysel pokúsiť sa ilegálne prekročiť hranicu a emigrovať.³⁰ Iste, veľa občanov NDR sa pokúsilo dostať na Západ cez spriateľnú socialistickú krajinu, ale samozrejme to nebolo plánom každého dovolenkára.

Keďže Maďarsko poskytovalo vďaka svojej geografickej polohe pre takéto pokusy vynikajúce podmienky, Stasi monitorovala územie až po jazero Balaton, predĺžený Berlínsky múr, ako to vyjadrila nemecká bádatelka tejto témy Monika Tantzsch. Okrem vykonávania opatrení proti oponentom režimu mala Stasi výrazný vplyv aj na život „mlčiaceho masu“. Prenikla do každej oblasti každodenného života, vykonávala stále a úplne monitorovanie životov občanov, dokonca aj počas dovolení „bez jediného mráčka“ pri jazere Balaton. V čase zmeny systé-

mu bola Stasi najväčšia spravodajská služba v pomere na počet obyvateľov bývalej NDR a zaviedla takmer úplné monitorovanie obyvateľstva východného Nemecka dovedy neuskutočneným spôsobom.

Vo svetle vyššie spomenutej zmeny zamerania záujmu útvarov maďarskej Štátnej bezpečnosti o turizmus, relevantné dokumenty o návštevníkoch

vykonávali so vzrastajúcou nechuťou, len v záujme dodržania existujúcich medzistátnych dohôd čo najrýchlejšie uzavrieť prípad a odovzdať ho zástupcovi Stasi v Maďarsku.³² Štúdium dokumentov veľmi jasne odkrýva tento trend: pokles pozornosti útvarov maďarskej Štátnej bezpečnosti a posun v ich zameraní je zreteľný.

Ako už bolo spomenuté vyššie, v prípade Stasi bol trend presne opačný: počas desaťročí, ktoré nasledovali po postavení Berlínskeho múru bol každý, kto cestoval do Maďarska – alebo hocikde inde – prísne kontrolovaný, a keď sa počet odchádzajúcich turistov zvyšoval, znižoval sa tento záujem len dočasne. Ku koncu 80. rokov minulého storočia sa pozornosť opäť zintenzívnila a nepoľavila až do konca desaťročia, pričom tento trend kulminoval počas „horúceho leta“ 1989, ktoré bolo chýlostivé aj v termínoch Štátnej bezpečnosti. V roku 1989 maďarská Štátna bezpečnosť už nemala takmer vôbec žiadny záujem či kapacitu venovať pozornosť východným Nemcom, a to aj napriek tomu, že prichádzali v narastajúcom počte, pretože uprostred turbulentných udalostí na maďarskej aj medzinárodnej scéne im zvyčajnú pozornosť nevenovala tlač, verejnosť ani politici.³³

Koncom 80. rokov minulého storočia sa počet kontrol zvýšil, pričom zahŕňali povinnosť pozorovať zamestnancov Ministerstva vnútra, ľudovej armády či dokonca aj Ministerstva pre štátnu bezpečnosť a pri brehoch jazera Balaton skúmať ich vzťah k NSR.³⁴ Pozorovaní dôstojníci a zamestnanci mohli samozrejme niečo tušiť: zvyčajne

Znak Stasi (Zdroj: Internet)

z NDR z 80. rokov minulého storočia naznačujú, že záujem útvarov maďarskej Štátnej bezpečnosti o turistov z NDR klesal a predchádzajúca ostrážitosť a podozrievavosť voči ľuďom prichádzajúcim dokonca aj z NSR slabla. Postupy voči občanom NDR, zadržaným v rámci zvyčajných úkonov, sa

29 Tamže. Objektový zväzok, ktorý sa v citáte spomína, nebol doposiaľ v Historickom archíve nájdený.

30 GIESEKE, J.: Der Mielke-Konzern. Die Geschichte der Stasi 1945 – 1990. München 2001, s. 175.

31 TANTZSCHER, M.: Die verlängerte Mauer. Die Zusammenarbeit der Sicherheitsdienste der Warschauer-Pakt-Staaten bei der Verhinderung von „Republikflucht“. Die Bundesaufträge für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik. Berlin 2001, s. 7 – 23.

32 Napríklad: ÁBTL V-164019, zväzok založený na Carolu Stelzer: prípad dievčaťa zadržaného na hranici s Juhosláviou s podozrením na pokus o ilegálne prekročenie hranice bol úplne uzavretý za menej ako mesiac, ktorý uplynul medzi jej zadržaním a vydaním, t. j. medzi 17. augustom a 14. septembrom 1983.

33 OPLATKA, A.: Egy döntés története. Magyar határnyitás – 1989. szeptember 11. nulla óra. Budapest 2008. s. 82.

34 BStU AZ MfS HA VI Nr. 4434, s. 314 – 367.

nemali kontakt s nikým iným len so svojimi priateľmi z NSR, odstránili si štátnu poznávaciu značku z auta, parkovali ich v garážach vo dvore alebo zacúvali do hustých kríkov a pochopteľne hliadkovali okolo svojich stanov. Bystrí „neoficiálni spolupracovníci“ – agenti – pochopiteľne získali požadované informácie aj v takýchto prípadoch: preliezli do záhrady, medzi kríky, podstupujúc riziko „dekonšpirácie“, tzn. odhalenia.³⁵ Pre Stasi bolo stále dôležitejšie udržať fasádu. Pokiaľ zamestnanci tejto inštitúcie nadväzovali priateľstvá s občanmi Západu a zahmlievali informácie, či by sa dokonca pokúsili prekročiť hranice smerom do Rakúska, bolo by ťažké zakryť skutočnú situáciu, konkrétne, že popri hospodárskych a politických ťažkostiach sa vnútorná erózia začala šíriť už aj v úradoch.

Dokumenty, ktoré vznikli v priebehu spolupráce medzi oboma Štátnymi bezpečnosťami ponúkajú hmatateľnú ukážku spôsobu, akým diktatúra zasahovala do každodenného života ľudí, načrtávajú obraz nepriateľa vytvoreného tými pri moci a ilustrujú fungovanie štátnobezpečnostných inštitúcií, ako si sami pre seba vytvárali prácu a povinnosti a rástli do rozmerov byrokratického monštra. Paranoja, ktorá dominovala operáciám Stasi a bola ich hnacím motorom, siahala až po jazero Balaton a hocaká bežná aktivita, vykonaná počas dovolenky sa mohla zdať podozrivou. Najnezmýselnejšie spôsoby zabíjania času mohli byť agentami východonemeckej spravodajskej služby na postriežke, ktorí konštruovali zápletky v úplne bežných každodenných aktivitách, považované za kriminálne činy.

Správy krtkov o dovolenkách pri jazere Balaton poskytujú podpriemerné množstvo informácií, pretože medzi dvoma periódami dňa, zvyčajne strávenými na pláži, väčšina ľudí podnikala exkurzie alebo večerala v pohostinstve, ale inak čas trávil ničnerobením. V dôsledku toho je väčšina správ od

Generálny tajomník Zjednotenej socialistickej strany Nemecka (SED) Erich Honecker a minister Stasi Erich Mielke (Zdroj: Internet)

Kancelária Ericha Mielkeho (Zdroj: Internet)

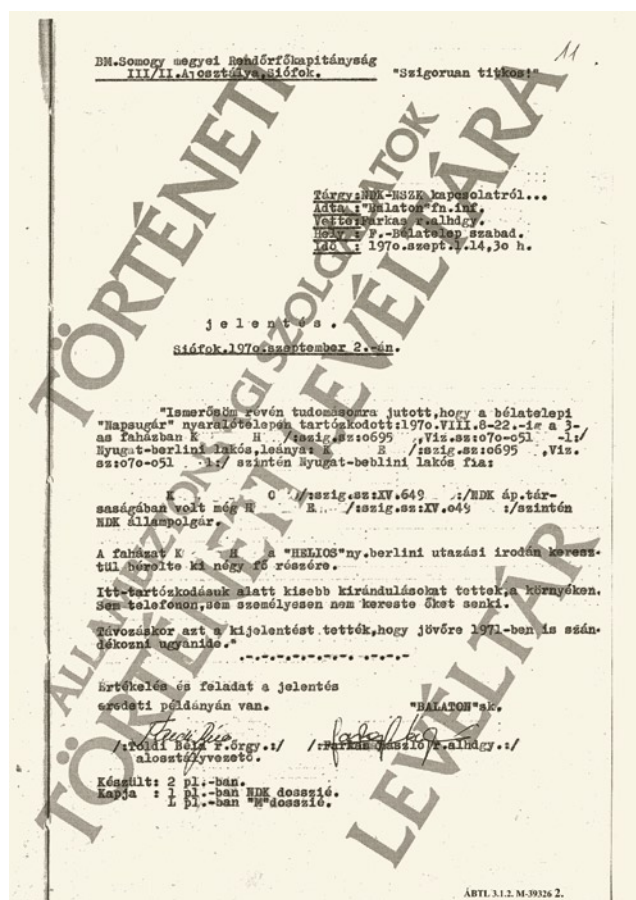
jazera Balaton ničnehovoriacich, dôstojníci a „neoficiálni spolupracovníci“ Ministerstva pre štátnu bezpečnosť písali zhrnutia z úplne irelevantných informácií a následne na ich základe zadefinovali úlohy. Ukážku tohto postupu uvádzame nižšie.

„Správa. Stavebný inžinier

10.09 – Stavebný inžinier a jeho syn vrátili v malom obchode prázdne fľaše a vrátili sa s prázdnyimi taškami.

10.20 – Šofér auta Audi, stavebný inžinier a jeho syn nastúpili do Audi a odišli smerom na Balatonföldvár.

10.25 – Nasledoval ich Peugeot s párom patriacim k autu.

Správa z kempu Napsugár od informátora „BALATON“

(Zdroj: ÁBTL)

Nikto zo skupiny si nevzal nákupné či iné tašky alebo plavky a vybavenie a preto nepredpokladáme dlhšiu neprítomnosť. Podpis: neoficiálny spolupracovník Marc Aurelius.³⁶

„Informácie o K. W.“

V pondelok, 1. 8. 1988 od 8. hodiny ráno som pokračoval v pozorovaní objektu v kempe Fonyód-Bélatelep v Maďarskej ľudovej republike.

Okolo 8.30 sa tri osoby, objekt, partner a syn, naraňajkovali pred Camptouristom. O 9.30 doraňajkovali a syn najprv išiel k vode a potom sa hral s ostatnými deťmi na hlavnej ceste. Podpis: neoficiálny spolupracovník Löwe.³⁷

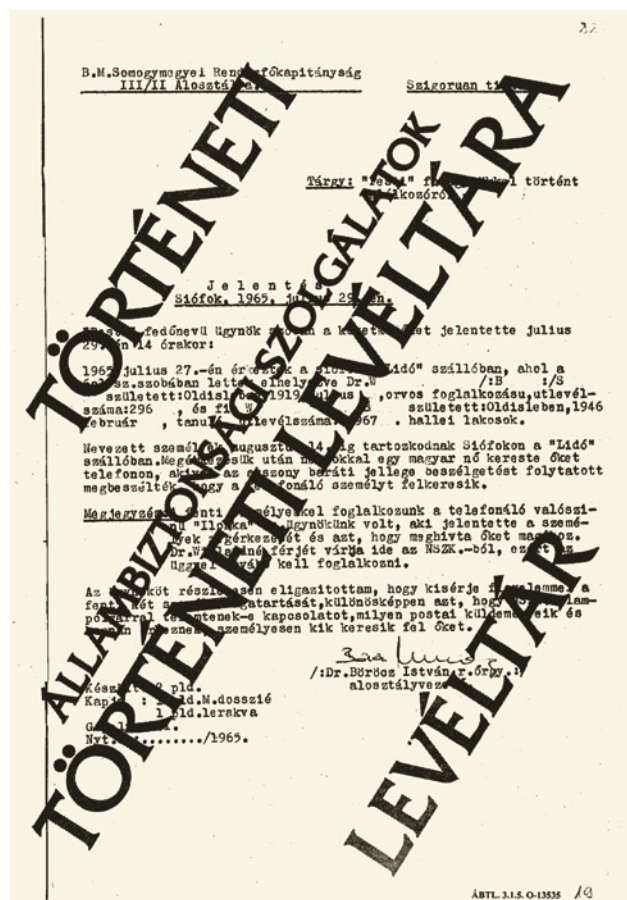
„Doplňujúce informácie o občano- vi NDR, cestujúcom osobným autom Lada.“

20. 7. 1988 okolo 6.45 obe rodiny odišli z kempu osobným autom. Východonemecké osobné auto sa vrátilo o 18.30 s 60litrovou chladničkou značky Lehel. Osobné auto s cestujúcimi z NSR sa vrátilo do kempu o 19. hodine. Po večeri sa vzdialili.

Podpis: neoficiálny spolupracovník.³⁸

„Informácia: ‚Dorlastan‘ s kontrolnými úlohami.“

19. 7. 1987 medzi 18. a 19. hodinou bolo auto so štátnou poznávacou značkou NN 90-20 používané. Medzitým

Správa zo zväzku „BERLINER“

(Zdroj: ÁBTL)

som skontroloval prázdninový tábor Vadvirág a pozemky popri železnici, ktorá ide popri pobrežnej ceste smerom od dovolenkového tábora na Boglárlele (približne do centra oblasti). Výsledok bol negatívny.

Podpis: neoficiálny spolupracovník.³⁹

Akékoľvek nadväzovanie priateľstva, neformálne či slobodné a uvoľnené správanie, mohlo vzbudiť podozrenie, že prebehla výmena informácií, že boli dohodnuté tajné stretnutia s členmi prevádzdačských skupín, aby prediskutovali plány na ilegálne prekročenie hraníc, že sa šírila nepriateľská propaganda, alebo že títo ľudia skrývajú

36 Tamže, s. 107. Kontrollauftrag „Bauleiter“.

37 BSTU MFS HA VI Nr. 4434, s. 309. Kontrollauftrag „Reiter“.

38 Tamže, s. 350. Kontrollauftrag „Erika“.

39 Tamže, s. 350. Kontrollauftrag „Dorlastan“.

niečo iné alebo majú skrytú motiváciu. Najošemetnejšia vec vo vzťahu k správam krtkov, takzvaných „neoficiálnych spolupracovníkov“ je, že skutočná situácia bola zneužitá, pretože jeden z dôvodov, pre ktoré sa občania NDR cítili v Maďarsku tak dobre, že krajina sa zdala byť slobodná a podobná Západu a úplne zabudli, že dlhé ruky Stasi mohli siahať až po jazero Balaton a tajná polícia tu mala svoje oči a uši. Boli bezstarostní, naivní, priateľskí a otvorení tak, ako by počas dovolenky bol hocikto. Užívali si slobodné a dôverčivé chvíle, čerstvý zážitok úľavy z toho, že odišli z jednotvárnej monotónnosti každodenného života pod dohľadom Stasi, zašpineného paranojnými ilúziami.

ZBÚRANIE RAKÚSKO- -MAĎARSKEJ HRANICE A JEHO NÁSLEDKY

V priebehu roku 1989 sa Stasi a aj celé vedenie NDR zaujímali predovšetkým o novovzniknutú situáciu, o správy o strhnutí Železnej opony, fyzickej zábrany pozdĺž rakúsko-maďarského úseku hranice⁴⁰ a o skutočnosť, že sa Maďarsko pripojilo k ženevskej konvencii o utečencoch.⁴¹ Súčasne s rozvojom turizmu v Maďarsku a pretrvá-

vajúcom záujme o zvyšovanie ziskov v cudzej mene, sa kontrola turistov zo Západu znížila, a toto stále viac hnevalo príslušníkov Stasi.⁴² Avšak maďarská Štátna bezpečnosť už v roku 1989 nemala viac záujem či kapacitu na riešenie prípadov východných Nemcov, napriek skutočnosti, že prichádzali v stále väčšom počte, ale s narastajúcim množstvom medzinárodných udalostí ani tlač, ani verejnosť, ani politici nevenovali ich prítomnosti väčšiu pozornosť, kým si ich prítomnosť nevynútila otvorenie hraníc.⁴³

Posledné obdobie prítomnosti východonemeckých tajných služieb v Maďarsku bolo v roku 1989.⁴⁴ Udalosti, ktoré sa odohrali v tom čase a ohlasy vysokých funkcionárov východonemeckého Ministerstva pre štátnu bezpečnosť, predznamenávali udalosti, ktoré sa odohrali na jeseň v NDR. Vďaka svojej štruktúre a pracovným predpisom, východonemecká Štátna bezpečnosť, ktorá operovala vojenským spôsobom a postupne narástla na gigantickú organizáciu, čo spomalilo jej akcieschopnosť, nemohla na vývoj odpovedať dostatočne rýchlo a cieľnou akciou udalostiam zabrániť, hoci mala k dispozícii informácie o novom vývoji už počas jeho priebehu.⁴⁵

Oddelenie Stasi nazvané ZAIG⁴⁶ a náčelník jej operatívnej skupiny zdržujúci sa v Maďarsku, ako aj náčelníci útvarov v Berlíne, ktorí od nich dostávali správy, informovali súdruha ministra⁴⁷ Ericha Mielkeho, vrchného veliteľa armády, splnomocneného najvyššieho vládcu Stasi v zhrňujúcich správach o zmenách, ktoré sa odohrali na rakúsko-maďarskom úseku hranice a očakávanom vývoji, ako aj o reakcii obyvateľstva na tieto udalosti.

Úplne prvé informácie o zmenách v hraničnej kontrole a praxi vydávania osôb zatknutých pre podozrenie z príprav či pokusu o ilegálne prekročenie hranice v Maďarsku, poskytli Stasi vo svojich správach občania NDR žijúci v Maďarsku, ktorí spolupracovali s operatívnou skupinou ako „IM“.⁴⁸ Mohli tiež získať informácie o zmenách v dani od občanov NDR zadržaných pre pokusy o ilegálne prekročenie hranice na jar 1989; títo ľudia boli ako zvyčajne vydaní Stasi a potom vypočúvaní v NDR.⁴⁹

12. decembra 1988 neoficiálny spolupracovník a občan NDR žijúci v Zsire, malej dedinke pri Šoprone, ktorý si zvolil krycie meno „Maca“ a predtým žil a podával hlásenia z Beremendu, dedinky neďaleko hranice s Juhoslá-

40 Média poskytli o udalosti správy s ilustračnými obrázkami, okrem iných Der Spiegel: Fröhlicher Schmaus. Ein Signal für Osteuropa: Ungarn reißt den Eisernen Vorhang nieder. In: Der Spiegel. roč. 43, č. 19, 8. mája 1989, s. 173.

41 GYARMATI, G.: A vasfüggöny és az állambiztonsági szerek alkonya Magyarországon 1989-ben. In: GYARMATI, G. (zost.): A Páneurópai Piknik és határátjárás húsz év távlatából. Sopron – Budapest 2010, s. 95 – 116.

42 Napríklad: BStU MfS Sekr. Neiber Nr. 1003.

43 OPLATKA, A.: Egy döntés története, s. 82.; ÁBTL 2.7.1 NOIJ zhrňujúca správa. 1989. Nie viac ako jedna či dve z mesačných hlásení, ktoré dosahovali rozsah 300 – 400 strán, sa venovali otázke úseku západnej hranice či nemecko-nemeckým vzťahom a prichádzajúcim nemeckým turistom.

44 Ohľadom ďalších detailov o aktivitách operatívnej skupiny Stasi v Maďarsku pozri: SLACHTA, K.: Állambiztonság és idegenforgalom a Balaton partján. Német-német találkozások 1961 – 1989 között Magyarországon. In: A Páneurópai Piknik és határátjárás húsz év távlatából. s. 39 – 50; SLACHTA, K.: A Stasi operatív csoportja Magyarországon 1964 – 1989. In: BARÁTH, M. – BÁNKUTI, G. – RAINER, M. J. (zost.): Megértő történelem. Tanulmányok Gyarmati György hatvanadik születésnapjára. Budapest 2011, s. 101 – 112.

45 GIENSEKE, J.: Der Mielke-Konzern, s. 248 – 262.

46 Napríklad: BStU MfS Sekr. Nr. 4253. s. 2.

47 Napríklad: BStU MfS HA IX Nr. BStU MfS HA IX Nr. 38877.; BStU MfS Sekr. Mittag Nr. 179.

48 IM = „Inoffizielle Mitarbeiter“, neoficiálny spolupracovník, inými slovami informátor. BStU MfS AIM 13155/91. T.II/1, s. 155 – 156.

49 BStU MfS HA IX. Nr. 4385.

viou, poskytol nasledovný zoznam najčerstvejších klebiet šíriacich sa dedinou a potvrdených vlastnými skúsenosťami agenta: „Z rozhovorov s ľuďmi, ktorí žijú v dedine, som sa dozvedel nasledovné údaje: Maďari začali strhávať hranicu v ochrannej zóne pozdĺž úseku hraníc s Rakúskom. To znamená systém plotov pred skutočnou hranicou. Pokiaľ ide o mňa, nevidel som ešte vykonávať túto prácu, ale niekoľko stanovíšť bolo odstránených na vstupe do niektorých dedín (Zsira).“⁵⁰

Zápisnica z vyšetrovania osôb zadržaných v Maďarsku na jar 1989 pre pokus o ilegálne prekročenie hranice a vydaných podľa zvyčajných postupov Štátnej bezpečnosti v NDR ukazuje, že podozrivých sa pri viacerých príležitostiach pýtali na informácie o zmenách v uplatňovaní práva v Maďarsku, ktoré zadržaní nadobudli z konania maďarských dôstojníkov, ktorí ich mali počas väzby na starosti, a že získanie takýchto informácií bolo prioritou. Vedenie Stasi vnímalo ako najväčšiu hrozbu možnosť, že by o niekoľko mesiacov maďarské úrady nemuseli ľudí zadržaných pri pokuse o ilegálny prechod hranice už viac vydávať do rúk Stasi.⁵¹

Po tom, ako maďarské pristúpenie k Ženevskej konvencii o utečencoch vstúpilo do platnosti (12. júna 1989), informácie od ľudí vo vyšetrovacej väzbe Stasi vystrašili, pretože podľa týchto správ to boli práve maďarskí pohraničníci a úradníci zabezpečujúci formálnu stránku zaistenia, kto občanom NDR odporúčal požiadať o status utečenca.

Toto správanie sa líšilo od predchádzajúceho aj napriek tomu, že im súčasne naznačovali, že výsledok takejto žiadosti je otázný, pretože Maďarsko ešte nevypracovalo zákonné normy, ktoré boli v novej situácii potrebné.⁵²

Napriek už naznačenému úmyslu však Maďarsko nebolo jedinou stranou, od ktorej by táto zmena závisela a Štátna bezpečnosť mala ešte menej kompetencií na zasiahnutie. Zdá sa, že maďarské úrady si to uvedomovali oveľa viac ako východní Nemci, ktorí chceli situáciu riešiť starým nadradeným vševedúcim spôsobom tak, ako to robili už desaťročia, spoliehajúc sa na fakt, že zainteresovaní ľudia boli občanmi NDR.⁵³ Dokumenty z prerokovania jasne odhalili, že maďarská strana chcela zamietnuť rokovania o špecifických otázkach a odložiť ich na čo najneskorší termín. Prvý možný termín novej zmluvy o spolupráci – so zmeneným obsahom – bol naplánovaný na koniec roku 1989 a začiatok roku 1990.⁵⁴

Z týchto dôvodov sa pozornosť Stasi v Maďarsku zameriavala viac ako zvyčajne na zmeny v Maďarsku a – vo svetle noviniek o politických a hospodárskych zmenách – na dianie a vývoj situácie vo vzťahu k nemeckým dovolenkárom, a stále viac a viac na tých, čo ostali v Maďarsku ako utečenci. To je práve dôvod, prečo sa aj napriek zvýšenej ostrážitosti dopustili v Maďarsku nasadení dôstojníci Stasi série chýb, keď nedokázali včas spozorovať stále viditeľnejšie organizačné prípravy Paneurópskeho pikniku.

PANEURÓPSKY PIKNIK A OPERATÍVNA SKUPINA STASI

Zväzok dokumentov, skladajúci sa zo správ agentov, správ tlačových agentúr, novinových správ a operatívnych hlásení z Budapešti je skutočne zaujímavý a objemný a zachytáva udalosti v auguste a septembri 1989, hodinu po hodine.⁵⁵ Aj keď tieto spisové obaly obsahujú hlásenia v rozsahu desiatok tisícov strán, zameriam sa len na tie dokumenty, ktoré sa vzťahujú na organizáciu a priame následky Paneurópskeho pikniku, pretože predznamenovali narastajúce problémy, ktorým musela Stasi čeliť počas „zintenzívňujúcej sa medzinárodnej situácie“ – ako to často označovali.⁵⁶

Napriek informáciám, ktoré o Paneurópskom pikniku mali, dôstojníci z operatívnej skupiny Stasi v Maďarsku neboli schopní nejakej reakcie, či skôr nemali oprávnenie niečo urobiť, keďže inštrukcie mali prísť z centrál v Berlíne. Kým sa správy dostali do rúk kompetentných na ministerstve vo východnom Berlíne a kým prišla odpoveď, bolo už nielen po pikniku, ale už aj pre východonemeckých utečencov otvorili maďarskú hranicu.

Správy o organizovaní Paneurópskeho pikniku sa objavujú prakticky v jedinom dokumente zo zväzku HA II,⁵⁷ spravodajskej služby, ale ide o správu veľvyslanca NDR v Budapešti Gerda Vehresa. To znamená, že túto správu nezískali dôstojníci operatívnej skupiny od členov svojej siete, pretože v tom prípade by bola správa zaspisovaná

50 BStU MfS AIM 13155/91. T.II/1, s. 155 – 156.

51 BStU MfS HA IX. Nr. 4385, s. 135 – 137.

52 Tamže, s. 14, s. 10 – 11, s. 22 – 23, s. 47 – 48, s. 85, s. 100 – 106.

53 BStU MfS HA IX Nr. 1003; BStU MfS Sekr. Neiber Nr. 366.

54 BStU MfS HA IX. Nr. 17163, s. 10 – 13; BStU MfS HA IX. Nr. 2450, s. 28 – 31; BStU MfS Sekr. Schwanitz Nr. 31, s. 13.

55 BStU MfS HA II. Nr. 38059; BStU MfS HA II. Nr. 38060; BStU MfS HA II. Nr. 38061.

56 TÓTH, I.: A keletnémet menekültkérdés hatása a Berlin-Bonn-Budapest „háromszög” kapcsolattrendszérére. In: GYARMATI, G. (zost.): A Páneurópai Piknik és határátörés húsz év távlatából, s. 67 – 94.

57 Pozn. prekladateľa: Hauptabteilung II – kontrarozviedka.

Pamätná tabuľa prestrihnutia hraničného plotu
(Zdroj: Internet)

Fragment Železnej opony pri meste Sopron
(Zdroj: Internet)

medzi dokumentami HA VI, oddelenia, ktoré sa zaoberalo kontrolou turizmu a viedlo operatívnu skupinu.⁵⁸ Správa z 11. augusta 1989, má nasledujúce znenie: „*Debrecín a miestne zložky Maďarského demokratického fóra budú mať 19. augusta piknik pri „otvorenej Železnej oponě“, neďaleko Šopronu (medzi Šopronom a Margitou, blízko Neziderského jazera)*“.⁵⁹ Vedúcimi osobnosťami sú minister Pozsgay a Otto von Habsburg. Zapálením ohniska na hranici chcú upriamiť pozornosť na nutnosť eliminovať rozdelenie Európy. Očakávajú účastníkov z Maďarska a Rakúska. Pozvali veľvyslancov akreditovaných v Budapešti. Veľvyslanci zo socialistických krajín vec v súčasnosti konzultujú so svojimi ministerstvami zahraničných vecí. Sovietsky veľvyslanec odporučí účasť diplomata. Podľa názoru československého veľvyslanca by bola účasť neprijateľná. Z pohľadu súčasnej situácie nepovažujem ani

ja účasť za rozumnú. Očakávam vaše rozhodnutie.“⁶⁰

Veľvyslanec vo svojej správe kladie logickú otázku: budeme mať problémy, ak ostane rakúsko-maďarský úsek hraníc na niekoľko hodín úplne otvorený?⁶¹ Správa je síce datovaná 11. augustom, medzi dokumentmi však nie je ani náznak, či bola osem dní pred udalosťou, ktorá sa mala konať 19. augusta, iniciovaná nejaká protiakcia, dokonca tam nie je ani odpoveď pre ambasádora.

Súdiac z dátumov dokumentov, ktoré vznikli hneď po Paneurópskom pikniku, podnikli čiastočne na základe tlače a čiastočne na základe informácií od útvarov maďarského ministerstva vnútra najmä pokusy o rekonštrukciu udalostí. Správa z 21. augusta 1989 konštatuje: „*Napriek dostupným informáciám, podľa ktorých sa dal počas takzvaného Paneurópskeho pikniku očakávať provokačný prielom obča-*

nov NDR [bola] kontrola hraníc nedostatočná. [...] Maďarská tlač dnes oznámila, že bola poskytnutá možnosť na nekontrolovaný prechod hranice v trvaní prakticky jeden a pol hodiny. Podľa údajov pohraničnej stráže viac ako 150 občanov NDR prekročilo hranice, tlač hovorí o 360 osobách.“⁶²

Podľa dnes nám dostupných informácií, bol skutočný počet východných Nemcov, ktorí prekročili hranicu bližšie k druhému údaju. Správy z obdobia hneď po pikniku nastolili otázku áut registrovaných v NDR, ktoré ostali po utečencoch, čo prekročili hranice. Prvá odpoveď hlási, že: „*[...] podľa správy maďarského colného úradu z 22. augusta 1989, zanechali ich majitelia v Maďarsku viac ako 200 áut registrovaných v NDR. 194 takýchto áut sa nachádza v okolí Šopronu. Maďarskí colníci žiadajú zaplatenie za ich transport a náklady na skladovanie v maďarských forintoch a rozhodnu-*

58 WIEDMAN, R.: Die Organisationsstruktur des Ministeriums für Staatssicherheit 1989. MfS-Handbuch. BStU, Abteilung Bildung und Forschung, Berlin 1996, s. 234.

59 Pozn. prekladateľa: V správe je uvedený maďarský názov dediny Szentmargitbánya a jazera Fertő.

60 BStU MfS HA II. Nr. 38059, s. 29.

61 Tamže.

62 Tamže, s. 60.

Pamätník Železnej opony pri meste Fertőrákos
(Zdroj: Internet)

Pamätník Paneurópskeho pikniku v Sopronpuszte
(Zdroj: Internet)

tie o tom, kedy a ako budú tieto autá prevzaté konzulátom veľvyslanectva v Budapešti.“⁶³

Nie je o nič menej prekvapujúce, že dokumenty, ktoré vznikli v súvislosti s Paneurópskym piknikom sa nachádzajú medzi správami z tlače, správami spravodajskej služby a veľvyslanca, ako aj údajmi o vnútro politickej situácii v Maďarsku či údajmi pohraničnej kontroly, zaznamenávanými „všeobecne“ otvorenie hraníc, ktoré sa udialo o tri týždne neskôr, 11. septembra 1989.⁶⁴ Toto môže byť spojené s poklesom záujmu o udalosti v rámci pikniku a jeho následky, pretože oveľa viac Nemcov opustilo Maďarsko počas septembrového otvorenia hraníc a následne, v porovnaní s počtom tých, ktorí využili možnosť utiecť ponúknu-

tú augustovým piknikom. S ohľadom na tento fakt je oveľa zrejmejšie, že po udalosti, ktorá spochybnila raison d’être Východného Nemecka, boli údaje o pikniku stále dôležité, ale dôležitejšie bolo, že sa začali množiť. Vo východnom Berlíne sa zdalo, že Stasi sa začala spamätávať: najväčší záujem mali o operatívcoch, ktorí mohli o pripravovanej akcii vedieť.

Jedna zo spomienok na takzvaný „Orientierungslosigkeit“ či „stratu orientácie“ je zaujímavá korešpondencia, v ktorej sa náčelníci spravodajskej služby HA II. vo východnom Berlíne priamo pýtajú náčelníka budapeštianskej operatívnej skupiny, či skutočne vedeli o akcii „prepašovania veľkého množstva ľudí“ blízko Šopronu z 9. augusta.⁶⁵ Nanešťastie sa vo zväzkoch

nachádza len jedna odpoveď z Budapešti, ktorá odhaľuje, že otázka z Berlína prišla 11. septembra, teda práve v deň otvorenia hraníc. Odpoveď nesie dátum 16. septembra, takmer mesiac po udalostiach a šesť dní po otvorení hraníc, a tak otázka, ktorá narástla do ohromných rozmerov, po dlhej ceste niekoľkými administratívnymi oddeleniami mašinérie, smeruje späť do Budapešti.

„Operatívna skupina [OPG] nemala žiadne informácie o účasti občanov NDR na tomto podujatí ani z oficiálnych, ani z neoficiálnych prameňov⁶⁶, a ani maďarská sesterská organizácia neposkytla o tom žiadne informácie. Propagácia tohto podujatia sa zameriavala na Šopron a okolie, kde sa v tom čase zdržovalo značné množstvo

63 Tamže, s. 64.

64 BStU MfS HA II. Nr. 38060; BStU MfS HA II. Nr. zväzky 38061.

65 BStU MfS HA II. Nr. 38060, s. 56.

66 V nemčine: „inoffizielle Quelle“, to znamená od členov siete informátorov, nazvaných „inoffizielle Mitarbeiter“.

Pamätný park na mieste Paneurópskeho pikniku v Sopronpuszte
(Zdroj: Internet)

V súčasnosti na mieste prestrihnutia plotu stojí pamätník v tvare pootvorených dverí (Zdroj: Internet)

občanov NDR, ktorí už podnikli niekoľko pokusov o prekročenie hraníc a na udalosť ich prilákala propagačná kampaň. Tiež sa hovorilo, že stretnutie sa bude konať medzi maďarskými a rakúskymi prihraničnými dedinami. Maďarská pohraničná stráž za týmto účelom vytvorila dočasnú bránu v hraničnom plote. Operatívna skupina nemala žiadne informácie o masovom úteku, organizovanom západnými médiami ani pred, ani po udalosti. Aj maďarská sesterská organizácia bola udalosťami prekvapená a ako odpoveď na moju otázku som bol informovaný, že išlo o spontánnu akciu občanov NDR, ktorí sa v oblasti zdržovali, a že o tom nemali v predstihu žiadne informácie.“

Je však otázne, či môžeme odpovedi náčelníka OPG veriť. S najväčšou pravdepodobnosťou, keď písal, že nemali žiadne informácie o plánovanom prevádzaní ľudí z oficiálnych ani neoficiálnych zdrojov, sa len snažil zachrániť reputáciu sebe a svojim kolegom.⁶⁷

Vo zväzkoch obsahujúcich informácie o tejto otázke sa nachádza aj ďalší

dokument podporujúci predpoklad, že informácie sa stratili v labyrinte byrokracie. Tajný agent Stasi z Postupimu (neoficiálny zdroj), ktorý prišiel do Budapešti v prvej polovici augusta na preteky Formuly 1, napísal vo svojej správe z 23. septembra nasledovné: „Jeden môj známy si všimol, že v Maďarsku boli na niektorých západonemeckých, rakúskych a maďarských autách umiestnené letáky, špecifikujúce dátum otvorenia rakúsko-maďarskej hranice. Toto bol spôsob povzbudenia občanov NDR, ktorí sa zdržovali v Maďarsku, aby ilegálne prekročili hranicu.“⁶⁸

Je tiež viditeľné, že pátranie po osude ľudí, ktorí utiekli na Západ počas Paneurópskeho pikniku a autách, ktoré po nich ostali, je možné v dokumentoch len ťažko oddeliť. Toto prirodzene môže vychádzať zo skutočnosti, že tí, čo opustili Maďarsko po otvorení hranice, odišli na vlastných autách, a tak počet opustených áut v odľahlých častiach maďarsko-rakúskeho úseku hranice sa nezvýšil (alebo aspoň

nie podstatne). Maďarská strana po 21. septembri opäť prerušila obvyklú prax. To však nebol dôvod, pre ktorý ostala východonemecká strana úplne šokovaná. Škandál spočíval v tom, že Maďari nešpecifikovali dohodu, ktorú ukončili a jednoducho prestali s praxou vydávania cenností, ktoré v Maďarsku ostali.⁶⁹ „Maďarská strana doposiaľ neozrejmila právny základ pre svoje rozhodnutie. Maďarská ľudová republika do dnešného dňa nešpecifikovala konvenciu, na ktorú by sa toto rozhodnutie odvolávalo.“⁷⁰

Dovtedy sa nakladanie s opustenými autami riadilo dohodou o vízach z roku 1965⁷¹ a konzulárnym dohovorom, uzatvoreným v roku 1972⁷², o ochrane cenností, tvoriacich majetok občanov vysielajúcej strany.⁷³ Dokumenty odhaľujú, že spoločný postoj sa rodil ťažko, dokonca aj na úrovni rôznych ministerstiev NDR. Okrem Ministerstva pre štátnu bezpečnosť a Ministerstva spravodlivosti sa do oficiálnej komunikácie zapojilo aj Ministerstvo zahraničných vecí a z via-

67 BStU MfS HA II. Nr. 38060, s. 57.

68 BStU MfS BV Potsdam KD PW Nr. 356, s. 31 – 32.

69 BStU MfS ZKG Nr. 3439, s. 1 – 11.

70 Tamže, s. 1.

71 Multilaterale Vereinbarung über die Zollabfertigung der vorübergehend ein – und ausgeführten Straßenfahrzeuge. 22. október 1965.

72 Konsularvertrag der DDR und UVR. 28 jún 1972.

73 BStU MfS ZKG Nr. 3439, s. 2.

cerých strán boli podniknuté pokusy o vyhodnotenie postoja Maďarska – t. j. identifikovať konkrétny dohovor, ktorý sa má ukončiť: Ministerstvo vnútra v Budapešti bolo koncom septembra a začiatkom októbra zaplavené listami MfS a maďarské ministerstvo zahraničných vecí listami Ministerstva zahraničných vecí NDR.⁷⁴

Korešpondencia o osude týchto áut pri prvom čítaní naznačuje vysoko presnú a precíznu správu a predpokladá obozretných a skúsených úradníkov. Lesk na písme a dokumentoch však zatieňuje úplne iné svetlo, padajúce na celú vec: nastala posledná hodina východonemeckej vlády a po blížiacej sa sérii osláv 40. výročia, naplánovaných na 7. októbra, mali prísť obrovské demonštrácie. Úradníci, ktorí už tušili pád krajiny a ministri, ktorí mali menej informácií o náladách verejnosti, sa najviac zaujímal o znovuzískanie áut,

zväčša Trabantov a Wartburgov, ktoré boli niekoľko rokov používané a opustené pri útekoch v Maďarsku. Všetko toto sa udialo napriek skutočnosti, že v uliciach východného Berlína si nikto nemohol nevšimnúť, že počas týchto dní boli iné otázky oveľa dôležitejšie. Skutočnosť, že považovali za dôležité vyvinúť v tejto veci mimoriadne úsilie v čase kolapsu NDR, zdá sa, ilustruje podmienky hospodárskej situácie krajiny a byrokratické vzdialenie sa funkcionárov od života.

Uprostred dobre známych medzinárodných a domácich udalostí, ktoré vtisli svoj punc roku 1989, je jednoduché pochopiť, prečo maďarská Štátna bezpečnosť neprikladala spolupráci so Stasi veľkú dôležitosť. Nemali prakticky inú možnosť ako konkrétne rokovania odkladať tak dlho, ako sa len dalo. Popri otázkach spojených s východonemeckými utečencami, zmeny,

ktoré zmenili politický, hospodársky a právny systém krajiny, spustili transformáciu aj v štátno-bezpečnostných službách, ktoré boli organizačnými súčasťami ministerstva vnútra.⁷⁵

Správy a korešpondencia o pikniku a otvorení hraníc predznamenávali podmienky charakteristické pre Stasi, ktoré potom túto „spoločnosť“ paralyzovali počas demonštrácií a pohybov opozície. Vďaka veľkosti tejto vojenskej a byrokratickej hierarchie, ktorá dorástla do gigantických rozmerov, sa spomalil tok informácií: kým informácia prišla z Maďarska či vidieckeho mesta v NDR a bola následne vyhodnotená, zhrnutá a postúpená vyššie a vyššie, dosiahla organizačná antiproduktivita práce víťazstvo: kým padlo účinné rozhodnutie, udalosti, podkopávajúce existenciu NDR, sa už udiali.⁷⁶

(Preklad Matej Medvecký)

Krisztina Slachta • Stasi Operative Group in Hungary and Pan-European Picnic. The Germans from the German Democratic Republic Meet the Germans from the Federal Republic of Germany at Balaton Lake in Hungary

The Berlin Wall erected on 13 August 1961 closed the border crossings between divided parts of Germany completely. This date was a beginning of an era when German-German relations and meeting family or friends could not take place on the territory of Germany any more. So a new place started to be searched after, that would be legally accessible to the citizens of both German states under then valid laws, geographically close and offering suitable and affordable services both for East and West Germans. From the historical point of view it was a coincidence that could hardly be foreseen, although the contemporaries considered it a coincidence, namely the turn for the better in the Hungarian economy and the society in the 60s, after the Berlin Wall divided Germany completely. Hungary was, or better to say it remained open to the citizens from the West and East as well, and they had been visiting it more and more often. It was partially caused by private farmers, small private companies, and at the end of the decade the regime allowed the agricultural cooperatives to run also production units, aiming to improve the food supply situation. All those opportunities and processes provided for better supply of citizens in more 'western' style as it was the case of other socialist countries, satisfying the expectations of West Germans in this way and almost dazzling the East Germans.

Krisztina Slachta (1980)

V roku 2006 ukončila na univerzite v Pécsi štúdium sociológie a v roku 2010 moderných dejín. Vo svojom výskume sa venuje sociálnym dejinám v druhej polovici 20. storočia. Dokončila dizertačnú prácu s názvom *Spolupráca medzi maďarskou a východonemeckou tajnou službou 1961 – 1989*. Jej štúdie o aktivitách východonemeckej Štátnej bezpečnosti v Maďarsku boli publikované vo vydaní *Predohry zrútenia Železnej opony*. Podieľala sa na výskumnom projekte „Deutsche Einheit am Balaton“ (Nemecké zjednotenie na Balatone) na Collegium Hungaricum Berlin. Prednáša sociálne dejiny Maďarska a Európy v 20. storočí na Univerzite v Pécsi.

74 Tamže, s. 7 – 11.

75 BARÁTH, M.: Az állambiztonságtól a nemzetbiztonságig. In: OKVÁTH, I. (zost.): Állambiztonság és rendszerváltás. ÁBTL – L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest 2010, s. 11 – 33.

76 GIESEKE, J.: Der Mielke-Konzern. Die Geschichte der Stasi. 1945 – 1990, s. 248 – 262.

REHOĽA TEŠITEĽOV ZO ZLATÝCH MORAVIEC A PRIEBEH AKCIE K

DOMINIK ŠABO, MÁRIA HERDOVÁ

Uchopenie moci komunistickým režimom vo februári 1948 znamenalo pre katolícku cirkev začiatok zvýšenej pozornosti. Séria úvodných opatrení, ktorá sa zamerala na likvidáciu kresťanskej tlače, pokračovala demagogickými vyhláseniami o kláštoroch ako centrách špionáže, dospela až k perzekúciám mužských reholí a kongregácií. Štátom realizovaná Akcia K (kláštory), ako bola nazvaná akcia na likvidáciu reholí, prebehla z 13. na 14. apríla 1950 a pokračovala druhou etapou 3. a 4. mája 1950.¹ Počas tejto etapy cirkevných dejín došlo na území Slovenska k internovaniu 1037 rehoľníkov v centralizačných a 99 v internačných kláštoroch zo 75 rehoľných domov. Mimo sféry záujmu režimu nezostali ani ženské rády a kongregácie a naplánovaná Akcia R (rehoľníčky) prebehla tak isto vo viacerých etapách od konca júla do konca septembra 1950. V rámci celej republiky v tomto vymedzenom období bolo prevezených do určených sústreďovacích stredísk 4262 rehoľných sestier premiestnených neskôr napr. do tovární, družstiev alebo nemocníc.² V krátkosti uvedené udalosti sú už však odbornej, ale aj laickej verejnosti dobre známym dejinným obdobím o ktorom existuje bohatá odborná i memoárová literatúra. Dopĺňa ju doposiaľ absentujúca štúdia o priebehu Akcie K na príklade Kongregácie bratov tešiteľov Božského srdca z Getseman so sídlom v Zlatých Moravciach.³

VZNIK KONGREGÁCIE A JEJ ROZŠÍRENIE NA SLOVENSKU

Kongregácia bratov tešiteľov Božského srdca z Getseman (Congregatio fratrum consolatorum de Gethsemani – CCG) bola založená v roku 1922 pri Kostole sv. Vykupiteľa vo Viedni českým kňazom Jozefom Jánom Lito-

miským.⁴ Povoľenie na založenie kongregácie odobril viedenský kardinál Friedrich Gustav Piffl a v tom istom roku boli schválené aj stanovy. Spiritualita rehole je kontemplatívno-aktívna. Tešiteľ má svoj pohľad obrátiť na Ježiša, ktorý trpí v Getsemanskej záhrade a hovorí apoštolom: „Ostaňte

tu a bdejte so mnou.“ Tešitelia sa majú ponúkať ako zmierna obeta za hriechy, ktorú majú konať hodinovou adoráciou pred Najsvätejšou sviatosťou. Majú prijímať každodenné povinnosti s láskou, svoje utrpenie spájať s utrpením Krista a za vzor mať pokorné a ponížené Srdce Ježišovo.⁵

1 VLČEK, V.: Perzekuce řeholí v českých zemích v letech 1948–1989. In. FIAMOVÁ, M. – JAKUBČIN, P. (zost.): *Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*. Bratislava 2010, strana (s.) 139 – 141.

2 ŠABO, M.: Perzekúcia katolíkov a zvlášť rehoľníkov v komunistickom Československu s prihliadnutím na vtedajšie právo. In. JAKUBČIN, P. (zost.): *Likvidácia reholí a ich život v ilegalite v rokoch 1950 – 1989*. Bratislava 2010, s. 29 – 30.

3 Zo základných prác o Akcii K a Akcii R pozri napr.: DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia kláštory*. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským rehoľiam v rokoch 1949 – 1952. Martin 1998.; DUBOVSKÝ, J. M.: *Akcia rehoľníčky*. Snahy komunistického režimu na Slovensku v rokoch 1949 – 1989 odstrániť do roku 2000 ženské rehole a kongregácie z verejného života. Martin 2001; VNUK, F.: *Akcie K a R. Zásahy komunistického režimu proti rehoľiam v rokoch 1950 – 1956*. Bratislava 1995; JAKUBČIN, P. (zost.): *Likvidácia reholí a ich život v ilegalite v rokoch 1950 – 1989*; KOREC, J. Ch.: *Od barbarskej noci*. Bratislava 1990; MACÁK, E.: *Zápisky spoza mreží*. Bratislava 1996.

4 Jozef Ján Litomiský (nar. 2.3. 1888 v Hořiněvsi, neďaleko Hradca Králové), za kňaza bol vysvätený v roku 1914. Po tom, čo v roku 1922 založil kongregáciu tešiteľov pôsobil vo Viedni, neskôr v Prahe. Tu ho zastihla aj likvidácia kláštorov, ocitol sa v sústreďovacom kláštore. Pre zlý zdravotný stav bol však prepustený a zomrel 6. 6. 1956 v Prahe, kde je aj pochovaný. Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) Krajská správa (KS), Správa Štátnej bezpečnosti (S-ŠtB) Košice, archívne číslo (a. č.) V-532, dokument č. 15. V týchto archívnych prameňoch sa na troch stranách nachádza rodokmeň J. J. Litomiského, ktorý je napísaný v nemeckom jazyku.

5 BABJAK, J. (zost.): *Rehole a kongregácie na Slovensku*. Trnava 1998, s. 250.

Rezidenčným sídlom kongregácie bola pôvodne Viedeň, kde bolo zriadené aj prvé kolégium a české učilište, ktoré bolo súčasne aj noviciátom a exercičným domom. Neskôr sa najvyšší predstavení presídlili do Prahy.⁶ Ďalšími českými pôsobiskami tešiteľov sa postupne stali mestá Klokoty pri Táboře, Česká Kamenica, Hrabyně, Ostrava-Nová Ves, Brno, Nepomuk a Suché Vrbné. Od roku 1936 pôsobili aj v ďalekom Jeruzaleme, kde dostali do správy kláštor a kaplnku. Časom bola duchovná pastorácia rozšírená do Bieloruska, Poľska, Francúzska, Nemecka, ale aj Kanady a Brazílie.

Na územie Slovenska prišla kongregácia 15. júla 1927⁷, keď dostala do správy paulínsky kláštor v Marianke a od roku 1929 sa ich duchovná správa rozšírila aj do neďalekej Borinky. V roku 1939 už tešitelia pôsobili v Bratislave, v obci Lom nad Rimavicou, v ktorej však boli len do roku 1947. Spravovali tam farnosť a zabezpečovali pastoráciu aj v okolitých filiálkach. Ďalším pôsobiskom od roku 1940 boli Sokolovce pri Piešťanoch, kde farnosť spravoval jeden páter tešiteľ. V roku 1943 sa ich činnosť rozšírila do Zlatých Moraviec a posledným mestom, v ktorom kongregácia pôsobila od roku 1947, boli Levice.⁸ Celkovo rehoľu na území Slovenska tvorilo sedemnást'

kňazov, šesťnásť rehoľných bratov, dvaja bohoslovci, osemnásť novicov, štrnásť študentov a štyria zamestnanci, spolu teda 71 osôb, čo bol aj stav tesne pred osudnou barbarskou nocou z 13. na 14. apríla 1950.⁹

Kostol Božského srdca Ježišovho v Zlatých Moravciach, ktorý je pod záštitou kongregácie tešiteľov (2013) (Zdroj: Archív autora)

TEŠITELIA V ZLATÝCH MORAVCIACH

Zlatomoravské pôsobenie kongregácie bratov tešiteľov sa začalo v roku 1943, keď na Bernolákovej ulici č. 10 kúpili

na dlh dom spolu so záhradou. V čase príchodu komunity tvorili dvaja kňazi, dvaja pomocní bratia a jeden chovanec. Za krátky čas účinkovania rehole jednu z izieb domu prebudovali na kaplnku a v nedeľu 26. septembra 1943 bola posvätená nielen kaplnka, ale aj dom za účasti množstva veriacich. V tú slávnostnú nedeľu, za daždivého počasia, vystúpil so svojím príhovorom miestny kňaz František Horváth, ktorý srdečne privítal rehoľu, načrtnol jej krátku históriu a zaželel rehoľníkom veľa božieho požehnania. Po ňom predstúpil pred zhromaždený dav rodák z neďalekých Kňazíc (dnes obec Žitavany) tešiteľ Jozef Mášik,¹⁰ s cieľom ozrejmiť úlohu kongregácie. Jeho reč sa niesla aj v duchu prosby o čo najväčšiu priazeň zo strany miestnych veriacich. Zakúpený dom rehoľníkov sa od októbra 1943 stal aj juvenátom, slúžiacim na výchovu mládeže.¹¹

Od roku 1946 sa začalo s budovaním nového kostola a kláštora pre dorast rehole na dnešnej Hviezdoslavovej ulici, pretože objekty na Bernolákovej ulici plánoval štát vyvlastniť a včleniť do blízkeho areálu nemocničnej budovy.¹² Na potrebnú kúpu pozemku a stavbu prispeli svojimi milodarmi nielen obce zo zlatomoravského okolia, ale aj veriaci ľud, čo svedčilo o ďalšej podpore kongregácie v meste.¹³ Pred posvätením

6 KVASNIČKOVÁ, J.: Rehole včera a dnes – vo svete i u nás. Bratislava 1995, s. 88 – 89.

7 Napriek tomu, že tešitelia pôsobili v Marianke od júla 1927, ešte v novembri 1927 Apoštolská administratíva v Trnave, na žiadosť referátu Ministerstva školstva a národnej osvety, prosí o vyjadrenie či: „si najdôstojnejší ordinariát vyžiadal štátny súhlas k uvedeniu členov v predmete uvedenej kongregácie na územie Slovenska. Pri tejto príležitosti ráčte sdeliť, koľko členov rečenej kongregácie je usídlených na fare v Mariatáli, akej sú národnosti a štátnej príslušnosti. Ďalej ráčte podať správu o tom, kedy došlo k usídleniu členov menovanej kongregácie v Mariatáli, ako aj, či sa jedná o trvalé, alebo snáď len o priechodné usídlenie.“ ACCG Marianka, list Apoštolskej administratúry v Trnave č. 9188 zo 16. 11. 1927.

8 DUBOVSKÝ, J. M.: Akcia kláštor, s. 43. Pozri aj BABJAK, J. (zost.): Rehole a kongregácie na Slovensku, s. 248 – 251; JIRÁSKO, L.: Cirkevní řády a kongregace v zemích českých. Praha 1991, s. 97; Mariatál, ročník (roč.) 8, 1947, jubilejný zborník – bez čísla, s. 3 – 5.

9 DUBOVSKÝ, J. M.: Akcia kláštor, s. 43; VNUK, F.: Akcie K a R. Zásahy komunistického režimu proti rehoľiam v rokoch 1950 – 1956, s. 25.

10 Jozef Mášik (rehoľným menom Prokop, nar. 14. 3. 1906 v Kňaziciach, dnes obec Žitavany). Rehoľník a kňaz. Po vysviacke pôsobil vo Viedni a v Marianke, kde bol aj provinciálom, v 50. rokoch bol väznený v Malackách a Podolínci. Neskôr pôsobil ako kňaz v Chropove, Hájskom a Blatnom pri Senci. Zomrel 4. 5. 1961 a pochovaný je vo svojom rodisku. ACCG Marianka, osobný spis Jozef Prokop Mášik; pozri aj ŠABO, D.: Rehoľník a kňaz Jozef Mášik (1906 – 1961). Dostupné na internete: <http://zitava.sk/osobnosti-pozitavia/rehoľnik-a-knaz-jozef-masik-1906-1961>

11 Mariatál, roč. 5, 1943, č. 3, s. 20; roč. 7, 1946, č. 2 a 3, s. 25 – 26.

12 Štátny archív (ŠA) Nitra, f. Štátny stavebný úrad v Nitre, 1948, Stavba kláštora a kostola rímsko-katolíckej cirkvi v Zlatých Moravciach, spis č. 2030, škatuľa (šk.) 53.

13 Konkrétne sumy milodarov od obcí a veriacich pozri ŠA Nitra, f. Tešitelia v Zlatých Moravciach 1931 – 1946.

základného kameňa na Hviezdoslavovej ulici sa v nedeľu 6. októbra 1946 slúžila sv. omša za účasti zakladateľa rehole J. J. Litomiského, tešiteľov H. Havloviča, Mareka Kolomana Ondrejku, Alfonza Jozefa Nikolényho, dekana Jána Jakaboviča z Topolčianok, dekana Martina Perneckého z Opatoviec (dnes obec Žitavany) a zlatomoravského kaplána Viliama Čongrádyho.¹⁴ Hlavná časť stavby dvojloďového kostola a kláštora sa zrealizovala do roku 1949 a vyšla na 14 miliónov korún. Architektonické plány boli vypracované architektom Ing. Viliamom Wielandom a Ing. Jurajom Bocianom, ktorý vykonával technický a stavebný dozor, a to všetko pod záštitou neúnavného organizátora, hlavného predstaveného kláštora, M. K. Ondrejku.¹⁵ Navrhnutá stavba mala byť pôvodne postavená podľa nemeckého vzoru, ale táto možnosť nebola odsúhlasená vedením kongregácie. Po tom, čo sa v spomínanom roku 1949 ukončila dlho očakávaná hlavná časť stavby, v stupňujúcej sa politickej, ale aj náboženskej situácii samotné posvätenie uskutočnil predstavený kláštora M. K. Ondrejka, čo ale neušlo pozornosti kultového referátu Okresného národného výboru v Zlatých Moravciach, ktorý mal všetko prešetriť a podať správu. Podľa zachovanej výpovede predstaveného kláštora sa vysviacka uskutočnila 25. júna 1949, po večerných litániách medzi 19.00 – 20.00, lebo „v tom čase už bol v platnosti zákaz shromažďovania sa, púti a cirk. slávností. Podotkol, že keby bol posviacku urobil dopoludnia a keby bol túto po okolí propagoval, je presvedčený, že by sa bol tak veľký počet veriacich shromáždil, čo by bolo vyvolalo v tom čase nepríjemné veci pre jeho-sameho.“¹⁶ Okrem prešetrovania posviacky novodokončenej stavby správa ďalej uviedla, že kláštor spolu

Kostol a kláštor tešiteľov v Zlatých Moravciach na dobovom vyobrazení

(Zdroj: A CCG Marianka)

s internátnou budovou majú hodnotu 12 miliónov Kčs, avšak na celkové dokončenie bolo potrebných ďalších približne 1,7 milióna Kčs.

Vybudovanie nových objektov na Hviezdoslavovej ulici etablovalo rehoľu v meste Zlaté Moravce, kde postupom času začali vyučovať náboženstvo v učňovskej škole, v Ústave pre hluchonemých v Olichove, ale aj okolitých obciach, v Choči, Chyzerovciach, Přílepoch, Martine nad Žitavou a v Čiernych Kľačanoch.¹⁷ Sľubne sa vyvíjajúca duchovná činnosť však zakrátko nabrala opačný kurz, ktorý smeroval k jej zlikvidovaniu.

PRIEBEH AKCIE K V ZLATÝCH MORAVCIACH

O cirkevných pomeroch v Zlatých Moravciach sa štátne orgány dozvedeli

už v roku 1949 zo správy cirkevného oddelenia Okresného národného výboru a podľa nej hlavným predstaveným rehole tešiteľov bol páter M. K. Ondrejka, ktorý bol údajne úplne naklonený „reakčným“ biskupom, ako i cirkevnej hierarchii. Bol pripravený poslušne plniť všetky ich príkazy a mal byť neskôr sústredený v trestnom kláštore v Pezinku.¹⁸ Správa priniesla aj informácie o počte osôb nachádzajúcich sa v zlatomoravskom kláštore. Počet 21 osôb rehole tvorili 4 pátri, jeden fráter, 13 novicov a traja zamestnanci. Z uvedených civilov sa spomenuli profesor Štefan Hrušovský zamestnaný v tom čase v Ponitrianskych tehelniach, ktorý vraj rehoľníkov vyučoval ruštinu a kuchárka Alžbeta Csizsmadiová. Predstavený kňaz Ondrejka pôsobil aj vo verejnej duchovnej správe ako kaplán, pričom bol označený za „pravú ruku“ zlatomoravského dekana Ladislava Reháka. Ďalšími kňazmi pôsobiacimi v reholi boli Maximilián Kohút, Ľudovít Gregor, Jozef Alfonz Nikolény a fráter Štefan Štefek. Jednotlivé body správy Okresného národného výboru z roku 1949 informovali aj o majetkovom vlastníctve rehole. Kostol a internát pre novicov potrebovali ešte dokončiť a hnutelný majetok bol ohodnotený na cca 350 000 Kčs. V závere správy bolo navrhnuté, aby sa rehoľa rozpustila, kláštorný kostol sa mal pridať zlatomoravskej farnosti a internátnu budovu kláštora navrhovali použiť na výchovné alebo dobročinné účely, napr. na zriadenie detskej nemocnice. Ostatní členovia rehole mali byť preložení a novicov mali prepustiť a zadeliť do výroby, aby sa stali produktívnymi pre spoločenské zriadenie, pretože podľa prešetrovania išlo o chlapcov, ktorí boli v reholi údajne proti svojej vôli, a to buď na nátlak rodičov alebo z nevedomosti.¹⁹

14 Mariatál, roč. 7, 1946, č. 2 a 3, s. 26.

15 ŠA Nitra, f. Ing. Juraj Bocian, staviteľ v Zlatých Moravciach 1947 – 1948, šk. 1 – 2.

16 ŠA Nitra, pobočka (p.) Nitra, f. Okresný národný výbor v Zlatých Moravciach (ONV ZM), 1945 – 1960, Katolícka akcia – úhrnné hlásenie z 22. 9. 1949, i. č. 226, šk. 163.

17 DUBOVSKÝ, J. M.: Akcia kláštorov, s. 66.

18 Tamže, s. 61.

19 ŠA Nitra, p. Nitra, f. ONV ZM, 1945 – 1960, Zoznam rehoľníkov z okresu Zlaté Moravce – záznam z 29. 11. 1949, i. č. 229, šk. 163.

L i k v i d a č n ý z á z n a m .

Na základe inventáru spísaného podľa zásahovej zápisnice zo dňa 21. apríla 1950 v býv. kláštore Tešiteľov v Zlatých Moravciach, prikročil Slovenský náboženský fond k písomnej likvidácii všetkých predmetov uvedených a zapísaných v zásahovej zápisnici, ktorá sa skladá z 22 listov.

Inventár je spísaný podľa miestností. V zápisnici sú menované tieto miestnosti: kancelária, izby, pivnica, špajza, umývárňa, záchod, poval, kúpeľňa, chodby, kuchyňa, jedáleň, chliev a rôzne iné miestnosti.

Tento spísaný inventár je poznačený likvidačným číslom od 1 a koční číslom 660.

Písomná likvidácia bola prevedená na likvidačných hárkoch, ktoré sú označené v abecednom poradí a do nich boli zapisované inventárne predmety, podľa ich názvu boli zaradené do tej skupiny, podľa ktorého sa začína názov predmetu.

Tieto likvidačné hárky začínajú písmenom A a končia Ž.

Počet likvidačných hárkov je 26 kusov.

Podľa jednotlivých hárkov neboli odpredané popri prípade scudzené alebo na iné miesto presunuté tieto inventárne predmety, ktoré sa v inventárnych hárkoch ukazujú ako nelikvidované resp. stratené.

Ide o tieto predmety:

Inventár. polož. č.	Predmet:	Množstvo:	Cena:
520	aktovka kožená	1	150.-
8	busta Hviezdoslava	1	90.-
19	brožúra cirkevná	32	bezcné
336	box krabice	3	9.-
91	behún	1	50.-
488-489	cichy na perinu a podhlavníky	5	170.-
155	čelá drev. s postelí	2	20.-
101.122	čerpádko ručné tlakové	2	80.-
13	dierkovač malý	1	20.-
654	dvere staré drevené	1	25.-
446	drevo pozostatky	1	70.-
243-475-561-655	debný rôzne	4	80.-
249	dosky na miesenie	2	30.-
570	doska mram. na umývadlo	1	10.-
300-441-458-516	flaše rôzne	33	66.-
642	foršne na lešenie	16	250.-
442	gurtina strojová	1	5.-
257	haluškárna	1	5.-
287-573	hrnčeky porcelánové	26	78.-
629	hreboly na basketbal	2	20.-
434	jačmen	50 kg	1.030.-
10	kalamáre dvojité	2	30.-
338	krupica	2,5 kg	125.-
103-248-653	korytá rôzne	4	100.-
269	konzerva hrušk. kompót	1	15.-
259-309-645	konvy rôzne	4	80.-
471	koberiec	1	200.-
435	kukurica na strukoch	2 q	1.400.-
235-299	krčahy skl. a plech.	2	35.-

Inventár Kláštora tešiteľov v Zlatých Moravciach spísaný zásahovou komisiou (Zdroj: SNA)

V osudný deň barbarskej noci z 13. na 14. apríla 1950 sa v kláštore zlatomoravských tešiteľov nachádzali kňazi, študenti ale aj zamestnanci, spolu 19 osôb.²⁰ Akcia likvidácie komunity mala podľa štátnych orgánov prebehnúť bez väčších problémov. Vtedajší študent juvenátu Emil Rončár a priamy účastník udalostí Akcie K v Zlatých Moravciach spomínal: „V tom čase som mal 16 rokov a bol som chovancom Juvenátu Kláštora tešiteľov Božského srdca v Zlatých Moravciach [...]

Prebudením asi po troch hodinách hlbokého spánku sa začal odvíjať dej pre nás z nepoznaného sveta. Preberal nás tlmený hlas pátra Ignáca [Gregora, pozn. autorov]: „Chlapci, vstávajte, máme návštevu!“ Svetlo sme zasvietiť nesmeli, a tak celé vstávanie a obliekanie sme museli vykonať v šere, ktoré prenikalo z ulice cez okná. Na naše zvedavé otázky páter Ignác odpovedal: „Musíte sa všetci obliecť a o 10 minút prísť do jedálne. Budeme sa musieť pripraviť na cestovanie. Zbajte si naj-

nutnejšie veci. Svetlá nerozsvetujte!“ V nočnom šere sme cez okná spozorovali tiene postáv na ceste. Jeden zo spolubratov upozornil na guľomet postavený na ceste, ktorý bol namierený priamo na naše okná. Pochopili sme, že ich je tam v okolí kláštora viac.“²¹

Zo zásahu voči reholi sa zachovali aj hlásenia zmocnencov Čeleja, ale aj Fischera. Podľa nich bol predstavený Ondrejka celou akciou prekvapený, ale rehoľníci sa správali pokojne, bez známok odporu. Po tom, ako boli členovia rehole vyzvaní, aby si zbalili najnutnejšie veci, po ich odchode tu aj napriek tomu zostal odev, obuv, jedlo, periny ale aj knihy. Na cestu si rehoľníci zobrali okrem najnutnejších vecí aj 25 kg údenín a všetok chlieb, ktorý tu mali. Počas Akcie K väčšiu časť rehoľníkov (1 kňaza, 1 rehoľného brata a 11 novicov) previezli do centralizačného kláštora v Podolínci. Predstaveného kláštora Ondrejku previezli do Pezinka a v kláštornej kostole ponechali len rehoľníkov Alfonza Nikolényiho a Maximiliána Kohúta. Znamenalo to pre nich preradenie do duchovnej správy, a to z dôvodu, že prvého neoznačili za „reakčného“ predstaviteľa cirkevnej hierarchie a M. Kohút trpel na TBC. Zvyšní traja civilní zamestnanci, ktorí sa tak isto nachádzali v kláštore počas Akcie K, boli na druhý deň prepustení domov. Podľa predloženej správy tu orgány ŠtB nenašli žiadny protištátny materiál a po vyprázdnení kláštora hospodársky zmocnenec a dvaja členovia komisie urobili súpis majetku. Z neho vyplynulo, že sa našiel kalich I. Gregora, ktorý dostal k primíciám, v hoto- vosti sa v kláštore našla suma 34 400 Korún československých (Kčs) a vkladná knižka v Tatra banke pod menom „Novostavba“ so sumou 464 Kčs. Boli nájdené aj strieborné mince v hodnote 1060 Kčs a v banke mali tešitelia uložené ďalších 5700 Kčs. Okrem týchto vecí sa spísal aj živý inventár. Zapísané tu boli napríklad ošipané, asi 20 sliepok

20 DUBOVSKÝ, J. M.: Akcia kláštory, s. 109.

21 SANDTNER, P.: Dejiny Kongregácie bratov tešiteľov z Getsemani na Slovensku v rokoch 1941 – 1968. s. 28. Nepublikovaný rukopis, ktorý má 85 strán, nachádza sa vo vlastníctve kongregácie tešiteľov v Marianke a je v elektronickej podobe.

a kurčatá. Správa zmocnenca priniesla aj informáciu o reakcii občanov. Tá sa obišla bez verejného protestu, iba ženy oplakávali odsunutých tešiteľov a miestny farár vraj odsúdil spôsob vyprázdnenia kláštora.²²

OSUDY REHOLE

A REHOENÍKOV PO AKCII K

Výsledkom po Akcii K bolo nielen zrušenie duchovnej činnosti rehole, ale aj strata nadobudnutých majetkov. Novopostavený komplex areálu tešiteľov na Hviezdoslavovej ulici prevzalo neskôr Poverenie zdravotníctva a zriadilo v ňom nemocnicu. Rehoľný kostol ostal aj naďalej v duchovnej správe A. J. Nikolényho a M. Kohúta, ale od roku 1961 bol prevzatý miestnou farnosťou a stal sa jej filiálkou. Objekty na Bernolákovej ulici najskôr využívala Štátna nemocnica ako nájomnú budovu v ktorej boli zriadené sklady a aj priestory na ubytovanie personálu, ale od roku 1954 po vyvlastnení sa stali jej súčasťou ako lôžková časť nemocnice.

Hlavný predstavený rehole M. K. Ondrejka bol počas barbarskej noci prevezený do Pezinka, potom do Bába a nakoniec do Podolínce. Neskôr pôsobil v duchovnej správe v bratislavskom Prievoze a Záhorskej Bystrici. Zomrel 9. júla 1984 v Charitnom domove v Pezinku a je pochovaný v rodnej obci Horné Štitáre.²³ A. J. Nikolény potom, čo rehoľný kostol v roku 1961 prevzala miestna farnosť, sa stal správcom farnosti v obci Litava. Od roku 1966 až do roku 1985 opäť pôsobil v zlatomoravskom regióne ako správca farnosti v obci Skýcov. Zomrel 26. apríla 1986.²⁴ M. Kohút, ktorý bol ďalším rehoľníkom pôsobiacim v Zlatých Moravciach bol v roku 1964 kvôli zlému zdravotnému stavu preložený do obce Hubovo, v ktorej pôsobili milosrdné sestry sv. Kríža. Neskôr žil aj v Bratislave, v Charitnom domove v Pezinku a v Kláštore tešiteľov v Marianke, kde 10. decembra 2005 zomrel a kde je aj pochovaný.²⁵ Osudy E. Gregora po prevezení do centralizačného kláštora v Podolínci, smerova-

li neskôr do Oseku pri Duchcove a do Králíkov. Po prepustení v roku 1961 pôsobil vo výrobe v Banskej Bystrici, ale aj ako výpomocný duchovný v Nepaloch. Posledné roky života prežil v Charitnom domove vo Vrúcku, kde 16. decembra 1995 zomrel.²⁶ Ostatní členovia rehole pôsobiaci v Zlatých Moravciach boli komunistickým režimom tak isto internovaní v centralizačných kláštoroch, až na niektorých mladých novicov, ktorých prepustili, aby sa zaradili do bežného života.

Opätovný návrat rehole tešiteľov do Zlatých Moraviec prišiel až v roku 2001, keď dostali do správy kostol Božského srdca Ježišovho a kláštor na Hviezdoslavovej ulici. Rehoľa tu má zriadený noviciát a okrem dvoch pátrov tu pôsobí aj rehoľný brat, čo predstavuje pokračovanie duchovnej činnosti, ktorá bola prerušená násilným spôsobom v 50. rokoch. Objekt na Bernolákovej ulici, ktorý tak isto pôvodne patrila reholi sa ale do jej vlastníctva zatiaľ nevrátil.

Dominik Šabo, Mária Herdová • Congregation of Brothers Consolers of Gethsemane in Zlaté Moravce and the So-called Action K

When the Communists came into power in February 1948, it was a signal to the Catholic Church to be more cautious. The attempt to reach positive attitude of the heads of religious orders towards the Communist regime failed in 1949 and it resulted in the implementation of the so-called Action K (in Slovak language 'kláštory', i.e. cloisters); this was the name of a special procedure focused on the liquidation of religious orders that took place from 13 to 14 April 1950, and the second phase went on from 3 to 4 May 1950. The regime was interested also in women's orders and congregations, and the so-called Action R (in Slovak language 'rehoľníčky', i.e. order sisters) took place in more phases, from the end of July till the end of September 1950. Shortly presented events are well known both to the experts and the secular public, as there is extensive literature dedicated to that period of history, professional and also memoirs. This study on the Action K, using the example of the Congregation of Brothers Consolers of Gethsemane, with its seat in Zlaté Moravce, has been completing it.

Mgr. Dominik Šabo (1982)

Je absolventom Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity, študijný odbor história. Vo svojej práci sa venuje najmä dejinám katolíckej cirkvi v období komunistického režimu a perzekúciám rehoľníkov. K uvedenej problematike publikoval niekoľko štúdií a odborných článkov.

Mgr. Mária Herdová (1984)

Je absolventkou Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, študijný odbor dejepis – anglický jazyk.

- 22 DUBOVSKÝ, J. M.: Akcia kláštory, s. 109 – 110; Slovenský národný archív Bratislava, f. Slovenský náboženský fond, Zlaté Moravce-Kongregácia bratov tešiteľov z Getsemani 1951 – 1958, šk. 86.
- 23 ACCG Marianka, osobný spis Marek Koloman Ondrejka.
- 24 Tamže, osobný spis Alfonz Jozef Nikolény.
- 25 SANDTNER, P.: Pezinskí kňazi – obyvatelia charitného domova. s. 229 – 231; Kol. autorov: Schematismus slovenských katolíckych diecéz. Trnava 1978, s. 137 a 355.
- 26 ACCG Marianka, osobný spis Ignác Ľudovít Gregor.

POBOČKA HLAVNEJ SPRÁVY ROZVIEDKY V BRATISLAVE 1969 – 1971

MICHAL MIKLOVIČ

V roku 1969 sa uskutočnila zásadná reorganizácia československej rozviedky, v rámci ktorej dovtedajšiu Správu rozviedky nahradila Hlavná správa rozviedky (HSR). Dôvodov na reorganizáciu bolo niekoľko: neefektívne riadenie, nízka úroveň konšpirácie, nezodpovedajúce postavenie v hierarchii bezpečnostných zložiek, emigrácia príslušníkov, ale aj potreba úpravy organizačnej štruktúry z dôvodu federalizácie.

Hlavná správa rozviedky vznikla k 1. marcu 1969 podľa vzoru sovietskej Hlavnej správy rozviedky KGB. Centrála sa po novom skladala zo šiestich správ, z ktorých päť pracovalo podľa línijného princípu reflektujúceho rôzne tematické zameranie spravodajskej služby, šiestu tvoril teritoriálny útvar na Slovensku. Päť línijných správ tvorili: politická rozviedka (s krycím názvom „Správa A“), zahraničná kontrarozviedka („Správa B“), vedecko-technická rozviedka („Správa C“), nelegálna rozviedka („Správa D“) a vnútorná správa („Správa E“). Ako teritoriálny útvar centrály na Slovensku pôsobila Pobočka HSR v Bratislave („Správa F“, ďalej len „Pobočka“). HSR okrem centrály tvorili rezidentúry v zahraničí, oblastné odbory¹, odborové strediská a dlhodobu samostatne pôsobiaci príslušníci v zahraničí.²

Pobočka reflektovala nové federatívne usporiadanie Československa a vznikla ako špecifický územný prvok v štruktúre rozviedky pre potreby slovenských štátnych a straníckych orgánov. Z obdobných dôvodov bola v roku

Eduard Pafčo (Zdroj: AÚPN)

František Garay (Zdroj: AÚPN)

1969 zriadená aj Hlavná správa Štátnej bezpečnosti (ŠtB) Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky (MV SSR), ktorá zastrešovala na území Slovenska činnosť ďalších zložiek ŠtB.³ Medzi základné úlohy Pobočky patrili zaisťovanie spravodajských informácií pre určených straníckych a štátnych činiteľov, podieľanie sa na operatívnej činnosti rozviedky, vyhľadávanie

nových príslušníkov rozviedky, zabezpečovanie vzťahov s maďarskou rozviedkou a zabezpečovanie technickej, sociálnej a zdravotnej podpory pre útvary rozviedky pôsobiace na Slovensku (oblastné odbory).

Od svojho vzniku Pobočka, podobne ako ďalšie útvary ŠtB na Slovensku, bojovala s ťažkosťami v personálnej oblasti. Len postupne obsadzovali

1 Oblastné odbory boli teritoriálnymi útvarmi rozviedky umiestnenými v krajských mestách. V období od 1. 3. 1969 do 30. 6. 1980 boli súčasťou HSR, v období od 1. 7. 1980 do 15. 2. 1990 boli zaradené v štruktúrach krajských správ ZNB. Pozri: Útvary rozviedky na území Slovenska v rokoch 1953 – 1989. <http://www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/1-sprava/utvary-rozviedky.php#oblastne-odbory>

2 MIKLOVIČ, M.: Reorganizácia rozviedky v roku 1969. In: Pamäť a dejiny, ročník (roč.) VI, 2012, číslo (č.) 3, strana (s.) 91 – 98.

3 Pre ďalšie informácie o HS ŠtB Bratislava pozri: SIVOŠ, J.: Centrála ŠtB na Slovensku. Vznik, vývoj a zánik Hlavnej správy Štátnej bezpečnosti Slovenskej socialistickej republiky (1969 – 1974). In: Sborník Archivu bezpečnostných zložiek, roč. 9, 2011, s. 261 – 312; tiež pozri: Hlavná správa ŠtB SSR. <http://www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/hlavna-sprava/>

jednotlivé funkcie príslušníci Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) preradení z iných útvarov ŠtB, resp. z iných útvarov rozviedky. Od 1. marca 1969 pôsobili v Pobočke jej prvý (dočasne ustanovený) náčelník Eduard Pafčo a starší referent špecialista Pavel Tonhauser. Pafčo do Pobočky prišiel z pozície náčelníka IV. odboru Správy ŠtB Bratislava⁴ a funkciu náčelníka Pobočky vykonával do 1. apríla 1970, keď ho preradili do funkcie staršieho referenta špecialistu Pobočky.⁵ Tonhauser bol do Pobočky premiestnený z Hlavnej správy ŠtB Bratislava.⁶ Personálny základ Pobočky pre prvý polrok jej činnosti bol položený 1. mája 1969, kedy do nej premiestnili zástupcu náčelníka a neskoršieho náčelníka Pobočky Františka Garaya, ďalších troch operatívnych pracovníkov a referentku administratívy. Za pozornosť stojí, že títo príslušníci, s výnimkou Garaya, v minulosti pracovali rovnako ako Pafčo vo IV. odbore S-ŠtB Bratislava, a to buď priamo pred preradením do Pobočky (Paulovič, Benedikovičová) alebo niekoľko rokov predtým (Miklovič, Supek). Personálny stav Pobočky významne vzrástol od 1. decembra 1969, keď po menšej zmene v štruktúre HSR a zániku Oblastného odboru rozviedky Bratislava jeho príslušníkov preradili do Pobočky. Tá tak dosiahla počas svojej krátkej existencie najvyšší početný stav 24 príslušníkov. Okrem náčelníka a jeho zástupcu šlo o 17 operatívnych pracovníkov, 3 administratívne pracovníčky a 2 vodičov.

V rámci následnej komplexnej reorganizácie HSR Pobočku k 31. marcu 1971 zrušili a jej príslušníkov k 1. aprílu 1971 preradili do obnoveného Oblastného odboru Bratislava.⁷

Operatívne zväzky založené príslušníkmi Pobočky⁸

Reg. číslo	Dátum registrácie	Typ zväzku	Krycí názov zväzku	Krycie priezvisko príslušníka
70461	2. 1. 1970	KB	Máj	
70468	19. 5. 1970	KB	Cyklista	ŠUMAN
70478	3. 3. 1971	KB	Slimák	ULEK
12375	16. 4. 1969	Obj.	Zahraniční obchod	FEDOR
12376	29. 4. 1969	Obj.	Nábor	FEDOR
12378	20. 5. 1969	Obj.	Společenské organizace	FEDOR
12381	8. 6. 1969	Obj.	Zahraničné spravodajstvo	ADAMEC
12408	25. 9. 1969	Obj.	Vatikán	
12409	25. 9. 1969	Obj.	Emigrace	
45253	10. 10. 1969	TS	Ušiak	ADAMEC
45287	7. 1. 1970	TS	Belo	KRAJINA
45290	7. 1. 1970	TS	Narpa	HORSKÝ
45294	3. 1. 1970	TS	Zoltán	
45306	19. 2. 1970	TS	Podbanský	LUKAŠÍK
45307	19. 2. 1970	TS	Vuki	HORSKÝ
45320	26. 3. 1970	TS	Tomana	BELÁK
45321	26. 3. 1970	TS	Huga	ULEK
45333	23. 4. 1970	TS	Centrál	ADAMEC
45334	23. 4. 1970	TS	Meeres	ŠUMAN
45346	19. 5. 1970	TS	Pril	LUKAŠÍK
45351	29. 5. 1970	TS	Novica	KRAJINA
45372	23. 7. 1970	TS	Fala	HORSKÝ
45377	4. 9. 1970	TS	Bendoš	BELÁK
45392	11. 9. 1970	TS	Fatra	BELÁK
45411	17. 2. 1971	TS	Slad	BELÁK
45428	18. 3. 1971	TS	Ida	KRAJINA

Vysvetlivky:

KB – konšpiračný byt / Obj. – objektový zväzok / TS – tajný spolupracovník

4 IV. odbor Správy ŠtB Bratislava bol odborom sledovania a ustanovky. Pozri: ŽÁČEK, P.: Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953 – 1990. Bratislava 2005, s. X – XI.

5 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AUPN), fond (f.) Personálna dokumentácia príslušníkov, Eduard Pafčo, Osobní evidenční karta příslušníka MV.

6 Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. I. S-SNB, Kádrový rozkaz náčelníka I. správy MV č. 26 z 8. 4. 1969.

7 Pozri: Útvary rozviedky na území Slovenska v rokoch 1953 – 1989. <http://www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/1-sprava/utvary-rozviedky.php>

8 Tabuľka vychádza z registračných protokolov HSR. Priebežne dopĺňaný popis zväzkov rozviedky uložených v AÚPN je dostupný na webovej stránke ÚPN: <http://www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/1-sprava/zvazkova-agenda.php>

Prehľad príslušníkov Pobočky⁹

Funkcia	Priezvisko	Meno	Krycie priezvisko	Dátum naro denia	Osobné eviden čné číslo	Doba služby	Príchod z	Odchod na
náčelník	PAFČO	Eduard		6. 3. 1924	120195 195422	1. 3. 1969 – 31. 3. 1970	IV. odbor, S-ŠtB BA	Pobočka
náčelník	GARAY	František	LUKÁČ	13. 10. 1924	195431 122661	1. 6. 1970 – 7. 3. 1971	Pobočka	OO-HSR BA
zástupca náčelníka	GARAY	František	LUKÁČ	13. 10. 1924	195431 122661	1. 5. 1969 – 31. 5. 1970	S-ŠtB BB (náčelník)	Pobočka
st. referent špecialista	HOLAN	Přemysl	HANOUSEK	17. 10. 1931	164276	1. 8. 1969 – (nezistené)	2. odbor, Správa B, HSR	nezistené
st. referent špecialista	NASADIL	Karol	NIŽŇANSKÝ	26. 4. 1929	195538 120159	1. 12. 1969 – 31. 7. 1970	OO-HSR BA	prepustený
st. referent špecialista	PAFČO	Eduard		6. 3. 1924	120195 195422	1. 4. 1970 – 31. 3. 1971	Pobočka	OO-HSR BA
st. referent špecialista	TONHAUSER	Pavel	ZVARA	12. 9. 1937	195426	1. 3. 1969 – 28. 2. 1970	HS ŠtB MV SSR	prepustený
st. referent	HRADSKÝ	Ján	HORSKÝ	24. 3. 1929	195542 119814	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA
st. referent	HREHUŠ	František	HRONSKÝ	5. 1. 1926	195543	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA
st. referent	LIGOCKÝ	Michal	LUKAŠÍK	19. 8. 1938	195545	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA
st. referent	ŠIMEK	František	ŠUMAN	19. 11. 1936	195547 122194	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA
st. referent	URGAS	Ľudevít	ULEK	21. 10. 1931	195548 120446	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA
st. referent	BENEDIKOVIČ	Ferdinand	FEDOR	16. 11. 1923	195439	1. 6. 1969 – 31. 3. 1971	I. odbor, KS ZNB BA	OO-HSR BA
st. referent	BIELIK	Štefan	BELÁK	20. 11. 1928	195539	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA
st. referent	ČUKAN	Michal	ČADEK	29. 9. 1922	195540	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA
st. referent	HLUBOCKÝ	Miroslav	HLINICKÝ	8. 4. 1936	195541 121042	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA
st. referent	KRAJČÍK	Ján	KRAJINA	5. 12. 1922	195544	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA
st. referent	MIKLOVIČ	Ján	ADAMEC	17. 3. 1924	195432	1. 5. 1969 – 31. 3. 1971	II. odbor, S-ŠtB BA	OO-HSR BA
st. referent	SUPEK	Adam	KAZIL	17. 12. 1921	195433 123042	1. 5. 1969 – 31. 3. 1971	II. odbor, S-ŠtB BA	OO-HSR BA
referent	CIBULA	Igor	LAIFER	24. 9. 1942	195578	1. 10. 1969 – 31. 1. 1971	novoprijatý	prepustený
referent	MÁLIK	Stanislav	MARKO	3. 12. 1941	195546	1. 12. 1969 – 30. 1. 1971	OO-HSR BA	prepustený
referent	PAULOVÍČ	František	FERANEC	4. 7. 1936	195434 120210	1. 5. 1969 – 31. 3. 1971	IV. odbor, S-ŠtB BA	OO-HSR BA
referent	STANKO (SZTANKO)	Štefan	SABO, SAVER	15. 10. 1937	195549 120362	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA
admin. pracovník	ONDÍKOVÁ, rod. FRANKOVÁ	Vlasta		27. 4. 1951	195584 213585	1. 10. 1969 – 31. 3. 1971	novoprijatá	OO-HSR BA
referent admin.	BENEDIKOVIČOVÁ, rod. HANUSOVÁ	Anna		17. 1. 1931	195435	1. 5. 1969 – 31. 3. 1971	IV. odbor, S-ŠtB BA	OO-HSR BA
referent admin.	MIKUŠOVÁ, rod. VERDONIČOVÁ	Gabriela	MRÁZOVÁ	28. 9. 1926	195550 120113	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA
vodič	LENGHART	Josef		25. 11. 1947	195575	1. 9. 1969 – 31. 3. 1971	KS ZNB BB	OO-HSR BA
veliteľ autodružstva	PÍŠ	Ján		17. 1. 1920	195587	1. 12. 1969 – 31. 3. 1971	OO-HSR BA	OO-HSR BA

Vysvetlivky:

OO-HSR BA – Oblastný odbor HSR Bratislava / S-ŠtB BA – Správa ŠtB KS ZNB Bratislava / S-ŠtB BB – Správa ŠtB KS ZNB Banská Bystrica /

IV. odbor, S-ŠtB BA – odbor sledovania a ustanovky / 2. odbor, Správa B, HSR – kontrarozviedny odbor Správy zahraničnej kontrarozviedky HSR /

HS ŠtB MV SSR – Hlavná správa ŠtB Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky / I. odbor, KS ZNB – do 31. 5. 1969 útvar rozviedky na Krajskej správe ZNB, predchodca OO-HSR / II. odbor, S-ŠtB BA – kontrarozviedny odbor

9 Tabuľka vychádza z personálnej rekonštrukcie Pobočky vytvorenej podľa kádrových rozkazov náčelníka HSR, osobných evidenčných kariet, operatívnych príloh k osobným evidenčným kartám a z personálnych spisov príslušníkov Pobočky.

Konkrétne informácie o Pobočke poskytuje nižšie uvedený dokument *Predbežné smernice pre činnosť Pobočky HSR v Bratislave*. Ide o verziu smerníc, ktorá bola predložená medzi podkladmi na rokovanie Rady náčelníka HSR 26. mája 1969. Vzhľadom nato, že dokument nie je podpísaný

náčelníkom HSR, nie je jasné, či bol v zmysle svojho znenia v § 7 bod 3 platný. Podpísané a teda aj konečné platné znenie dokumentu nie je vo fondoch bývalej HSR dostupné. Pri niektorých útvároch ŠtB, zvlášť tých s krátkou dobou existencie, však bolo bežné, že sa vo svojej činnosti riadili

neschválenými štatútmi. Spolu s priloženými pripomienkami zo zápisu zo zasadania Rady náčelníka HSR konanej 29. mája 1969, podľa ktorých malo byť konečné znenie smerníc upravené, však predbežné smernice dávajú jasnú predstavu o postavení, úlohách, organizácii a riadení Pobočky.

DOKUMENT Č. 1

1969, 21. máj, Praha. Predbežné smernice pre činnosť Pobočky HSR v Bratislave, č. j.¹⁰ A-00151/010-1969.

ABS, f. I. S-SNB, škatuľa (šk.) 3B. Predbežné smernice pro činnost Pobočky HSR v Bratislavě, 21. 5. 1969.

Schvaľujem:
Náčelník HSR Plk. Podzemný¹¹

Predkladá:
I. zástupca náč[elník] HSR plk. Pobeha¹²

I.

Postavenie a úlohy Pobočky HSR v Bratislave

§ 1

1. a/ Pobočka HSR v Bratislave /ďalej len Pobočka/ je súčasťou HSR a je poverovaná centrálou HSR plnením úloh vo vzťahu k štátnym, stranickým a iným orgánom a organizáciám SSR.¹³
b/ Pobočke, ako súčasť centrálnej HSR prislúchajú rovnaké práva ako jednotlivým správam HSR voči jednotlivým odborom HSR a OO-HSR.¹⁴
2. Pobočka plní nasledovné hlavné úlohy:
 - a/ Zaisťuje racionálne napojenie informačného systému HSR na stranické a štátne orgány SSR,
 - b/ zaisťuje spravodajstvo HSR pre určených štátnych a stranických činiteľov SSR v otázkach špecificky slovenského záujmu /slovenský separatizmus, slovenská emigrácia, Vatikán, slovenské krajanské hnutie a pod./ za tým účelom najmä:
 - je v týchto otázkach informovaná o plánoch spravodajskej činnosti HSR,
 - dostáva od INFO HSR¹⁵ získané správy a iné materiály,
 - koordinuje spravodajskú činnosť OO-HSR na území SSR k týmto otázkam,
 - predáva príslušné informácie stranickým a štátnym orgánom SSR.

¹⁰ Číslo jednice.

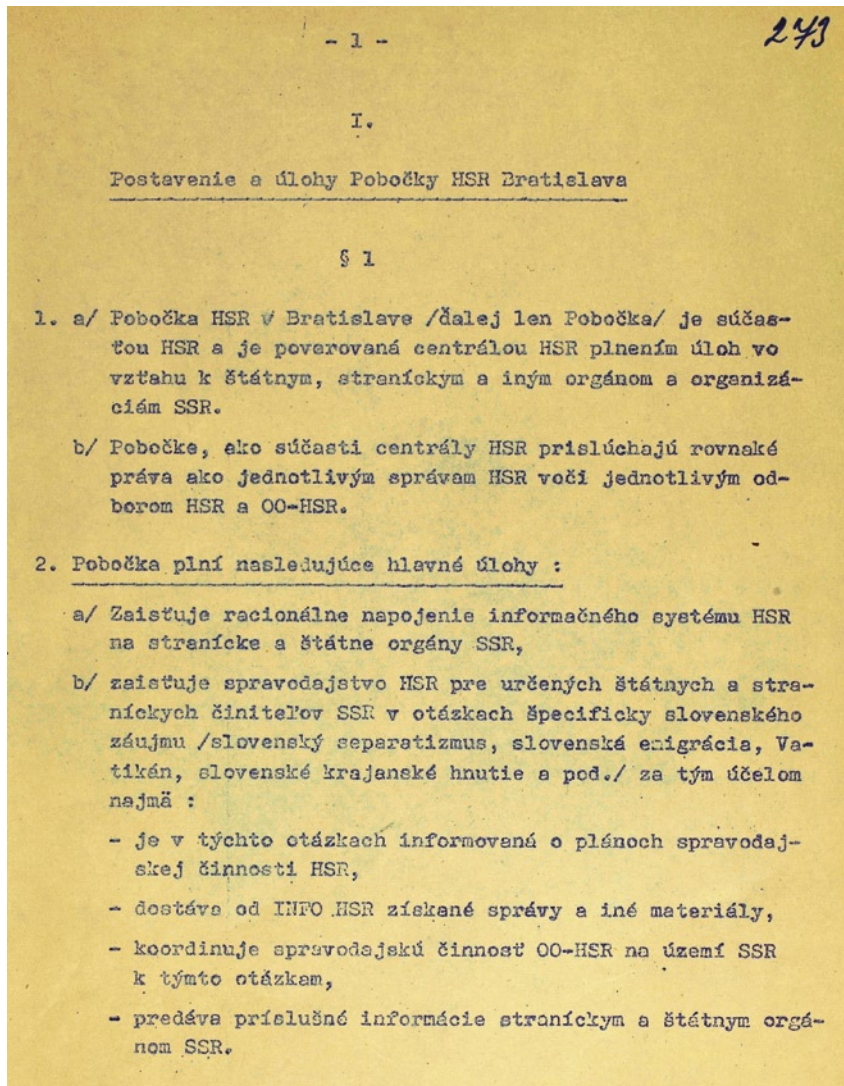
¹¹ Plk. Čestmír Podzemný (nar. 1924) bol náčelníkom rozviedky v období od 16. 12. 1968 do 31. 12. 1970. Pozri: ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Čestmír Podzemný.

¹² Plk. Ján Pobeha (nar. 1922) bol 1. zástupcom náčelníka HSR v období od 1. 2. 1969 do 30. 6. 1973, zástupcom náčelníka HSR bol v období od 1. 7. 1973 do 31. 7. 1974. Pozri: ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Čestmír Podzemný.

¹³ Slovenská socialistická republika.

¹⁴ Oblastné odbory Hlavnej správy rozviedky.

¹⁵ Informačný odbor centrálnej HSR (do roku 1969 9. odbor, v rokoch 1969 – 1971 Odbor „S“, po roku 1971 17. odbor).

Ukážka z Predbežných smerníc pre činnosť
Pobočky HSR v Bratislave
(Zdroj: ABS)

- c/ zaisťuje súčinnosť orgánov a organizácií SSR a HSR, hlavne pri zaisťovaní a legalizácii pracovníkov HSR /aj v iných otázkach personálneho zabezpečenia činnosti HSR/,
- d/ prevádza vyhľadávanie a výber nových pracovníkov HSR na území SSR /v súčinnosti s kádrovým odborom HSR/, prípadne ich zaškoľovanie /odborné školenie/,
- e/ zaisťuje zvyšovanie kvalifikácie pracovníkov Pobočky a OO-HSR na území SSR po stránke odbornej, politickej, jazykovej i všeobecnej v súčinnosti s kádrovým odborom HSR,
- f/ podieľa sa na činnosti operatívneho charakteru, ktorá vyplýva z pracovných plánov správ A, B, C, D HSR. Rozsah tejto činnosti bude jednotlivými správami HSR vyčlenený a jeho konkretizácia bude obsiahnutá v pláne práce Pobočky,
- g/ zaisťuje styk a súčinnosť s pracovníkmi rozviedky MER¹⁶ v prípadoch určených náčelníkom HSR,
- h/ zaisťuje v určenom rozsahu u príslušných orgánov HSR a MV SSR otázky materiálneho, technického, sociálneho, zdravotného a iného zabezpečenia pre súčasť HSR, ktoré pôsobia na území SSR.

II. Organizácia a riadenie činnosti Pobočky

§ 2

1. Činnosť Pobočky sa riadi Štatútom HSR¹⁷, týmito smernicami, ako aj inými predpismi a rozkazmi platnými v rámci MV ČSSR¹⁸.
2. Personálne zloženie Pobočky tvorí náčelník Pobočky, jeho zástupca a ostatní pracovníci, ktorých počet, funkcie a kvalifikačné predpoklady sú stanovené systemizáciou a príslušnými predpismi.
3. V rámci Pobočky môžu dočasne pôsobiť pracovníci iných súčastí HSR, ktorých činnosť Pobočka zabezpečuje.
4. Pracovníci Pobočky môžu využívať činnosť tajných spolupracovníkov HSR v otázkach tvoriacich náplň činnosti Pobočky. Pre vyhľadávanie tajných spolupracovníkov, ich získavanie, riadenie atď., platia Smernice pre agentúrooperatívnu prácu v zahraničí¹⁹, schválené ministrom vnútra ČSSR.

§3

Náčelník pobočky

1. Je priamo riadený I. zástupcom náčelníka HSR /za mimoriadnych udalostí je priamo podriadený ministrovi vnútra SSR/ a je nadriadený všetkým pracovníkom Pobočky.
2. Zodpovedá za akcieschopnosť, morálno-politický stav a disciplínu pracovníkov Pobočky, za dodržiavanie zásad efektívnosti a konšpirácie ich činnosti, za systematické zdokonaľovanie metód ich činnosti, za výber nových pracovníkov, za odborný a politický rast pracovníkov Pobočky a za hospodárenie so zverenými finančnými, materiálnymi a technickými prostriedkami.
3. Zodpovedá za plnenie povinností, vyplývajúcich z jeho funkcie, za plnenie rozkazov, platných smerníc pre činnosť Pobočky, ako aj za plnenie plánov práce a ďalších služobných úloh.
4. V rozsahu, upresnenom náčelníkom HSR alebo jeho I. zástupcom:
 - a/ Jedná menom HSR s príslušnými orgánmi a organizáciami na území SSR, udržiava s nimi pracovný styk buď osobne alebo prostredníctvom poverených pracovníkov Pobočky.
 - b/ Plní stanovené úlohy v otázkach výberu, prípravy a legalizácie pracovníkov HSR na území SSR, vykonáva určené práva a povinnosti personálnych, sociálnych a iných, voči pracovníkom zaradeným na Pobočke a OO-HSR na území SSR.A/ V otázkach všeobecného riadenia a organizácie činnosti:
 1. Riadi činnosť Pobočky, najmä:
 - a/ riadi spracovanie plánu činnosti Pobočky, jeho prípadné zmeny a tento priebežne kontroluje a o jeho plnení podáva správy príslušnému orgánu,
 - b/ navrhuje veleniu HSR a vedeniu MV SSR opatrenia k zaisteniu činnosti Pobočky,
 - c/ kontroluje činnosť pracovníkov Pobočky.

17 V tom čase bol platný Prozatímní statut Hlavní správy rozvědky z 15. 4. 1969. Pozri: Hlavní správa rozvědky – Statuty. <http://www.ustrcr.cz/cs/hlavni-sprava-rozvedky-statuty>

18 Ministerstvo vnútra Československej socialistickej republiky.

19 V tom čase boli platné Směrnice pro agenturně operativní práci v zahraničí, srpen 1964. Pozri: Hlavní správa rozvědky – Směrnice pro rozvědnou práci. <http://www.ustrcr.cz/cs/hlavni-sprava-rozvedky-smernice>

2. Stanovuje pracovnú náplň pracovníkov Pobočky, schvaľuje ich pracovné plány, prípadné zmeny a kontroluje ich plnenie.
3. Jedná menom Pobočky, schvaľuje všetku korešpondenciu Pobočky v styku s inými súčasťami HSR.

B/ V otázkach výkonnej činnosti Pobočky:

1. Jednotlivým pracovníkom Pobočky určuje úlohy a zásady ich plnenia a kontroluje ich plnenie.
2. Rozhoduje o zahájení operatívneho rozpracovania a hĺbkového typovania čsl.²⁰ štátnych príslušníkov s perspektívou získania k spolupráci s čsl. rozviedkou pracovníkmi Pobočky.
3. Schvaľuje návrhy na získanie k spolupráci ideospolupracovníkov, dôverníkov čsl. štátnej príslušnosti v rozsahu pôsobnosti Pobočky, ich zameranie, hlavné úlohy, podmienky spolupráce s nimi, plány spojenia, prerušenia, obnovenie a ukončenie spolupráce s nimi ako aj ich prevedenie k iným súčasťam HSR pre plnenie úloh.
4. Schvaľuje služobné cesty pracovníkov Pobočky na území ČSSR a súkromné cesty do zemí socialistického tábora.

C/ V otázkach personálnych:

1. Navrhuje ustanovenie a odvolanie z funkcií ako aj premiestnenie u dôstojníkov, praporčíkov zaradených na Pobočke.
2. Stanoví funkčné platy pracovníkom Pobočky.
3. Spracováva služobné hodnotenie na svojho zástupcu a pracovníkov Pobočky ním priamo riadených.
4. Schvaľuje služobné hodnotenia na pracovníkov Pobočky.
5. Navrhuje prevedenie do legalizácie pracovníkov Pobočky a OO-HSR na území SSR.
6. Udeľuje riadnu, krátku a materskú dovolenku a pracovné voľno všetkým pracovníkom Pobočky.
7. Udeľuje odmeny a tresty všetkým pracovníkom Pobočky podľa stanovenej kázenskej právomoci 3. stupňa podľa Kázenského poriadku ZNB.

D/ V otázkach finančného, materiálneho, technického a sociálneho zabezpečenia a nemocenskej starostlivosti:

1. Podieľa sa na spracovaní plánov finančného a materiálno-technického zabezpečenia HSR v oblasti pôsobenia Pobočky a ich prípadných zmien.
2. Na základe návrhov pracovníkov Pobočky schvaľuje jednotlivé výdaje zo zvláštnych finančných prostriedkov do výšky 2.500,- Kčs²¹ /aj v prepočte na Kčs podľa kurzovej protihodnoty/.
3. Prideluje materiál a techniku zverenú Pobočke do osobnej starostlivosti pracovníkom Pobočky.
4. Povoľuje použitie materiálu a techniky v prípadoch, kedy to stanovia príslušné smernice o použití materiálu a techniky /včítane použitia lietadla k služobným cestám pracovníkom Pobočky/.
5. Prideluje byty všetkým pracovníkom súčastí HSR rozmiestnených na území SSR /na návrh príslušnej komisie/.

§ 4

Zástupca náčelníka Pobočky

1. Zástupca náčelníka Pobočky je podriadený náčelníkovi Pobočky a je nadriadeným pracovníkom Pobočky, včítane pracovníkov v legalizácii.

20 Československých.

21 Korún československých.

2. Zastupuje náčelníka Pobočky v plnom rozsahu jeho práv a povinností v dobe jeho neprítomnosti alebo z jeho poverenia.
3. Zodpovedá za akcieschopnosť, morálno-politický stav a disciplínu pracovníkov Pobočky ním priamo riadených, za dodržiavanie zásad efektívnosti a konšpirácie ich činnosti, za systematické zdokonaľovanie metód ich činnosti, za ich výber, odborný a politický rast a za hospodárenie so zverenými finančnými, materiálnymi a technickými prostriedkami. Zodpovedá za plnenie povinností, vyplývajúcich z jeho funkcie, za plnenie rozkazov, platných smerníc pre činnosť Pobočky ako aj za plnenie plánu práce a ďalších služobných úloh.
5. Stanovuje pracovnú náplň pracovníkov ním riadených, schvaľuje ich pracovné plány, prípadné zmeny a kontroluje ich plnenie.
6. Jednotlivým pracovníkom ním priamo riadeným určuje úlohy, zásady ich plnenia a kontroluje ich činnosť.

III.

Pracovníci pobočky

§5

1. Postavenie pracovníkov Pobočky, ich služobné práva, povinnosti, finančné, materiálne a sociálne zabezpečenie, ako aj nemocenská starostlivosť sú určené zákonmi a najmä Štatútom HSR ako aj inými platnými predpismi pre HSR.
2. Hlavné úlohy Pobočky vykonávajú najmä starší referenti, ktorí:
 - a/ Zodpovedajú za plnenie povinností vyplývajúcich z ich funkcií, za plnenie pracovných plánov, jednotlivých úloh, rozkazov a príkazov vydaných náčelníkom Pobočky a jeho zástupcom, za dodržiavanie zásad efektívnosti, konšpirácie činnosti, za osobný odborný a politický rast, za dodržiavanie všeobecných, odborných predpisov, rozkazov a smerníc, platných pre HSR ako i za hospodárenie so zverenými finančnými, materiálnymi a technickými prostriedkami,
 - b/ pri výkone svojej funkcie plnia najmä tieto úlohy:
 - navrhujú zásady a spôsoby riešenia úloh im zverených,
 - navrhujú kadrové, finančné, materiálne a iné podmienky pre plnenie zverených úloh,
 - plnia úlohy im zverené, prípadne sa podieľajú na plnení úloh v súčinnosti s pracovníkmi iných súčastí HSR alebo iných orgánov a organizácií /so súhlasom náčelníka Pobočky/,
 - v prípadoch schválených náčelníkom Pobočky vyhľadávajú, typujú, rozpracovávajú a získavajú k spolupráci tajných spolupracovníkov v zmysle Smerníc pre agentúrno-operatívnu prácu v zahraničí,
 - zúčastnia sa na inej operatívnej činnosti HSR,
 - prevádzajú administratívne úkony spojené s prevádzaním zverených úloh, zaisťujú evidenciu, ukladanie dokumentov a pomocných materiálov v zmysle Inštrukcie pre vedenie vzázkovej agendy²² ako aj ďalších predpisov o vedení administratívy v MV.
 - c/ Svoje úlohy plnia v zásade samostatne, ak to však vyžaduje povaha úloh, plnia ich v súčinnosti s inými pracovníkmi Pobočky alebo súčastí HSR, prípadne aj s inými orgánmi a organizáciami.

22 Rozkaz náčelníka I. správy MV č. 11 „Inštrukce pro vedení svazkové agendy, evidence a administrativy na I. správě MV a 1. odborech KSSNB“ z 1966. Pozri: Směrnice pro vedení svazkové agendy I. správy. <http://www.ustrcr.cz/cs/smernice-pro-vedeni-svazkove-agendy-i-spravy>

3. Ďalší pracovníci Pobočky, ako administratívni pracovníci, pracovníci pre kádrovú prácu, riadiči²³ a ďalší, pri výkone svojej funkcie plnia úlohy vyplývajúce z ich funkčného zaradenia.

§6

Činnosť stranických a iných organizácií v rámci Pobočky

Pre činnosť politických a iných organizácií v rámci Pobočky HSR platia príslušné ustanovenia Štatútu HSR.

IV.

Záverečné ustanovenia

§7

1. Predbežné smernice pre činnosť Pobočky sú spolu so Štatútom HSR /a inými s nimi súvisiacimi predpismi a smernicami/ základnou vnútornou smernicou pre činnosť Pobočky a môžu byť menené /zrušené/ len rozhodnutím náčelníka HSR.
2. Okrem pracovníkov Pobočky HSR a vymedzeného okruhu iných pracovníkov HSR môžu byť s obsahom týchto smerníc zoznámené iné osoby v plnom rozsahu alebo čiastočne len so súhlasom náčelníka HSR.
3. Predbežné smernice pre činnosť Pobočky vstupujú do platnosti dňom ich schválenia náčelníkom HSR.

DOKUMENT Č. 2

1969, 29. máj, Praha. Zápis z 10. zasadání Rady náčelníka HSR konané dne 29. 5. 1969, č. j.: A-0068/010-69-10.

ABS, f. I. S-SNB, šk. 3B. Zápis z 10. zasadání Rady náčelníka HSR konané dne 29. 5. 1969.

Přítomní: plk. Podzemný, plk. Pobeha, plk. Janouš, plk. Žemla, pplk. Čada, mjr. Voborník, mjr. Kostka.²⁴
 Přizvání: pplk. Ostrovský, mjr. Pozorný, mjr. Lamač a pplk. Drábek k bodu 2. jednání, mjr. Neužil²⁵ k bodu 3 jednání.

Program: 1) Projednání Statutu Pobočky HSR v Bratislavě.²⁶
 (Předkládá: plk. Pobeha)

23 Myslené vodiči.

24 K 29. 5. 1969 bol plk. Josef Jindřich „Janouš“ zástupcom náčelníka HSR; plk. Zdeněk Žlábek „Žemla“ náčelníkom „Správy D“; pplk. Miloslav Čech „Čada“ náčelníkom „Správy A“; mjr. Jiří Vojta „Voborník“ náčelníkom „Správy C“; pplk. Josef Kostka náčelníkom „Správy E“.

25 K 29. 5. 1969 bol pplk. Jan Ondrovčák „Ostrovský“ náčelníkom 7. odboru (Služba zvláštného určení); mjr. Jan Pěňčík „Pozorný“, mjr. František Poštuika „Lamač“ a pplk. Bohumil Molnár „Drábek“ boli zástupcami náčelníka 7. odboru; mjr. Oldřich Novický „Neužil“ starším referentom 1. odboru (americký).

26 V prepise dokumentu sa z troch bodov programu Rady uvádza iba prvý – týkajúci sa štatútu Pobočky.

Po úvodním slově plk. Pobehy proběhla diskuze, která se zaměřila zejména na postavení Pobočky a na její vztahy k OO HSR a odborům centrály HSR, dále pak k pravomocem náčelníka Pobočky ve věcech personálních.

Z diskuze vyplynuly tyto připomínky:

Hl. I, §1, čl. 1 – včlenit ustanovení, že činnost Pobočky ve vztahu k MV SSR se řídí zvláštními směrnicemi; dále tam vložit ustanovení, že plní zvláštní operativní úkoly.

V odst. 2 (§1) stanovit povinnosti Pobočky HSR vůči centrále HSR, v témže odstavci pod písmenem g) stanovit možnost styku Pobočky s rezidenturou Vídeň v otázkách určených náč.[elníkem] HSR;

hl. II, § 2, ad 4 – stylizačně upravit;

§ 3, ad 1 – přeformulovat;

v téže hlavě zařadit ustanovení, že náč.[elník] Pobočky je členem Rady NHSR;²⁷

hl. III, § 3, ad 2 – přeformulovat.

DOPORUČENO:

a) uložit plk. Pobehovi: aby zajistil provedení konečné úpravy Statutu podle připomínek a Statut schválit;

b) při odesílání Statutu v dopisech zdůraznit, že Statut vstupuje v platnost dnem jeho podepsání s výjimkou § 3, ods. e, který vstoupí v platnost dnem schválení Statutu HSR.

Michal Miklovič • Intelligence Service Central Administration Branch in Bratislava 1969–1971

In 1969 a principal reorganisation of the Czechoslovak Intelligence Service took place, the former Intelligence Service Administration was replaced by the Intelligence Service Central Administration. There were several reasons to make those changes: non-effective management, low level of conspiracy, inadequate position within security units' hierarchy, some of the members left the country illegally, and also the need to carry out amendments in the organisational structure due to the federalisation of the country. Intelligence Service Central Administration was established as of 1 March 1969 in accordance with the KGB Central Administration, used as an example. The Central Administration consisted of six Administration Bureaus; five of them worked in compliance with the linear principle reflecting different special subject areas the intelligence service focused on, and the 6th one was the territorial unit located in Slovakia. The branch reflected new federative arrangement of Czechoslovakia and it was established as a specific territorial unit within the intelligence service structure, for the needs of Slovak governmental and Communist Party bodies. Similar reasons caused that also the State Security Central Administration was established by the Ministry of Interior of the Slovak Socialist Republic, covering the activities of other State Security units on the territory of Slovakia. Among basic tasks of the Branch there were: collecting intelligence information to be used by specific Communist Party and Government officials, participating in operative intelligence service activities, searching for new members of the intelligence service, developing relations with the Hungarian Intelligence Service, and providing technological, social and health care support to intelligence units operating in Slovakia.

Mgr. Michal Miklovič (1979)

Absolvent politológie na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave. Je pracovníkom Sekcie dokumentácie Ústavu pamäti národa a doktorandom na Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov FSEV UK. Zameriava sa na výskum štátnej bezpečnosti s dôrazom na Hlavnú správu rozvedky a jej útvary umiestnené na území Slovenska.

27 Rada náčelníka HSR.

PREŽIL VLASTNÚ POPRAVU

PRÍBEH ŠTEFANA FÁREKA Z KĽAKU 1944/1945

MARTIN LACKO

Onedlho si pripomenieme 70. výročie Slovenského národného povstania ako aj skončenia najväčšieho vojnového konfliktu ľudských dejín, druhej svetovej vojny. S rastúcim časovým odstupom od týchto historických udalostí vyvstáva potreba nielen ich vedeckého spracúvania, ale osobitne i potreba hľadania zrozumiteľných foriem ich prezentácie. Predovšetkým kvôli mladším generáciám, ktoré s týmito obdobiami nemajú žiadnu skúsenosť, ba často nemajú o nich ani len predstavu. V tejto súvislosti sa, najmä v posledných rokoch, zdôrazňuje forma rozprávania, či konkrétnych životných príbehov. Jedným z príbehov, ktoré neobyčajne farbisto, plasticky líčia tragédie obyčajných ľudí v krutom vojnovom období, je aj príbeh Štefana Fáreka (1897 – 1978) z Kľaku. Jeho príbeh, a vôbec príbeh jeho rodnej podhorskej obce Kľak, ukazuje nielen na krutosť dvoch totalitných, zločinných ideológií – nacistickej a boľševickej, ale i na to, že hranica medzi dobrom a zlom, medzi čestnosťou a podlosťou, je neraz veľmi vágna. Mnohí z tých, ktorí sú dnes pokladaní za príslušníkov historickej „zlej“ strany, konali čestne a ľudsky a naopak, mnohí z tzv. „dobrej“ či „vítaznej“ strany sa správali neraz opačne.

Malá podhorská obec Kľak je podnes známa prakticky len ako symbol nastickej represie. Dňa 21. januára 1945 v Kľaku a Ostrom Grúni totiž nastickej jednotky – Edelweissu, Heimatschutzu a pravdepodobne aj formácie Dirlewanger – povraždili 146 miestnych občanov. Bol to zo strany nemeckej okupačnej moci rekordný počet v priebehu jedného dňa. (Na opačnej škále, rekordným partizánskym masakrom bol prípad v obci Sklené, kde partizáni postrieľali 187 miestnych príslušníkov nemeckej menšiny.)

Prípad partizánskej vraždy Štefana Fáreka, Martina Zúbka a Juraja Hudečka je málo známy, hoci nie úplne neznámy. Ešte v roku 2007 ho v skratke opísala Fárkova dcéra Mária Valéria Tencerová a následne, v rámci zaujímavého projektu denníka SME „Mozaika storočia“, dňa 17. 10. 2007 bol i publikovaný.

Predkladaný príbeh je Fárkovým osobným zážitkom. Udalosti tragic-

Štefan Fárek na sklonku života
(Zdroj: Archív V. Tencerovej)

kého obdobia rokov 1944/1945 podáva nie očami profesionálneho historika, ktorý sa snaží zachytiť všetky aspekty rozpornej doby, ale očami pamätníka. Svoj príbeh spísal vlastnoručne v roku 1975 do malého školského zošita. Odtiaľ ho prepísal jeden z jeho blízkych

priateľov. Stalo sa tak ešte v časoch hľbokej totality, keď sa spochybňovanie pozitívnej úlohy Komunistickej strany Československa a komunistických partizánov „odmeňovalo“ trestnoprávne. Azda práve to bol i dôvod, že tento redaktor svoje meno, podpísané na konci textu, vystrihol.

Ako istý appendix dodáva, že strojca trojnásobnej vraždy, partizánsky veliteľ Teodor Pola, prišiel do Kľaku po vojne ešte raz, a to v roku 1968 na oslavy SNP. Navštívil Fáreka, ktorý jeho ortieľ smrti prežil len zázrakom, a prosil ho o prepáčenie: „Promiňte, pane Fárk. Byl to tragický omyl. Jsem rád, že žijete.“ Na MNV¹ v Kľaku jeden z miestnych mužov, Michal Bista, Polovi povedal: „A vy sa odvažujete sem prísť? Nebojíte sa, že Vás zavrú?“ Pola odpovedal: „Ten papír mám zrovna při sobě.“ Bol to rozsudok smrti nad tromi občanmi Kľaku, ktorý napísali traja členovia revolučného národného výboru (RNV) v Kľaku. O týchto troch vraj, „dnes sa už verejne hovorí, že Fárka a jeho

1 Miestny národný výbor.

dvoch kamarátov, lesných robotníkov, dali popraviť traja členovia RNV zo závidisti. Vždy mali prácu, lebo boli schopní, mali bicykle a rádiá na baterky a u Fáreka mnohí mali dlžobu za zakúpený ale nevyplatený tovar. Martin Zúbek, keď ho partizáni strieľali zvolal: „Sbohom synovia moji. Mal päť synov a jednu dcéru. Hudečekovi synovia boli v SNP a v tom čase boli v nemeckom zajatí. Helena Hudečeková s matkou po

vypálení Kľaku šla ku starým rodičom do Novej Bane. Keď sa vrátila, partizáni ju posadili na horúci šporák.“

Príbeh nabáda k zamysleniu nad pamiatkou utrpenia ľudí, o ktorých sa nepísalo, ktorí sa nemali dostať do dejín. Rovnako ale nabáda k uvažovaniu nad zmyslom činnosti prosovetských partizánov, ktorí podobne ako okupačné vojská naháňali strach a poškodzovali civilné obyvateľstvo. Nehovorí však len

o vojnových, ale aj o povojnových pomeroch. Tie boli neraz podobne tragické. Hoci rok 1945 priniesol mier a pokoj zbraní, nepriniesol skutočnú slobodu ani demokraciu, a už vôbec nie režim, ktorý by rešpektoval dôstojnosť človeka, ľudské a občianske práva. Priniesol skôr svojvôľu, vláda zákona ostala kdesi vzadu. V každom prípade, aj takéto, dlho zamlčované životné príbehy patria do pamäti národa.²

MOJE PREŽITÉ UTRPENIA ZA MÔJHO ŽIVOTA OD ROKU 1931

Ja, Štefan Fárek, narodený v Kľaku 8. decembra 1897 píšem to, čo som prežil tu v mojej rodnej obci Kľak. Na tento čas som už 78-ročný. Keď som to písal, bol rok 1975.

Narodil som sa 8. 12. 1897 v Kľaku. Môj otec bol Ondrej Fárek a matka Mária Fáreková, rodená Vagáčová, v Podhradí pri Prievidzi. Jej rodičia boli Ján Vagáč a Mária Vagáčová, r. Lubináková. Rodáci zo Starej Turej, lopatári, čo z dreva vyrábali drevený riad. Moja stará matka mala 88 rokov, keď zomrela. Leží tu, na kľakovskom cintoríne.

Roku 1931 som bol zvolený za starostu obce ako člen Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Staral som sa, aby

som občanom v ťažkostiach pomáhal; tieto doliehali na obec zo strany Riaditeľstva Štátnych lesov a iných orgánov. Tunajší lesní robotníci boli viazaní robiť v týchto lesoch 40 rokov. Nemohli ísť robiť k iným firmám, ani do žatvy vyrobiť si trochu obilia na každodenný kúsok chleba pre svoje rodiny, lebo tu nemal nik toľko poľa, aby si mohol dopestovať potrebnú výživu. Pole, drevené domčeky, dvory a záhradky boli erárne, patrili Štátnym lesoch v Žarnovici.

Po prvej svetovej vojne bola utvorená Československá republika a vláda na čele s prezidentom T. G. Masarykom, ktorá odhlasovala zákon, že obce, čo neboli za Rakúsko-Uhorska vykomasované³, má vyvlastniť Riaditeľstvo Štátnych lesov.

Riaditeľ Štátnych lesov Kriška však nechcel požiadavku vyvlastnenia voči tunajším osadníkom splniť, hoci sa toho stále domáhali. Preto ja ako starosta obce Kľak, som sa obrátil na Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu (HSLS) so žiadosťou, aby poslala do našej obce delegáta, nech vidí, ako náš lesný robotník žije aj so svojou rodinou. HSLS poslala poslanca Antona Šalátu⁴. Ja som mu predniesol všetky tunajšie biedy a krivdy, ktoré sa páchajú na lesných robotníkoch zo strany Štátnych lesov.

Poslanec predostrel moju žiadosť pred kolektív HSLS, ktorá bola vtedy najsilnejšou stranou,⁵ lebo mala 25 poslancov. Títo poslali ministromi Bradáčovi⁶ rezolúciu⁷. Ten nariadil ihneď vyvlastniť od štátu všetky

2 Za poskytnutie textu ďakujeme spisovateľovi, novinárovi a dramaturgovi Petrovi Valovi.

3 Komasačia – sceľovanie pozemkov obvykle spojené s preusporiadaním vlastníckych vzťahov v istom územnom obvode.

4 Anton Šalát (1892 – 1944), katolícky kňaz, profesor náboženstva, spisovateľ, publicista, redaktor, poslanec za HSLS v pražskom parlamente, neskôr v Slovenskom sneme, tiež predseda zvolenej okresnej organizácie HSLS. V auguste 1944 zavraždený partizánmi.

5 Najsilnejšou stranou na Slovensku, nie v Československej republike (ČSR).

6 Bohumír Bradáč (1881 – 1935) – český politik, poslanec Národného zhromaždenia, člen Agrárnej strany, v r. 1929 – 1932 minister zemedelstva (poľnohospodárstva) v druhej vláde Františka Udržala, neskôr minister národnej obrany ČSR.

7 Interpeláciu poslanca Šalátu a spol. ministerstvu zemedelstva a ministerstvu sociálnej starostlivosti ohľadom životnej záchrany erárnych osadníkov v Kľaku (okres Nová Baňa) a lepšej sociálnej starosti o týchže osadníkov možno nájsť v digitálnej knižnici čl. parlamentu na stránke http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t1318_01.htmu. O. i. tu stojí: „Obyvatelia obce Kľak (okres Nová Baňa), ležiacej uprostred rozsiahlych erárnych lesov, sú všetci erárni osadníci, lesní robotníci, nemajúci ani piadť svojej vlastnej pôdy, nachádzajú sa na teraz v zúfalom stave čo do výživy. Nemajúc možnosti poctivého zárobku ani v erárnych lesoch, ani inde na sezónnych robotách, trpia nedostatkom natoľko, že v najviacerých ich drevených domkoch niet chleba, niet peňazí, ani len na soľ. Sociálne cítiacemu človeku je až úzko okolo srdca, keď v tejto obci vidí od biedy zasmužilé, biedne tváre občanov rodičov, vetcho oblečených, vyzíblých detí, keď vypočuje ich ponosy, keď prezrie ich bydliská, z ktorých bieda až kričí. [...] Ľud si roztrpčene hovorí: „Uprostred tohto nesmierneho bohatstva lesného, v tóni sto-dvestoročných stromov my musíme biedou zmierať, len preto, že niet pre naše strasti a prosby pochopenia na riaditeľstve št. lesov a statkov v Žarnovici, skadiaľ každá naša žiadosť je tvrdo odmietnutá.“ Slovenská verejnosť s veľkou nechúťou a pohoršením pozoruje to, ako v celej oblasti žarnovického riaditeľstva št. lesov a statkov rastú ponosy, zúfalosť, priekory, ako ľud hromží na toto riaditeľstvo a aké márne a bezvýsledné sú aj apelácie, interpelácie, ponosy na vyššie inštancie.“ K parlamentnej interpelácii je pripojená zápisnica Š. Fáreka z 10. 4. 1931 o nerešpektovaní Osadníckeho zákona číslo (č.) 224/1925 riaditeľstvom št. lesov a statkov v Žarnovici.

Okresné centrum Nová Baňa – celkový pohľad (Zdroj: Slovensko na historických pohľadniciach)

Pohľad na časť centra Novej Bane v rokoch 1. Slovenskej republiky

(Zdroj: Slovensko na historických pohľadniciach)

pozemky, ktoré užívali Kľáčania, ale riaditeľ Kriška všetko zastavil. Rušil naše práva, ktoré voči osadníkom malo aj riaditeľstvo rešpektovať. Odmietol poskytovať palivové drevo pre školu, kde sa učilo vyše 100 žiakov. A bola to jednotriedna škola. Zbytočná bola v tejto veci aj moja intervencia u riaditeľa Krišku. Obrátil som sa na školského inšpektora v Kremnici, Bornemissu, a žiadal som, aby škola v Kľaku bola systematizovaná ako dvojtriedna, kde by učili dvaja učitelia. Aj tam som bol odmietnutý.

Zas som sa obrátil na Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu. Do Novej Bane

mal prísť Andrej Hlinka. Náš učiteľ zvolal občanov do školy, kde povedal, aby sa pár občanov vybralo za Hlinkom, ktorý chce Slovensku dobre, ale že Česi ožobračujú Slovensko. Slovinci hnaní žitím nevládou sú odkázaní ísť za hranice a hľadať si tam prácu. Bez práce sú aj maturanti aj doktori, lebo na Slovensku sú zamestnávaní Česi. Potom sa učiteľ obrátil na mňa: „*Však je to tak, pán starosta?*“ Dal som mu odpoveď: „*Všade na Slovensku sa to hovorí.*“ Na tejto schôdzi boli aj Michal Bista, Martin Kotrlec a Ján Šopa. Boli členmi HSĽS. Michal Bista bol podpredsedom, druhí dvaja členmi

obecnej rady. Všetko sa skončilo, ľudia sa rozišli. Nikto nemyslel na zlé. Na druhý deň ráno prišli ku mne dvaja českí žandári. Pýtali sa ma, čo som rozprával na tom zhromaždení. Povedal som, že reč mal pán učiteľ Kobela. Žandári udali vec súdu do Novej Bane. Okresný súd mi bez pojednávania vymeral tri dni väzenia, ktoré som aj odpykal. Ti traja, čo ma udali, neboli ani raz na súdnom pojednávaní.

Naraz som dostal predvolanie do súdu v Banskej Bystrici. Tam som už videl mojich obžalobcov, tam sa dostať museli. Ja som prišiel s advokátom Hudecom z Novej Bane. Súd v Banskej Bystrici ma odsúdil na tri mesiace väzenia. Môj advokát podal odvolanie na Vrchný súd do Bratislavy, ktorý trest zrušil.

Končil som už štvorročné obdobie ako starosta obce, preto ma suspendovali. Okresný súd v Novej Bani ma nevypísal z voličských zoznamov. Predsedu obce zastupoval Michal Bista. Zaviazal som sa, že nevstúpim už do žiadnej strany. Manželka bola nemocná na TBC. Za 19 rokov spoločného života sme mali päť nezaopatrených detí.

Dňa 9. júla 1936 moja manželka zomrela. Odvtedy som sa venoval len deťom. Najmladšie dievčatko, Albinčka, mala vtedy poldruha roka, ostatné boli postupne staršie: Emil, Valika, Anežka a Lojzka, ktorá bola najstaršia. Musel som variť, piecť chlieb, obšívvať, kravičku kŕmiť aj dojiť, pokiaľ som to nenaučil najstaršiu dcéru.

Žili sme skromne v tom milom domácom pokoji. Mal som radosť, že deti ma poslúchajú, slušne sa všade správajú, aj v škole, aj medzi mládežou. Mal som radosť, že nepostrádajú mamičku, že otec im ju nahrádza, keď pečie chlieb, varí polievku a dojí kravičku. Mnohokrát som sa vyplakal tam, kde ma moje deti nevideli, aby sa nezarmucovali, že nariekam za ich mamičkou. Ťažko som zabúdal, že ma nechala s piatimi deťmi samého sa trápiť a ona odišla do večnosti. Mal som 39 rokov, keď som ostal vdovec. Druhé manželstvo mi nedovoľovala moja láska k deťom.

Druhá žena by im bola cudzia. Žili sme v krásnom rodinnom pokoji až do roku 1939.

Keď bol 14. marca 1939 vyhlásený Slovenský štát, dostal som zo súdu v Novej Bani dekrét, že som vymenovaný za vládneho komisára, lebo som trpel za práva Slovákov. Nechcel som menovanie prijať, vyhovárал som sa, že nemám manželku, sám opatrujem päť detí. Ale daromné bolo moje vyhováranie, funkciu som musel prevziať.⁸ Bola to pre mňa veľmi ťažká úloha, lebo deti ešte nevedeli vykonávať domáce práce a ja som musel byť v úrade v záujme obce. Mohol som sa spoľahnúť len na najstaršiu dcéru, ktorá mala už 16 rokov.

Potešil som sa, keď sa prezidentom Slovenského štátu stal Dr. Jozef Tiso. On vedel o našich biedach v Kľaku, o Osadníckom zákone, ktorý nechcelo v prospech obce meniť Riaditeľstvo Štátnych lesov v Žarnovici. Napísal som prezidentovi list v tomto znení: „*Slovutný pán prezident, ako Vám je známe, bola poslaná rezolúcia na ministra Bradáča do Prahy vo veci vyvlastnenia osady Kľak. V tejto veci nie je žiaden pokrok, ráčte zakročiť u Riaditeľstva Štátnych lesov v Žarnovici.*“ Teraz už riaditeľstvo muselo konať. Postaralo sa o zememerača, ruského emigranta menom Tomariak. Bol to dobrý človek. V mojom byte sa zhromaždilo 11 členov obecného výboru a zástupcovia Riaditeľstva Štátnych lesov v Žarnovici, kde podpísali vyvlastnenie obce Kľak, určili sa hranice obecného chotára, domy, záhrady, dvory a vonkajšie pozemky sa stali majetkom občanov a určila sa hora a pasienok pre obec. Tie pozemky osadníci sami z hory vyklčovali a vypracovali popri veľkej biede a hladu; preto som sa ďalej staral o blaho a poriadok v obci Kľak.

Hostinec a obchod boli majetkom Štátnych lesov, ktoré ich dávali do prenájmu tomu, kto ich vylicitoval /vydražil/, ak chcel byť v Kľaku ob-

Dr. Jozef Tiso – prvý slovenský premiér a prezident – dobová propagačná pohľadnica

(Zdroj: Pútnik Svätovojeťeský na rok 1940)

chodníkom. Túto krčmu a obchod mala v prenájme istá žena, ktorá však vyšla na mizinu a nevládala obchod a krčmu ďalej udržať. A prišiel taký čas, že všetko bolo na prídely: múka, cukor, masť. U nás nebolo dostať ani kvasnice, ani papriku, lebo spomínaná obchodníčka to nemala za čo kúpiť.

Ako komisár Kľaku som sa obrátil na okresného náčelníka Papíka, aby poslal obchodníka pre obec Kľak,

lebo naša obchodníčka skrachovala, a občania sú odkázaní na prídely. Náčelník mi hovorí: „*Pán komisár, prevzmite to vy! Vy ste človek opatrný. Hneď Vám vypíšem aj živnostenský list.*“ Ja nato: „*Pán náčelník, ja nemám peniaze, aby som mohol obchod prevziať, nemám manželku a na svojich päť detí sa nemôžem ešte spoľahnúť, sú neplnoleté a na také niečo nerozumné. Keď budem musieť ísť*

8 Vládni komisári boli od nástupu HSĽS k moci v roku 1938 menovanou funkciou.

niekam v úradnej záležitosti, nebude mať obchod kto viesť.“ Náčelník ale nedbal na moje vyhováranie. Sadol si za písací stôl, vypísal mi živnostenský list a povedal: „*Chod'te si kúpiť 30 korunový kolok!*“

So strachom som si z rúk okresného náčelníka prevzal živnostenský list. Začal som zháňať peniaze. Lesný robotník Jakub Fárek, o ktorom som vedel, že má sporiteľskú knižku, mi povedal: „*Ujčok, tu máte vkladnú knižku. Mám na nej 6000 Kčs⁹, v Žarnovickej banke, vyberte si ich!*“ Ešte bolo málo, Ondrej Piš mi požičal 7000, Jozef Adamov 2000, Martin Trvalec 2000, Ján Beňo 2000, Martin Zúbek 3000 korún. Pridal som k tomu mojich 12 000 a začal som obchodovať. Najprv som musel pristaviť miestnosť, potom som šiel po tovar: cukor, masť, soľ, marmelády, múku, petrolej, ocot, školské potreby – tužky, písanky, zošity atď.

Hostinec som nechcel prevziať, ten prevzal Štefan Kollárik. Po čase som povracal všetkým, ktorí mi požičali. Neostal som nikomu dlžný.

Dňa 8. mája 1944 sa v Ľudovej škole konala voľba nového komisára. Stal sa ním Martin Tadian. Ja som sa staral len o svoj obchod a do politiky som sa nemiešal, ani do obecných záležitostí. Do hostinca som nechodil už štyri roky. Nepil som alkoholické nápoje, lebo mi to nedovoľovali moje nezaopatrené deti. Nechodil som ani medzi ľuďmi, lebo som musel obsluhovať zákazníkov, ktorí boli u mňa prihlásení na odber múky, cukru a podobne. Do ničoho som sa nestaral, čo sa v obci robí. Nevedel som, že u nás v dedine sú nejakí partizáni. Neskoršie som sa dozvedel, že u pána farára býva nejaký starší pán so synom menom Fintora¹⁰. Chodili do obchodu nakupovať, čo potrebovali. Syn prichádzal opásaný nábojmi, bol partizán, ale čestný človek. Matka nášho farára Jána Kluchu mi pove-

dala, že je to z Prievidze ich známy. Nebol som na nič zvedavý.

Naraz prišiel ku mne Martin Tadian, predseda revolučného MNV, a viedol ku mne dvoch ozbrojených, v nemeckých uniformách oblečených mužov. Ja mu hovorím: „*Načo mi sem vedieš tých Nemcov?*“ On na to povedal: „*Musíš im dať jesť.*“ Vyšiel von, oni ostali u mňa. Mal som kyslú polievku. Tú som im dal na tanieri, ale oni ma ohrdli, nejedli. Divné mi bolo, že nerozprávajú. Potom sa jeden odvážil opýtať: „*Nichts Komunist?*“ Porozumel som. Odpovedal som, že u nás niet komunistov, že všetci sú ľudáci, to jest hlínkovci. Ďalej ostali nemí. Nevedeli viac povedať nemeckou rečou. Prišiel Martin Tadian a povedal, že prišiel po nich, lebo sú u mňa už dlho. Spolu odišli do dediny. Po čase som sa dozvedel, že to boli partizáni v nemeckej uniforme a chceli vedieť, čo budem pred nimi hovoriť na komunistov.

Takým spôsobom sa začalo v Kľaku pokúšanie ľudí, ktorí aj pred Ľudovým súdom povedali, že to boli partizáni a že ja som vtedy zradil aj tých dvoch, čo boli so mnou odstrelaní. Sudca Ľudového súdu na to povedal, že ako som sa ináč mohol s nimi rozprávať, keď prišli ako Nemci? Tú návštevu som mal 11. novembra 1944. Vracali sa aj naši chlapci narukovaní do Povstania. Nemci ich niekde pod Poľanou rozohnali.

Okolo 10. hodiny pred obedom – bolo to v nedeľu – som chystal pre deti obed. V kuchynských dverách sa objavil partizánsky dôstojník v hodnosti kapitána so svojím púčkom. Prišiel s nimi Martin Bista ako člen revolučného výboru. Pekne som ich privítal a na izbe otvoril dvere. Ponúkol som im stoličku pri stole a Martinovi Bistovi som povedal, aby sa posadil na šezlón. Ja som si sadol naproti z druhej strany stola. Opýtal som sa: „*Aká je vaša hodnosť, aby*

som Vás správne tituloval?“ On mi na to nedal odpoveď. „*Tak smiem sa opýtať v akej záležitosti ste prišli ku mne?*“ On si vytiahol z vrecka notes a ceruzku a povedal: „*Ste obžalovaný, že ste boli gardista.*“ Priznal som sa. On sa opýtal: „*Prečo ste boli gardista?*“ Ja mu hovorím: „*Za Rakúsko-Uhorska Slováci boli 1000 rokov pod maďarskou vládou. Slovenský národ bol utláčaný a žiaden slovenský chlapec po vojenčine nemal možnosť ani za žandára, ani nikde, lebo všade boli Maďari. Prišla prvá Československá republika a Slováci zas nemajú možnosť sa uplatniť, či už ako žandári alebo financi. Všade bol len samý Čech. Slovák musel utekať hnaný žitím nevôľou do cudziny za prácou. Potom bol vyhlásený Slovenský štát. Potešil som sa: Chvála Bohu! Už budeme mať svoju slovenskú vládu. Už sa slovenskí chlapci budú môcť doma uplatniť, či už ako žandári alebo kdekoľvek budú potrební. Preto som bol gardista.*“

Vtedy ten partizánsky dôstojník vstal, položil mi ruku na plece a druhou rukou ukázal na Martina Bistu: „*Počujete, aký je to človek? To je dobrý Slovák. Ak ho budete žalovať, že je taký alebo taký gardista, tak vás vystrielim aj s vašou rodinou.*“ Podal mi ruku a odišiel. Dodnes neviem, kto to bol.

Ostalo ticho až do 20. decembra. Ja som sa staral o deti a o to, aby mi neupadol obchod. Dňa 20. decembra večer, okolo 9. hodiny, sedím s mojimi deťmi v kuchyni. Najstaršia dcéra štopkala fusakle. Mladšie sa hrali v izbe. Robili žarty a smiechy. Pohrešil som ich, že sú veľmi samopašné a že nás voľáčo zájde, nejaká mrzutosť. Oni len po svojom. Veď jedno dievčatko malo osem rokov, druhé niečo staršie a čože deti! Tie nemajú inú starosť, len sa zabávať. Sedím, pofajčievam si, dcérka štopká fusakle. Naraz prídu partizáni: „*Chazaj,*

9 Korún československých.

10 Ján Fintora st. – bol školníkom na Štátnom slovenskom gymnáziu v Prievidzi. Po vypuknutí Povstania odišiel na povstalecké územie s celou rodinou. Príslušník tzv. občianskeho odboja a člen RNV v Prievidzi. Syn Ján v r. 1944 študoval v Bratislave.

podte do obchodu!“ Vzal som kľúč, šiel som odomknúť a zapáliť lampu. V obchode ostali so mnou traja, ktorých som poznal. Štefan Hromádka mal z konopí spravenú bradu, druhý bol Jozef Pavol, krajčír zo Žarnovice, tretí Anton Bányas pôvodom z Levíc, obchodný subjekt u obchodníka so železom, všetci traja zo Žarnovice. Bányas pýtal sedem margarínov. „Teraz som dostal prídel na mesiac december pre občanov. Ja vám ho dám, ale keď ma naši občania budú žalovať, že nedostali prídel margarínu, potom sa ma zastaňte, že som ho dal vám.“ Ako sa tak v obchode rozprávame, vtom dobehol jeden dnu a chytil ma za ruku. „Chod' si ta deti utíšiť. V kuchyni ti plačú.“ Ja hovorím: „Keď sme šli do obchodu, neplakali. Museli ste im niečo urobiť.“

Vtom ako som vyšiel z obchodu a šiel do kuchyne, vošiel za mnou jeden Rus s automatom a v kuchyni ma strážil, až pokiaľ nevyrabovali obchod. Na ceste pri bráne môjho dvora stál voz a v ňom zapriahnuté voly Štátnych lesov a pri nich paholok Ondrej Piš. Voz bol naložený tým, čo vyrabovali: múkou, cukrom, soľou – všetkým, čo bolo v obchode. Ešte aj masť a klobásky zo zabíjačky a ďalšie veci z domácnosti.

Keď to už bolo na voze naložené, prišiel jeden partizán do kuchyne a povedal: „Chazaj, obleč si kabát lebo je zima a pod' s nami do jedného domu, tam ťa vyplatíme za tovar, čo sme ti zobrali.“ Ja hovorím: „Neviem, čo ste zobrali. Príďte zajtra. Ja si pozriem podľa faktúry, čo chýba a potom zaplatíte.“ A on hovorí: „Nie, my nechceme byť dlžní, my chceme hneď vyplatiť svoje dlhy.“

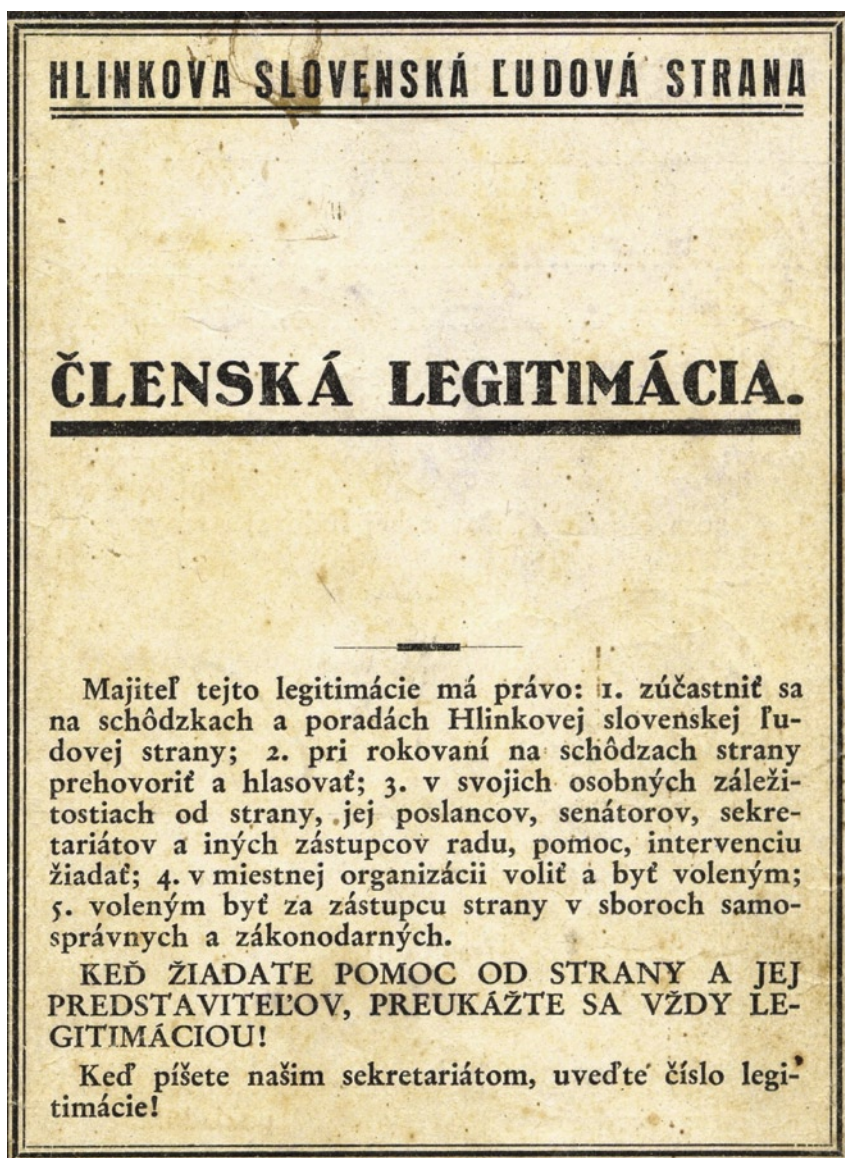
Ako som sedel na hokerlíku, moje deti ma držali za plecía a nariekali. A ja im hovorím: „Neplačte deti moje! Pán Boh je dobrý, nedá nám zahynúť.“ To som opakoval viackrát. Ale deti neverili, s plačom sa ma držali: „Tatiček náš, vás zabijú.“ A ďalej nariekali. A ten Rus, čo ma

vartoval s automatom, hovorí: „Prečo by sme zabíjali vášho otca, keď nám nič zlé neurobil. Ale my nechceme zostať dlžní.“ A vtom ma strčil rukou do chrbta: „Obliekajte kabát a nezdržujte nás.“ Ja na to: „Ale nechajte to na zajtra. Vidíte, že deti sa boja o mňa, že ma zabijete.“ On hovorí: „Nemáme vás začo. Nechceme byť dlžní za tovar, čo sme vám zobrali.“ Deti ma držali a nariekali. Ja ich utišujem: „Neplačte deti moje, Pán Boh je dobrý, nedá nám zahynúť.“ Ale daromné boli moje slová. Deti neverili a plakali. Nato ten partizán zlostne zavolať: „Už sa aj berte a nezdržujte nás!“ Obliekol som si zimník. Najmladšie dievčatko sa ma stále držalo (asi osemročné, Albínka). Ja hovorím: „Nechajte to dievčatko so mnou ísť, aby tie deti, čo doma ostanú nemali strach, že ma zabijete.“ Nechali ju až po bránu dvora, kde ešte stál voz s naloženým mojim tovarom. Paholkovi povedali: „Pohnite!“ Ten voly pohol. Vtom partizán dievčatko odo mňa odtrhol a povedal: „S nama nesmie ísť nikam!“ A ku bráne dvora dali partizána, ktorý strážil deti, aby nikam nešli. Najstaršia dcérka sa odvážila vyskočiť oblokom a chcela ísť pánu farárovi povedať, čo sa s nami robí. Partizán jej oprel automat o prsia a chcel ju odstreliť. Ona sa zľakla a ostala ako mŕtva. To jej na srdce dodnes škodí. Ja som šiel popri voze, čo viezol môj vyrabovaný tovar. Pri hostinci kázali voz zastaviť. Vtedy prišiel k vozu Martin Zúbek. Ja sa ho pýtam: „Martin, čo bude s nami?“ Odpovedal: „Čo sa dá robiť?“ Vošiel do hostinca a kúpil (dal) tri súdky piva pre partizánov. Ale už na voze nebolo miesta. Vzadu bol plechový sud s 30 – 40 litrami petroleja. Ten zhodili a vyložili tri súdky piva. (Petrolej potom dcérka vypredala na dedine, lebo tunajší pán farár Klucha jej tak poradil.) Ja som šiel popri voze. Uprostred dediny je kaplnka. Tam som sa zastavil a pýtam sa: „Do ktorého domu mám ísť, kde mi chcete

vyplatiť tovar?“ „No, len ta po tej ceste pred nami.“ Vpredu šlo asi 10 partizánov, vzadu tiež asi toľko a ja uprostred. Šli sme až na koniec dediny, na takzvanú pažiť. Zastavil som sa a hovorím: „Už sme na konci dediny. Tak do ktorého domu mám ísť, aby ste ma vyplatili?“ „Len ta dorovna po tej ceste!“ Cesta ide cez pole až na miesto, ktoré sa volá Adamka. Tam je postavená hájenka¹¹, v ktorej vtedy býval hájnik Štátnych lesov Ján Málík. Dom bol prázdny. Hájnik býval u svojich svokrovcov v dedine. Na dvore je prázdna práčovňa. Dvere otvorili a dali ma ta. Sadol som si tam na vrece s melasou, čo mali pre štátne voly. Nato prišiel voz s tovarom, ktorý mi zobrali. Sem poskladali vrecia múky, cukor, marmeládu, klobásky vo vreciach, päťkilové krabice kockového cukru a šesťnásťkilovú krabicu domácej bravčovej masti a ďalší tovar, čo mali na voze. Ja som len sedel. Čo som mal psa, bola to sučka – vlčica, tá šla s nami. A ako som tam sedel na vreci, sadla si predom mňa, položila predné labky na moje kolená a začala ma olizovať po tvári. Ja jej hovorím: „Lilka, čo to robíš? Veď ma neoblizuj, to je fuj. To nerob!“ Ale ona ma len oblizovala. Naraz prišiel ten Rus, čo ma aj doma strážil a povedal: „No chazaj, pod!“ Zdvihol som sa a šiel som s ním, kam ma viedol, a to do kuchyne hájenky. Vnútri bola tma. On ostal na chodbe. V kuchyni bol ten partizán, čo ma aj doma strčil do chrbta, aby som šiel do jedného domu v dedine, že ma tam vyplatia. Ja som sa pozdravil a podal som mu ruku. Tam bol aj horár Ján Málík. Nad sporákom horela sviečka, ale sporák bol studený, lebo tam nikto nebyval. Na sporáku ležal hárok papiera, na ktorom bola strojom naklepaná moja obžaloba. Partizán ma ponúkol, aby som si sadol. Obzerám sa, kde si sadnem. Pri okne stoja dvaja chlapi. Idem k nim. Sú to Martin Zúbek a Juraj Hudeček, predseda MO¹² HSĽS. Podal som im

11 Hájovňa.

12 Miestna organizácia HSĽS.

Legitimácia HSLŠ – ilustračný záber (Zdroj: Archív M. Lacka)

ruku a opýtal sa, čo tu robia. Mykli plecami: „Neviem, čo s nami bude.“ Sadli sme si na holú dlážku. Medzitým sa partizán rozprával s hájnikom Málikom. Nerozumeli sme, o čom sa rozprávajú. Naraz partizán hovorí: „Pán Málik, môžete ísť domov.“ On sa hneď zobral a odišiel.

Partizán vzal zo sporáka hárok papiera, obrátil sa proti nám a zvolal: „Štefan Fárek!“ Vyskočil som a povedal: „Tu som.“ Spýtal sa: „Boli ste v garde?“ „Bol, ale nikomu som

neškodil.“ Partizán mi povedal: „Môžete ísť von.“ Vtedy Rus, ktorý ma doviedol do kuchyne, otvoril dvere a zaviedol ma do pracovne na dvore. Tam čakala moja vlčica. Chvíľu som tam sedel a moja Lilka ma zas obľbovala. Nato príde zas ten partizán a vyzval ma: „Chazaj, no pod!“ Vyšiel som na dvor, kde už boli aj tí dvaja. Nevedel som, čo sa ich partizán pýtal v mojej neprítomnosti. Spolu sme sa nemohli rozprávať. Mne podali šestnásťlitrovú konvu plnú mojej

bravčovej masti, aby som ju niesol až hore na Škurátku. Tí dvaja niesli vo vreciach moje klobásky a päťkilové krabice kockového cukru. Sneh bol veľký a chodník na Škurátku nebol dobrý. Ťažko sme šli, lebo sme húpali do snehu. Prišli sme k studničke pod lúku Opálenku. Sadli sme si do snehu a oddychovali. Partizán povedal Martinovi Zúbekovi: „Vezmite kondlu vy, on vezme to vrece s klobáskami.“ Prečarali sme sa,¹³ šli sme ďalej hore na lúku Opálenku. Ako ideme, naraz som sa šmykol a padol dole tvárou do snehu. Oči som mal zažmúrené ako keď sa sníva. Videl som, že oproti mne ide Pán Ježiš, nesie na pleci ťažký kríž a pri mne padá, obracia svoju tvár a pozerá na mňa.

Partizán, čo šiel za mnou zvolal: „Asi ste veľmi padli.“ A chytil mi vrece a pomáhal mi vstať. Keď som vstal, len sa mi veľmo rozliehalo v hlave, čo som videl a premýšľal som o tom celou cestou až na Škurátku. Nemohli sme sa rozprávať a tak sme šli bez slova až na Škurátku. Prišli sme neďaleko chaty. Po ceste už stáli partizánske stráže, ktoré sa pýtali: „Prečo pracete hore tých civilov?“ Tí, čo nás viedli, hovorili: „Nesú nám potravu.“

Hore v chate sme na chodbe zložili náklad a čakali sme, čo bude s nama ďalej. Ten istý Rus nás strážil aj tam. Dole z manzardky po schodoch šla jedna pani, mala v ruke sviečku a kuchynský nôž. V polovici schodov sa zastavila: „Kde sú tie klobásky? Dajte mi z nich, aby som pripravila večeru.“ Ten, čo nás strážil odpovedal po rusky: „Tu sú v mechu.“ Po jednej ich vyťahoval, ona si ich prekladala cez ruku, také štyri páry. Z posledného si odrezala a pichla do úst. Povedala: „Sú dobré“ a šla hore do manzardky. Dole zišiel dôstojník. Mal na hlave brigádírku. Vošiel do izby, kde na dlážke ležali partizáni. Nebol tam dlho. Bez slova vyšiel zas do manzardky. O chvíľu ide dole, cez prsia má preložený automat a volá: „Civil,

podte!“ Z izby vyšli traja partizáni ozbrojení puškami. Vyšli sme pred chatu. Ja som sa zastavil a opýtal: „Kam nás vediete? Snád' nás len nejdete zabiť?“ Veliteľ nás zahriakol: „Mlčte sakramentski Nemčúri!“ Ja zas hovorím: „Akí Nemčúri? My sme Slováci.“ On sa na to opýtal: „Viete čo, kam chcete ísť hore, či dole?“ Ja hovorím: „Čo ja viem, kam nás vediete. Snád' nás len nejdete zabiť?“ On mi na to: „Čušte.“ Ja pokračujem: „Iste nás vyšetríte, či sme niekomu niečo zlé spravili. Ak sa dokáže, že sme urobili voľakom zle, nedbám, môžete nás aj odstreliť.“ Veliteľ povedal: „Nezdržujte nás. Kam chcete ísť? Hore, či dole?“ Ja na to: „Čo ja viem, kam nás vediete?“ Veliteľ sa opýtal: „Viete, kde je chodník na Viáčnik?“ „Ja som obchodník. Nechodím po horách, tak neviem. Títo dvaja sú lesní robotníci. Vedia, kade ten chodník ide.“ Nato Martin Zúbek povedal: „Ved' na ňom stojíme.“ „Tak hore,“ povedal partizán.

Šli sme hore vyše chaty. Na kraji hory taká štieta¹⁴, čo voľakedy tunajší uhliari na nej pálievali uhlie. Tam nás zastavili. My traja sme stáli plece pri pleci, tvárou obrátenou proti tým, čo nás šli strieľať. Kapitán Teodor Pola¹⁵ si stal na tri metre od nás. Tí, čo nás mali strieľať, stáli proti nám asi na dva metre. Pola zavolať: „Kabáty dole!“ Vyzliekli sme kabáty. Ja podávam môj teplý zimník tomu, čo stál naproti mne s puškou. On mi povedal: „Hod'te ho vedľa seba!“ Hodil som zimník vedľa seba na sneh. Ďalej sa Pola pýtal: „Čo máte ešte pri sebe?“ Ja som vytiahol z lajblika striebornú cigaretovú tabatierku a podal som mu

ju. „A čo ešte máte pri sebe?“ Podal som mu malý vreckový nožík. „A čo ešte máte?“ Vytiahol som z vrečka okuliare. „Tie nechcem. Nechajte si ich.“ Pichol som ich naspäť do vrečka. Martin Zúbek dal fajku a tabak a Juraj Hudeček tabatierku, lebo ten si robieval do papierika cigarety. Keď Pola prevzal veci, opýtal sa: „Tak, čo si ešte prajete?“ Odpovedal som: „Prajeme si, aby ste nás zaistili a vyšetřili, či sme niekomu urobili voľačo zlé. Keď sa to dokáže, tak nedbám, keď nás zastrelíte.“

Poručík /kapitán/¹⁶ Teodor Pola so zlosťou povedal: „Mlčte!“ Ja na to: „Keď už neplatí o čo vás prosím, aby ste nás nestrieli, tak nám dovoľte pomodliť sa, ak ste ešte natoľko dobrí ľudia.“ Pola povedal: „Môžete.“ Prežehnal som sa a modlil som sa modlitbu sv. Bernarda k Panne Márii: „Pamätaj ó najlaskavejšia Panna Mária, že nikdy nebolo počuť, žeby si niekoho bola opustila, kto sa k tebe o ochranu utiekal, alebo Ťa o prímluvu vyzýval. S dôverou touto povzbudený i ja sa utiekam k Tebe.“

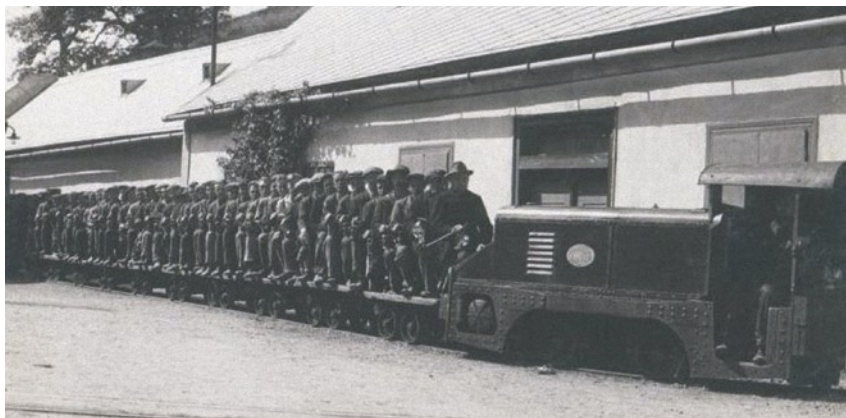

Teodor Pola – na zábere z augusta 1944 ako veliteľ jednej z partizánskych organizátorských skupín vysadených zo ZSSR na Slovensko (Zdroj: Archív Múzea SNR v Myjave)

14 Štieta – najskôr v zmysle vyvýšenina, vrstva.

15 Teodor Pola (1922, Vávrovice, 1974, Praha) – ako príslušník nemeckých pracovných jednotiek v ZSSR v roku 1943 dezertoval k boľševickým partizánom. V lete 1944 absolvoval školu pre partizánskych veliteľov v Svjatošine (Kyjev), následne bol určený ako veliteľ 19-člennej spravodajsko-organizátorskej skupiny ÚŠPH určenej na Slovensko. V noci z 27. na 28. 8. 1944 pristál na základni 1. čsl. part. brigády M. R. Štefánika pri Sklabini. Začal organizovať part. brigádu J. Žižku a po mesiaci bol poverený jej velením. Brigáda (od novembra 1944 zväzok) sa zdržovala na území západného a stredného Slovenska. Od 7. 9. 1944 v hodnosti podporučíka. V novembri 1945 povýšený na hodnosť kapitána pechoty v zálohe. Spoluzodpovedný za riadenie odsunu nemeckého obyvateľstva z ČSR. Neskôr zastával v komunistickej čsl. armáde funkciu spravodajského dôstojníka. Bližšie: Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945. Bratislava 2013, strana (s.) 199 – 200.

16 V texte sa tu objavili obe hodnosti. V skutočnosti bol Pola v roku 1944 iba podporučíkom. Ľuďom však asi v pamäti utkvela jeho najvyššia povojnová hodnosť, kapitán.

Úzkokojarka s lesnými robotníkmi (Zdroj: Slovensko na historických pohľadniciach)

Panna Panien, Kráľovná anjelov a matka Pána nášho Ježiša Krista. K Tebe prichádzam, pred Tebou sa ako nehodný hriešnik s plačom a kvílením predstavujem. Nezavrhuješ prosbu moju, Matka Slova večného, ale uslyš milostive a vyslyš mňa biedneho hriešnika, ktorý k Tebe v tomto plačlivom údolí z hlbokosti srdca volám: Matka, buď mi na pomoci! Vrucne Ťa prosím vo všetkom svojom súžení a trápení. Teraz i vždy a najmä v hodine smrti mojej. Ó dobrotvivá, ó prívetivá, ó láskavá Panna Mária. Útočíte hriešnikov oroduj za nás!“ Kapitán ma náhlil: „Už dost!“ Prežehnal som sa a povedal: „Už som sa pomodlil.“ A pomyslel som si: „Ak Boh žiada, aby som tu dnes zomrel, nech sa stane jeho vôľa!“ Pola vtedy zavelil: „Mierte každému do ľavého boku hrudníka. Páľte!“ Partizáni zdvihli pušky, zacielili a vystrelili. My traja sme mŕtvi padli do snehu hore tvárou. Ale mne krútilo ruky. Chrčal som. Moja vlčica, ktorá sedela v snehu za mnou, keď videla, že mi vykrúca ruky a chrčím, skočila mi na prsia, zavíjala a obližovala mi tvár. Ja som cítil aj počul, čo sa so mnou robí, ale nemohol som sa pohnúť. (Iba ľavú ruku som stisol pravou, aby mi ju nevykrúcalo.) Nato dal Pola rozkaz, ktorý som počul na vlastné uši: „Zastreľte psa!“ Partizán strelil do psa. Pes sa na mne len pomrivil a ďalej ma obližoval po tvári. Partizán prišiel povyššie mojej hlavy a ja som cítil na prsiach silné údery ako zabíjajú psa,

moju Lilku, vlčicu, pažbou pušky. Aj keď ju zabil, ostala ležať na mojich prsiach.

Potom som cítil, že partizán mi kope do podošiev nôh. Potom šiel vyše mojej hlavy a sypal mi do tváre sneh; skúšal ma, či som mŕtvy. Počul som, že Polovi zahlásil: „Pán kapitán, ortiel smrti je prevedený. Všetci traja sú mŕtvi.“ „Tak ich zahrabte do snehu!“ Zahrabali nás a odišli.

Neviem, ako dlho som v snehu ležal. Naraz otvorím oči a vidím nad tvárou vypotenú dieru. „Bože môj, či som ja nie zabitý?“ Ved' ako bol blízko. Vtom si pomyslím: „Ach Pane večný Bože, daj mi vnuknutie, či môžem vstať, lebo na kraji lúky stojí stráž. Ak zbadá, že som živý, vystrelí na poplach a môžu ma zabiť ako zabili moju sučku, úderom kolbou po hlave.“ Ležím, zima ma trasie, rozmýšľam, či môžem vstať. Či budem vládvať utekať, keď vstanem? Poručeno Pánu Bohu! Pravá ruka bola zdravá. Ňou som odvalil zo seba sneh, ale psa som nevládal. Obrátil som sa v snehu na pravý bok a odvalil som nabok aj sneh aj Lilku. Kľakol som si na koleno a rukou som hľadal klobúk, aj som ho pravou rukou chytil. Hľadel som potom na toho, čo stál na strážu na kraji lúky. Ten sa tvárou obrátil ku mne, ale nič nerobil. Vyskočil som zo snehu, ale som padol, a takto som padal, kým mi na rane nesadla krv a nezamrzla. Celý som bol zatiaty krvou, lebo tiekla zo psa a aj z mojej rany, po chrbte a po prsiach.

Tých dvoch, ktorí boli mŕtvi, som nechal tam, a tiež moju sučku Lilku. (Keď mi raz jedna cigánka vykladala z dlane na žarnovickú stanicu, povedala: „Budete mať iba jedného verného priateľa; tým priateľom bola moja Lilka.“)

Odchádzal som nie cestami, ani chodníkmi. Všade bolo okolo 80 centimetrov snehu. Keď nás strieľali, mohlo byť dvanásť hodín v noci a ja som bol už o 6. ráno v Ostrom Grúni, u Kučerov. U Jánošov zvonili zvončeky na 6. hodinu ráno. Tam som zabúchal na kuchynské dvere a zobudil som ich, ešte bola tma. Prosil som ich, aby mi dali kabát a nohavice, aby som mal čím zakryť svoju zakrvavenú košelu. Povedali mi: „Pišta, vyzeráš zle. Dáme ťa do postele, lebo si ako mŕtvola.“ Ja nato: „Nechcel som tam ostať, ale ma donútili.“ Uložili ma do perín a spal som hlbokým spánkom. Zobudil som sa asi o 10. hodine. Keď som sa okolo desiatej prebral, zavolať som: „Jožko, prečo ste ma nezobudili? Mal som byť už u pána doktora v Žarnovici, lebo na mňa ide veľká horúčka.“ Obliekol som sa do šiat, čo mi dali a poďakoval som sa za dobrodenie, ktoré mi preukázali, keď som prišiel k nim s prestreleným ľavým bokom popri samej kľúčnej kosti, pri samom hrdle. Nemohol som ani prežrieť, čo ma urážalo v hrdle.

K doktorovi do Žarnovice som prišiel okolo tretej popoludní. Pri pivovare som stretol nášho starostu Martina Tadiana. „Chvála Bohu, že som ťa stretol. Prosím Ťa, choď k mojim deťom a povedz im, aby všetko doma nechali a prišli k môjmu bratovi do Žarnovice, lebo mňa, Zúbeka a Hudečka zobrali večer partizáni a povyššie chaty na Škurátke nás odstrelili. Ja som tu, a tí tam sú mŕtvi. Tak povedz mojim deťom, lebo sa bojím, že partizáni ich postrieľajú.“ Šiel som k bratovi, ktorý nebol ešte z úradu doma. Švagriná ho stretla na ceste, keď šiel už z úradu domov. Povedala mu, čo so mnou spravili partizáni a že má so mnou ísť k doktorovi. Ani doma neobedoval. Obliekol si košelu,

Pohľad na časť vypálenej obce Kľak (Zdroj: AMSNP)

spodky a ja som ho čakal na pošte. Tade prechádzal voz, na ktorom viezol Štefan Krištof Zimaneje vianočné stromky. Prihovoril som sa mu. On mi nato: „Neboli ste s Martinom Fojtíkej Hudečekom? Hľadá vás. Pýtal sa ma, či som vás nevidel.“ Odpovedal som, že nie.

MUDr. Murgaš ordinoval tam, kde je teraz obchod s hračkami. Na stravu chodieval do Kabinov. Práve položili pred neho tanier s polievkou, keď mu brat oznámil: „Pán doktor, brat prišiel prestrelený z Kľaku. Prosím Vás, prídte ho ošetriť.“ Doktor nechal polievku a prišiel do ambulančnej miestnosti, kde som ho čakal. Hneď mi rany ošetril a dal mi ceduľu do zvolenskej nemocnice.

Ta som prišiel o 11. hodine v noci, lebo mosty hore Hronom boli roztrepané, tak autá nemohli prejsť. Šiel som nákladným autom. Sestrič-

ka v nemocnici mala nočnú službu. Podal som jej ceduľu: „Ako ste sem prišli? Ved' máte prestrelenú srdcovú tepnu (a žily).“ Dala mi posteľ na I. poschodí.

V teplej izbe mi ostalo horšie. Kričal som od bolesti. Zamrznuté prsty na nohách ma pálili aj rana ma veľmi bolela. Sestrička mi dala potom do stehna injekciu a ja som tak zaspal, že som sa prebudil až na druhý deň okolo 10. hodiny pred obedom. Prišla sestrička a hovorí: „Kto by chcel svätú spoveď, nech sa prihlási. Do nemocnice príde pán farár spovedať pacientov.“ Prihlásil som sa. Vykonával som si Vianočnú sv. spoveď. O 11. hodine prišli lekári a hovoria: „Človeče, ako ste sa sem dostali? Máte prestrelené srdcové žily. To je zázrak!“ Vtedy sme boli v izbe len dvaja pacienti. Na druhý deň dovezli troch ranených Žarnovi-

čanov – Viktora Kaliaka, strojvodcu na lesnej mašinke, Mokráňa, čo chodil s mašinkou do Kľaku a brzďára Barboráka. Tento za pár minút pri mne zomrel, lebo bol ranený do žalúdka (partizánmi). Kaliak ma hneď poznal. Ako ho niesli do izby na mňa zavolať: „Pán Fárek aj vy ste tu? Neboli ste tak ťažko ranený?“

Každý deň pribúdali ranení pacienti, lebo front šiel aj od Šalgotáriánu, aj hore Hronom. Mal som obavu, že ma môžu zabiť bomby, ktoré už padali každú noc okolo nemocnice. Ťažko som vo Zvolene vydržal štyri dni. Pri prehliadke som poprosil pána primára, aby ma prepustil do nemocnice v Kremnici. Primár sa ma opýtal: „A budete môcť ísť? Cítite sa lepšie?“ Keď som povedal „áno“, vypísal ma a prepustil.

Do Kremnice na faru som prišiel až o 11. hodine v noci. V kuchyni

boli aj pán dekan Fegyveres. Keď som vošiel, pán dekan na mňa zlostne vystúpili: „Čo tu o takomto čase hľadáte? Berte sa preč odtiaľto.“ Mne prišlo ľúto, že ma pán dekan nepoznajú. S plačom som povedal: „Pán dekan, veď ja som Anežkin otec!“ Moja pracovitá dcéra došla v maštalí kravu. Slúžila na fare. Nebola v kuchyni. Pán dekan, len čo som to povedal, ma tak prudko objali, až ma rana strašne zbolela a skríkol som: „Jaj, pán dekan! Cez ľavý bok hrdla som prestrelený. Veľmi ma zbolelo.“ Chudák, aj ich to trápilo a potom ma odprosovali, že o tom nevedeli.

Bol práve Štedrý deň vianočný. Do nemocnice som nemohol ísť, lebo lekári mali už voľno cez vianočné sviatky, tak som ostal u pána dekana do 26. decembra 1944. Mňa ale chytila veľká horúčka. Pán dekan šli do nemocnice, kde mala službu staršia sestrička – mníška. Povedali jej, aby ma prišla na faru ošetriť. Prišla. Ranu mi vyčistila od hnisu a bolo mi lepšie. Na druhý deň ráno 27. decembra som šiel do nemocnice a tam z mojich zamrznutých prstov na nohách zobrali všetky nechty. Mal som pod nimi hnis. Tam som ležal od 27. decembra do 24. februára 1945

s diagnózou: Vulnus sclopetarium a Congelatio radii sinistri¹⁷.

Bratovi do Žarnovice som napísal list, aby odkázal deťom, že som v kremnickej nemocnici a doniesli mi šaty, že si nemám, čo obliecť, keď ma prepustia. Bratov syn mi doniesol šaty. Moje deti prišli do Sklených Teplíc k bratovi a jeho žena im povedala, že som v Kremnici v nemocnici. Deti prišli za mnou. Povedali, že Nemci vypálili celú dedinu a ich evakovali do Sklených Teplíc. Rozplakal som sa. Čo si počneme, keď všetko doma je zničené: dom, krava, jalovica, ošipaná, 16 sliepok, 16 rodín včiel a obchod. Šiel som na Okresný národný výbor v Kremnici prihlásiť deti na prídela cukru a múky. Potom nás ubytovali v Útulku sv. Jozefa, kde sme bývali do 30. marca 1945. Deťom hovorím: „Tu nemôžeme ďalej ostať. Musíme ísť do okolia Nitry a niekde na veľkostatku hľadať prácu, aby sme mohli žiť.“ Šiel som sa odhlásiť na Notársky úrad v Kremnici. Notár sa ma pýta, kam chcem ísť. Hovorím: „Niekde do okolia Nitry. Tam sú veľkostatky a tam chcem nájsť prácu.“ Pán notár mi dal papier, aby sme mohli zdarma cestovať vlakom. Prišli sme do Zbehov. Práve

začali bombardovať Nitru. Bola Kvetná nedeľa. Deti nariekali, lebo vlak do Nitry už nešiel. Rozhodol som sa ísť do dediny Zbehy. Neďaleko od kostola je veľký dvor. Vošiel som a pozdravil som sa starému, asi sedemdesiatročnému pánovi. Na jeho otázku, čo by som si prial, odpovedal som, že sme evakuanti a hľadáme zamestnanie na nejakom veľkostatku. Pýtal sa, koľko nás je. Ja hovorím, šesť duší. Ja, moje dievčence a syn. Najstaršia dcérka má nemanželské dieťa, chlapčeka. Narodil sa 9. januára 1945. Mal len tri mesiace. Starý pán sa ma opýtal: „A kde sú tie vaše deti?“ – Čakajú ma na stanici. On mi povie: „Choďte po ne! Ja vás prijmem. Môžete byť u nás.“ S radosťou som sa vrátil na stanicu v Zbehoch a deťom som povedal: „Deti moje, ja som už našiel miesto, kde nás prijmu.“ Starý pán Ajtner mi po príchode hovorí: „Jedna bude pomáhať v kuchyni, druhá bude u švagra učiteľa, najmladšia bude husi pásť aj švagrovi. A táto najstaršia bude s vami a s tým maličkým. Vy budete vo dvore nočným strážnikom a cez deň môžete spať.“ Pán Ajtner nám dal jednu izbu, kde sme bývali. Bol veľkostatkár. Boli sme uňho do 2. júna 1945. Deti mi pripomínali: „Podme domov do Kľaku. Veď už tam budú ľudia. Budú si aj domy stavať.“

Naším dobrodincom som povedal, že ideme domov. Starý pán nás čestne vyplatil. Do Oslian sme prišli vlakom. Bol už večer. Prenocovali sme u jedného obuvníka. Ráno sme šli do dediny Horná Ves a odtiaľ hore oslianskym depom na náš kľakovský chotár, horami až do Kľaku. Prišli sme do vlastného dvora, kde stáli už len holé rozvalené múry. Hospodárska budova bola z dreva. Na jej mieste bol prázdny plac. Vrch pivnice bol tiež zhorený. Zložili sme sa pri pivnici. V nej budeme bývať, kým si poriechujeme dom. Kufriky, čo sme sebou mali, boli položené na zemi pred pivnicou. Tu príde Anton

List do vypálenej obce ostal nedoručený... (Zdroj: Archív M. Bachratého)

17 Strelné poranenie a omrzlina ľavej vretennej kosti.

Baniari a hovori: „*Pán Fárek, máte ísť do dediny, poza kaplnky.*“ Šiel som nič netušiac. Tu priskočí ku mne vtedajší starosta Martin Tadian, dáva mi zauchá, bije ma po hlave a hovori: „*Ty si dal vystrieľať moju rodinu.*“ Prišiel ďalší občan. Ten ma tak štopol do žalúdka, že som od bolesti skoro odpadol a povedal: „*Ty si môjho otca dal spáliť.*“ Ale jeho otec zomrel normálnou, prirodzenou smrťou následkom choroby. Keď Nemci vypaľovali Kľak, jeho dom nezapálili, pretože tam ležal mŕtvy otec Jozefa Trvalca. Ten dom je čisto drevený a stojí dodnes (1975).

Keď ma pri kaplnke dobili, zobrali ma k Jánovi Mäsiarikovi, k môjmu kmetrovi. Ten nemal dom spálený. V kuchyni bolo plno ľudí. Boli tam Michal Bista, jeho brat Karol a Emil Zúbek. Všetci členovia revolučného národného výboru, ktorí ma dali odstreliť. Dávali mi zauchá a bili ma po hlave. Mišo Bista zvolal: „*Už ťa nedám zabiť, ale budeš robot*“ a volal na Emila Zúbeka – to bol jeho pisár: „*Emil, píš! Štefan Fárek sa zúčastnil pri vypaľovaní Kľaku oblečený v nemeckej uniforme*“ a tak ďalej. Naraz manželka Martina Zúbeka, ktorý bol so mnou na Škurátke popravený, prišla ku mne a povedala: „*Ty si vrah môjho manžela.*“ Prišiel jej syn a povedal: „*Ste vrahom môjho otca.*“

Jozef Hudeček od Fojtíkov mi zviazal štrangom¹⁸ za chrbát ruky. Jeden koniec držal Gusto Baniari a druhý Peter Mäsiarik z Ďurkeje Lúky. Takto ma viedli dole našou dolinou. Po ceste mi dávali zauchá. Prišli sme do Dolných dvorov v Ostrom Grúni. Tam Ján Michalov vzal dosku, ktorá slúžila ako prechod cez šianec a tou ma ovalil odzadu po hlave. Ďalej šiel za mnou Karol Štefanča až do Hrabíčova a po každých troch či štyroch krokoch mi dával zauchá. V Hrabíčove pred krčmou Jozefa Kaliaka na hradskej mi dal také zauchó, až som padol

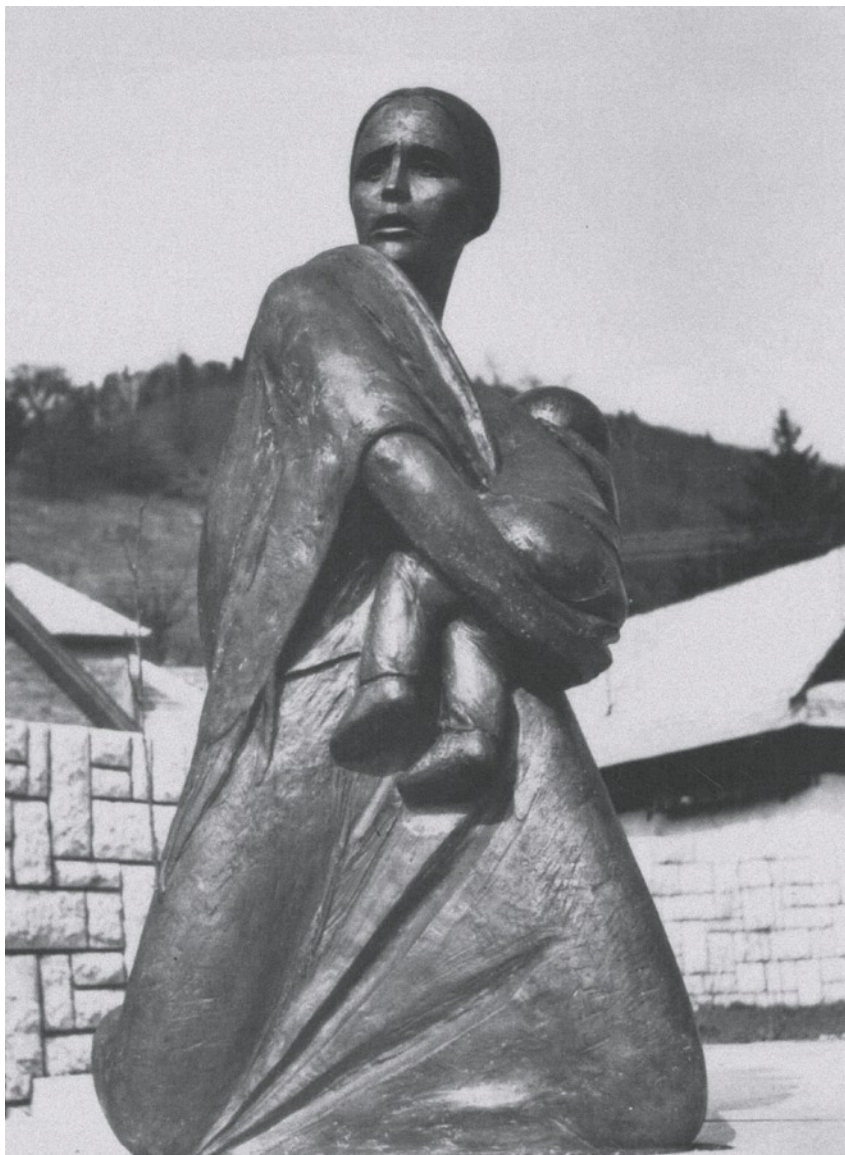

Pomník na pamiatku tragédie z 21. januára 1945 v Kľaku (Zdroj: Padli na poli cti a slávy)

do bezvedomia na ceste a potom ma preberali. Brániť som sa nemohol, lebo som bol poviazaný. Pani Kaliaková kričala: „*Čo ho bijete? Radšej mu dajte chleba a nebite ho!*“

Tak ma zaviedli, už bez bitky, až do Žarnovice. Voviedli ma do dvora, kde je teraz hostinec. Vo dvore bývala Margita Haringová, rodená Tadianová. Mohla byť už jedna hodi-

18 Povrazom.

Pomník na pamiatku tragédie z 21. januára 1945 v Ostrom Grúni

(Zdroj: Padli na poli cti a slávy)

na v noci. Zapálila svetlo, lebo ju zobudili a tá začala na mňa vykrikovať, že som chodil na gestapo žalovať, že ich Jožo za mnou striehol. (Jozef, čo je u Klemenov za zaťka.) V tom istom dvore býval žandár Prukner. Ten zavolať: „*To ste vy pán Fárek?*“ – „*Áno, ja,*“ dal som mu odpoveď. Prišiel ku mne: „*Čo je to s vami? Kto vás poviazať?*“ Povedal som, že Kľakovani. On zahrešil a povedal: „*Vy svine! Vy takto s ľudma robíte?*“ Tí traja, čo ma doviedli, ušli. Báli sa, keď žandár na nich takto vystúpil. Ostal som na dvore so žandárom

Pruknerom. Štrangy mi z rúk odviazal a povedal: „*Podťe do kuchyne.*“ Dal mi za šálku mlieka a chlieb, aby som sa najedol. Prizerá sa mi do tváre a hovorí: „*Kto vás to tak dobil? Ved' máte celú tvár a hlavu dobitú na čierne.*“ Povedal som: „*Kľakovani.*“ Potom mi hovorí: „*Nechal by som vás u seba spať, ale sú tu ľudia, ktorí by ma mohli žalovať. My žandári nemáme teraz žiadnu moc, lebo nemáme vládu. Pôjdem vás zavrieť do pivnice pod kaštieľ.*“

Nemohol som spať celú noc. Nemal som ani deku, ktorou by som sa

bol zakryl. Celú noc som presedel na doske. Ráno okolo ôsmej prišli k obloku pivnice žandári Nosko a Beňovský a volajú: „*Pán Fárek, tu ste? Podťe sem.*“ Ja som pošiel k obloku a žandári mi hovoria: „*Ide-me povedať vášmu bratovi, aby vám doniesol raňajky.*“ Môj brat Anton Fárek prišiel a doniesol mi hrnček kávy, chlebič, za štamperlík koňaku a cigarety. To mi dal cez okno, lebo jedna tablička bola rozbitá, a pýta sa ma: „*Kto ťa to tak dobil? Ved' máš celú tvár čiernu.*“ Povedal som „*Kľakovani.*“ Brat odišiel a okolo desiatej prišiel žandár Nosko a zavolať ma na žandársku stanicu kvôli vyšetreniu. Odomkol pivnicu a šiel som.

Na žandárskej stanici v Žarnovici ma vyšetrili Prukner, Nosko a Beňovský. Na všetko som dal odpoveď, ako sa čo so mnou stalo. Nato prišli Ján Gulaša a Štefan Hromádka a chceli zo mňa rezať a rezať remenec za živa. Tak sa totiž vyslovovali. Žandári ich vyhnali: „*Čo chcete s ním? Practe sa preč!*“ Po výsluchu ma zas zavreli do pivnice, priniesli deku a voľačo zajesť. V pivnici som ostal do pondelka rána.

V pondelok ráno prišiel pán Nosko, jeho manželka mi poslala raňajky. Potom mi žandár Nosko hovorí: „*Pán Fárek, nemáme iný dopravný prostriedok iba bicykel. Sadnete si vzadu na nosič a ja vás zaveziem do Novej Bane na súd.*“ Miestami sme šli na bicykli, miestami pešo; trať bola rozbitá, vlaky nechodili. Prišli sme do Novej Bane, kde na žandárskej stanici ma pán Nosko prihlásil. Odtiaľ zaviedol k okresnému lekárovi Schellingovi. Vyzliekol som košeľu. MUDr. Schelling videl strelnú ranu na krku a tmavé údery na mojom tele. Vypísal mi Visa recept na osem dní liečenia. Žandár Nosko dal lekársky nález na súd, aj mená tých, čo ma dobili. Potom ma na okresnom súde zavreli. Tam som bol asi dva-tri mesiace o hlade, lebo mi nemal kto priniesť potravu, pretože ani mojich päť detí nemalo čo jesť.

V árešte pod okresným súdom som bol zavretý tri-štyri dni aj

s novobanským notárom Šmatlákom. Sem prišli moje deti a cez okienko, kde tiež bola tablička rozbitá, volajú: „*Tatíček náš, nemáte kúsok chleba?*“ Ja som vstal hore z holého cimentu: „*Ach moje deti, kde by ja mal chlieb.*“ Pán notár mal taký kúsok ako moja dlaň. Dal mi ho so slovami: „*Podajte im tento kúsok.*“

Notár Šmatlák mal u Orgonáša zaistenú stravu. Objedнала ju tam pani Šmatláková. Strážnik Budínsky ma vždy bral do Orgonášov po raňajky alebo po obed, čo som nosil pánu Šmatlákov. Nemal toho veľa, ale vždy mi nechal dve-tri lyžice polievky, alebo prívarku. Strážnik bol tiež dobrý človek. Hovorí mi: „*Pán Fárek, ja by som im vždy dal čo len chleba, ale sa bojím tých lotrov milicionárov, ako Búry Emil a šuster Ďurovič.*“ Títo prišli hocikedy v noci a pán Budínsky im musel dať kľúče od väzenskej cely a mňa chceli len zabiť. Strašne ma títo dvaja bĳavali. Už sme neboli zavretí v okresnej väznici, ale v Murkovom dome, kde nás bolo zavretých asi sto. Milicionári nás tam strážili. Ale boli tam zavretí aj Nemci.

Raz Búry a Ďurovič odišli s Nemcami do Kľaku, kde mali zakopávať nejaké podochnuté kone (postrieľané). Keď sa vrátili do Novej Bane, tak ma títo dvaja vzali do prázdnej maštale v Murkovom dome a hrozne bili. Hovorili, že som bol ja páliť Kľak. Hrozne ma bili len po hlave. Ja som sa hodil pred nimi na kolená, zdvihol som dva prsty hore k nebu, lebo už som bitku nemohol zniesť a zvolal som: „*Prisahám na živého Boha, že som nebol Kľak páliť.*“ Vtedy Ďurovič chytil pušku za hlaveň a pažbou ma do prs tak udrel, že som sa prehodil hore tvárou. Keď som vyšiel stade von, nariekal som a moje oči boli podbehnuté krvou, čo ma bili poza uši. Vtedy tam bol Ján Kicko a pán farár Záh z Horných Hámrov. Kicko hovorí: „*No pozrite, ako zas toho Färeka dobili. Celú tvár aj oči*

má podbehnuté krvou.“ Pán farár Záh urobili na nich krik: „*Vy svine! Takto človeka dobiť! Zajtra ráno idem na okres oznámiť, ako ste ho dobili.*“

O dva dni prišiel žandár a mi hovorí: „*Pán Fárek, čo tu robíte? Vy ste už mali byť dávno doma. Už ste na výsluchu boli.*“ Ja hovorím: „*Tu som už sedem mesiacov aj 22 dní zavretý a nik ma nevolal na vyšetrovanie.*“ Žandár mi vraví: „*Chodte ráno k sudcovi.*“ Keď sa ma sudca poopytoval, hovorí: „*Nechodte už dole do Murkov, ale chodte k mäsiarovi a údenárovi, ktorý stavia dom a pomôžte mu trocha.*“ Šiel som a do večera robil. Na druhý deň nás milicionári šikovali na okresný súd. Boli sme už len štyria. Strážnik väznice hovorí: „*Načo nám tých chlapov doviedli? Nemáme im čo dať jesť a nemáme na nich žiadne trestné oznámenie, za čo ich máme zavrieť?*“ Strážnik nás odviezol k sudcovi a zopakoval mu to, čo povedal milicionárom. Sudca: „*Napište im prepúšťací list a pustite ich na slobodu, pán Štibik.*“ To bolo 22. decembra 1945. Potom som šiel do Žarnovice ku môjmu bratovi, ale ten už pracoval vo Zvolene. U brata som bol do 30. marca 1946. Vrátil som sa do Kľaku. Deti bývali u švagrov Antona a Rudolfa Mäsiarika. Ale švagrovia ma od seba vyhánali, tak som si postavil núdzovo jednu izbu a maštal, aby som mal kde zavrieť kravu, keď kúpim. Náhradu za vojnové škody mi nechceli dať, ani mi nedali. Ja som potom pomáhal občanom stavať domy, aby som mohol uživiť deti. Vždy som mal prácu, ani peniaze mi nechýbali, vyznal som sa aj v tesárskych prácach a to mi nemohol zničiť nikto. Preto som sa aj najväčším nepriateľom usiloval len dobrým odslužiť.

Vtedy som dostal od súdu z Novej Bane predvolanie, že do 15 dní si mám prihlásiť svedkov, nikoho iného. Nato mi pán sudca povedal, že podali na mňa žalobu tí, ktorých som už spomínal: Štefan Krištof, Martin

Tadian, Gustav Baniari, Ján Šopa a Pavlina Maslenová, rodená Kotrlcová. Všetci z Kľaku.

Dňa 16. augusta 1946 som sa dostavil na súdne pojednávanie. Prišli aj horemenovaní svedkovia. Sudca sa pýtal Štefana Krištofa: „*Tak povedzte, ako vás pán Fárek fackal!*“ Odpoveď Š. Krištofa: „*To nie je pravda, on ma nefackal.*“ „*Tak môžete ísť domov.*“ Potom sa sudca pýtal Martina Tadiana: „*Vám čo urobil pán Fárek?*“ – „*Aha, mne rodinu vystrieľal.*“ – „*A máte na to svedkov, že Vám rodinu vystrieľal? Viete, že preňho to znamená smrť, ak mu to dokážete?*“ – „*Ja neviem, pán sudca, ale ľudia tak hovoria.*“ – „*A ktorí ľudia?*“ – „*Všetci.*“ Sudca sa pýta Gustu Baniariho: „*Čo vám pán Fárek urobil?*“ Baniari: „*Voľakedy v 1944 sa vadal na poli s občanmi a nadával im do bolševikov. Tiež povedal, že Hitler vojnu neprehral ani ju neprehrá.*“ Ďalej sa pýtal sudca Jána Šopu: „*Vám čo urobil pán Fárek?*“ – Šopa: „*Schvaľoval slovenskú samostatnosť, že pre nás Slovákov je to dobré. Že už bude miesto aj pre našich synov, aby sa uplatnili ako žandári alebo úradníci. A ešte, že aj keď my Slováci spíme, voľakto za nás pracuje.*“ Nato sa opýtal pán sudca Pauliny Maslenovej: „*A vám čo urobil pán Fárek?*“ – „*Keď vypaľovali nemecké vojská Kľak, mala som v kufre baganče. Prišiel ku mne nemecký vojak a baganče mi z kufra vzal, ale bol s ním aj pán Fárek oblečený v nemeckej uniforme. Ja som veľmi plakala, že nám tie baganče vzal. Pán Fárek tie baganče vzal a¹⁹ mi ich naspät.*“ „*Prizreli ste sa mu do tváre, že má zlomený nos?*“ – „*Ja som sa mu do tváre nepozrela, lebo som veľmi plakala. Ale bola tam prítomná moja švagriná.*“

Ja som vstal a žiadal som si slovo: „*Pán sudca, môžete pojednávanie zastaviť a predvolať k súdnemu pojednávaniu jej švagrinú, je to dcéra Ondreja Färeka, môjho strýka.*“ Ale sudca pokračoval: „*Vaša švagriná*

19 Chýba slovo. Zrejme má byť „dal“.

Mestská nemocnica v Kremnici

číslo/1946

k číslu

Prílohy

Predmet: Štefan Fárek, potvrdenie
Kremnica 15. X. 1946.

Potvrdenie

Potvrďujem, že Štefan Fárek, nar. r. 1897 bol v tunajšej nemocnici liečený od 27. XII. 1944 do 24. II. 1945 s diagnózou *Vulnus sclopetarium et congelatio radii sinistri*.

Pečať

Miestny národný výbor
v Kremnici
19. okt. 1946

Pečať

Mestská nemocnica Kremnica
riaditeľ nemocnice
nečit. podpis.

Potvrdenie o liečbe Štefana Fáreka

ho teda mohla poznať.“ A ona na to povie: *„Tá ho nepoznala, lebo mala malé dieťa na rukách.“* Všetci prisediaci sa veľmi zasmiali. Sudca jej na to povedal: *„Žena odvolajte to tvrdenie, lebo vás dám na dva roky zavrieť. My máme vyšetrené, kde pán Fárek vtedy bol.“* Potom sa sudca obrátil ku mne: *„Pán Fárek, aké ospravedlnenie dáte na toto obvinenie?“* Vytiahol som z vrečka potvrdenie z nemocnice a podal som ho sudcovi.

Keďže sedem mesiacov a 22 dní som si odsedel vo väzbe v Novej Bani, musel som zvyšok do osem mesiacov odsedieť v Banskej Bystrici, lebo ľudový súd ma odsúdil za kolaborantstvo, že bolo dokázané, že som ľudí presviedčal.

Ja som to pred súdom poprel, lebo s ľuďmi, ktorí to o mne svedčili, som sa nestýkal. Boli navedení od tých, čo ma udávali aj za I. republiky, že ako starosta obce som povedal, že Česi sú na Slovensku všade a Slováci hnaní žitia nevôľou musia ísť za hranice hľadať si prácu. Veď to hovoril učiteľ Kobela, a nie ja. Ale tí traja naši ob-

čania, zaťatí moji nepriatelia, ma stále opisovali aj za prvej republiky, keď som bol starostom, aj za Slovenského štátu, keď som bol vymenovaný za vládneho komisára. Boli to Michal Bista, Martin Kotrlec a Ján Šopa. Tí ma vždy udávali na okresný súd a nikdy sa nedokázalo to, čím ma obviňovali. Oni ma chceli zničiť hospodársky a za Slovenského národného povstania pozbaviť života, lebo boli členmi revolučného národného výboru. Veď Michal Bista zvolal: *„Už ťa nedávam zabiť. Budeš robot!“* A ako predseda revolučného národného výboru kázal Emilovi Zúbekovi, aby napísal, že som bol Kľak vypaľovať oblečený v nemeckej uniforme.

Keď za prvej republiky ma v Banskej Bystrici odsúdili na tri mesiace žalára, čo som si aj odpýkal, ja som sa im nepomstil, hoci som bol potom šesť rokov vládny komisárom menovaným Okresným úradom v Novej Bani. Všetko som im odpustil. Staral som sa len o blaho obce.

Už som tu opísal, ktorí občania ma bili, keď som prišiel zo Zbehov do

Kľaku, ktorí ma poviazali, ktorých žandári žalovali na základe lekárskeho nálezu, že sa mám osem dní liečiť (ako práceneschopný). To bolo v septembri, keď prišiel Martin Tadian, Gusto Baniari a Jozef Trvalec a bolo ich viac, čo ma bili, ale všetci neprišli, iba títo traja, čo som ich uviedol.

Pán sudca sa ma pýtal: *„Chcete, aby som ich potrestal?“* Odpovedal som: *„Nežiadam ich potrestanie. Verím v jedného pána Boha, nech ich ten tresce. Boh všetko vidí.“* Sudca na to povedal: *„Nevedel som pán Fárek, že ste tak dobrý človek.“* Mne vypadli z očí slzy a som sa rozplakal. Lebo ja najlepšie viem, že som nikdy nikomu neškodil, a s každým len dobre myslel a vie o tom aj pán Boh. On nech tresce ľudí, ktorí sa dopúšťajú takých vecí a chcú vykorisťovať človeka. Ďakovať pánu Bohu, všetko som pretrpel a som ešte tu medzi živými, čo ma trýznili, ale mnohí z nich už sú dávno pod zemou.

Jeden náš občan slúžil na Podkarpatskej Rusi v Chuste, u obchodníka pri koňoch, a keď Podkarpatskú Rus zaberali Maďari, tak na Maďarov voľačo povedal, a tí ho chceli zastreliť. Jeho žena a deti nariekali a prosili, aby ho nezabíjali. On povedal, že je zo Slovenska, z Kľaku. Prišli naši žandári vec vyšetrit'. Ja som potvrdil, že je to náš občan. Maďari ho vyviezli na hranicu aj s rodinou. Vrátil sa do Kľaku. Prihlásil som ho na prídelový tovar. Mal ženu Rumunku, ktorá mi v letnom čase pomáhala v zeleninovej záhradke okopávať, a keď sme kosili, hrabala seno. Ja som jej vždy za robotu zaplatil, dal aj z obchodu múku, cukor, mliečko od mojej kravy, syr aj tvaroh aj domácu kyslú kapustu, lebo som bol rád, že moje deti priúča k domácim prácam. Jej muž každé ráno nosil odo mňa sladké mlieko a aj on sa pridral k tým, čo tam boli. A keď som po odpýkaní väzenia prišiel k tej kaplnke na dedine a on tade šiel od svojho domu volal na mňa: *„To ho ten Kristus oslobodil, čo ho nosil okolo kostola.“* Nuž každé veľkonočné sviatky som nosil na Vzkriesenie okolo kostola

sošku Krista Pána, ktorý má v ruke zástavu. Každé veľkonočné sviatky na Veľkú sobotu, na pamiatku Zmŕtvychvstania Pána. A on mi to vykričal. Áno, robil som tak, keď som bol mladý aj keď som bol ženatý a mali sme už päť detí. To bola moja najväčšia radosť, keď som mohol na deň Vzkriesenia nieť sošku vzkrieseného Pána Ježiša. A už mi aj to závideli. (Ondrej Zúbek od Kalenčíkov?)

Za Povstania, keď som bol ešte komisárom, prišiel Ján Trvalc, otec Augustína Trvalca, že syn je zajatý u Nemcov, na nejakom majeri pri Nitre, kde kopú zemiaky a veľmi hľadujú. Keď ho vyšetrovali, hovoril, že bol v Hlinkovej garde. Jeho otec prosil o tom potvrdenie a ja som mu ho bez všetkého dal. Na tretí deň sa mi prišiel poďakovať, že Nemci ho hneď prepustili, ako im ho ukázal.

O pár dní prišli ku mne žandári a pýtali sa na Rudolfa Kotrlca²⁰. Narukoval ku vojsku do Poľska, prešiel k partizánom a ako taký bol s kamarátmi kradnúť med. Vtedy ich Nemci chytili a boli by ho vari aj odstrelili. On povedal, že je Slovak, rodom z Kľaku, a že bol aj v Hlinkovej garde. Nemci si to dali cestou od slovenských žandárov prešetriť. Ja som dal potvrdenie, že je pravda, čo hovoril Rudo Kotrlec. Nemci ho prepustili a je teraz horárom Štátnych lesov na poľesí Polomka, alebo Červená Skala.

Takto som pred Nemcami zachránil asi 16 vojakov, ktorí prišli domov. U mňa bola láska ku každému človeku, či to bol náš občan, alebo cudzí.

Aj keď som šiel vlakom 30. marca 1945 do Nitry z Kremnice. Vlak ostal stáť pred stanicou v Handlovej, lebo leteli bombardovacie lietadlá. Desaťročná Albínka hovorí: „*Tatík som veľmi smädná.*“ Neďaleko vlaku bola studňa na pumpu. Vlak stál. Ostatné deti ma vo vlaku čakali. Ako ťaháme vodu, vidíme asi 50 chlapov v sprievode troch nemeckých vojakov

s puškami. Viedli ich na frontové práce. Jeden zo sprievodu na mňa zavolať: „*Čo tu robíte pán Fárek?*“ Bol to hájnik Šér zo Žarnovice u Štátnych lesov. Ja volám naňho: „*Pod'ťe sa napit', pán Šér!*“ Prišiel ku mne, ku studni. Nemecký vojak si to nevšimol. Potom prišiel z radu ku studni ešte jeden. Ja som im ťahal vodu a Nemci so zajatcami odišli dosť ďaleko. Hovorím: „*Pán Šér, pod'ťe obaja hore do vlaku a druhou stranou ujdite do hory a domov.*“ Šér bol už v Dúbrave horárom, tak som oboch zachránil od nemeckého zajatia.

Keď sme sa od pána Ajtnera zo Zbehov vrátili, narukoval syn Emil. Keď sa vrátil robil u Štátnych lesov, ja doma pri mojom hospodárstve. Držal som dve kravy, niekedy aj s teliatkom, tri kusy statku, ktoré som sám pásaval, lebo deti museli ísť do školy.

Tunajšie vedenie obce ma udalo na úrad práce. Keď som sa ta dostavil, vedúci pracovného odboru sa ma pýtal, prečo nepracujem. Povedal som: „*Mám kúsok poľa 87 árov. Mám pričom robiť. A ťažkú robotu nevládzem.*“ Ukázal som mu chorobopis z nemocnice. Keď ho prečítal, povedal: „*Pán Fárek, môžete ísť domov. Vám už nikto nič nespraví. Nemôže rozkazovať.*“

Ale u nás vždy chceli niečo proti mne dokazovať. Deti už chodili do zamestnania a ja som choval prasce. Keď som ich zabil, udali ma naši občania a ja som musel zaplatiť pokutu 5000 korún. A ja som šiel každému v ústrety. Ak niekomu ochorel dobytok, vyhľadali ma a zachránil som ho od zahynutia, hoci som bol neučený. Sami zverolekári mi povedali: „*Pán Fárek, vy ste múdrejší ako my. Máme vedomosti z kníh, vy z praxe.*“

Takto som sa ľuďom len dobrým odplácal za to utrpenie, čo som prežil. Keď sa ma pýtali, čo sme vám dlžní za vyliečenie kravičky, odpovedal som: „*Ja nežiadam nič.*“ Uistili ma nejakým štamperlíkom pálenky,

tam kde som pomohol, či už tu alebo v Ostrom Grúni. Prišli ľudia hocikedy v noci: „*Kravička sa nám nemôže oteliť, pod'ťe pomôcť.*“ Čakali ma či už s motorkou alebo s traktorom.

V Ostrom Grúni v mlyne mal mlynár Novák kravu. Nemohla sa mu oteliť od jedenástej v noci do druhého dňa do ôsmej. Ja som robil práve zabíjačku u Janka Segetu, hovorili mi: „*Je tam aj pán Kolárik a nemôže teľa vytiahnuť.*“ Prišiel za mnou Janko Novák, mlynár: „*Pán Fárek, počul som, že sú tu. Prišiel som ich poprosiť, keby sa prišli pozrieť na moju kravičku.*“ Krava stojí v maštali a potahuje spoza rebrín seno. Nohy teľaťa trčia zo zadnice kravy, asi tak dvadsať centimetrov. Hovorím: „*Janko, keď dokončím zabíjačku, prídem.*“ A on mi nato: „*Poobede príde aj zverolekár.*“ Ja hovorím: „*Keď príde zverolekár má nástroje, aby vytiahol teľa. Ja nemusím prísť.*“ Podvečer prišiel Ján Bielik a mi hovorí: „*Pán Fárek, poslal ma ten zverolekár, aby ste sa prišli aspoň pozrieť k tej krave.*“ „*A teliatko už vytiahol?*“ „*Ale nie. Všetko je tak ako bolo. Ale rozhodli, že ráno kravu odvezú do Novej Bane na porážku.*“ Gazdinej hovorím: „*Marka, nebudeš sa hnevať, keď pôjdem vytiahnuť to teliatko?*“ – „*No len chojte. To je prednejšie zachrániť kravičku.*“ Ešte som mal robiť hurky a tlačenu.

U Novákov sa pýtam: „*Ešte je tu pán zverolekár?*“ – „*Áno, je v kuchyni. Chojte preňho.*“ Keď prišiel, opýtal som sa: „*Máte nejaký inštrument, čím by sme to teliatko vytiahli? Nejaké háčiky?*“ Ja potom idem rukou do vnútra kravy. Hlava teľaťa bola dole vo vemeni a nohy hore, tak, žeby ho ani traktor nebol vytiahol. „*Dajte sem ten háčik, ale hneď naň uviažte aj žinočku.*“ Keď tak spravili, ja som vzal háčik do ruky, vošiel do kravy a teliatku som ho zapchol do oka. Pýtam druhý háčik. Ten som zapol do spodnej čeľuste a potom hovorím:

20 Strelník Rudolf Kotrlec (1920, Kľak), zbehol od 3. roty 101. pešieho pluku Zaisťovacej divízie z obce Kopceviči 4. 12. 1942. Dňa 17. 1. 1943 bol zadržaný a 30. 3. 1943 sa z väznice poľného súdu vrátil k rote. Dňa 10. 7. 1944 bol prepustený do zálohy a vrátil sa do civilu.

„Kol'ko vás je tu chlapov, bude treba potiahnuť.“ Dvaja ťahali žinočky a dvaja šnúry uviazané na nôžkách. „Len tak budete ťahať, ako vám budem hovoriť.“ Ja som jednu ruku pichol do vnútra kravy a ťažko som ju dostal pod čelo teliatka a chytil som jednu nôžku a volám: „Potiahnite!“ Vtom som ja teliatko obrátil a pekne vyšlo von, akoby sa krava bola pekne otelila. A pán zverolekár zahanbený, mi ani ruku nepodal, ale utekal preč. Pán Novák sa pýta: „Čo som Vám dlžný, pán Fárek?“ Bolo to po vojne a nemali sme na sadenie krumple, hovorím: „Na jar mi dáte na sadenie nejakých 10 kíl krumpiel. Nemáme.“ Vypil som pohárik pálenky a utekal som k Jankovi Segetovi dokončiť zabíjačku.

Na jar som šiel do mlyna po tých 10 kíl zemiakov. Novák povedal, že nemá. A uňho bol sklad zemiakov, ktoré ľudia odovzdávali na kontingent. Ja som mu zachránil 22 tisíc, že

nemusel dať kravu na porážku a on nemal pre mňa ani 10 kíl krumpiel. Tak sa mi ľudia odplácali za dobré, a ja som sa odplatil vždy len dobrým za zlé. Za to mi pán Boh vždy pomáhal a pomáha až do dnešného dňa, keď (...) ²¹

Či idem hore Hronom alebo dolu Hronom, ľudia ma poznajú z celého Slovenska. Pomáhal som chudobným drevorubačom, čo chodili ku mne ostrit' si píly. Richtoval som, aby lepšie zarobili. Ja som bol piliarsky majster, aj môj otec. Museli sme ísť ta, kam nás lesná správa poslala do Jalnej, na Ihráč, do Železnej Breznice alebo do Voznice a Hronskej Dúbravy, kde mali robotníkov. V tom čase mali len ručné píly, ktoré museli ťahať dvaja chlapi. Ak píla bola pokrivená, napravili sme ju, nabrúsili zuby, aby píla ľahko chodila. Chodili za mnou chlapi z Voznice, Rudna, Novej Bane, Močiara, Malej a Veľkej Lehoty, z Jedľových Kostolian, Obýc,

Radobice a Hornej Vsi, Veľkého Poľa, Píly, Horných Hámrov, Župkova, Hrabičova, Ostrého Grúňa, Hrochote, Hornej a Dolnej Ždane, Bukoviny, Podzámčia, Lukavice, Bzenice atď. Chodili k nám, lebo takého majstra ako bol Ondrej Fárek a jeho syn Štefan, takých nebolo na Slovensku. Čo by sa kde obrátil na Slovensku všade ma poznajú, aj sa pýtajú: „Či ten majster v Kľaku ešte žije, čo píly tak dobre richtoval?“ Keď sa so mnou zídu, hovoria: „Pán Fárek, nech ich pán Boh ešte živí v dobrom zdraví veľa rokov.“ Nezabúdajú na mňa ani teraz, keď už mám 78 rokov. Či mi pán Boh dá tej milosti, aby som za moje utrpenie a za dobré skutky žil ešte viac? Neviem, kedy ma pán Boh povolá z tohto sveta, aby som vydal počet zo svojho života, za tie roky, čo mi pán Boh doprial dožiť. Nech sa stane jeho svätá vôľa, po kade ma nechá pri živote. Nech je jeho meno na veky vekov pochválené.

Martin Lacko • He Witnessed His Own Execution. The Story of Štefan Fárek Coming from a Partisan Village of Kľak 1944/1945

We shall commemorate the 70th anniversary of the Slovak National Uprising soon, as well as the end of the World War 2, the biggest war conflict in human history. As the time gap between those historical events and nowadays becomes longer, the need of a scientific study appears, but especially also the need to search after understandable forms how to present them. First of all to the younger generations, as they have no experience with those periods, often even no idea about them. In this relation, the form of oral history, presenting personal life stories has been emphasised in recent years. Also the story of Štefan Fárek (1897–1978), coming from the village of Kľak, is one of the stories depicting tragedies of common people in the cruel war time in very vivid and trustworthy ways. His story, and the story of Kľak, his village of birth, located under the mountains, shows not only the cruelty of the two totalitarian and criminal ideologies – the Nazi and Bolshevik – but also the fact that the line separating good and evil, honesty and immorality is often very vague. Many of those who are today considered to be the members of the historically ‘bad’ party acted honestly and humanly, and vice versa, many of those from the so-called ‘good’ or ‘winning’ party behaved just the opposite.

PhDr. Martin Lacko, PhD. (1976)

Je absolventom Filozofickej fakulty UK v Bratislave (odbor história – filozofia). Pôsobí ako pracovník Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa v Bratislave. Zaoberá sa najmä výskumom obdobia 1. Slovenskej republiky, pričom doteraz publikoval asi 40 vedeckých štúdií, doma i v zahraničí. Je zostavovateľom edícií dokumentov *Situačné hlásenia okresných náčelníkov (január – august 1944)*, *Denníky vojakov z východného frontu 1941 – 1944, Proti Poľsku*, spoluzostavovateľom ročník *Historické rozhľady (I. – VII.)*, spoluautorom dvoch monografií – *1. východmoslimský pluk SS na Slovensku, Modrová 1157 – 2007* a autorom ďalších troch monografií – *Dezercie a zajatia prislušnikov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943, Slovenské národné povstanie 1944 a Slovenská republika 1939 – 1945*.

„Z NOVEMBROVÉHO PREVRATU VYŠLI VÍTAZNE KOMUNISTI“

ROZHOVOR S BÝVALÝM POLITICKÝM VÄZŇOM MARTINOM HAGAROM

MARTIN LACKO

Martin Hagara (1934) pochádza zo známej, rozvetvenej rodiny Hagarovcov z Novák. V historickej literatúre i pamäti, následkom štyridsaťročnej československej komunistickej propagandy, rezonujú skôr mená jeho bratrancov, komunistov Jozefa a Františka Hagaru, ktorí vyvíjali činnosť proti Slovenskej republike. (Jozef Hagara má napr. podnes svoju ulicu aj v hlavnom meste Slovenskej republiky). No tak, ako nechýbala guráž na protištátnu činnosť týmto dvom bratom, odvaha na presadzovanie vlastných princípov a hlas svojho svedomia doviedol do konfliktu s totalitným režimom aj ich mladšieho bratranca Martina.

Ako malý chlapec patril medzi najaktívnejších členov Hlinkovej mládeže (HM). Nadšenie za kresťansko-národnú ideu, ktoré získal práve tu, v období prvej Slovenskej republiky (SR), ho nielenže ovplyvňovali aj v nasledujúcich povojnových rokoch a desaťročiach, ale priviedli ho do priameho konfliktu s protikresťanským komunistickým režimom. Z tohto dôvodu sme pokladali za nevyhnutné dotknúť sa a v texte ponechať práve aj jeho zážitky viažuce sa na najútlejšie detstvo.

Martin Hagara patrí tiež medzi posledných žijúcich členov ilegálneho slovenského skautingu a medzi posledných väzňov najhoršieho obdobia komunistického režimu začiatku 50. rokov.

Bol blízkym spolupracovníkom Jána Manasa, ktorý po komunistickom zrušení mládežníckej organizácie Junák v roku 1948 založil ilegálnu nástupnícku organizáciu Zlatý orol. Kým sa Štátnej bezpečnosti (ŠtB) podarilo aj túto organizáciu úplne zlikvidovať, prežila, najmä vďaka Manasovi, v ilegale osem rokov. V decembri 1956 boli pozatýkaní jej poslední členovia. Mala svoje pobočky v Handlovej, Prievidzi,

Martin Hagara v októbri 2013 (Foto: Ľubomír Ďurina)

Novákoch, Sebedraží, v Považskej Bystrici, Trenčíne, Dubnici, Topoľčanoch, Nitre i v Bratislave. Organizovaná tu bola zväčša študentská mládež.

Veľkou výhodou pre historika je, že o činnosti Martina Hagaru a spolu sa dochoval aj kompletný vyšetrovací spis ŠtB. Po porovnaní spomienkových výpovedí s údajmi vtedajších štátnych orgánov možno konštatovať

asi nasledovné. Skupina mladých idealistov národnej, presnejšie povedané slovensko-štátnej a katolíckej orientácie, prevažne vo veku 16 – 17 rokov, sa rozhodla svojím dielom prispieť k boju proti surovému komunistickému režimu. Z niekoľkých schôdzok, jednej letákovskej akcie a niekoľkých poškodení štátneho majetku však ŠtB v spolupráci so Štátnou prokuratúrou vykonštru-

ovala fantastické obvinenia. Išlo vraj o teroristické ozbrojenské skupiny, ktorých účelom bolo „*cvičiť sa v zaobchádzaní so zbraňami, odstraňovať verejných činiteľov*“, pričom údajne vyčkávali na „*prípadný zvrat ľudovo-demokratického zriadenia, aby sa so zbraňou v ruke zapojili po boku amerických vojsk*“ do vojny proti zriadeniu. Tak to uvádza i trestné oznámenie, ktoré podalo Krajské veliteľstvo (KV) ŠtB v Nitre dňa 24. 4. 1951 na skupinu

deviatich „páchateľov“ okolo M. Hagaru a dvoch kňazov. Štátny súd v Bratislave v roku 1951 nakoniec viacerých odsúdil, hoci vynesené tresty boli na svoju dobu nízke. O pozadí a príčinách tohto ojedinelého faktu, o celkovej činnosti a zameraní ich protikomunistickej skupiny, ale tiež o činnosti inej, málo známej skupiny Viliama Sládka z Prievidze, ktorého príslušníci ŠtB počas razie v marci 1950 zastrelili, hovorí práve náš rozhovor.

Martin Hagara je tiež autorom niekoľkých spomienkových článkov o existencii Zlatého Orla, i o osudoch jeho zakladateľa Jána Manasa, ktorý sa stal nielen dušou ilegálneho skautingu, ale fakticky aj mučeníkom tohto hnutia. Práve zásluhou Hagaru, ktorý patrí medzi najaktívnejších členov Zväzu protikomunistického odboja, bola Manasovi v roku 2011 v Prievidzi odhalená pamätná tabuľa. V súčasnosti žije v Bojniciach.

Môžete sa nám krátko predstaviť?

Pochádzam z Novák. Narodil som sa 17. septembra 1934. Boli sme piati súrodenci: Rudo, Albert, ja, Alžbeta a Marián. Inak všetci súrodenci sme sa narodili v nemocnici v Nitre, lebo otec tam mal známeho gynekológa. Ľudovú školu som ukončil v júni 1946, piatou triedou, a nastúpil som na gymnázium. Kým tu boli Nemci, do školy sa nechodilo, až od apríla 1945. Ani na vysvedčení sme tento polrok nemali klasifikovaný. Ale inak, musím vám povedať, to boli najkrajšie roky môjho detstva, keď tu boli Nemci a partizáni. Lebo nechodili sme do školy, mali sme veľa voľného času... Teraz, vojakov a zbraní tu bolo a – zážitkov, strieľali sme! Ja som vtedy celé guľometné pásy nábojov nosil na krku, Nemci sa len smiali. No aké väčšie zážitky sme mohli mať?

V školskom roku 1948/1949 na gymnázium zrušili triedy a preradili nás na meštianku do Novák. V 1950-om, po skončení meštianky, som sa vrátil znova do gymnázia. To som nedokončil, lebo ma zavreli. Na priemyslovku som začal chodiť v 1955-om a ukončil som ju v roku 1960. V roku 1967 som začal chodiť na vysokú školu. Tú som úspešne absolvoval, no nepripustili ma k štátniciam.

Diplom som dostal až v roku v 1991. Musel som však dorobiť diferenčné skúšky, diplomovku.

Ako si spomínate na prelomové politické udalosti v rokoch vášho detstva?

Pamätám si aj na 14. marec 1939, hoci som mal len päť rokov. Poviem vám aj prečo. Náš starý otec z otcovej strany, Jakub Hagara, bol bohatým gazdom, 20 rokov bol v Novákoch richtárom za HSLS¹. Mal deväť detí, a všetky mali svoje rodiny, tak si viete predstaviť, koľko nás bolo vnukov a vnučiek, keď sme sa zišli. No a toho 14. marca kúpil – v obchode u nášho suseda Žida Tomaschoffa – veľký balík cukríkov – to bola vtedy vzácnosť – zvolal nás a hovorí: „*Deti moje, máme tu Slovenský štát!*“ A každému dal za hrst' cukríkov... Umrel asi o dva týždne.

Hlinkovu gardu v Novákoch zakladal Jozef Cifrík, Tono Géci a Jožo Svitok. Náš dom bol blízko križovatky na Trenčín a Bánovce. No a keď v marci 1939 Česi odchádzali, títo traja si tam postavili závoru a ľudia legitimovali. Neskôr bol veliteľom HG² Ján Slávik – organista, riaditeľ školy. Novácki gardisti sa vyznamenali aj v bojoch na východe s Maďarmi, v marci 1939.³ Náš otec ale v HG, ani

v HSLS, nebol nikdy. To bola tiež taká perlička. Otec bol živnostník a nútili ho do HG, no nechcel. No ale aj tak mu nechali čapicu s brmbolcom a pištoľ. Jožo Svitok prišiel a hovorí mu: „*No pán Hagara, ja viem, že vy v tej garde nebudete, tak keby ste mi tú čapicu aj pištoľ predali!*“ Otec hovorí: „*Pán Svitok, ja vám to nepredám, ja vám to dám! A keď to zoberiete, k tomu vám ešte aj čižmy zadarmo urobím!*“

Po príchode Slovenského štátu sa tu organizovala aj Hlinkova mládež. Keďže môj bratranec Rudolf Jurík tam bol vodcom, tak sme tam všetci traja bratia – dvaja starší a ja – vstúpili. Boli tam tri kategórie: 6 – 12 vĺčatá, tí mali žlté šatky, od 12 – 18 orly, nad 18 rokov junáci, tí mali červené šatky. Poviem vám aj jednu perličku. Prof. Jurík nechal ručne vyšíť krásnu zástavu HM (potom neskôr aj skautskú). Nechal vyraziť aj ozdobné klinec s menami politikov a vtedajších zámožnejších občanov, živnostníkov, ja neviem, Môcik, Donáth a pod. A teraz, on im tie ozdobné klinec poposielal – no aj s priloženou šekovou poukázkou. Tí vedeli, čo to značí – klinec vrátiť a poslať nejaké peniaze. A keď bola slávnostná akadémia, tie klinec sa slávnostne pribíjali. Prvý sa vždy pribíjal klinec Dr. Jozefa Tisa.

1 Hlinkova slovenská ľudová strana.

2 Hlinkova garda.

3 V okrese Prievidza sa do Malej vojny, pod vlajkou HG, v priebehu niekoľkých hodín prihlásilo až 475 dobrovoľníkov. Protifašistické hnutie a odboj na hornej Nitre. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo 1969, s. 20.

Na žrdi boli už predvrtané dierky. Prečítalo sa meno a klinec zabuchol. A čítalo sa aj to, kto koľko prispel. Tak oni, keď to zistili, ešte počas toho aktu utekali a pridávali peniaze – aby neostali v hanbe! Jurík to mal veľmi dobre prešpekulované.

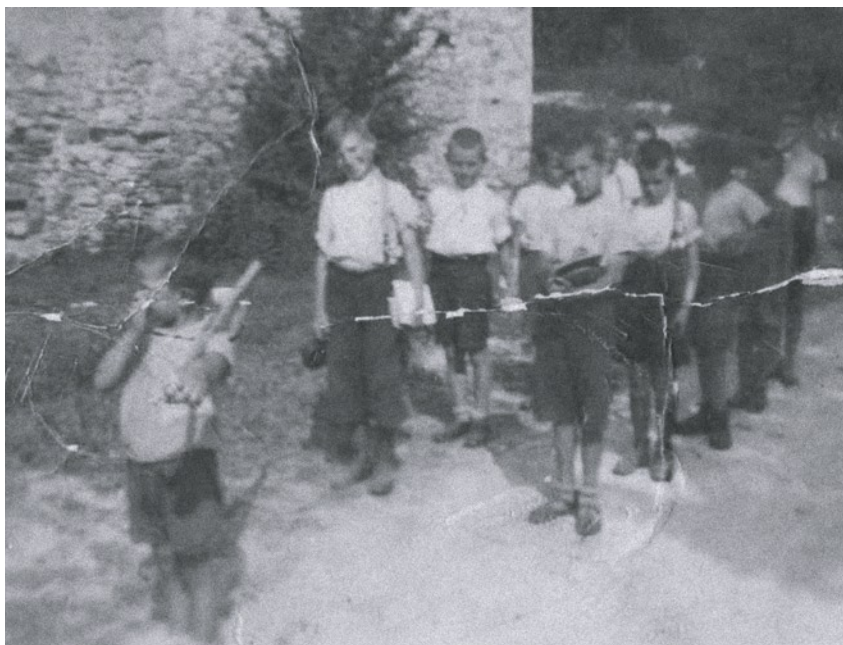
Boli členmi Hlinkovej mládeže vo Vašej škole všetky deti?

Nie, neboli. Dalo by sa povedať, že to bola viac-menej taká výberová organizácia.⁴ Aspoň u nás. Ako bol neskôr výberovým aj Junák. Oni nám potom vytýkali, že sme tam boli len synovia bohatých rodičov. Ale čo som poznal ja, boli to buď deti remeselníkov alebo takí chudobní, že keď chceli ísť do tábora, tak si museli robiť tanečnú zábavu, aby vôbec pozaháňali nejaké peniaze.

Prvý tábor HM sme mali v 1939-om v Zemianskych Kostolánoch, v doline, spali sme vo vojenských barakoch. Mám aj fotografiu odtiaľ, bol som tam najmenší a nesiem zástavu. Potom sme chodili do dvoch táborov HM do Rudnianskej doliny. Všetko sme si museli sami stavať, aj variť. A to isté aj skautské, teda presnejšie junácke tábory po vojne. To nie ako neskôr pionieri, že prišli do hotového tábora, alebo dokonca do ubytovní. Bola tam aj istá odborná náplň, poznatky z astronómie, dejepisu, zemepisu, prírodopisu, skrátka isté penzum povinných vedomostí, z ktorých sa robili potom skúšky. Ja vám poviem, že to bolo veľmi prínosné pre tie deti, aj HM, aj Junák. Niektorí dnes robia z HM nejakú „totalitnú“ organizáciu, čo je úplná hlúposť. A môžem povedať aj to, že čo sme boli členovia HM tu v Novákoch, bolo nás vyše 30, len dvaja z nich sa nechali potom zlákať komunistickým režimom. Ostatní nie!

Váš otec mal obuvnícku firmu...

Môj otec bol vyučený obuvník a do roku 1939 mal dvoch až troch товариšov a bol špecialistom na dôstojnícke

Oddiel Hlinkovej mládeže Nováky v roku 1939. V popredí s vlajkou päťročný Martin Hagara (Zdroj: Archív M. Hagaru)

čizmy. Otec sa postupne vzmožil. V roku 1944 už mal vyše päťdesiat zamestnancov. Vyrábali pracovnú obuv – bagandže, športovú obuv, horelezecké topánky, lyžiarky, a teda, ako som už spomínal, dôstojnícke čizmy, aj na zákazku. Prichádzali k nám dôstojníci, otec im odmeral nohu a spravil presne na mieru. V roku 1949, v súvislosti s likvidáciou živnostníkov a maloburžoázie nám dielňu vzali, aj budovu. Dielňu sme mali v našom dome, kde sme aj bývali. Preto otec, keď videl, aká doba ide, že nám vezmú dielňu, bál sa, že s ňou vezmú aj celý dom. Preto predtým postavil na svojom pozemku v Novákoch novú dielňu, tam celú firmu presťahoval. A keď ho znarodnili, zobrali aj dom a ten sme dostali späť až v roku 1991 v reštitúcii. Čiže vzali nám pôvodný dom, kde mal otec dielňu, stroje, všetko. Tú druhú dielňu mu vzali tiež v tej prvej várke. My sme ostali v tom novom dome. Otec potom robil obuvníka v komunálnych službách v Žiline a nakoniec v bani. Umrel v apríli 1968.

Otca už asi mobilizácia nepostihla...

Nie, on bol už starší ročník ale hlavne bol nevojak. No v 1941-om narukoval na východný front môj krstný otec Juraj Rus, s ktorým sme bývali v spoločnom dvore. On bol ročník asi 1916. Už mal dve deti. No a krstná mater bola taká rezká žena. Nahovorila moju mamu a otec ich zaviezol do Bánoviec k Tisovi na omšu. Po skončení si ho počkali a ona hneď na neho zhurta, že jej muža vzali na vojnu, doma jej ostali dve malé deti, že čo ak on zahynie, že ona nemá prostriedky a podobne. Tak zostra na neho vybehla. Moja mama potom spomínala, že sa až za ňu hanbila, že si takto na prezidenta dovolila. No ale on ju vraj len upokojoval, že to nič, aby bola pokojná, nech mu len nadiktuje meno. A onedlho sa aj muž s čiernym kufrom vrátil. Ja som sa ho po vojne na to pýtal, ako sa dostal domov. Vraj, že boli v Kyjeve a dostal rozkaz: „Rus, okamžite sa zbaľte a na štáb! Na stanici odchádza transport domov!“ Nemohol tomu uveriť.

4 Bližšie o Hlinkovej mládeži pozri monografiu M. Millu – MILLA, M.: Hlinkova mládež 1938 – 1945. Bratislava 2007.

Vaši známi bratranci Jozef⁵ a František⁶ Hagarovci boli komunistami, vyvíjali ešte za Slovenského štátu protištátnu činnosť. Prečo práve oni, z takej rozvetvenej národoveckej rodiny, skočili ku KSS⁷?

Jožo to chytil ešte za ČSR⁸ na gymnáziu, od spolužiakov. A Fero – neviem odkiaľ. Lebo veď on bol za prvej ČSR horlivý člen SKM⁹, aj divadlo za nich hrával, aj v spevokole bol. S tými komunistickými ideami začal nejako, ako prišiel Slovenský štát. Takto, Jožov a Ferov otec, Štefan, bol brat nášho otca Michala. Ich bolo dokopy deväť súrodencov. Jožo, Števo, Fero, Palo, Jano, Valent, Michal plus dve sestry. Ich otec robil

za prvej ČSR vo Francúzsku, no po návrate umrel. Tak náš otec, keďže bol zo súrodencov najzámožnejší, sa o nich staral. Jožo bol taký najšikovnejší, tak otec mu platil štúdiá. Pýtal sa aj Fera, či nechce študovať, ale tomu sa nechcelo. Tak si spravil len štyri roky meštianky a otec ho potom zamestnal ako účtovníka v dielni, aj jeho fotku mám. No v 1943-om na ich komunistickú činnosť prišla ÚŠB. Títo miestni komunisti sa stretávali u ing. Ehrlicha, zememerača. Ako bývalý ruský emigrant si chcel spraviť pred komunistami alibi, tak s nimi asi od roku 1943 spolupracoval, poskytoval im priestory. Lebo vedel, čo sú to za ľudia, že s boľše-

vikmi nie sú žarty, čo by mu hrozilo, tak jednoducho prehodil kabát. No a v 1943-om prišli Fera zaistiť dvaja príslušníci ÚŠB. Išli za ním rovno do kancelárie. No ale ja neviem, aké metódy mala ÚŠB, keď išli niekoho zaistiť a ani nevedeli, ako sa volá a ako vyzerá. To by sa eštebákom nemohlo stať. Lebo prišli k Ferovi do kancelárie a hovoria: „*Hľadáme Hagaru!*“ On im duchapritomne nato: „*Je hore, na poschodí, akurát obeduje!*“ Tak tí vybehli hore a zatiaľ Fero utiekol k strýcovi Janovi a schoval sa na povale. Tak vzali otca a pár dní bol na ÚŠB. Potom ho s veľkým ospravedlnením doviezli na aute.

Inak s ÚŠB mal už v škole problémy Jožo, Fero nie, ten, ako vravím, bol i v SKM. Ale neskôr si prerábali životopisy. Napr. Fero si do životopisu písal, že robil v kameňolome. Pritom ani nevedel, kde je kameňolom, lebo robil u strýca účtovníka. Ale samozrejme si nenapísal, že u strýca – kapitalistu robil účtovníka. To sa nenosilo. A keď v 1944-om prišli Nemci, u nás sa skrývala jeho žena, lebo tú zas Nemci hľadali. Tak mama povedala, že to je naša slúžka a Ferov syn Mirko náš syn. Takto sa tri či štyri mesiace skrývali u nás. No ale keď sa už Fero stal ministrom¹⁰, na všetko zabudli. Mama ho šla raz pozrieť a on sa s ňou ani ne bavil.

Ferovi a Jožovi, ktorí boli tu na Vtáčniku v partizánskej skupine (Vtáčnik), sa podaril najväčší

Pohľad na priečelie firmy Michala Hagaru a časť zamestnancov z roku 1942

(Zdroj: Archív M. Hagaru)

- 5 Jozef Hagara (1917, Nováky, 1964, Bratislava) – absolvent reálneho gymnázia v Prievidzi (1938), už ako 19-ročný vstúpil do Komunistickej strany Československa (KSČ). V roku 1942 ukončil Filozofickú fakultu Slovenskej univerzity v Bratislave, potom učil na Obchodnej akadémii v Banskej Bystrici. Pôsobil v ilegálnej KSS, vo funkcii vedúceho stredoslovenskej oblasti, až do apríla 1943, keď bol Ústrednou štátnej bezpečnosti (ÚŠB) zatknutý. Vo februári 1944 ušiel z väzenskej nemocnice v Bratislave. Následne spoluorganizoval partizánsky oddiel Vtáčnik, ktorého veliteľom sa stal. V septembri 1944 odišiel do Banskej Bystrice, kde pôsobil v straníckych funkciách na Ústrednom výbore (ÚV) KSS. Po vojne pôsobil ako pedagogický a politický pracovník, naposledy na Chemickej fakulte SVŠT v Bratislave ako docent marx-leninizmu.
- 6 František Hagara (1914, Nováky, 1983, Bratislava) – po vychodení ľudovej školy pracoval ako robotník, v r. 1933 – 1939 pracoval s otcom vo Francúzsku. Do KSČ vstúpil v r. 1939. Patril k najaktívnejším ilegálnym straníckym pracovníkom na hornej Nitre. Pred zatknutím ÚŠB ušiel 7. 4. 1943 do pohoria Vtáčnik. Tu neskôr spoluzakladal part. oddiel Vtáčnik. Po vojne pracoval ako tajomník Okresného výboru (OV) KSS v Prievidzi. Od r. 1946 pracoval ako dôstojník v ŠtB. V rokoch 1964 – 1967 zastával post povereníka financií, v rokoch 1967 – 1968 povereníka pre lesné a vodné hospodárstvo. Aktívny stranícky funkcionár, ktorý aj v roku 1968 zastával neostalinistické pozície.
- 7 Komunistická strana Slovenska.
- 8 Československá republika.
- 9 Združenie katolíckej mládeže, dobovým pravopisom „Sdruženie“.
- 10 Presnejšie – povereníkom.

„hrdinský čin“ – doslova vyrabovali otca. Aj toho som bol svedkom. Dvaja starší bratia a ja so sestrou sme boli v kuchyni. Otec bol vtedy preč, v Senici, tam kupoval vrchnú kožu. Zrazu sa vo dverách objavil Fero Hagara, vrah: „*Strynká, pod'te s nami!*“ A k nám, ku kuchyni, postavil jedného partizána, aby nás strážil. Mamu vzal do dielne. Fero veľmi dobre vedel, kde čo je. Tak šli do skladu a vybrakoval sklad. Dole v dielni chlapi ešte robili, to bolo asi pol šiestej večer. A tým brali z ruky nehotovú obuv ešte aj s kopytami. Vrchnú kožu, podrážky, krupóny... 10. novembra 1944 to bolo. Mame potom hodil 20 tisíc korún, ale škodu spravili takmer za milión...

Načo im bola obuvnícka koža?

Na kšeft. Jedlo nepotrebovali, lebo tým ich zásobovali Lehoťania, Podhradňania, Cigľania a tí. Ja som chodil so synom jedného z tých partizánov do gymnázia. A podľa jeho tašky som videl, kde naša koža skončila. No a neskôr, za socializmu som čítal v jednej publikácii o odboji na hornej Nitre, že vrah ukoristili Nemcom – tri vagóny koženej obuvi a koženého tovaru. Nielenže je to klamstvo, ale takto sa odvdčali otcovi, ktorý dal Fera vyštudovať a potom aj zamestnal.

Nováky obsadila SS-brigáda Schill. Ako si spomínate na tieto chvíle?

Nemci obsadili Nováky 13. septembra 1944. My sme vtedy utekali do hôr. Prečo. Lebo za otcom prišla jedna miestna partizánka, Vrbanová, a hovorí mu: „*Pán Hagara utekajte, lebo Nemci vešajú civilov na mäsiarske háky do výkladov!*“ Tak otec už videl celú rodinu povešanú, naložil nás na voz a spolu s partizánmi sme ustupovali do hôr. Sviniarka sa volalo to miesto. Tam sme boli jednu noc.

Spodkárská dielňa v roku 1942. V popredí dielovedúci Orviský, za ním majiteľ Michal Hagara s manželkou. Vzadu s novinami František Hagara, neskorší komunistický funkcionár (Zdroj: Archív M. Hagaru)

Rodina podnikateľa a výrobcu obuvi Michala Hagaru v Novákoch v roku 1940. V uniforme HM najmladší syn Martin (Zdroj: Archív M. Hagaru)

Viac rodín tam bolo. Bol som schovaný v jednom senníku, s Lacom a Arpádom Tarnóczy¹¹. Tam sme videli, ako partizáni mučili jedného zajatého nemeckého vojaka. Na druhý deň

nás odtiaľ partizáni vyhnali, lebo že tam bude veľká bitka s Nemcami. No nebola podnes. Neskôr práve tieto miesta prečesával Edelweiss, protipartizánska skupina. Po tomto

11 Arpád Tarnóczy (1936, Nováky), potomok šľachtického rodu, ergo pre režimy od roku 1945 triedny nepriateľ. V roku 1951 odsúdený ako mladistvý štátnym súdom v Bratislave za pokus o útek na Západ a protikomunistickú činnosť, amnestovaný v roku 1953. V 90. rokoch veľvyslanec SR v Maďarsku. V súčasnosti predseda organizácie Politickí väzni – Zväz protikomunistického odboja a člen Správnej rady Ústavu pamäti národa.

prepade zriadili Nemci na začiatku Novák, medzi Novákmi a Lehotou, taký bunker s telefónom, kde boli gardisti, aby sa skrátka zabránilo ďalšiemu prepadu Novák. No a títo Edelweiss sa vracali z hôr v ruských uniformách, červené zástavy, po rusky spievali – tak títo gardisti zalarmovali ortskommando, že idú partizáni. Došlo k prestrelke a jedného gardistu ranili. Nemci ho potom vzali do Topoľčian do nemocnice. Dobehol k nám otcov brat a kričí: „*Miško, zle je! Rusi sú tu a berú všetko, nechajú len to, čo máš na sebe!*“ Tak ja som si vtedy obliekol trojo šiat a kabátov! Z kuchyne nášho domu v Novákoch sme videli na hlavnú cestu, potok a kláštor. Naraz vidíme – nemecký dôstojník a vedľa neho kráčali po ceste dvaja samopalníci. Z druhej strany išli títo Edelweiss, „vlasovci“¹² im vtedy hovorili. Tak sme si hovorili: „*Preboha, to bude prestrelka!*“ No ale oni zastali, zasalutovali, podali si ruky a bolo. My sme si mysleli, že je už po vojne! To až neskôr sme sa dozvedeli, kto to bol, o čo išlo.

A tiež aj to, že boli medzi nimi Slováci. Viete ako? Od nás cez potok mal obchod s potravinami nejaký Somora. Mal aj veľký dom a tam títo z Edelweissu bývali. A jeden z nich mal sovietsky samopal, čistil si ho. Samopal mal slabú poistku, vyletela dávka, a rovno do neho. Náš dekan Košťal ho pochovával a ja som bol hlavný miništrant. Sme sa divili, že žiadali katolícky pohreb. No ale asi o dva týždne si telo vyžiadala rodina z Piešťan a tam ho aj pochovali.¹³ Pár rokov po vojne som jeden čas hrával divadlo s Martinom Kaniokom¹⁴. Naraz ho zavreli. Keď vyšiel von, som sa ho pýtal, začo ho zavreli. A on mi hovorí: „*No ja viem, kto si, môžem ti to povedať! Ja som bol vtedy aj v Novákoch, keď sme ten prepad robili!*“

Robili vtedy v Novákoch príslušníci Edelweissu aj nejaké represie?

Nie, iba jedného z miestnych ľudí zaisťovali. To je taká kuriozita. Vtedy, ako vravím, sa rozchýrilo, že vraj Rusi prišli. No a niektorí, čo sa skrývali, vyšli z úkrytov. Takto vyšiel

ten inžinier Ehrlich. Vyšiel z úkrytu, začal rečniť a vítať „slávnú Červenú armádu!“¹⁵ Ti počúvali, nechali ho dohovoriť a keď už skončil, zobrali ho. Potom ho ale pustili. Po vojne bol predsedom MNV¹⁵.

Tunajší obyvatelia teda nemali príliš dobré skúsenosti s partizánmi?

Nie. Ani nejakú veľkú podporu nie. Všetci tu u nás za celý čas spravili Hagarovci dve akcie – vykradli strýcovu firmu a vykoľajili dva vagóny s rozstrieľanými nemeckými tankami.¹⁶ V knihách sa potom písalo, že vraj vyhodili transport nemeckých tankov, čo šiel na východný front.¹⁷ Fígu borovú. Medzi Prievidzou a Košom vykoľajili dva vagóny, kde boli dva nemecké – ale zdôrazňujem rozstrieľané – tanky, ktoré Nemci prepravovali do Topoľčian, tam mali depo. Podľa toho viem, že boli rozstrieľané, lebo ako primáni sme z Novák do Prievidze chodili pešo, po trati, a na tých tankoch sme sa hrali. Nejak o v novembri alebo v decembri 1944.¹⁸ To bolo všetko. A ešte jeden

12 Treba spresniť, že išlo o ľudovú etymológiu, jednotky armády gen. Vlasova na území Slovenska nikdy nepôsobili.

13 Túto informáciu od vtedy desaťročného M. Hagaru sa nám po rokoch skutočne podarilo potvrdiť. Podľa zápisu v úmrtnnej matrike nováckeho r.-kat. farského úradu z 3. 12. 1944 bol totiž dva dni predtým, 1. 12. 1944, v Novákoch zastrelený 23-ročný Jozef Obuch z Piešťan. Za overenie ďakujem L. Halmovej.

14 Martin Kaniok (1918 - ?), absolvent kurzu pre veliteľov Slovenskej pracovnej služby (SPS), príslušník Hlavného veliteľstva SPS v Bratislave. Od októbra 1944 spoluorganizoval Špeciálnu jednotku SPS. Po boku Edelweissu sa zúčastnila na niekoľkých protipartizánskych akciách. V známom politickom procese proti slovenským príslušníkom Edelweissu v roku 1962 odsúdený na 12 rokov odňatia slobody.

15 Miestny národný výbor. Razia Edelweissu ako aj príslušníkov Dirlewangera sa v pohorí Vtáčnik uskutočnila v dňoch 27. a 28. 11. 1944. Počas akcie boli rozohnané partizánske skupiny (Vtáčnik, Zarubežnyj, kpt. J. Nálepku), ktoré sa tu zdržovali, pričom najmenej sedem partizánov zahynulo. Aj socialistická literatúra hovorí o „vlasovcoch hovoriacich po rusky“. Civilné straty však nie sú zaznamenané. HOZÁK, J.: Horná Nitra v boji za slobodu. Martin, s. 107.

16 Kvôli úplnosti treba dodať, že urobili aj niekoľko deštruktívnych akcií na infraštruktúre, ktoré sú podchytené v prameňoch i v literatúre. Ako však výstižne dodáva iný pamätník, Boris Ferjenčík z Prievidze, tieto poškodili predovšetkým civilné obyvateľstvo, nie okupačnú moc. „... partizáni na trati z Topoľčian do Prievidze od novembra 1944 do apríla 1945 vykonali viac sabotážnych akcií. [...] Dielo skazy si odniesli výlučne nevojenské nákladné vlaky, ktoré prevážali zásoby – potraviny či uhlie – pre obyvateľov. Žiadny nemecký vojenský transport nebol poškodený.“ Dva omyly partizánov. Svedectvo, ročník (roč.) XI, číslo (č.) 6, 2002, strana (s.) 24.

17 J. Hozák vo svojej knihe uvádza, že partizáni dňa 2. 2. 1945 vykoľajili medzi Košom a Prievidzou nemecký transport s vojenskou technikou, pričom vraj výbuch „zničil rušeň a šesť nákladných vozňov, ďalších 20 poškodil spolu s 10 tankami. Pri akcii zlikvidoval 25 nemeckých vojakov, 30 ťažko a 70 ľahko ranil. Vlastné straty oddiel nemal. Bola to najväčšia a najúspešnejšia diverzná akcia celej brigády.“ HOZÁK, J.: C. d., s. 114 – 115. V tejto súvislosti sa natiška otázka, že ak bola táto vyfantazírovaná akcia najúspešnejšou akciou partizánskej brigády, ako vyzerali tie menej úspešné akcie?

18 Socialistická literatúra uvádza dátum 2. február 1945. HOZÁK, J.: Horná Nitra v boji za slobodu, s. 114. Iná práca uvádza 1. február 1945. „Príslušníci part. oddielu Major vykoľajili nemecký vojenský transport naložený tankami, kanónmi a iným vojenským materiálom. Vykoľajením bol úplne zničený rušeň a 6 nákladných vozňov, poškodených 20 železničných vozňov, 20 kanónov a 10 tankov. Usmrtených bolo asi 25 nemeckých vojakov a 70 ranených.“ Horná Nitra v boji proti fašizmu. (Výberová bibliografia.) Prievidza 1974, s. 28.

Dobový pohľad na centrum Novák (Zdroj: Slovensko na historických pohľadniciach)

hazardérsky čin v novembri 1944 v Novákoch urobili partizáni – prepád, pri ktorom zastrelili jedného nemeckého vojaka. Ak si pozriete knihu Protifašistické hnutie a odboj na hornej Nitre, tam píšú, že zlikvidovali päťdesiat nemeckých vojakov.¹⁹ Toľko vojakov nemala ani celá nemecká posádka. A okrem toho, ak by tu partizáni zabili 50 nemeckých vojakov, tak Nováky okamžite vypália a dopadnú ako v Kľaku a Ostrom Grúni. Hozák²⁰ to potom vo svojej knihe znížil na štyroch. Vraj zastrelili „štyroch Nemcov“. Ako to bolo v skutočnosti... Nemci sem prišli nadránom, od Topoľčian. Ubytovatí boli v Chemickvej továrni. Tá mala pre svojich zamestnancov taký hotel. A ten si Nemci obsadili, tam mali štáb aj ortskommando. Keď prichádzali, všade bolo zatemnené, lebo vtedy sa svietiť nesmelo. No a vyslali

napred do Novák prieskumnú hliadku, ktorá tu narazila na partizánov. V prestrelke zahynul jeden Nemec, jeden-jediný. Medzi kostolom a predajňou Baťa sa to stalo. Bolo to v novembri 1944, zo soboty na nedeľu.²¹ Lebo keď sme v nedeľu išli do kostola, na malú omšu, na ôsmu ráno, tak tam bola na ceste krv ale už posypaná pilinami. Ale boli dozvuky. Nemci ráno obsadili Nováky, robili domové prehliadky. Obkľúčili aj kostol a po skončení malej omše vyvádzali chlapov. Ja som vtedy miništroval. Ako som sa po omši vyzliekol z rúcha a vyšiel von, vidím, že mama vonku stojí a plače. Lebo Nemci, ako ľudia vychádzali z kostola, brali chlapov a stavali ich ku kostolu, že každého desiateho idú odstreliť. A tak aj otec a dvaja moji starší bratia už boli nastúpení pri múre kostola. Nemci tam mali guľomet a len a len ich strieľať.

Ako odvetu za toho nemeckého vojaka. Mnoho nechýbalo, a Nováky, aj naša rodina, by mali tragédiu, o akej ešte nechyrovali. Jediné šťastie, dekan Gašpar Košťál a riaditeľ ľudovej školy a organista Ján Slávik (s jeho synom Ivanom som bol kamarát, sme boli aj v HM), oni vedeli dobre nemecky. Tak toľko do toho nemeckého dôstojníka hustili, až ustúpil a upustil od tej popravy. No povedal, že ak sa to bude opakovať, tak budú už bez milosti strieľať rukojemníkov. Tak potom našich chlapov poprepúšťali domov.

Takže farár a učiteľ zachránili dedinu. V socialistickej literatúre sa to však nikde nespomína...

Presne tak. A viete, ako sa im za to potom partizáni odvdžili? Toľko šikanovali toho dekana, až chudák v decembri 1945 zomrel, na infarkt. Oni

19 Uvedený údaj sa v knihe skutočne nachádza. Pozri: KOVÁČ, J. (zost.): Protifašistické hnutie a odboj na hornej Nitre. Banská Bystrica 1969, s. 114. O strete partizánov s Nemcami dňa 10. novembra 1944 v Novákoch sa tu píše: „... v prestrelke, ku ktorej prišlo až za odchodu partizánov z obce, bolo zabitých vyše 50 Nemcov.“

20 Pozri: HOZÁK, J.: Horná Nitra v boji za slobodu, s. 103. Nemecké hlásenie však neuvádza žiadne straty na svojej strane.

21 Socialistická literatúra však uvádza ako dátum stretnutia 11. november 1944 (sobota) ráno. HOZÁK, J.: Horná Nitra v boji za slobodu, s. 103.

už vtedy šli po cirkvi. On totiž žiadal peniaze na obnovu kostola, ťahačky boli okolo toho, nechceli mu dať, až to neunesol a vo veku 58 rokov umrel. Títo novácki miestni partizáni proti nemu brojili. Tak zato, čo mu mali ďakovať a ruky bozkávať, že zachránil otcov rodín, toto mu spravili. No a ten Slávik, keď prišli v 1945 Rusi, o dva týždne ho vyhnali z Novák. Lebo bol v HSLS. Žil potom v Bajči. Tak toto spravili partizáni z Hornonitrianskej partizánskej brigády pod vedením Františka Hagaru, môjho bratranca, a Nováčanov nechali znášať sankcie. Takí to boli hrdinovia.

Takže ani SNP asi celkovo nehodnotíte pozitívne...

Pozrite sa, keď si to tak zoberieme. Kto prvý zanechal masové hroby po sebe? To boli predsa partizáni. Čo robil Veličko²² v Sklabini? Bral ľudí po okolí, čo boli Slováci v Hlinkovej garde, miestni Nemci, atď., a strieľali ich bez súdu, bez všetkého vyšetrovania. Akým právom? To neboli vraždy? Veličko dal príkaz Kuchtovi²³ postrieľať internovaných Nemcov v Turčianskom Sv. Martine, kde boli aj ženy, deti medzi nimi. Ešte aj maďarských vojnových zajatcov dal postrieľať.²⁴

Rakovského kaštieľ v Novákoch, sídlo kláštora (Zdroj: Slovensko na historických pohľadiach)

Boli takéto prípady aj tu, v blízkom okolí?

Ja si pamätám len tri. V Nitrianskom Rudne zastrelili partizáni z Rudnianskej doliny otca môjho kamaráta Ervina Rutška. On tam mal obchod – potraviny a krčmu. Na dedine to bývalo spojené. Viete, prečo ho zabili? Lebo ho rabovali a on sa proti tomu postavil. Tak ho jednoducho na dvore, pred očami rodiny, zastrelili. Potom Danko, obchodníka s obuvou, v Nemeckom Pravne. To bol slovenský Nemec. On bol vyslovene apolitický človek. Ten možnože ani nevedel, že niekde v Nemecku je Hitler. Tak, keď vypuklo Povstanie tí, ktorí sa báli, pútekali do hôr. On nemal dôvod. No tak prišli, našli ho doma a zastrelili. Vyslovene len preto, že bol Nemec. Ale neviem povedať, ktorá skupina to bola. Potom partizáni zastrelili starého pána Tarnóczyho v Dolných Lelovciach, aj so ženou. On mal už vyše 80 rokov.²⁵ To bolo tak. Partizáni prišli rabovať ich kaštieľ a on si ho chcel brániť. Vzal poľovnícku pušku, dupľovku, a partizáni ich oboch zastrelili. Potom kaštieľ vyrabovali a podpálili. Nevieť, ktorá skupina. To boli ako Arpádovi prastrýcovia, strýcovia jeho otca.

Inak môj starý otec robil u grófa Tarnóczyho lesného správcu a hospodára, takže býval v majeri. Posledná, zadná časť boli maštale. Keď Nemci prišli, bývali v kaštieli a kone dali sem. Staral sa o ne nejaký Ukrajinec. Ten nám občas dal nejaké náboje, pušný prach. To sme

- 22 Piotr Alexejevič Veličko (1911 – 1984) – sovietsky partizánsky veliteľ a dôstojník Červenej armády. V noci z 25. na 26. 7. 1944 bol ako veliteľ jedenásťčlennej partizánskej skupiny (ako prvej na území SR) vysadený v priestore obce Liptovská Osada. Jeho skupina sa neskôr zreorganizovala na 1. partizánsku brigádu M. R. Štefánika, ktorej velil. Zodpovedný za viaceré atrocitu, či už na civilnom obyvateľstve alebo vojnových zajatcoch.
- 23 Cyril Kuchta (1913 – 1995), dôstojník slovenskej armády, neskôr partizán a partizánsky funkcionár. Po vojne príslušník Československej ľudovej armády (ČSLA). Zodpovedný za postriešanie tzv. nemeckej vojenskej misie dňa 28. 8. 1944.
- 24 Postriešanie skupiny nemeckých vojenských a civilných osôb na príkaz npor. C. Kuchtu sa odohralo dňa 28. 8. 1944 v kasárňach PÚV v Turčianskom Sv. Martine. Postriešanie 28 zajatých vojakov maďarskej armády v Račkovej doline na príkaz P. A. Velička sa stalo 28. 2. 1945. ČATLOŠ, D.: Fatálna epizóda z druhej svetovej vojny na Liptove. In: Kultúra, roč. XIII, 2010, č. 17, s. 8.
- 25 Úmrtná matrika nováckeho notárskeho obvodu uvádza k dňu 31. 8. 1944 zastrelenie iba Kazimíra Tarnóczyho, 80-ročného občana. HALMOVÁ, L.: Horná Nitra na konci druhej svetovej vojny. (Diplomová práca) Bratislava : Pedagogická fakulta Univerzity Komenského 2010, prílohy.

potom zapalovali, búchali, no ako chlapci. V tom kaštieli mali uložené i signálne granáty. Drevené, vyzerali ako vajce, s rúčkou, na konci trčala šnúrkou s krúžkom. Tak sme si ich nabrali. Nevie, na čo to používali. Veľmi to nebuchlo, len taký riadny ružový dym z toho šiel, taký oblak. Dymovnice – modré, ružové a červené sme vystrelili. To bolo nejaké v januári. Tento Ukrajinec nikdy nenosil opasok so zbraňou, len pušku na pleci. No a raz šiel kŕmiť kone. My pozrieme a vidíme – partizáni idú z parku do kaštiľa. Tak on hneď na nich vystrelil a jedného z nich strelil do kolena, ten ostal nehybný. Zvyšní začali strieľať zo samopalov a potom ušli. Plieskalo-trieskalo to tam, guľky lietali. Toho raneného nechali v poslednom dome v Novákoch, nejaký Karak tam býval. Podľa krvavých stôp ho tam potom našli Nemci.

Ako to vyzeralo počas príchodu sovietskych vojsk v obci?

Sem prišli Rusi v apríli 1945, tesne po Veľkej noci, na to sa pamätám veľmi dobre. Môžem povedať zodpovedne, že v Novákoch Rusov nikto so žiadnymi kyticami, ani s otvorenou náručou nevítal. Ľudia sa ich báli, boli poschovávaní a to celkom oprávnené, lebo zobrali všetko, čo sa zobrať dalo, čo nebolo privarené a prikľincované, to všetko im bolo dobré. Nás vyhodili z domu. Keď nás vyhodili, práve pršalo, sedeli sme na tých kufríkoch, na daždi, a nemali sme kam ísť. Až potom jeden otcov kamarát, Rudo Môcik, nás dočasne prichýlil. My sme mali veľký dom, boli tam tri dielne – vrškárska, spodky, a potom sklady. Potom, keď odišli, dva týždne sme dávali dom do poriadku. Zariadenie porozbíjané, zámky vystrieľané, s prepáčením, v každom kúte našpinené a navracané, okná porozbíjané. Nikdy ne-

zabudnem, ako mama zavolała Fera Hagaru a ukázala mu: „*Pozri sa Ferko, toto mi porobili tí tvoji kamaráti!*“ Takže také sú u nás v rodine spomienky na Červenú armádu. Inak k väčším obetiam na životoch vojska, pokiaľ viem, nedošlo. Bola len taká menšia prestrelka medzi nemeckou armádou ustupujúcou a týmito Rusmi. Ja sám, ako taký fagan, som stál na dvore pri štyroch mínometoch, z ktorých Rusi strieľali na Nemcov. Nemci, ktorí boli na lelovských kopčekoch, tam boli dvaja alebo traja, to bolo všetko. Potom ustúpili na Valaskú Belú.

Nováky sa ale stali známymi hlavne vďaka existencii tamojšieho tábora...

Tábor ležal medzi Novákmi, Košom a Laskárom. Boli to v skutočnosti tri tábory. Hneď pri ceste bola strážnica a potom o asi 500 metrov bol najväčší dolný, potom stredný a horný bol až pri Cigli. Do roku 1944 tam bol židovský pracovný tábor. Keď vypuklo Povstanie, samozrejme Židia odtiaľ ušli. Niektorých potom chytili nielen Nemci, ale aj partizáni v horách, orabovali a postrieľali. Od jesene 1944 tam zas Nemci väznili zajatých partizánov ale aj ľudí, vojakov, čo ustupovali z východu. Vodili ich potom na stanicu v Novákoch a tam ich ládovali do transportov. My ako decká sme bývali pri ceste, mali sme plné koše chleba i hodne cigariet, čo sme im podávali. Nemci nám nič nerobili. Lenže oni keď vybehli, už im bolo ťažko zaradiť sa naspäť. No a stála tam moja mama, krstná mama aj s tetou, a jedného vzali takto medzi seba a už sa tam nevrátil. Viem, že aj Šušalovci takto pomáhali. Šušal mal dva bicykle a ako ich viedli do vagóna, jednému strčil bicykel do ruky a hovorí: „*Chod!*“ No a keďže chlap bol na bicykli, tak Nemec, strážny, ne-

predpokladal, že patrí do transportu a takto sa zachránil.

Keď prišli v 1945-tom Rusi, spravili si tu záchytný tábor. Veď drevené baráky tam boli, ohradené to bolo, to im stačilo. Tam NKVD zhromažďovalo Slovákov, miestnych občanov, a odtiaľ ich potom posielali do gulagov, na Sibír. Lebo však museli ísť popred náš dom, tak sme videli, keď ich viedli. Dokonca aj v našom dvore si zriadili takú malú väznicu, ohradili si to ostnatým drôtom a aj tam tých ľudí zatvárali. To boli najmä tí, ktorých domáci poudávali. Keď ich už v táboře sústredili viac, tak potom ich lifrovali už z Novák, zo stanice na nákladné vagóny a preč. Špekulovali tam aj nášho otca zavrieť, ale nakoniec k tomu nedošlo. Dostal sa tam ale môj ujec, mamin brat, človek vyslovene apolitický, krajčír, ktorý mal dvoch tovaríšov. Ale nakoniec sa ho podarilo odtiaľ nejakým spôsobom dostať. Jeden prípad odtiaľto, z Prievidze, bol otrasný. Jano Brndiar, toho som poznal osobne. Ten tam bol desať rokov. Marián Krčík ho spomína v jednej zo svojich kníh. To by bol príbeh na film. On sa vrátil z nemeckého zajateckého tábora a hneď ako prišiel domov, ho odvliekli zas Rusi. Ja som sa s Brndiarom dobre poznal, robil na Banských stavbách na prevádzke Lubeník vedúcemu prevádzky šoféra. Ja som tam chodil, my sme mali takú skupinu hydroizolácie. Potom zahynul pri prvom hromadnom banskom úraze v bani Cigeľ. Takže takýto pohnutý život mal.

Keď odtiaľto v lete 1945 Rusi odišli, začali v táboře sústreďovať slovenských Nemcov. Vysťahovávali Sklené, Handlovú a tuto to okolie Nemeckého Pravna – Gajdel²⁶, Majzel²⁷, Tužinu, Chvojnicu. Tie vyprázdnil, len pár pôvodných obyvateľov tam ostalo. Potom do Chvojnice nasťahovali Cigánov. Tak čo Nemci stáročia budovali, to Cigáni za dva

26 Dnes Kľačno.

27 Dnes Vyšehradné.

M. Hagara ako divadelník v originálnej uniforme príslušníka Waffen-SS. Scénka z hry „Trójsky kôň“ o bojoch pri Stalingrade, Prievidza 1962 (Zdroj: Archív M. Hagaru)

roky totálne zdevastovali a potom odišli.²⁸ V tom tábore zas potom domáci Nemci čakali na odsun. Medzi nimi bola aj pani Danková, manželka otcovho bývalého obchodného partnera. On mal predajňu obuvi v Nemeckom Pravne. Otec, pretože bol vyučený obuvník, nemohol mať obchod, v ktorom by bol predával vlastnú obuv. Musel ju dodávať ob-

chodníkom. Keď vypuklo Povstanie, on ostal doma, neschovával sa, ako viacerí iní Nemci, tak ho jednoducho miestni partizáni bez súdu odstrelili. Hans, jeho syn, bol v uniforme SS.²⁹ Ja som bol s ním naposledy v marci 1945. Zrejme dezertoval. Lebo vtedy mi dal otec taký balík do ruky a hovorí: „Spál' to v kotline!“ Ale ja som bol zvedavý, čo mám spáliť.

Pozriem – a tam uniforma SS! Tak ja som nič nespálil, ale som si ju schoval na povalu a potom som v nej hrával divadlo. No a jeho žena aj s dcérou boli v tom tábore. Bol tam veľký hlad. Oni síce dostávali nejaké balíčky z Medzinárodného Červeného kríža, no tí partizáni a žandári, čo ich strážili, to všetko pobrali, takže k nim sa nedostali ani špagáty. My sme sa to dozvedeli tak, že ich deti chodili s kanvičkou po dedine a hľadali kde mlieko, kde polievku, skrátka hocakú potravu, lebo ich moril hlad. Skrátka, ľudia mreli ako muchy. Bolo ich treba pochovávať. Tak keď ich príbuzní žiadali kresťanský pohreb, vedenie tábora sa obrátilo na nováckeho dekana. No a dekan odporučil Antona Hanovského³⁰. On bol vedúcim palotínov, nad Handlovou postavil taký kostolík a kláštor. Čiperný pán, ináč pôvodom Nemec, ale vedel dobre aj iné jazyky, a tiež dobrý priateľ môjho otca, otec ho aj finančne podporoval. Pôsobil hlavne medzi robotníkmi, u nášho otca mal taký sklad brožúrok. A Hanovský si vybral za takého pomocníka, za miništranta, mňa. Tak som s ním chodil do toho tábora. Vozil nás jeden gazda z Novák, Ľudvík Petriska, každú sobotu popoludní. Do vaku, čo bol na koči sme vždy nabrali potraviny, ovocie a podobne, lebo, hovorím, v tom tábore bol hrozný hlad, a rozдали to tam. Mama mi nabalila ruksak s jedlom pre pani Dankovú a hovorí: „Chod', zanes to pani Dankovej. Ty si chlapec, po tebe nebudú strieľať!“ To bolo pri tom treťom tábore, skoro pri Cigli. Tam taký potok tiekol a ponad ten potok bol natiiahnutý ostnatý drôt. Lenže cez taký jarok sa dalo podliezť. To bol drevený stĺp a hore bol

28 Neúspech presídľovacej akcie potvrdzuje aj záznam v Pamätníku prievidzskej žandárskej stanice. Zaznamenáva, že dňa 21. 6. 1945 boli Cigáni z Prievidze presťahovaní do Chvojnice, do domov po Nemcoch. Akcia sa však vraj „neosvedčila, lebo Cigáni ďalej pokračujú v spôsobe svojho cig. života.“ Štátny archív v Nitre, Pamätník četníckej (žandárskej) stanice Prievidza (1919 – 1948) (2), inventárne číslo (inv. č.) 307, zápis k 21. 6. 1945.

29 Slovenskí Nemci od jari 1944 povinne rukovali do SS.

30 Anton Hanovský (1904 – 1956), rodák z východného Pruska, od r. 1938 pôsobil na Slovensku, v Handlovej, kde založil Dom palotínov. Nemecký duchovný v Handlovej, Nemeckom Pravne a i. Ovládal 7 jazykov. V roku 1949 zatknutý, väznený a týraný. V roku 1956 vyhostený do Nemecka, kde však na následky predošlého zaobchádzania vzápätí zomrel.

akoby hák. Na tých stĺpoch bolo normálne pletivo ale na tých hákoch hore boli natiahnuté štyri rady ostnatého drôtu. Nič viac, žiadna električka, takže ja som pod to pletivo dokázal podliezť. To nebolo ako neskôr v Jáchymove.³¹ Neskôr si otec vyžiadal jedného Nemca, dobrého obuvníka, Bodenloza, bol tam aj s dcérou – aby mu vypomáhal. Niekedy u nás aj spal, ale obvykle ráno prišiel a bol do večera, tak sa u nás aj najedol, aj si ešte jedlo so sebou vzal. No a otcovi sa ho nakoniec podarilo zachrániť, žil potom v Košiciach a v 1964-tom som sa s ním tam aj stretol. Tak po tomto Bodenlozovi sme pani Dankovej posielali potraviny aj šatstvo. Okrem toho hrozného hladu tam vypukol i týfus a ľudia začali hromadne umierať. Raz za týždeň, vždy v sobotu, sme tam chodili pochovávať. Takže, keď zomrel človek cez týždeň, muselo sa s pohrebom čakať až na sobotu. V roku 1946, od mája až do augusta, každú, ale každú sobotu sme tam chodili pochovávať. Raz sme tam prišli a už tam bol vykopaný obrovský hrob, aký som dovtedy nevidel, hádam štyri krát päť metrov hlboká jama. Mŕtvol tam boli už naukladané ako drevo. Ten hrozný obraz mi utkvie v pamäti do smrti. Vtedy sme pochovali naraz asi 80 ľudí, a to bolo len za jediný týždeň!

Keď Nemcov odsťahovali, boli tam najprv, v rokoch 1948/1949, bratislavské prostitútky, ale potom už len politickí, naši ľudia, bol z toho Tábor nútených prác (TNP). Boli tam okrem iných tréner Daučík³², František Krištof Veselý³³ aj Guzová³⁴. Ten

M. Hagara ako miništrant pred nováckym kostolom (1950) (Zdroj: Archív M. Hagaru)

tábor trval asi do roku 1953. A viete prečo sa tam dostal Veselý? Lebo mal pesničku „Kde sa podeli moje zlaté časy“. No a kukol sa pritom na ruku a nemal hodiny! Tak to hneď brali, že to bola protisovietska provokácia.

Nováky sa stali známe aj likvidáciou ženského kláštora v roku 1950...

Bolo to 29. augusta 1950, keď prišli likvidovať novácky kláštor sestričiek de Notre Dame. Oni prišli tak okolo pol deviatej, deviatej a ženy to zbádali, tak sa tam zhlukli a mňa mama poslala, aby som išiel na roľu nalámať kukuricu, že si uvaríme poobede. My sme bývali naproti kláštora a videl som tam zhluk ľudí, tak som utekal tam. Že vraj sestričky berú. Tak som

prebehol cez taký mostík cez potok do kostola, lebo blízko je naproti kostol v Novákoch a tam bola – ešte od vojny – siréna. A ja som ju pustil. Samozrejme, ľudia sa hneď zbíhali, že čo sa robí, či horí alebo čo. Reku nie, sestričky berú. No tak sa tam zhluklo takých stopäťdesiat ľudí a zabránili im vstupe do kláštora. My sme vedeli, že nezabráňime ich odchodu, ale zabránilo sa vyrabovaniu kláštora. Odišli a keď v noci prišlo okolo päťsto, šesťsto vojakov, milicionárov, esenbákov, obsadili celé Nováky, kláštor bol prázdny. Všetky hudobné nástroje, nábytok, knižnica, zariadenie kaplnky, všetko sa vypratало. Každá sestrička mala len batôžtek svojich osobných vecí. No a my sme tam partia chalanov sedeli a mali sme na tom kláštorňom dvore rozložený oheň. A oni, bezpečáci, vojaci, po polnoci vtrhli do toho dvora. Niektorých pochytili, niektorým sa podarilo ujsť. Chytili napr. Lojzka Kováča i mňa. Vyviedli nás von, no putá nám nedali. Tam vonku bola ďalšia mela. V nej sa mi podarilo zdrhnúť a schoval som sa do suda od asfaltu. Ráno, keď už odišli, bol pokoj. Chcel som vyjsť, ale nemohol som, bol som prilepený. Tak som si odopol sandále a domov prišiel bosý. Vtedy zavreli vyše štyridsať Nováčanov. Mali z toho aj súd, niektorých po troch mesiacoch poprepúšťali, napr. mojich kamarátov Tóna Mišejeho, Lojzka Kováča, Mareka Hlinku.³⁵

No ale ešte jeden zážitok som chcel spomenúť. Nejakú koncom septembra 1950, po tej veľkej razii proti sestričkám, nás dekan Fabián oslovil,

- 31 O pracovných a zaisťovacích táboroch po roku 1945 bližšie napr.: SIVOŠ, J.: Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústredňovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953. Bratislava 2013, s. 43 – 91.
- 32 Ferdinand Daučík (1910 – 1986) – slovenský futbalista a tréner. Pôsobil v Slávii Praha, dvakrát reprezentoval ČSR na majstrovstvách sveta. Po vojne trénoval Slovan Bratislava, čl. reprezentáciu ako aj viaceré španielske kluby.
- 33 František Krištof Veselý (1903 – 1977) – herec, spevák, režisér, spoluzakladateľ slovenskej operety. Vyštudoval štátnu hereckú školu v Budapešti. Od r. 1931 pôsobil v SND ako člen operetného súboru. Od roku 1936 pôsobil aj ako filmový herec. Známy sa však stal predovšetkým ako spevák ľudových piesní.
- 34 Janka Guzová (1917 – 1993) – slovenská speváčka a zberateľka ľudových piesní. Prvé verejné rozhlasové vystúpenie mala v roku 1942. V 50. rokoch mala zákaz verejného účinkovania. V roku 1969 emigrovala do USA.
- 35 Deportácia sestier z Novák mala skutočne dramatický charakter, obyvateľstvo ich hromadne chránilo. Bližšie to zachytávajú aj dobové pramene. DUBOVSKÝ, J. M.: Akcia rehoľníčky. Martin 2001, s. 79 – 80.

či by sme mu nepomohli poobľíjať orechy. Tak čo sme boli partia miništrantov, a súčasne skauti, Tóno Štanga, Vlado Rajter, Jožko Špánik, ja, sme mu tie orechy obľúbili. Keď sme ich očistili, uložili sme ich do vriec a sme sa ho pýtali, kde to máme dať. On tam mal takú búdu alebo šopu, a hovorí: „*Chlapci, dajte mi to na tú povalu, tam to dobre preschne!*“ Tak sme to tam vysypali. Večer sme sa prechádzali, a už neviem koho to napadlo, hovorí: „*Očúvajte, ale ten dekan nám z tých orechov ani nedal. No vieme, kde sú, ideme si vziať.*“ Už bola tma. Vtedy bol ale zvyk, že každý poriadny mládenec mal baterku. Tak sme prešli od Tarnóczyho, preskočili sme plot. Dali sme si rebrík a myslím, že Jožo Špánik vyšiel prvý, zasvietil a skríkol: „*Pod sa pozrieť, čo tu je!*“ Na tých orechoch ležali dva samopaly, nemecké, potom asi tri-štyri granáty a nejaké zásobníky. Reku, preboha, veď my sme tam pred dvomi hodinami dávali tie vrecia a nič tam nebolo. Už sme ale tušili o čo ide. Tak sme to šikovne zbalili, zobrali a zmizli. A skutočne, v noci prišli eštebáci. Nezaujímali ich farár, ale rovno ťahali tam na tú povalu. Ale tam už nebolo nič... A my sme tie náboje v kameňolome v Novákoch, volalo sa to Pod kaplnkou, vystrieľali.

GENÉZA ZLATÉHO ORLA

Ako ste sa dostali k ilegálnej činnosti?

Po vojne som sa stal členom Junáka. Názov „skauting“ sa už nepoužíval, asi preto, že to znelo anglicky.³⁶ Používal sa Junák, to bolo v Čechách aj na Slovensku. Názov sa pravdepodobne odvodil od poslednej kategórie HM – Junáci. Ale nebola to jednotná

Momentka z junáckeho tábora pri Veľkých Uherciach (1948). M. Hagara a Viola Porubská (Zdroj: Archív M. Hagaru)

organizácia, fungovala v dvoch verziách, slovenskej a českej, mali sme i odlišné znaky. Slovenský skauting mal ľaliu a dvojkríž. Česi mali čosi iné. Ono totiž, viete, slovenský Junák vychádzal z tradícií slovenského katolíckeho skautingu z prvej ČSR. No a u nás, čo bolo české, to sa nikdy neprijalo. Oni mali Sokol, my Orol. Oni mali skauting, my katolícky skauting. Ja som v roku 1946 začal študovať na prievidskom gymnáziu. Mal som tam dobrých kamarátov, Nováčanov – Marián Wolek, potom Ľuboš Lihotský a Jano Gregor. Všetci sme boli v Junáku. Do prvého skautského tábora sme šli v 1946-tom, do Vondrišelu³⁷. Asi 26 nás bolo. Vtedy bol prísny prídelový systém, všetko bolo na lístky. Od armády sme si požičali stany, také trojuholníky celtové, aj kotly, v ktorých sme si varili. Každý účastník musel prispieť potravinami, rozpísalo sa to na každého. Lebo vtedy sa mimo lístkov nedalo nič

kúpiť. Veľmi sme si vážili vedúceho Junáka v Prievidzi profesora Sámela. Bol kaplánom, ale aj katechetom, učil nás náboženstvo. On bol takou dušou celej organizácie. V Novákoch nás viedol zas prof. Jurík, ktorého som už spomínal. Ten bol aj zakladateľom katolíckeho skauta. Aj v Novákoch bol veľký oddiel Junáka, chlapcov aj dievčat spolu okolo šesťdesiat členov.

V roku 1946 boli voľby. Ja mám podnes odložený komunistický leták z volieb 1946. „*Komunista – v skutky mení slová Krista!*“ Oni vedeli, že náš ľud je veriaci, tak nešli proti viere, opačne, zaštitovali sa Kristom! No a po prevrate čo spravili s cirkvou?

Potom prišiel Február 1948. Na ten sa pamätám podľa toho, že mestský rozhlas v Prievidzi čítal mená ľudí, ktorí museli opustiť Prievidzu, boli akože „vyakčnení“³⁸. Medzi nimi boli práve aj dvaja profesori z prievidskeho gymnázia – prof. Drábik, vynikajúci matematik, ktorý potom učil v Topoľčanoch, a spomenutý prof. Sámel. Tí museli odísť. Bratanec Marián Wolek ma zoznámil s Jánom Manasom, tiež veľkým skautom. Komunisti samozrejme Junáka, a vôbec všetky mládežnícke organizácie zrušili a vytvorili jednotný, povinný Socialistický sväz mládeže (SSM). To bolo úplne spolitizované. Samozrejme do toho sme nechceli ísť a ani sme nešli. A bola to aj náboženská otázka, kde nám komunisti automaticky nevoňali. Takže my sme ostali ako opozícia.

Posledný oficiálny stanový tábor Junáka sme mali cez prázdniny v roku 1948 na Gregorovej chate pri Handlovej. Profesor Sámel tam ešte bol. No keď Sámel musel odísť, Marián Wolek mi raz spomenul, že sa založil (ilegálny) Junák, pod názvom Zlatý orol (ZO), či by som

36 Organizáciu s týmto názvom nepovolila obnoviť československá ľavicová vláda už v roku 1945. ZACHARIÁŠ, J. a kol.: Soudní proces s tzv. ilegálním ústředím Junáka aneb Karel Proucha a spol. (1952). Praha 2003, s. 11.

37 Dnes Nálepko.

38 „Vyakčniť“ – názov odvodený od Akčných výborov, nezákonných paralelných mocenských orgánov, ktoré komunisti zavádzali na mnohých úrovniach a v inštitúciách, ktoré potrebovali ovládnuť.

mal záujem. No samozrejme, že som mal. To bolo v septembri 1948. Tak ja som potom v Novákoch zorganizoval skupinu, kde bol Vlado Reiter, Tóno Štanga, Arpád Tarnóczy a istý čas aj Laco Tarnóczy, jeho starší brat. V Prievidzi bol najprv Jano Gregor, Ľuboš Lihotský, Marián Wolek a mená ostatných si už nepamätám, lebo ja som s nimi priamo do styku neprichádzal. Marián sa potom dobre poznal s Palom Mjartanom, ktorý sa učil u jemného mechanika, puškára. My sme si u neho dávali opravovať zbrane, čo nám ostali ešte z vojny. No a cez toho Mjartana som sa dozvedel o Vilovi Sládekovi. Ja som ho vídaval v Novákoch, lebo on sa učil v Novákoch u Gregora Môcika za mlynára. Bol o rok starší ako ja, mal vtedy 17 rokov. Tak sme sa dali dokopy. Tento Palo, Vilo Sládek a ja. Ale Palo o Zlatom orle nevedel, jedine Vilo. To sme boli v nefunkčnej pekárni u Mariánovho starého otca. Tak tam sme sa schádzali s tým, aby on založil ďalšiu skupinu ZO. Takže bola už prievidzská, novácka (to som bol ja), a teda tento Sládek s Palom Mjartanom založili ďalšiu skupinu v Sebedraží. Sládek bol síce Prievidžan, z Dlhej ulice, ale v Sebedraží mal kamarátov (najmä Joža Beňadika a i.), preto tú skupinu založil v Sebedraží. Takže tie skupiny neboli presne situované podľa bydliska osôb. Ale v skutočnosti oni veľmi neinklinovali k skautingu a na jeseň 1949 sa od nás oddelenili. A čo je dôležité, oni prišli k hromade zbraní. Mali samopaly, pušky, dokonca guľomet i množstvo granátov. Oni proste nesúhlasili s pôvodnou skautskou myšlienkou, ale si vytvorili vlastnú ideu, že budú viesť proti komunistom ozbrojený boj. Porobili si bunkre, tam nanosili zbraní, výbušnín, granátov a pod. My sme s nimi potom stratili kontakt. Okrem Sládka tam bol Ludvík Kro-

Sprievod nováckych skautov (Junákov) na sviatok Nanebovzatia Panny Márie dňa 15. 8. 1947 v Prievidzi. Štvrtý sprava Martin Hagara (Zdroj: Archív M. Hagaru)

vina z Novák, Slávo Oršula z Novák, Paľo Mjartan, Jožko Beňadik, potom z Prievidze Laco Peniažko, z Bojníc Vojto Hanzel. Tých chlapcov bolo dvanásť, možno štrnásť.³⁹

Ludvo Krovina bol môj veľmi dobrý kamarát, s ktorým sme od detstva spolu vyrastali a ktorý bol viac u nás ako doma. My sme boli ako bratia. Od šiestich rokov sme spolu pásli kozy. Oni boli veľmi chudobná rodina, ešte k tomu ho otec strašne bil. Tak on u nás obedoval, raňajkoval, večeral, mama mu platila ešte i nemocnicu v Martine. Ale ani Krovina nevedel o našej nováckej skupine. Ja som to Ludvovi nehovoril. On zháňal najmä zbrane. Tak sme sa ešte dohodli, že mu dám jednu pištoľ a 50 nábojov a dva nemecké granáty. No ale ani ja som nevedel o tom, čo plánujú oni, ich skupina, Ludvo mi nič nepovedal. Ale pripravovali nejaké diverzné akcie. Preto aj zháňal ďalšie zbrane. Ja som nejaké mal ešte od toho Ukrajince, nemeckú devinu parabelu, čo som dostal za slaninu

a chlieb. No ale Ludvo nechodil. Tak ja som mu dal tú pištoľ, dva granáty, a tie náboje som zabalil do škatule od topánok a hovorím mame: „Mama, ja sa musím ponáhľať, keby prišiel Ludvo daj mu tento balíček, ja musím ísť!“ Tak ešte v ten večer prišiel a mama mu to dala. A keďže sa potrebovali zásobiť potravinami, ešte v ten deň večer si voľakde zohnali nákladné auto, a čo bolo v Novákoch na námestí Potravné družstvo, tam sa vlámali, nabrali si potravín a tie odviezli do Sebedražia. To bolo v marci 1950.⁴⁰ Hneď potom na nich začal pohon. Lebo keď sme sa s Ludvom stretli v Leopoldove, v 1951-om roku, on vtedy už poldruha roka sedel, som sa ho pýtal, ako to bolo, ako ich chytili a kto ich prezradil. No a oni tvrdili, že to ten Slávo, že ten proste od nich ušiel, šiel na novácku žandársku stanicu a všetko vyzradil, aj to, kde majú bunkre. Ale či to tak bolo aj naozaj, neviem. No ale skrátka ich začali chytať. V ciglianskych horách došlo aj k prestrelke, eštebáci po nich

39 Pred Štátnym súdom v Bratislave v dňoch 24. a 25. 10. 1950 bolo v skupine „Krovina a spol.“ súdených 15 osôb, vo veku 16 – 20 rokov za trestný čin velezrady. Padali vysoké tresty, od 10, cez 8, 6 rokov až po jeden rok nepodmienečne. Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) Krajská správa (KS) ZNB Banská Bystrica, S 1792, T 1674, hlásenie stanice SNB Bratislava KV ŠtB z 24. 10. 1950.

40 Podľa údajov Stanice SNB Prievidza skupina pôsobila v horách od konca februára do 17. marca 1950, keď ju zlikvidovali.

strieľali. A Vilo Sládek utekal s Ludvom. Ako išli cez nejaký potok, Vila trafili.⁴¹ Muselo to byť dosť vážne, lebo padol do toho potoka, ale ešte vstal a prešiel na druhú stranu. No potom, že sa Ludvovi stratil z očí. A vôbec, odvtedy sa po ňom stratila akákoľvek stopa. Ludvo ostal stáť, odhodil pušku, aj pištoľ, vzdal sa im a odviekli ho. Ti, ktorí ich chytali, museli teda veľmi dobre vedieť, že už nežije. Lebo inak by ho súdili ako hlavu skupiny (v neprítomnosti) na prvom mieste. Ale jeho meno sa nikde neobjavilo, ani v tých spisoch, ba ani v obžalobe. Dokonca sme ho dali hľadať aj Medzinárodným Červeným krížom, ale nezistili absolútne nič. No musel tam zahynúť, lebo na miestach, kde ich chytali, asi o osem rokov našli kosť človeka. Keďže Sládka nemali, tak súd – niekedy v jeseni 1950 – na čelo tej skupiny postavil Krovinu a naparil mu 10 rokov.⁴² Palo Mjartan dostal 8, Slávo Oršula 6, Jožko Čecho 5 rokov, Jožko Beňadik 4 roky, Vojto Hanzel 3 roky, Laco Peniažko 2 roky. Týchto viem, s tými som bol aj v base.

ZRADA A ZATKNUTIE (DECEMBER 1950)

Zlatý orol mal dva tábory. V 1949-tom a v 1950-tom, oba boli na Vtáčniku, oba cez prázdniny, to sa inokedy nedalo. Trvali dva týždne. Na prvom sme boli pätnásť, na druhom nás bolo osem. Neprešli tri mesiace a my, teda, čo sme boli organizovaní v Zlatom orle, každý dostal svoje meno. Na Vianoce sme chceli komunistom nachystať nejaké prekvapenie,

Ludovít Krovina – ako mladík

(Zdroj: Archív D. Krovinu)

... a ako starší muž

(Zdroj: Archív D. Krovinu)

povedali sme si, že by bolo pred Vianocami dobré pozdraviť tých, čo bojujú proti komunizmu. 160 bolo tých letákov skutočne, ako je v spise.

To som tlačil na ručnej tlačiarňičke. Text si podnes presne pamätám: „*Vianočný pozdrav. Pozdravujeme všetkých Slovákov, ktorí bojujú proti komunizmu. Podpis – Klub Justícia.*“ Tento názov sme vymysleli len kvôli letáku, nejaké krycie meno. Nehceli sme tam dávať Zlatý orol. No a na Štedrý deň sme tieto letáky rozhadzovali. Vlado Reiter ich rozniesol medzi Prievidzou a Novákmi vo vlaku, podával ich, aby to šlo ďalej. My zase po Novákoch. No a našla sa „dobrá duša“ medzi nami, Miro P., ktorý nám ich tiež pomáhal roznášať – a on sa s tým pochválil otcovi. A jeho otec proste šiel a udal nás na ŠtB. Pre syna za to vymohol beztretnosť a nás ostatných pozatvárali. Viem to presne, lebo jeho otec poklonkoval komunistom. A potom mi to i sám povedal. Prišiel k nám domov a mne na schodoch povedal: „*Viem všetko, Miro mi to povedal, ja vás idem udať!*“ No a prvého vzali Arpáda Tarnóczyho, 25. decembra na obed. Mňa večer o 22. hod., Tona Štangu o druhej v noci. Vlada Reitera o štvrtej ráno, lebo medzitým sa ich rodina presťahovala z Novák do Prievidze, jeho otec bol v Novákoch riaditeľom meštianky. No a on, tento Miro, poznal aj Mariána Woleka. Lenže oni, Wolekovci sa medzitým tiež presťahovali do Nitry, kde Marián založil zo študentov ďalšiu skupinu. Tak takto sa dostali aj na Jana Manasa a na Lihotského a už sa im to rozvetvilo.

Najprv nás vyšetrovali v Novákoch, ale nepýtali sa na nič, len nás riadne zmlátili. To sme išli v kačacom pochode, ruky pred seba a na ruky nám položili písací stroj a tak som musel

41 Zdá sa, že príslušníci ŠtB z Krajského veliteľstva ŠtB v Nitre (náčelník Ľudovít Filan), usporiadali na hrstku 16-ročných mladíkov podobnú poľovačku, aká sa robí na zajace či srny. Do veľkej obkľúčovacej akcie povolali aj príslušníkov okolitých staníc SNB. Jedným z nich bol aj Gustáv Polčík, ktorý podľa vlastných slov, mal strážiť východ obce. Spomínal, ako sa po skončení akcie jeden z mladých nitrianskych eštebákov vychvaľoval, ako zasiahol práve Vila Sládka. „Ten mladý z Nitry sa chváli, že po ňom striedal. A naraz že len videl, ako postál, zakolísal sa a potom ho viac už nevidel. Ale že ho musel trafiť, lebo našli stopy krvi.“ Polčík bol vždy presvedčený, že Sládek na mieste aj umrel, najskôr v niektorej z roklin, ktoré tam ostali ako následok banskej ťažby. Z rozhovoru autora s G. Polčíkom z 12. 4. 2011. Osobná zbierka autora.

42 Ľ. Krovina dostal 10 rokov nepodmienečne za trestný čin velezrady. AÚPN, f. KS ZNB Banská Bystrica, S 1792, T 1674, Úradný záznam Okresného oddelenia (OO) MV Prievidza vo veci Ľ. Krovinu zo 6. 11. 1961.

šliapať. Dobyli nás tak, že samozrejme celú noc sme nespali, ani celý deň.⁴³ Na Štefana nás rýchlikom previezli do Prievidze do okresnej väznice. Lebo tu pri okresnom súde je taká väznica, tam bolo osem ciel, neviem, či ešte existujú, ale vtedy boli. Na druhý deň, 27. 12. 1950 po nás prišli nitrianski eštebáci a vzali si nás na výsluch. Do Nitry sme prišli večer, tam som šiel do cely číslo 23. Bol tam jeden Trojanov komplic z Partizánskeho, Jožko Purkert, šéf personálneho oddelenia. Ja som s ním bol potom štyri mesiace. O Trojanovi ani viac-menej nehovoril. Ich zaistili možno 30 alebo aj 50, ešte v roku 1949. Čiže oni tam boli už asi rok predtým mnou a títo Trojanovi komplici boli rozhádzaní. Purkert mi hovoril len toľko, že ich zaistili, a že ani nevie, kde Trojan je. Tam potom nastalo to vyšetrovanie, riadne, s fyzickým nátlakom, nočné výsluchy a korekcia, dvadsaťštyri hodín bez jedla a proste takýmto spôsobom. Purkert, ktorý bol so mnou v cele, mi dával obklady na modriny, čo som mal na chodidlách po ranách. Dokonca zariadil aj privolanie lekára, lebo som mal už napuchnuté, popretínané nohy, hnisalo mi to. Tak potom prišiel lekár, mi to ošetril. Vyše týždňa som sa nepostavil na nohy. No a zavreli aj môjho otca a toho bili predtým mnou. A že neprestanú, dokiaľ sa nepriznám. Tak, čo chceli, to si napísali do zápisnice, to sme im aj podpísali. Dňa 27. apríla 1950 nás previezli do Justičného paláca v Bratislave, kde som bol na druhom poschodí. Lebo tam bolo ako by prízemie, vysoké prízemie, prvé poschodie, druhé poschodie. Tam som bol najprv v cele 374 a 368, to bola spoločná, ale tá 374 bola samotka. Tam som bol dlho sám, asi tri alebo štyri mesiace, a potom ma preložili do

spoločnej. No priznám sa, že my sme dobrotu nerobili ani tam. Lebo nám dávali na špajdle lepiť tie papierové zástavky. Tak samozrejme, opačne sme ich lepili. Tú československú sme dali zvonku a nie ku žrdi, a tak sme ich zabalili. To sme raz spravili a viac nám to už nedali. Potom sme mali už pokoj. Strava bola mizerná, ale dalo sa to vydržať. Bolo to predsa len lepšie ako v Nitre. Potom 18. októbra sme mali súd. Pred súd sme boli postavení a obvinení z vlezrady: bývalý novácky kaplán Michal Pružina, prof. Štefan Sámel – tých dávali ako duchovných vodcov, že oni nás proste ideologicky riadili a oni nás pripravovali na „protištátnu“ činnosť. Potom bol Jano Manas, ja, môj otec, Vlado Reiter, Tóno Štanga, Ľuboš Lihotský, Marián Wolek. No ale dopadlo to dobre, lebo my sme svedectvá, ktoré z nás vytĺkli na ŠtB proti týmto dvom kňazom, aj proti Jánovi Manasovi, odvolali. To bol unikát, že Štátny súd oslobodil kňazov. Proste vyniesol oslobodzujúci rozsudok, pričom oslobodený bol aj Jano Manas. A ostali sme odsúdení vlastne len traja. Ja som dostal dva roky, Vlado Reiter jeden a pol roka, Tóno Štanga rok, Ľuboš Lihotský deväť mesiacov.⁴⁴ Ten ale už po súde išiel domov (mal odpykané vyšetrovacou väzbou). Marián Wolek bol tiež oslobodený. Takže z celej tej deväťčlennej alebo desaťčlennej skupiny sme ostali za mrežami už len traja. No a odtiaľto nás po súde previezli do Hlohovca, kde bol Ústav pre mladistvých politických väzňov. Tam som sa znova stretol s Ľudom Krovinom, Slavom Oršulom a s Ervínom Rutšekom, ktorý bol tiež odtiaľto zavretý, mal päť rokov myslím. To bola pre ich rodinu už druhá rana, lebo ich otca partizáni zastrelili. Odtiaľto som

na istý čas šiel do Leopoldova a robil vo väzenskej tlačiarňi. Tam sa nám, teda mne a Lacovi Pittnerovi⁴⁵, podaril jeden husársky kúsok, vytlačili sme protištátné letáky. Totiž oni nás tam zamkli, ale nekontrolovali. Vtedy sme sa s Lacom dobre skamarátili a udržiavali sme kontakt prakticky až do jeho smrti.

ZAPOJENIE DO AKCIE „B“

Potom vypukla v Komárne akcia B (Byty). No a keďže civili nechceli tú špinavú robotu robiť, zostavili také komando, asi dvadsať nás bolo, a previezli nás do komárňanskej väznice. Môžem povedať, že to bola najhoršia väznica, lebo tam boli vyšetrovanci a tí majú podstatne horšiu stravu ako väzni. Bol tam hrozný hlad. No a my sme vyvážali tých ľudí z Komárna, vlastne v rámci celého Slovenska. Až za Košice sme ich viezli, potom do Nitrianskeho Pravna, do Partizánskeho, Janovej Lehoty, Bolerázu a inde. Veľa sme ich vyviezli aj do nejakého majera Agota pri Želiezovciach. Nevie, či to ešte existuje teraz, ale vtedy tam ani líšky dobrú noc nedávali, aj tie sa tomu miestu vyhýbali. Metóda bola taká, že my, väzni-sťahovací, sme zatiahli pred určený rodinný dom, tam mu zástupca príslušného mestského orgánu alebo ja neviem ešte akých, prečítal rozhodnutie a bolo. Prečítal uznesenie, že sa musí vysťahovať. Čo sme naložili, sme naložili, čo nie, ostalo tam a ľudí sme vyviezli. Viete si predstaviť, aké to boli otrasné scény. Ja do smrti nezabudnem na jednu scénu. Bola jedna pani, vdova, mala tri deti. Mali rodinný domček a chceli ju vysťahovať. Ona sa postavila do dverí so

43 Na tieto vyšetrovacie metódy podobne spomína aj A. Tarnóczy. Napr. v článku „Desaťročný vodca Tarnóczy“. In: Svedectvo, 2013, č. 3, s. 6.

44 Menovaní boli odsúdení za nedovolené ozbrojovanie, naopak, oslobodení spod obžaloby z trestného činu vlezrady. Okrem nepodmienčných trestov dostali aj peňažité tresty ako aj trest prepadnutia majetku. AÚPN, f. KS SNB Bratislava, Skupinový spis štátnobezpečnostného vyšetrovania proti Hagara Martin a spol., V-3803, rozsudok Štátneho súdu v Bratislave z 18. 10. 1951 nad M. Hagarom, V. Reiterom, A. Štangom a Ľ. Lihotským, s. 1 – 2.

45 Ladislav Pittner (1934 – 2008) – v rokoch 1951 – 1953 väznený za „protištátnu činnosť“. Po roku 1990 viacnásobný slovenský minister vnútra, v rokoch 2003 – 2006 riaditeľ Slovenskej informačnej služby.

sekerou v ruke a povedala: „*Pod'ťe, ale kto prvý príde, toho zabijem!*“ No viete si predstaviť – ona medzi dverami so sekerou v ruke, pri nej tri malé plačúce deti, okolo stáli žandári, aj väzenskí dozorcovia a už nás len samopalmi šťuchali, že „*chod'ťe, chod'ťe*“. No však, reku, chod' ty, ty si ozbrojený, som si myslel. Ja sa veru nenechám zahlušiť. Nakoniec ju nechali tam. Mňa keď prepustili z Komárna, som ju bol pozrieť. Aj s mojím otcom. Samozrejme, že si ma vtedy nevšimla, nepoznala, ale som jej ten prípad spomenul. Takže to bola jediná osoba, ktorej sa podarilo zabrániť vyvezeniu.

Potom, čo som si prečítal Váš spis a obvinenia, musím povedať, že ste dostali, na tú dobu, pomerne veľmi nízke tresty...

Ja som očakával vyšší trest. Čakal som asi 5 rokov. Lebo, vezmite si – paragraf velezrady – tam bola spodná hranica 10 rokov, u mladistvých polovica. Keď vyhlásili rozsudok, pozreli sme sa na seba – je to možné? Ja som sa vysvetlenie dozvedel neskôr. Vladov Reiterov otec bol spolužiakom a dobrým kamarátom predsedu senátu. No a on zrušil prokurátora... Na tom základe, že nemá dôkazy. „*Pán prokurátor máte na to dôkaz?*“ A prokurátor nemal. To nás zachránilo. Ba zariadili ešte aj to, že pri vynesení rozsudku bol iný prokurátor, ktorý sa proti rozsudku neodvolal. Tak po 14 dňoch trest nadobudol právoplatnosť. Nedaj Boh, aby sme sa dostali pred Najvyšší súd do Prahy. Tam by sme mali minimálne dvojnásobok.

Ako to, že po zatknutí Sládkovej – Krovinovej – skupiny neodhalili aj zvyšné skupiny?

Ján Manas – zakladateľ ilegálneho Junáka (Zlatý orol) a mučeník jeho ideí
(Zdroj: AÚPN)

Kontakty na Manasa a na mňa mal len Vilo Sládek. A tým, že Vilo zmizol, tak eštebáci nezistili stopu ani prievidskeho, ani nováckeho Zlatého orla. Jano Manas, prof. Sámel, Pružina, Lihotský, Wolek, aj môj otec sa dostali domov. Oslobodili ich, lebo proti nim nemali dôkazy, lebo my sme proti nim nesvedčili. O Manasovi som vedel z celej skupiny len ja a Wolek. Ani Reiter ani Štanga ho nepoznali, videli ho až na súde. Jediné spojenie s Wolekom v Nitre som mal ja a s Manasom v Prievidzi som mal zas len ja. A vidíte, Jano Gregor tu nefiguruje, na neho neprišli, lebo my sme nespievali. No a tým, že nemohli usvedčiť Jana Manasa, tak ho – po deviatich mesiacoch väzby – prepustili. A on, keď sa vrátil domov, znova oživil Zlatého orla a pokračoval.

Nestačilo mu?

Nie, nestačilo, znova pokračoval. Takto to bolo. Jano Manas prvý raz

založil skautskú organizáciu ešte na vojenčine, zo slovenských chlapcov. On narukoval po prepustení z väzenia... Prišli mu na to a Nižší vojenský súd mu naparil dva roky. Dostal sa do Jáchymova. Tam sa zoznámil so Srhoľcom⁴⁶ a Mokrohájskym⁴⁷. Cestou z Jáchymova domov, hneď ako šiel z basy, sa stavil v Bratislave a oživoval bunky Zlatého orla. Nabaľoval ďalších študentov, Drexlerová, Vlado Vaňo, to bol právnik. Založila sa aj skupina v Handlovej, potom v Topoľčanoch, v Bratislave, v Trenčíne a Považskej Bystrici (Mandíková). Potom ich odhalili a zatýkali. Toto zatýkanie bolo z hľadiska existencie organizácie len také zbrzdzenie. Potom Jano Manas šiel na vojnu a jeho rolu prevzal Jano Gregor. Vtedy to však bolo len také udržiavanie. Keď v 1953-om Jano prišiel z vojenčiny, volal znova aj mňa, aby sme ďalej pokračovali. A ja sa vám priznám, odmietol som. Povieť ti, reku, Janko, otvorene, ja mám strach. Ak nás chytia – a oni nás skôr či neskôr chytia – ja už nebudem mladistvý, ale budem už recidivista. A perspektíva nejakých desať rokov byť v base, ver mi, tá ma nijako neláka. Že to sa nemusím báť. Reku, počúvaj, oni sledujú teba, sledujú mňa, tak skôr či neskôr na nás prídu. Stretávať sa, reku, môžeme, ale už žiadna organizácia. Lebo každá ilegálna organizácia je odsúdená skôr či neskôr na odhalenie. Pretože tí ľudia sa poznajú a potom nie každý vydrží tie výsluchy. Ale on si nedal povedať. Dokonca vydávali aj časopis *Táborák*. On ho písal na stroji a cyklostylom to rozmnožoval. (V počte 10 ks.) Väčšinou on tam prispieval. Vtedy bol problém zohnať blanu, takže väčšinou len cez kopirák. Vtedy sa sledovalo aj to v piarnictvách, kto koľko papiera

46 Anton Srhoľec (1929), rodák zo Skalice, r.-kat. kňaz. Za neúspešný pokus o nepovolené prekročenie štátnej hranice v roku 1951 odsúdený Štátnym súdom v Bratislave na 12 rokov, z toho si odpykal 10 rokov, zväčša v uránových baniach v Jáchymove. V súčasnosti predseda Konfederácie politických väzňov Bratislava.

47 Hieronym Mokrohájsky (1931 – 2000), rodák z Gbelov, za údajnú protištátnu činnosť (velezradu a vyzvedačstvo) odsúdený Štátnym súdom v Bratislave na 15 rokov. (Obžaloval ho štátny viceprokurátor JUDr. Anton Rašla.) Počas väznenia v Jáchymove prispieval do ilegálnych skautských časopisov *Táborák*, *Bystrina* či *Perute*, ktoré vydával jeho priateľ a vrstovník J. Manas.

M. Lacko počas kladenia venca za ÚPN pri odhaľovaní tabule J. Manasovi. Zľava A. Tarnóczy, sprava M. Hagara za Zväz protikomunistického odboja (Zdroj: Archív M. Hagaru)

Pamätná tabuľa J. Manasovi odhalená na jeho rodnom dome v Prievdzi z iniciatívy M. Hagaru dňa 31. 7. 2011 (Zdroj: Archív M. Hagaru)

kupuje. A ak súkromná osoba kúpila väčšie množstvo, povedzme 500 kusov, tak už aj po nej šli. Manas mal navyše ešte spojenie aj s poľskými, francúzskymi, nórskeymi či švédskymi skautmi. „Pod, príď na chatu!“ Kdesi pri Považskej Bystrici robili také dvojtýždňové školenia s prednáškami a tam boli členovia z celého Slovenska. Tak tam som sa dal nahovoriť, ale pod jednou podmienkou: že o mojej identite nebude nikto vedieť. Tak som si vzal dovolenku a som tam šiel pod menom Kepler. A ich keď pochytili, tak oni hovorili, áno, prednášal nám jeden, nejaký Kepler, ale bližšie sme ho nepoznali. Aj Jano Manas pri vyšetrovaní povedal: „Ja neviem kto to bol, mne ho doporučili poľskí skauti!“ Tak už to bolo pre nich stratené. A keď som ho ja ani Wolek v tom 1951-om, nepreznal, tak on mi to teraz vrátil, lebo on jediný poznal moju identitu.

V decembri 1956 ich ale znova začali chytať. Jano ušiel. Skrýval sa v Handlovej, Podhradí, Turčianskych Tepliciach, Ostrave, stále menil miesta, až sa mu podarilo prejsť do Poľska, kde sa o neho postarali poľskí harceri. Ale on sa neuspokojil a chcel vedieť, aká je tu situácia. Tak volal

Mandíkovej do Trenčína. Ale tá bola vtedy už zavretá a telefón bol pod dozorom ŠtB. Musel viackrát volať s jej mamou, no a musel asi povedať, že je v Poľsku u harcerov. Tak naši eštabáci to avizovali poľskej bezpečnosti – bol kdesi pri Krakove – a tí sledovali poštu. A keď Jano volal zas, tak ako vychádzal, čapli ho a eskortovali do Československa. V 1957-om mal súd. Asi 14 či 15 tých študentov z rôznych skupín Slovenska, z Trenčína, Nitry, Bratislavy, Handlovej, na ktorých prišli, súdili, a Janko ako šéf dostal 7 rokov. Už to neboli také vysoké tresty, keďže to bolo po Stalinovej smrti. Súd bol v Nitre. A viem, že všetkých stredoškóľakov nahnali do súdnej miestnosti, kvôli zastrašeniu, proste, aby neboli takí a aby poslúchali SZM⁴⁸. Jano Gregor sa dostal domov po ročnom väzení, ale Manasa odlifrovali do Jáchymova. Robil na veži smrti, kde sa mlela uránová ruda, teda to najväčšie zlo, bez akejkoľvek ochrany, respirátorov a pod. Sem nasadzovali kňazov a tzv. slovenských separatistov, teda tých, čo boli za myšlienku samostatného slovenského štátu. Ani v roku 1960, keď bola veľká amnestia sa nedostal von, lebo nemal dobrý posudok. Pre-

pustený bol tuším po piatich rokoch. To už bol ale vážne chorý, lebo on robil na tých najhorších pracoviskách. Ale Jano bol nepoddajný. Proste nepodarilo sa im ho za žiadnych okolností zlomiť. Môžem priamo citovať z dokumentu, aký posudok na neho poslali, keď ho prepustili na amnestiu 16. 1. 1962: „Menovaný byl po dobu výkonu trestu pracovně zařazen na šachtě a jeho pracovní morálka byla hodnocena jako špatná. O práci neměl zájem, stanovené normy neplnil a rovněž do pracovní soutěže se nezapojil. Jmenovaný je velmi nepřátelsky zaměřen proti našemu zřízení. I ve výkonu trestu se stýkal výhradně s lidmi z řad slovenských separatistů. Trest naprosto nesplnil výchovný účel.“

Takže s takýmto posudkom sa Jano dostal domov. Samozrejme, sústavne ho sledovali, a vyšetrovali všetkých, ktorí sa s ním stýkali. To si neviete ani predstaviť takú situáciu. Eštabáci brali na výsluch každého, s kým sa on vyprával na ulici, mal problém zamestnať sa. Nik ho nechcel. No kto by aj zamestnal takého človeka, ktorý je pod úplným dozorom. Jeho to deprimovalo. No a sedem rokov po prepustení

z väzenia, ako 38-ročný, na následky toho ožiarenia uránom, zomrel. Čiže on vlastne celý svoj mladý život obeťoval skautingu. Mučeník skautingu a mučeník slovenskej idey...⁴⁹

Vystáva otázka o zmysle a cieľoch Zlatého Orla...

Pokračovať v zásadách a ideológií Junáka, skautingu...

Iniciovali ste aj odhalenie pamätnej tabule na jeho rodnom dome...

Hej. 31. júla 2011 bolo totiž osemdesiate výročie jeho narodenia a pri tomto výročí som mu chcel na rodnom dome odhaliť pamätnú tabuľu. Lebo jeho pamiatka je v Prievidzi prakticky úplne neznáma. O jeho hrobe vie len rodina. Po Manasovi neostala v rodine ani v Prievidzi jediná fotka, jediný dokument. Len to, čo má ŠtB a čo si pamätáme. Chcel som, aby aspoň trochu ostal v pamäti ľudí, aby aspoň tí skauti na výročie jeho narodenia prišli a nejakú tú kytičku mu tam položili. Aby vedeli, že skauting v tých dobách, to nebolo med lízať. Že to nebola hra, ale že išlo o slobodu, o zdravie, ba i o život. Aby vedeli, že on mal taký vzťah k tomu Junáku, že napriek všetkým týmto rizikám do toho išiel. Takže takýmto spôsobom som sa mu chcel nejakým odvdáčiť za to, čo všetko on pre ten Junák a pre tú myšlienku skautingu urobil.

Prečo sa raz uvádza názov „Zlatý orol“, inokedy „Slovenský Zlatý orol“?

Slovenský Zlatý orol – to meno dala ŠtB, tak je to v spise. Nevieť prečo. Ale inak sa to volalo Zlatý orol, aj

razítko také sme mali. To dal spraviť Manas – kto druhý.

Bola národnoštátna myšlienka v stanovách ZO vyjadrená explicitne, alebo to žilo len podvedome?

Žilo to v podvedomí, ale sa to aj hlásalo. Napríklad naša skupina sa stretávala u mňa.⁵⁰ Ja som mal samostatnú izbu, z bývalej vrškárskej dielne. Tam sme mávali schôdze. A vždy pred schôdzou som vyvesil obrazy Hlinku aj Tisa.

Čo sa preberalo na schôdzkach?

Aj bežné študentské veci. Tiež sme sa dohodli, aké konkrétne akcie budeme robiť. Ale nepapierovalo sa, to sme si boli vedomí rizika. Niektoré skupiny si robili legitimácie, my sme to nechceli. Stretávať sa môžeme, ale neformálne. Do mesiaca sme mali asi tri stretnutia, tam sa preberala politika. Mali sme aj dobrého známeho na SNB, nejakého Pročka. Jeho brat bol predtým šéfom okresného skautingu. Dobrý človek. Keď sa chystala prehliadka nejakého gazdu, dal nám vopred avízo.

HODNOVERNOSŤ MATERIÁLOV ŠTB A VYŠETROVACÍCH PROTOKOLOV

Čítal som tie zápisnice, a zaujímalo by ma, do akej miery sú pravdivé...

Pozrite sa, oni mali svoju koncepciu. A oni vás tlkli dotiaľ, kým ste nepodpísali to, čo tam dali.

Ale hádam zas nie všetko?

No ja napríklad som priznal, že áno, som vytlačil letáky a rozhodil som

ich. To bola pravda. Ale oni hľadali ďalej, chceli sa dostať „vyššie“, napríklad na toho profesora náboženstva Štefana Sámela. Chceli to teda mať zostavené tak, že my sme nekonali samostatne, ale sme boli kýmisi riadení, že sme mali „ideologických vodcov“. Toto chceli z nás vytĺcť. No ale to sme si zas my nedali.

A čo údajne vašou skupinou plánovaný atentát na komunistov?

To je hlúposť. Keby sme aj chceli, nemali by sme ani čím strieľať, veď sme vtedy ani nič nemali! Ani na súde nám nič nenašli, nedokázali...

Ale v zápisnici ste strelné zbrane priznali...

No podpísať sme to museli! Ale v skutočnosti nám žiadne nenašli, veď ani nemali aké! Viete si predstaviť, keby našli, koľko dôkazových fotografií by tam bolo?⁵¹

No napríklad je tam aj obvinenie, že ste odstrihovali telefónne drôty?

To je pravda. A ešte sme vyskratovali vysoké napätie a nasypali železné píliny a piesok do klzných ložísk a zadrel sa vagón. To sme im robili, to je pravda. Proti komunistom skrátka. My sme dostali aj zápisnicu, kde nám vyčíslili tieto škody.

A že ste sa nazvali „ilegálna skupina Čierna dýka“?

To je hlúposť, to oni nás len potrebovali kdesi zaradiť a dať tomu celému hrôzostrašný názov... A tých v Prievidzi nazvali „Žltý diabol“. No len uvážte takú hlúposť, katolícki chlapci, aby si dali taký názov... No ale dnes to máte v archíve, podpísal

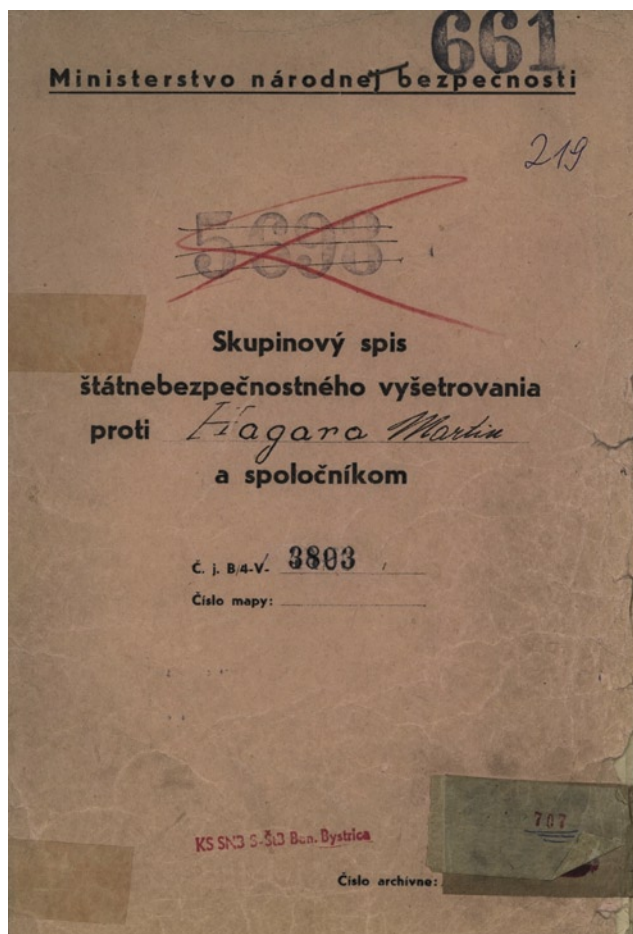
49 Pri J. Manasovi a organizácii Zlatý orol možno odkázať na niekoľko menších publikácií z pera M. Hagaru. Napr.: Zlatý orol – ilegálna skautská organizácia v rokoch 1948 – 1956. In: Historické rozhľady, roč. VII, 2012, s. 259 – 266.

50 Vo vyšetrovacom protokole Hagara priznal šesť ilegálnych schôdzok. Ich počet však, podľa vlastných slov, podhodnotil, v skutočnosti ich bolo značne viac. AÚPN, f. KS SNB Bratislava, Skupinový spis štátnobezpečnostného vyšetrovania proti Hagara Martin a spol., V-3803, zápis o výpovedi M. Hagaru na KV ŠtB Nitra z 5. 3. 1951, s. 9.

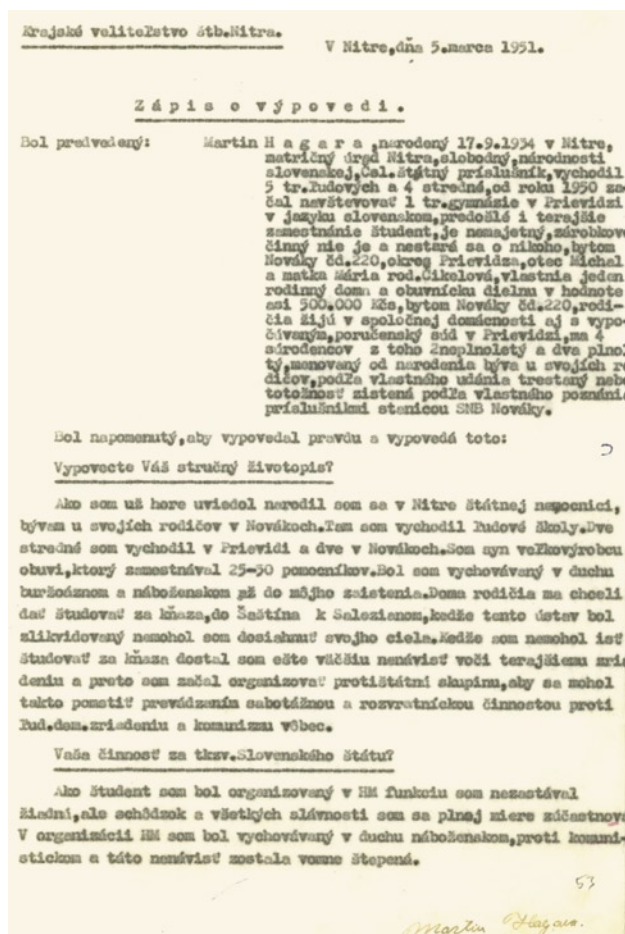
51 Eštebáci si do „Hagarovej“ výpovede vložili údaj, že vraj pre ilegálnu organizáciu „Čierna dýka“ priniesol päť krátkych strelných zbraní, za ktoré zaplatil 2200 Korún československých (Kčs). Tieto peniaze mal vziať zo školskej pokladne. Okrem tejto „výpovede“ spis neobsahuje žiaden dôkazový materiál. AÚPN, f. KS SNB Bratislava, Skupinový spis štátnobezpečnostného vyšetrovania proti Hagara Martin a spol., V-3803, zápis o výpovedi M. Hagaru na KV ŠtB Nitra z 5. 3. 1951, s. 5.

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

Martin Lacko • „Z novembrového prevratu vyšli víťazne komunisti.“ Rozhovor s bývalým politickým väzňom Martinom Hagarom

Vyšetrovací zväzok ŠtB na M. Hagaru a spol.
(Zdroj: AÚPN)

Protokol ŠtB o (údajnej) výpovedi sedemnásťročného Martina Hagaru (Zdroj: AÚPN)

som to, čo som mal robiť. Ota predomnou bili, že dokiaľ sa nepriznám, neprestanú. A teraz si vezmite celé to rozloženie – zo mňa spravili syna nebezpečného kapitalistu, buržuja. Vlado Reiter – syn nebezpečného intelektuála, lebo jeho otec bol riaditeľ školy, organista. Tono Štanga – syn kulaka, Jano Manas – syn veľkoobchodníka, Marián Wolek, Lihotský – syn úradníka.

A celé to ideologicky „zastrešovala“ zlá katolícka cirkev.

Presne tak. Tá nás „riadila“. Ved' predsa všetci sme boli miništranti. Miško Pružina bol v Novákoch kaplánom, my sme mu miništrovali. Ani on, ani Sámel sa politicky neprejavovali. No ale pri tom vyšetrovaní to naraďovali inak. Vraj, keď sme mu miništrovali, musel nás ideologicky ovplyvňovať. Sámel – katechéta, šéf skautov v Prievidzi, ten nás zas učil náboženstvo. No môže byť lepší vodca ako on? Oni tam potrebovali kňazov, hlavne, že to boli katolícki kňazi.⁵²

Ešte jedna perlička z „vašej“ výpovede na ŠtB: „Vo svojom doterajšom živote som nevedel, čo je to hlad a čo je to pracujúca trieda...“

Ja vám poviem, ja som musel od piatich rokov kozy pásť. Starý otec bol veľký gazda, mal asi 30 ha, no a na tých poliach bolo treba robiť! A keď bol veľký nápor, robili sme všetci, do noci...

No a čo sa týka nebezpečnejšej Sládkovej skupiny, podstata obvinenia v dokumentoch ŠtB znie: Vi-

52 „Dejiny oslobodzovacích bojov našich národov dokazujú, že vysoká cirkevná hierarchia, ako aj väčšia čiastka drobného duchovenstva, stála vždy na strane utlačovateľských režimov [...] politika podpory kapitalizmu viedla cirkevnú hierarchiu a čiastku duchovenstva k priamej podpore svetového fašizmu.“ Kaplánovi M. Pružinovi, ktorého ŠtB označila za „zarytého nepriateľa pokroku“ prirátalo aj to, že ako novácky kaplán údajne roku 1945 organizoval petíciu proti poštátneniu školstva. AÚPN, f. KS SNB Bratislava, Skupinový spis štátnebezpečnostného vyšetrovania proti Hagara Martin a spol., V-3803, trestné oznámenie KV ŠtB Nitra Štátnej prokuratúry v Bratislave z 24. 4. 1951, s. 2 – 7.

liam Sládek zorganizoval v horách v okolí Novák ... a vyzbrojil ich zbraňami – okrem iných vraj puškami, pištoľami a automatom⁵³...

Áno, a dokonca mali aj guľomet, a nie hocaký. MG 41 – Maschinengewehr 41, najlepší nemecký guľomet. Pušiek neviem koľko, ale viem, že mali, československé. I samopaly, myslím, dva alebo tri, ale o jednom viem bezpečne, nemecký Schmeisser⁵⁴. A myslím, že mali aj ten sovietsky, bubnový, Špagin. Počet tých pištoľí – každý z nich mal minimálne jednu.

Ako prišli po toľké zbrane, hlavne ten guľomet?

Vybrakovali jedného bývalého partizána, ktorý mal arzenál doma v pivnici. Ale ten musel čušať, lebo to mal doma protizákonne. Aj viem ktorého – Joža Svitka. To bol mäsiar v Novákoch. Nikdy nezistil, kto mu to vyraboval. Ináč prvý gardista v Novákoch a potom aj prvý partizán.

Bolo reálne, aby prepadli stanicu NB v Novákoch prípadne iné režimistické inštitúcie?

Nie, to by oni na to neboli išli, natoľko som ich zas poznal. To sa tam v tej konštrukcii obžaloby, ŠtB, už tak nabaľuje. Ale základ, tie zbrane že mali, a tie potraviny v Novákoch že vykradli, to je pravda. Lebo oni v tom bunkri potrebovali potraviny. Zastavili jedného šoféra, ktorý im to na nákladnom aute pomohol previesť. V noci to bolo, lebo ten obchod bol blízko nás. Na druhý deň prišli žandári to vyšetrovať. Proste oni chceli „partizánčiť“ proti komunistom.

Ale pritom hovoríte, že by neboli schopní strieľať tých esenbákov, do ľudí...

To nie, zase to by im nebolo dalo. Proste oni asi len tak, aby im strach nahnali. Takú nejakú „romantiku“. Však si vezmite tie roky – všetko 16, 17 rokov. Tu musíte pochopiť jednu vec. Bola vojna. Tí chlapci mali vtedy všetci 10 – 11 rokov. Pozerali na to ako na divadlo. Do školy sa nechodilo. My sme sa furt motali medzi Nemcami. Ja som šiel do kostola a granát som mal vo vrecku. Zbraní bolo, ajajaj... Aj po vojne bolo zbraní – čo Nemci zahodili, čo partizáni mali. No a čo potrebuje mladý chlapec – zbraň. Potom dávali film Mladá garda⁵⁵. Tí zas bojovali proti Nemcom. Tu sme Nemcov nemali, tak tí šli proti komunistom! No proti niekomu.

No a komunistom sa to náramne hodilo – vytvoril obraz nebezpečného, ozbrojeného nepriateľa...

Áno, áno. Veď keď bol v Nitre proces s Manasom, tak tam nahnali študentov všetkých škôl, aby im ukázali: Pozrite sa, takto dopadnete, keď nebudete držať zobák!

A čo obvinenie z držania vysielačky?

To je úplná hlúposť. Oni ani šajnu nemali o vysielačke, ani jeden z nich. Len sa čudujem, že im k tej vysielačke nenašli hneď aj špionáž.

Ich rodičia o ich činnosti nevedeli?

Nie. Hádám si mysleli, však sa kdesi hrajú. Veď sme boli každý deň spolu v škole...

PREPUSTENIE NA SLOBODU

Ako dlho ste boli zavretý?

Prepustili ma 27. decembra 1952. Mal som 18 rokov... Domov som prišiel so žalúdočnými vredmi, tak som musel držať diétu. Proste, bol som asi dva mesiace doma, čo som sa len liečil. Potom mi dali možnosť, kde chcem byť zamestnaný – či Jáchymov, Kladno, Ostrava, Handlová alebo Martin. No reku, čo teraz. Všetko bane... Ten Jáchymov mi tak najviac hovoril, lebo som tam mal zavretých viacerých známych. Pôjdem ja, reku, do toho Jáchymova, možno sa s nimi spojím. Lenže vtedy bola taká prax, že súhlas na odchod z okresu musela dať Verejná bezpečnosť. Tak ja som mal už lekársku prehliadku, všetko vybavené do toho Jáchymova a nad to ešte som musel mať povolenie od Verejnej bezpečnosti, že súhlasí s tým, aby som opustil okres.⁵⁶ No a tam mi otvorene povedali, že ma nepustia, že som teraz prišiel z väzenia pre vlezradu a keďže je to blízko hraníc, že je obava, že by som opustil republiku. Potom mi na úrade práce prikázali, aby som si vybral iné miesto. Tak som si vybral Martin. Ja som nevedel, to boli samé bane, som si myslel, že tam je tiež nejaká baňa. No ale keď sme tam prišli, taká skupina – lebo nás tam doviedli v rámci organizovaného náboru – naraz sa len z brány vyvalí tank. Tak som sa spýtal toho, čo nás sprevádzal: „Pre Boha, toto čo tu robíš?“ No a on nato, že aj my budeme na tom robiť. No a na tom osobnom oddelení sa ma nepýtali, či som bol zavretý, ten dotazník si vypísali sami. Zaučil

53 AÚPN, f. KS ZNB Banská Bystrica, S 1792, T 1674, trestné oznámenie Stanice NB Nováky okresnej prokuratúry v Prievidzi z 1. 4. 1950. Podstata obvinenia znela: „Viliam Sládek zorganizoval v dobe od konca februára 1950 do 17. marca 1950 bandu v horách v okolí Prievidza – Nováky, v ktorej bolo 15 osôb [...] týchto vyzbrojil rôznymi strelnými zbraňami (automat, puška, pištole, revolvery a pod.), ktorej účelom bolo sa aj pokúsiť zničiť alebo rozvrátiť ľudovodemokratické zriadenie [...] mali za úkoly: prepadnúť a odzbrojiť stanicu SNB v Novákoch a v prípade kladenia odporu týchto postrieľať, prepadnúť a zastreliť hliadky SNB a takto sa zmocniť zbraní a štatstva, mali bojovať proti komunistom [...] vyhadzovať vlaky s politickými činiteľmi, prepadať.“

54 Nesprávne označenie pre nemecký samopal MP-40.

55 Mladá garda – sovietsky vojnový film nakrútený v roku 1948 podľa románu Alexandra Fadejeva, ktorý napísal v roku 1945. Podľa neho bol pomenovaný aj jeden z bratislavských vysokoškolských internátov.

56 Prax, že pohyb obyvateľstva medzi okresmi museli odsúhlasiť bezpečnostné orgány, sa v ČSR zaviedla podľa vzoru ZSSR.

som sa za zvárača, porobil som si štátne skúšky a robil som ako som vedel, zváral najdôležitejšie zvary na tankoch. To som robil asi dva-tri roky. Potom bol som na technickej kontrole, na konečnej montáži tých tankov, takže som si musel spraviť na ten tank aj vodičák, lebo som chodil aj na skúšobné jazdy, spolu s tým skúšobným vodičom. No ale potom sa nejakým spôsobom dozvedeli, kto som, čo som. Proste asi na mňa prišlo nejaké udanie. Tak prišli za mnou priamo na pracovisko, zobrali ma, vyviedli ma za závod – musel som odovzdať ešte i kľúčiky od mojej osobnej skrinky a ani ma do nej viac nepustili. Na internáte mi rozhádzali izbu, spravili podrobnú prehliadku. Musel som opustiť Martin. Tak čo, reku, ďalej? Vedel som, že aj podniky v Martine hľadajú zváračov so štátnymi skúškami. No keď som povedal meno, miesto nikde nebolo. Tak som sa musel vrátiť do Novák a šiel som robiť na baňu Mládeže. Tam som robil až do roku 1960, kedy som potom prešiel na Banské stavby. Tam už to bolo trochu iné, tam som sa len občias dostal do podzemia, väčšinou, lebo ja som robil na technickom rozvoji. No a najskôr som robil zvárača, istý čas som robil aj technika.

Kedy ste boli rehabilitovaní?

My sme si žiadosť o rehabilitáciu podali ešte v 1968-om roku. Aj sa to rozbehlo, ale trvalo to šesť rokov, kým všetky tie súdy prebehli. Až 17. decembra 1974 sme boli, celá naša skupina, rehabilitovaní. Tá genéza bola dosť komplikovaná. Krajský súd totiž najprv nezrušil rozsudok. My sme sa odvolali, išlo to na Najvyšší súd a ten pohrozil Krajskému, že to riadne nevyšetril. Dal mu tam všetky dôvody – že napríklad nie sú

M. Hagara po návrate z väzenia v roku 1953
(Zdroj: Archív M. Hagaru)

M. Hagara v čase súdnej rehabilitácie v roku 1974 ako štyridsaťročný muž
(Zdroj: Archív M. Hagaru)

tam žiadne materiálne dôkazy, len naše výpovede. A tie – už podľa ich dikcie bolo zrejmé, že boli vynútené. Tak potom 17. 12. 1974 som bol rehabilitovaný. Predseda rehabilitačného súdu v Bratislave mi vtedy

sám povedal, že „no viete čo, keby aj nič iné nebolo, len tieto zápisnice z ŠtB mi stačia na to, že to nie sú vaše slová.“⁵⁷ Takže sme boli vyhlásení za nevinných, no pravda, oni nás už dobre poznali, boli sme „zapísaní“, takže po tej spoločenskej stránke nám už ani rehabilitácia úplne nepomohla.

Hovoríte, že Manasa ako hlavného organizátora väzenie ani eštebáci nezlomili. Ale ako to bolo s ďalšími členmi týchto „protištatných skupín“, ktorých ste poznali?

Ani jedného sa nepodarilo presvedčiť o „raji“ socializmu a previesť na komunistickú vieru, pretože všetci sme mali možnosť spoznať komunistov z druhej strany. Takže nám zbytočne vyprávali to či ono. My sme skúsili to šikanovanie, ničenie tých ľudí. Takže tam nemali šancu.

Lebo napríklad od Polčika⁵⁸ vieme, že Krovina potom vstúpil do Komunistickej strany...

Ale to nebolo z ideologických dôvodov, to vám poviem presne. Ja som bol totiž s Krovinom sústavne v styku. Pustili ho v 1956-om, na podmienku. My sme sa brali v 1957-om a bol nám ako družba na svadbe. Za dobré správanie vtedy púšťali po vypršaní polovice trestu, no ale vybaľovanie tej žiadosti trvalo skoro rok, takže ho pustili až po šiestich rokoch. On býval tu v Bojniciach a jednak si zobral za manželku mojej manželky spolužiačku. Oni boli veľké kamarátky, my sme boli veľkí kamaráti. Takže aj po stránke ideovej som Ludva veľmi dobre poznal. Áno, jeho otec, aj jeho bratia, jeden aj druhý, boli komunisti. V Novákoch bolo len pár komunistov, medzi nimi aj starý Krovina. Ale Ludvík to spravil vyslovene

57 V spise sú nielen priam absurdné vývody politickej povahy, ale aj vecne absurdné údaje. Napr., že členovia ilegálnej skupiny mali úmysel prepadať príslušníkov staníc SNB a ľudových milícií s pančuchami naplnenými pieskom a o pár riadkov nato konštrukcia, že plánovali „postrieľať popredných funkcionárov strany KSS.“ AÚPN, f. KS SNB Bratislava, Skupinový spis štátnobezpečnostného vyšetrovania proti Hagara Martin a spol., V-3803, zápis o výpovedi M. Hagaru na KV ŠtB Nitra z 5. 3. 1951, s. 7.

58 Gustáv Polčík (1918), príslušník Žandárskej stanice, Stanice NB, SNB i ŠtB v Prievidzi. Hlavný hrdina knihy „Žandár troch režimov. Gustáv Polčík a jeho služba v Prievidzi 1942 – 1972.“ Bratislava 2011.

Svadobná fotografia M. Hagaru a manželky Vlasty z roku 1957 (Zdroj: Archív M. Hagaru)

Snímka jednej z pracovných čiat nováckych baní. M. Hagara ako zvárač druhý sprava (Zdroj: Archív M. Hagaru)

preto, lebo poľovníctvo bolo jeho životným snom. A keby nebol vstúpil do tej poondiatej strany, tak tú zbraň nikdy nedostane. A on sa s tým žandárom, ktorý bol pri ich zatýkaní, nakoniec skamarátil. On robil potom na ŠtB a mu povedal cestu, ako postupovať. Nemohol dostať zbrojný pas, pokiaľ mal záznam v registri trestov, tak požiadal o výmaz. Ludvo potom vstúpil aj do strany a on sa mu postaral, že dostal zbrojný preukaz, takže potom mohol robiť horára.⁵⁹ Takže nakoniec znova prišiel k tým zbraniam. Takže takto Ludo vstúpil do strany. Tí jeho kamaráti sa hnevajú. Darom som Mjartanovi, Oršulovi hovoril, že to je proste len finta, ale pod ňou sa úplne niečo iné skrýva. Ludvo ideovo ostal až do smrti verný

tomu, čo robil. Len skoro zomrel, na rakovinu. V 1991-om. Bol najmladší zo všetkých súrodencov, už nik z nich neostal.

Takže aj ďalší, ktorí boli s ním súdení ostali v podobnom zmýšľaní?
Všetci do jedného.

Neostali takí zastrašení?

Nie, nie. Iba opatrnejší. Ale kde sa dalo vystrčiť rožky, tam sa vystrčili. Hlavne ja som to robil, ja som si to mohol dovoliť aj preto, že som hrával štyridsať rokov divadlo. Okresný výbor strany mi povolil verejne vystupovať aj po 1968-om, ale s podmienkou, že nesmiem hrať komunistov. Vraj ako by to vyzeralo, keby som ja hral komunistu. Ja som pokladal za vy-

znamenanie, že nemusím tých všivákov hrať a som prevesloval presne na opačnú stranu, hrával som esesákov. To malo, ľudia zlatí, obrovskú výhodu. Ja som si beztriestne, pred mnohými ľuďmi, mohol povedať, čo si myslím. A aj som to využíval. Tí, čo so mnou hrali, už som videl, keď som mal mať nejakú repliku, už všetci načúvali, čo zase poviem, koho napadnem, komu vynadám do sviň bolševických a tak. A viete ako sa mi to ohromne robilo? To si neviete predstaviť s akou radosťou! Ja som dokonca nacvičoval divadlo, réžiu, tu v susednej dedinke, v Šútovciach. Tam boli praví ochotníci, zapálení, tí čítali ešte aj to, čo bolo v zátvorke. A mne sa podarilo ich dotiahnuť po troch rokoch do celoslovenskej súťaže,

59 Hagarove údaje a Krovinovo úsilie o získanie zbrane (gulovnica) potvrdzujú aj zachované dokumenty ŠtB ako aj spomienka G. Polčíka. Náčelník OO MV Prievidza npor. Chovanec dňa 6. 11. 1961 písal, že na základe informácií z jeho pracoviska „menovaný v poslednej dobe prejavil ochotu stať sa členom KSS a to z toho dôvodu, ako uviedli, že chcel si zadovážiť poľovnú zbraň.“ AÚPN, f. KS ZNB Banská Bystrica, S 1792, T 1674, Úradný záznam OO MV Prievidza vo veci L. Krovinu zo 6. 11. 1961. G. Polčík zas autorovi týchto riadkov dňa 12. 4. 2011 na diktafón o Krovinovi povedal: „Keď sa vrátil z väzenia, ja som sa s ním nestretal. Ale začal sa hlásiť k poľovníctvu, lebo k tomu akosi inklinoval od chlapca. Tak potom chodil za mnou, lebo ja som bol predseda [rozumie poľovníckeho združenia – M. L.], tak ja som prijímal. A skúmal som trochu jeho pozadie. Vstúpil do strany, začal sa angažovať politicky. A poznal som ho potom až do smrti. [...] Náčelník bezpečnosti si ma zavolať a hovorí: „Gusto, jak to, že si prijal človeka, ktorý odsedel 11 rokov za politický trestný čin!“ A to bolo už hádam aj 5 rokov po tom odsedení, aj pomery sa zmenili trochu, sa poľudšťili, zľudovali, by som povedal. A ja mu hovorím: „Súdrh náčelník, nedávno sme realizovali chlapcov z Handlovej, takýto prípad. Reku, prokurátor sa s nimi pohováral a išli domov. A mali väčší trestný čin, ako bol tento. Vtedy pred 10 – 13 rokmi – či bol trestný lebo nebol – báb chlapcovi 10 alebo 15 rokov! 16-ročnému chlapcovi čo nič nespravil, vlastne, len huncútstva. Reku, ja sa na to takto dívam. A potom, reku, vstúpil do strany a má dobrý pomer k socializmu.“ Tak náčelník ostal ticho a nevedel, čo nato povedať.“

kde sme obsadili druhé miesto. S Ťapákovcami. To bol veľký úspech. Ja som potom chcel nejakú hru od Urbánka, lenže okresné osvetové stredisko mi potom povedalo, že v Prievidzi sa Urbánek hrať nebude, že aby som si zobral Hollého Kuba a aby som ho aktualizoval. No, dobre. Tak Kubo aktualizovaný sa hral dvakrát – prvý a potom poslednýkrát. Ja som totiž z richtára spravil predsedu strany a Kubo bol jeho sprostý syn. Proste to, čo sa dalo prepracovať, som prepracoval a takto sme to zahrali. A to bol úplný koniec. Dostal som zákaz režírovať v prievidzskom okrese.

Máte ten zákaz zachovaný?

Nie, zákazy sa vydávali ústne.

Čo im vadilo na takom Urbánkovi?

Vraj bol nábožensky zaťažený, tá ideológia. Ale, že on naučil chodiť Slovákov do divadla, že on má najväčšiu zásluhu na tom, že sa po dedinách divadlo hrávalo, to nebrali do úvahy. Lebo on písal pre tieto ochotnícke súbory hry, ktoré ľudia hltali. Im tam nemohol dať Shakespeara na dedinu.

Čo bolo pre vás najťažšie v celom tom období, v tých päťdesiatych rokoch alebo aj v tom väzení?

Aby som vám pravdu povedal, v tom väzení to bolo spočiatku kruté, ale potom po odsúdení, predsa len som bol s ľuďmi, ktorí rovnako zmýšľali ako ja. A to si neviete predstaviť, aká je obrovská solidarita väzňov. Medzi nami neboli kriminálnici, zločinci. To sme boli všetko politickí, väčšinou študenti, mladí. My sme si navzájom pomáhali, proste sme sa snažili nejak si ten život spríjemniť. Horšie to

bolo, verte mi, už keď väzeň prišiel domov, lebo sústavne cítil pozorné oči, ktoré ho sledujú. Nemohol si robiť, akože si na slobode, čo chceš. Oni určili, kam pôjdeš robiť, čo budeš robiť, aký plat dostaneš, s kým sa budeš stykať a na všetko to dávali sakramentský pozor. Čiže my, kamkoľvek sme prišli a o čo sme žiadali, sme boli odmietnutí, lebo sme boli ľudia, ktorí nemali plné občianske práva. Ďalej sa to vlieklo s vami. Nieže odsúdia ma, odpykám si trest a tým je to vybavené. Nie. Ono to po odpýkaní trestu vlastne ešte len začalo. A to bolo s každým politickým väzňom.

Šikanovanie...

Áno a keď sa vyhadzovalo z roboty alebo niečo, tak my sme boli prví na rade. Takže takto sa to robilo. Ono sa to vlieklo. Lenže malo to zase svoju výhodu. Viete, ako si človek zvykne i na šibenicu, tak sme si na to zvykli. A keď sa pol roka o mňa súdruhovia nezaujímali, už som bol nervózny, že prečo? Už nemajú záujem o mňa?

Ešte som sa chcel vrátiť k povojnovému osudom Vašich známych bratrancov. Na Jožu majú niektorí jeho bývalí žiaci veľmi zlé spomienky...

Na Jožu ja osobne nemám zlé spomienky. Ale moc pil. Aj tak pošiel. Na Jozefa, 19. marca, sa opil, padol a umrel.⁶⁰ Bol docentom na Chemickej fakulte SVŠT. Ale akým docentom – marx-leninizmu! To Fero bol už protivnejší. Nastúpil totiž k ŠtB do Bratislavy. A si predstavte – Ernest Otto⁶¹ to bol jeho kamarát, veď spolu boli aj u partizánov. A on ho osobne zatkol. Alebo presnejšie, navliekol na

neho pascu. To bolo tak. Otto býval v Bratislave. Jeho otec tu bol riaditeľom školy a organistom, žila tu aj jeho mama. Ernest sa vrátil niekedy v roku 1949 z Bratislavy, robil na Povereníctve školstva, námestníka povereníkovi Novomeskému⁶². Novácki komunisti mali svoju krčmu pri stanici, u Čižnára sa to volalo. Aj náš Ernest si tam hneď zamieril na pivo, aby sa stretol so starými kamarátmi. No a Fero tam prišiel za ním, vytiahol ho von a vraví mu: „*Ernestko, pod' so mnou, potrebujem, aby si šiel so mnou do Bratislavy, potrebujem jedno tvoje svedectvo a podpis!*“ Tak sadol do jeho služobného auta, sedeli v družnej debata – až po Dvoch levov. Tam mu nasadili putá a bolo vybavené. Ernest bol súdený spolu s príslušníkom SNB por. Lančaričom⁶³, ktorý dostal trest smrti a bol aj popravený. Dostal tiež trest smrti, to si pamätám, bolo to na Petra Pavla roku 1950, keď to vyšlo v Pravde. Jeho otec hneď abdikoval, ostal len organistom. No a novácki komunisti jediní našli odvahu napísať vyššie, že síce uznávajú správnosť rozsudku, ale že vzhľadom na jeho zásluhy v SNP prosia, aby mu bola udelená milosť. Tak oni mu nakoniec tú milosť aj dali. Avšak mu to nepovedali. Tak on sedel rok na cele odsúdený na smrť. A občas ho ráno dozorcovia vyvliekli von, akože na popravu, na šibenicu. Tak si predstavte, čo to s ním mohlo spraviť. Zamávalo to s jeho nervami... Svoju ženu viac nevidel. Tú na výsluchoch v Prahe tak dobili, že tam aj zomrela. Mala 36 rokov. Za slobodna Bahurinská, bola to dcéra nejakého komunistu z východu. O jej skone sa dozvedel až po prepustení. Vo väzení mu to nepovedali. On

60 Podľa údajov v literatúre umrel 20. 3. 1964.

61 Ernest Otto (1917 – 1962) – stredoškolský učiteľ, príslušník a funkcionár ilegálnej KSS. ÚŠB zatknutý dňa 7. 4. 1943. Vo februári 1943 utiekol z väzenskej nemocnice v Bratislave a stal sa jedným z organizátorov partizánskeho odboja na hornej Nitre, príslušník štábu partizánskej skupiny Vtáčnik. Po roku 1945 pôsobil na Povereníctve školstva. V roku 1950 zatknutý.

62 Ladislav Novomeský (1904 – 1976) – novinár a básnik komunistickej orientácie, príslušník povstaleckej SNR. V rokoch 1945 – 1950 povereník školstva a osvety. V r. 1951 – 1956 väznený.

63 Rudolf Lančarič (1914 – 1951) – poručík SNB, zamestnanec Povereníctva vnútra. V procese Kevič a spol. pred Štátnym súdom v Prahe z 2. 9. 1950 bol (spolu s E. Ottom) odsúdený na trest smrti. Trest bol vykonaný v Prahe 17. 2. 1951.

Maturitné tablo (Zdroj: Archív M. Hagaru)

ju totiž začal hľadať a ona bola vtedy už 5 – 6 rokov po smrti!

No a tento Erno sa vrátil v 1960-om, na základe amnestie, rehabilitovaný však nebol. No a bol dobrý kamarát s Rudom Jurikom, ktorý bol veľký knihomol'. Ja som aj prvú knihu dostal od Ruda, „Smieško“ sa volala (dnes je to Pinocchio). Rudo robil v bani, ale nejako sa spojil so Slovenskou knihou a začal predávať knihy, tak si privyrábal. Najprv tak po stolíkoch, neskôr mu dali aj malý kamenný obchodík. No a keďže Rudo bol známy novácky disident, my sme sa u neho schádzali. Tono Štanga, Arpád Tarnóczy – no u basistu, my bývalí basisti. A tam som sa ja s Ottom bližšie spoznal. No a keď on videl, čo sme tam my za spoločnosť, tak nám porozprával celú svoju anabázu. On sedel istý čas v Leopoldove na cele so Šaňom Machom. Mach ho v spomienkach aj viackrát spomína, ba chystal sa o ňom napísať aj knihu. No ale smrť bola rýchlejšia.

No a na konci života sa z Ernesta, silného komunistu, stal hlboko veriaci človek. Konečne, mal na to isté predpoklady. Jednak, jeho otec bol celý život organistom, riaditeľ katolíckej školy v Novákoch, mal dobrú povest'. Ale aj Ernest mal, on bol

totiž ľudský. Ja si na neho pamätám ešte z mája 1945, keď rečnil z tribúny. Hovoril: „*Nebojte sa, aj keď je tu Červená armáda, ale nikto vám nebude brániť vyznávať svoju vieru, chodiť do kostola! Svoju vieru, vieru otcov si držte!*“ Ako keby som ho dnes počul. On bol vtedy už ateista, ale ostal veľmi ľudský. Mnohým ľuďom pomohol. No a čo je podstatné, on sa pred viacerými ľuďmi dost' neprozreteľne vyjadril, čo chystá. Povedal aj Rudovi Jurikovi: „*Rudi, neboj sa, ja všetko napíšem, aby ľudia vedeli, aké svinstvo sa robilo!*“

To povedal v roku 1960, ako sa vrátil z väzenia. Do prepustenia z väzenia sa o ňom (v Novákoch) nemohlo hovoriť. No a ako sa vrátil, robil na Technických službách istý čas murára, potom ho spravili zásobovačom, a až po smrti ho rehabilitovali a zbavili viny. No a on sa takto pred viacerými neprozreteľne vyjadril, že o tom všetkom napíše. Až sa to tým všivákom dostalo do uší. Naraz len zmizol. No a našli ho v bagrovisku v rieke Nitre, v nováckom chotári, ležal vo vode s podrezanými žilami. No ale žiaden nôž, žiadna žiletka sa pri ňom nenašli, nič. Tak dali to ako samovraždu, že mu cvoklo... Ja som hovoril tri dni pred smrťou s ním. On síce mal občas stavy, že nechcel s ni-

kým hovoriť, to je pravda. Vtedy sa vybral „Pod kaplnku“, také výletné miesto Nováčanov, tam sedával. No ale že by ho chytila nejaká vražedná fobia alebo čo, to nie. To by on nebol spravil, za žiadnych okolností.

Verili tomu ľudia?

Samozrejme, že nik tomu neveril. Potom ho pochovali. A zakrátko po jeho smrti vyhlásili, že je rehabilitovaný a rozsudok úplne zrušený.

Už to mali asi nachystané...

Áno, už ten scenár museli mať napísaný...

Vraj ste boli nakrátko zadržaný aj v súvislosti s legendárnou návštevou prezidenta Novotného na Slovensku v roku 1967?

To bola taká perlička. Samozrejme, že my sme s tým, kto je akého presvedčenia, nevychádzali na svetlo. Napríklad Jožko Hampel bol takisto politický väzeň. Robili sme vedľa seba skoro štyri alebo päť rokov a my sme o sebe nevedeli, že my sme jedna krvná skupina. Až potom som sa to neskôr dozvedel. Reku, pre Boha, Jožo, čo si mi to nepovedal? A ty si mi to, čo nepovedal? A v 1967-om roku, keď bol ten rozruch okolo Novotného a Matice slovenskej, on prechádzal cez Prievidzu. Oni mali samozrejme vytipovaný zoznam ľudí, ktorých treba v prípade nepokojov internovať. No a samozrejme, že na tom zozname sme boli všetci bývalí politickí väzni. Azda sa obávali, že sa bude proti Novotnému nejaká provokácia robiť. Tak prišli za mnou do roboty, robil som na Banských stavbách. A „pán“ Hagara, ani nie súdruh, „pán Hagara podľa s nami, nebojte sa, nie je to zatknutie. O dve – tri hodiny budete doma.“ No tak teda som išiel s nimi, úplne v dobrej nálade na stanicu VB v Prievidzi, pri súde. Doviedli ma do takej zasadacej siene a tam už som videl hromadu ľudí. Ponúkli nás pivom, salámou, šunkou a hovorím, dobrá nálada panovala, a ja som potom na to prišiel. „Však počkaj, ten všivák

ide tadiaľto, tak oni nás sem sústredili, aby sme mu niečo nevyviedli,“ hovorím si. Tak sme sa začali navzájom zoznamovať. A ja som potom išiel za tým kapitánom, čo bol pri nás, a hovorím mu: „*Súdruh kapitán, viete čo, ja som vám nesmierne povďačný, že ste ma sem dovedli.*“ A on hovorí: „*A prečo pán Hagara?*“ Reku, viete čo, ja som viac ako polovicu týchto ľudí nepoznal a teraz už viem, kto je taký ako ja. Reku, ďakujem vám za tento zoznamovací deň.

V roku 1968 ste sa nejakو politicky angažovali?

Bol som členom Strany slovenskej obrody. Povieť Vám, ako som sa k tomu dostal. Počas Pražskej jari som bol raz v Košiciach. Išiel som po ulici a vidím – Krajský výbor Strany slovenskej obrody. Tak som išiel na ten sekretariát, že sa prihlásim do tej strany. Ale dotýčny pán mi hovorí: „*Viete čo, nehnevajte sa, ale nemôžeme vás prijať. Máme plný stav. My máme limit. Počkajte, až niekto starší zomrie a potom vás ako zoberieme.*“ Vtedy som už chodil na vysokú školu. Maturoval som na priemyslovke v Partizánskom, no do poslednej chvíle som nevedel, či dostanem maturitné vysvedčenie. Potom mi pomohol jeden dobrý priateľ. On robil inžiniera na Banských stavbách, ten mi aj prihlášku vyplnil, vybavil na tých orgánoch a poslal. Naraz som dostal pozvánku na prijímacie skúšky, tie som urobil, tak som chodil na tú školu. Tak tam som založil Stranu slovenskej obrody. Mali sme okresný výbor na Banských stavbách, bola to závodná organizácia, potom dedinská organizácia v Lehotě pod Vtáčnikom, v Oslanoch zas mestská organizácia. My sme mali v priebehu troch mesiacov, čo sme robili nábor, okolo tritisíc členov! Boli sme silná organizácia. No a ako takí sme jednali aj

s komunistami na úrovni – ty partajník, ja partajník. Na 1. mája – ja som ináč nechodil – ale vtedy sme sa zorganizovali, že pôjdeme ako Strana slovenskej obrody, lebo na Banských stavbách nás bolo okolo päťdesiat členov. Tak veľký plátnenný transparent „Strana slovenskej obrody“, potom z polystyrénu vyrobený veľký slovenský dvojkríž na tom štíte. K tomu Štefánikovo heslo – „*Veriť, milovať, pracovať*“ a veľké reprodukcie Štefánikovej fotografie. Viete čo, to bol taký rozruch, ale nemohli s tým nič robiť. Začali k nám vstupovať ďalší členovia. Potom sme mali okresnú konferenciu, krajskú, lenže to už tu boli Rusi, to bolo po auguste 1968. No a nakoniec ma v 1969-om z tej strany vylúčili.

Pod akým titulom?

Aj to vám povieť. Bola krajská konferencia a na tejto bol ako čestný hosť aj Cyril Kuchta. Ten, čo nechal postrieľať tých zajatých Nemcov v Martine v auguste 1944. No a ja som tam v mojom prejave zaútočil na Husáka, prečo zakázal Kultúrny život. Hovoril som, že ak sa mu tam nejaký článok nepáči, nech naň napíše odpoveď, ale odpoveďou nemôže byť zakázať ho. Potom, naraz sme vraj prišli na to, že Krieger je „západný špión“, pričom doteraz bol v Ústrednom výbore KSČ. Tak, reku, kde je pravda? Nato sa Kuchta, ktorý bol ako čestný hosť na tej krajskej konferencii ozval, že on nedovolí, aby sa tu „obhajovali grázli“. Ja som sa mu nato z tej tribúny obrátil a hovorím: „*Tak, pán Kuchta, ja neviem, kto je tu grázle. Ale vy ste mali byť postavený pred súd ako vojnový zločinec, lebo vy ste postrieľali zajatcov a postrieľanie zajatcov je vojnový zločin. A ak sa vám nepáči, prosím tam sú dvere, môžete ísť.*“ A on sa aj zobral a odišiel. No

a onedlho nato ma vylúčili zo Strany slovenskej obrody.

Táto Strana slovenskej obrody ostala aj cez normalizáciu, lenže bola znormalizovaná. Scvrkla sa na nejakých dvadsať, tridsať organizovaných členov, to bolo všetko. Ľudia už ani nemali záujem do nej vstupovať. Ona bola prakticky len slúžkou komunistickej strany, žiadna samostatná strana. Ja sa ešte pamätám, keď sme mali okresnú konferenciu, to bolo v auguste, ešte pred príchodom Rusov, a tam prišiel vtedajší predseda SSO Jožo Mjartan⁶⁴, rodák z Cigľe. Hovorí mi: „*Vieš čo Martin, okresný výbor strany nesúhlasí s kandidátkou, ktorú máte do Okresného výboru Strany slovenskej obrody.*“ A ja mu hovorím: „*No očúvaj, Jozef, a čo má čo Okresný výbor Komunistickej strany s nami? Ako je kandidátka napísaná, tak bude aj zvolená.*“ On nato: „*Ale oni sa budú rozčuľovať.*“ Ja mu hovorím, že to mi je jedno. Že buď sme samostatná strana, alebo sme ich slúžka. Tak aj bola zvolená kandidátka, nedali sme sa ovplyvniť. Ale Mjartan sa ich bál, ešte aj vtedy hovoril, že z tohto nebude dobre, že Rusi si nenechajú brnkať po nose. Ja som ale tomu nechcel veriť, že by sem Rusi prišli na tankoch. No a samozrejme potom, keď ma vylúčili z tej strany Slovenskej obrody, nasledovala ďalšia vec. Nechali ma síce, až som prišiel do posledného ročníka strojariny, ale nepustili ma na štátnice a na obhajobu. Už som vedel, že je zle. Celých päť rokov, čo som chodil, boli vymazané, pretože som nemal v ruke žiaden papier. Prišli za mnou dvaja eštebáci a dali mi ponuku, že ak ich budem informovať o určitých ľuďoch, s ktorými sa stýkam a ktorí sú v mojom okruhu, že aby som sa nebál, že škola bude dokončená, že bude aj dobré zamestnanie a všetko bude v poriadku. Samozrejme, že

64 Jozef Mjartan (1900, Cigľe – 1983, Bratislava) – pôvodne agrárnik, po vzniku SR ilegálny opozičný pracovník demokratickej orientácie, v roku 1943 nakrátko zatknutý. Jeden z organizátorov odboja na hornej Nitre, účastník SNP. Od roku 1948 podporovateľ komunistickej politiky, podpredseda Zboru poverenikov (1948 – 1953). Jeden zo zakladateľov a viac ako tri desaťročia jeden z čelných predstaviteľov Strany slovenskej obrody, bábkovej politickej strany komunistického režimu.

Štátnica a promóciu mohol M. Hagara ako bývalý politický väzeň absolvovať až v roku 1991
(Zdroj: Archív M. Hagaru)

som to odmietol. O dva týždne už som bol bez roboty, už ma aj vyhodili. Okresný výbor strany prikázal, že v prievdzskom okrese ma nik nesmie zamestnať, presnejšie podnik, ktorý sídli v prievdzskom okrese. Ja som chodil po podnikoch, no nikde žiaden záujem. Až neskôr som sa dozvedel, že na stavbu chemičky robia nábor Modřanské strojírny Praha. Tak som išiel do Prahy a som sa tam prihlásil. To bola potrubárska firma a ona stavala nový závod, potrebovali zvaračov so štátnymi skúškami. Ja som si potom, aj medzi iným, urobil zvaračský kurz aj na CO₂ a zvaranie v ochrannnej atmosfére argónu. Takže ma zobrali a bol som tam až dovtedy, kým oni neskončili. Potom mi ešte dali ponuku, aby som chodil po montážach. No čože, ja som mal tu v Bojniciach postavený dom, už aj svoje roky, tak reku, ja cestovať nebudem. Medzitým som sa dozvedel, že Teplotechna Ostrava bude stavať v Novákoch tristometrový komín na elektrárni. Tak som sa vybral do Ostravy, tam som sa prihlásil na ten podnik. Boli dokonca radi, že som miestny, lebo že s tými svojimi majú problémy, že nechcú robiť soboty a nedele a že betónovať sa musí nepretržite. Upozornil som ich, že by mohli mať problémy, lebo že ja patrím medzi najväčších kontrarevolucionárov prievdzského okresu. Ten

vedúci sa zasmial a hovorí: „*Pane Hagaro, z toho si nic nedělejte. Na komíně budete mít výbornou společnost. Tam budou knězi, profesori, advokáti – prostě lidi jako vy.*“

No a skutočne, takito sme sa tam postretali. A čo bolo ešte lepšie, bol tam ako zmenový majster nejaký Jožko Sajdl, ďalší zmenový majster Jožo Pchálík. Boli tu od Ostravy, ale z tej oblasti, kde boli Nemci, ktorá patrila za druhej svetovej vojny pod Nemecko, Opaváci, Slezania. A raz tak medzi rečou, Jožko Sajdl mal takú dobrú náladu, dozvedel som sa, že ho ako sedemnásťročného zobrali do Waffen SS. Zajali ho Rusi, dvakrát sa mu podarilo ujsť, ale tretíkrát, keď dezertoval už od Nemcov, už nie. Skrýval sa u rodičov, ešte mal uniformu, tak ho Rusi zajali a osem rokov bol v zajatí v Rusku. No a ten Jožo Pchálek, ten bol mladší ako Jožo Sajdl a jeho otec padol vo Francúzsku ako vojak Wehrmachtu. Takže takáto spoločnosť sa na tom komíne postretala. No a ja som na tom komíne posledný zatváral bránu a zamykal, posledný som odchádzal z neho a potom som išiel robiť do chemickej továrne. Už sa to tak trochu utriaslo. Lenže nemohol som robiť technika, ale robil som stavebný dozor pre subdodávateľov, ktorí nám robili zvaračské a potrubárske práce. Lebo však chémia, to je samé potrubie. To

sú stovky kilometrov potrubí, tak tam som bol až do roku 1989.

Ako ste prežívali november 1989?

V novembri vypukla Nežná revolúcia. Žiaľbohu nežná, pretože revolúcia nemá byť čo nežná. Starý aparát sa mal odstrániť. Dobré to napísal Lenin vo svojej knihe Štát a revolúcia, ktorú som niekoľkokrát prečítal. Tam doslova píše: „*Revolúcia musí starý aparát odstrániť a nahradiť ho svojím. Lebo ináč zahynie.*“ V tom mal pravdu. Lebo keby sa hneď v 1990-om zakázala Komunistická strana, keby sa bolo zákonom zakázalo vstupovať do politiky bývalým komunistom, tak sme mohli ináč dopadnúť. Ako v politike, tak v hospodárskej sfére sa darilo a darí najmä bývalým komunistom. Tak sa sám seba pýtam – kto vlastne vyhral? Kto vyhral novembrovú revolúciu? My, čo sme proti nim bojovali? Alebo oni, ktorí sa akože vzdali moci, zabezpečili si beztrietnosť a zveľadili majetky? Kto bol u nás odsúdený za zločiny proti ľudskosti, ktoré páchali na ľuďoch? Veď oni strieľali ľudí na hraniciach, mučili vo väzniciach. A kto bol za to súdený? Nikto. Takže sa nedivte, že Konfederácia politických väzňov alebo Zväz protikomunistického odboja, teda my, bývalí politickí väzni, sme úplne na okraji spoločnosti. Nemáme už ani na vydávanie časopisu, na zväzové akcie. V médiách náš hlas nepočuť. Čo sme pár korún dostali jednotlivci odškodné, to je všetko. A eštebáci, ktorí mlátili a šikanovali ľudí, majú teraz vyššie dôchodky, ako my, čo sme boli pozavieraní. Zväz protifašistických bojovníkov sa rozčuľuje, že by mali patriť s nami do spoločného odboja. No lenže ja by som sa rád tých „partizánov“ opýtal, či by vymenil ten, čo sedel na Vtáčniku a ľudia mu nosili potraviny, bol ozbrojený a mohol sa brániť, či by vymenil tých pár mesiacov trebárs za päť alebo desať rokov Jáchymova. Čo bolo horšie a čo bolo nebezpečnejšie?

Ďakujem za rozhovor.

V ŽILINE ODOVZDALI DEKRÉTY VETERÁNOM PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA

V spolupráci so Žilinským samosprávnym krajom odovzdal Ústav pamäti národa 9. októbra 2013 v Žiline dekréty priznané celkom 56 veteránom protikomunistického odboja zo Žilinského kraja. V prítomnosti riaditeľa úradu žilinského VÚC Pavla Holeštiaka a študentov žilinských škôl sa v úvode slávnostného aktu prítomným prihovorel predseda ÚPN Ondrej Krajňák. Vo svojom prihovore spomenul krivdy komunistického režimu, ktoré sa jeho obetiam stali a vyzdvihol ich svedectvo slovami: „*Patríte k tým, ktorí v rozhodujúcej chvíli svojimi postojmi či názormi vyjadrili svedectvo viery, odvahy a statočnosti, čím ste prispeli k položeniu základov slobody*

a demokracie pre súčasnú a budúce generácie našich občanov.“ Slovom úcty sa prítomným prihovorel aj zástupca žilinského VÚC. V kongresovej sále Žilinského samosprávneho kraja následne odovzdali 15 dekrétov veteránov protikomunistického odboja piatim prítomným účastníkom protikomunistického odboja a desiatim manželkám a najbližším príbuzným už zosnulých. Popritom si so spomienkovými darmi v podobe publikácií a filmov z produkcie Ústavu pamäti národa odniesli aj symbolický červený karafiát. Ocenení boli väčšinou kvalifikovaní ako politicky nespoľahliví a vyslúžili si takmer tri roky služby v tzv. Pomocných technických práporoch vtedajšej Československej ľudovej armády. Pre mnohých sa príkoria neskončili ani po prepustení do civilu. Za svoje postoje trpeli sami alebo ich rodiny až do pádu komunizmu. Paradoxne, tí, ktorí sa im

alebo im podobným postarali o životné útrapy, si dodnes spokojne a dôstojne nažívajú medzi nami. Slávnostné odovzdávanie dekrétov v Žiline bolo ukončené spoločným stretnutím, na ktorom nechýbali spomienky, slzy dojatia, ale aj prejavy vďaky za morálne ocenenie, s ktorým mnohí už dnes ani nepočítali. Aj pre túto krátku pamäť spoločnosti, ale aj ako malé zadost'učinenie a prejav úcty a vďaky Ústav pamäti národa priznáva od roku 2006 a 2009 postavenie účastníkom protikomunistického odboja a veteránom protikomunistického odboja. Do súčasnosti ich bolo priznaných v prvom prípade 638 a v druhom 590. Podobné akty sa budú priebežne uskutočňovať vo všetkých krajoch našej republiky. Pre zachovanie pamäti národa a na počesť tých, čo mali odvahu trpieť, a žiaľ, pomaly, takmer v zabudnutí vymierajú.

V RUŽOMBERKU ODOVZDALI ĎALŠIE DEKRÉTY VETERÁNOM PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA ZO ŽILINSKÉHO KRAJA

V spolupráci so Žilinským samosprávnym krajom pokračoval Ústav pamäti národa 10. októbra 2013 v Ružomberku v odovzdávaní dekrétov priznaných celkom 56 veteránom protikomunistického odboja zo Žilinského kraja. V prítomnosti predsedu žilinského VÚC Juraja Blanára a študentov Spojenej strednej školy sa v úvode slávnostného aktu prítomným prihovorel predseda ÚPN Ondrej Krajňák. Vo svojom prihovore, podobne ako deň predtým v Žiline, vyzdvihol svedectvo života účastníkov protikomunistického odboja a poďakoval im za príklad, ktorý je aktuálny aj pre dnešné a budúce generácie, zvlášť mladých ľudí. Svoje poďakovanie a prejav úcty a vďaky prítomným vo svojom prihovore vyjadril aj predseda Žilinského samosprávneho kraja Juraj Blanár. Prítomným účastníkom protikomunistického odboja a najbližším príbuzným už zosnulých následne odovzdali dekréty

V úvode slávnostného aktu sa prítomným prihovorel predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák (Foto: Štefan Badura)

veteránov protikomunistického odboja. Popritom si so spomienkovými darmi venovanými Ústavom pamäti národa a Žilinským samosprávnym krajom odniesli aj červený karafiát. Slávnostné odovzdávanie dekrétov v Ružomberku bolo ukončené spoločným

stretnutím, na ktorom nechýbali spomienky na prežité utrpenie, ale aj prejavy vďaky za ocenenie. Podobné akty sa budú priebežne uskutočňovať vo všetkých krajoch našej republiky, ako súčasť programu budovania živej pamäti národa.

NA SYMPÓZIUM O HISTÓRII EURÓPY 20. STOROČIA V BERLÍNE

Na druhom medzinárodnom sympóziu Európskej pamäti v dňoch 10. – 12. októbra 2013 v Berlíne, sa medzi takmer dvoma stovkami reprezentantov zo 120 inštitúcií a mimovládnych organizácií zameraných na dejiny 20. storočia z 23 európskych štátov, zúčastnili aj historici Ústavu pamäti národa Ondrej Podolec a Peter Jašek. Diskutovali najmä o forme a povahe súčasnej kultúry pamäti a súvisiacej výučby histórie. Podujatie zorganizovali Európska sieť Pamäť a Solidarita, Spolková nadácia na prehodnotenie diktatúry SED a Európske centrum Solidarity. Ústav pamäti národa bol jedným z partnerov tohto podujatia. Za zrodom sympózia je idea vyvierajúca

z presvedčenia o existencii potreby spoločnej a multidimenzionalnej reflexie dejín 20. storočia, ktorá by zobrala do úvahy rôzne hľadiská a citlivosť, ako aj rozdielne historické skúsenosti a interpretácie. Prvoradým cieľom sympózia bolo podporiť existujúce projekty, vytvoriť stále fórum na výmenu osvedčených postupov a poskytnúť podnet na nové iniciatívy, ktoré môžu slúžiť na zabezpečenie lepšieho pochopenia rôznych perspektív, z ktorých sa pozeráme na európske dejiny. Tohtoročné sympóziu nieslo názov „Koľko nadnárodnej spolupráce Európska pamäť potrebuje? Cenzúry a paralely v Európe“. Otvorili ho kľúčové prednášky Keitha Lowa, britského historika a spisovateľa, autora publikácie *Divoký kontinent: Európa a následky 2. svetovej vojny* a profesora Andrzeja Packowskeho z Ústavu

politických štúdií Poľskej akadémie vied a Kolégia Civitas, ktorý prednášal o rôznych smeroch, ktorými sa historická pamäť tvaruje na Západe a Východe Európy. Účastníci sa počas troch dní sympózia zúčastnili na diskusiách a prednáškach historikov a bádateľov zameriavajúcich sa na pamäť 20. storočia, vrátane prednášok o míľnikoch európskych dejín, rokoch 1914, 1939 a 1989, ktoré predniesli Dan Diner (Univerzita v Lipsku a Ústav Simona Dubova), György Dalos, maďarský historik a spisovateľ žijúci v Berlíne a nemecká politologička a politička Gesine Schwanová. Cyklus sympózií Európska pamäť sa začal v septembri 2012 v Gdansku, kde sa na ňom zúčastnilo viac ako 100 reprezentantov zo 66 inštitúcií a 14 krajín. V roku 2014 sa ďalšie sympóziu uskutoční v Prahe.

ŠTUDENTI INŠTITÚTU SLAVISTIKY VIEDENSKEJ UNIVERZITY V ÚPN

Desiatka študentov Inštitútu slavistiky Viedenskej univerzity pod vedením prof. Viery Wambachovej navštívila 11. októbra 2013 Ústav pamäti národa. Cieľom ich návštevy bolo bližšie zoznámenie sa s poslaním a činnosťou ÚPN, čo by následne chceli využiť pri písaní študentských prác. Prejavili záujem aj o konzultačnú a odbornú spoluprácu s využitím archívnych dokumentov v správe Archívu ÚPN. Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák počas prijatia študentov oboznámil s poslaním a úlohami ústavu, ako aj s víziou realizácie projektov zameraných na budovanie „živej pamäti“, ale aj medzinárodnú spoluprácu. V rámci programu návštevy sa uskutočnila projekcia dokumentárneho filmu z produkcie ÚPN pod názvom „V tieni času“, spojená s diskusiou v prítomnosti autora námetu Mariána Gulu. Koordinátor vzdelávacích projektov Stanislav Labjak sa študentom prihovoril na tému dôležitosti a potreby pripomínania problematiky totalitných režimov, zvlášť mladšej generácii, nakoľko ešte nie je v dostatočnej miere zakomponovaná do vzdelávacích osnov.

Študenti Inštitútu slavistiky Viedenskej univerzity na pôde ÚPN (Foto: Štefan Badura)

Program návštevy pokračoval prezentáciou Múzea zločinov a obetí komunizmu a bol ukončený návštevou Archívu ÚPN. Riaditeľ archívu Ľubomír Ďurina poskytol študentom dôležité informácie, súvisiace s archívom a možnosťami jeho využívania aj bádateľmi zo zahraničia. Návštevu v ÚPN hodnotili študenti Viedenskej univerzity ako veľmi užitočnú a vzácnu, nakoľko v zimnom semestri

v Inštitúte slavistiky absolvujú konzervatórium na tému „Slowakei – das kollektive Gedächtnis“. Zaujímavosťou bolo, že medzi študentmi zaoberajúcimi sa problematikou pamäti národov boli aj takí, ktorí sú pôvodom z Ukrajiny, Poľska, Španielska či Slovenska, a medzi nimi bol aj zástupca Akadémie obrany štátu Rakúskej republiky kpt. Mgr. Christian Kersch.

V NITRE OCENILI VÍŤAZOV SÚŤAŽE PRE ŠTUDENTOV ZÁKLADNÝCH A STREDNÝCH ŠKÔL

V aule Seminára sv. Gorazda v Nitre sa 17. októbra 2013 uskutočnilo vyhlásenie výsledkov a ocenenie víťazov celoslovenskej súťaže, ktorú vyhlásilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR v spolupráci s Konferenciou biskupov Slovenska, v tvorivosti žiakov základných a stredných škôl SR, pri príležitosti 1150. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda, pod názvom „Solúnski bratia“. Cieľom súťaže bolo pritiahnúť pozornosť učiteľov

a žiakov na historické a kultúrne korene, ktoré tvoria identitu Slovenska. Bola určená pre žiakov základných škôl od 3. ročníka a žiakov stredných škôl, vrátane špeciálnych. Za účasti zástupcov Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, po príhovoroch hostí a sponzorov súťaže, odovzdal ordinár OS a OZ SR a predseda rady Konferencie biskupov Slovenska pre vedu, vzdelanie a kultúru Mons. František Rábek ocenenia víťazom v jednotlivých kategóriách. Súťaž darom pre víťazov podporil aj Ústav pamäti národa, ktorého riaditeľ kancelárie Dr. Tibor Ujľacký sa v mene predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka

prítomným víťazom súťaže prihovorel myšlienkami o potrebe budovania živej pamäti národa v témach, akými je aj odkaz osobností sv. Cyrila a Metoda, za šírenie ktorého boli za komunizmu aktivisti podzemnej cirkvi často perzekvovaní a trestaní. ÚPN bude aj v budúcnosti podporovať všetky snahy spoločnosti v tomto smere, k čomu pripravuje v spolupráci s Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR aj projekty zamerané na vzdelávanie nielen mladej generácie, ale aj pedagógov. Ocenenie podporilo aj mesto Nitra, prostredníctvom spomienkových darov od primátora mesta Jozefa Dvonča.

ODHALENIE PAMÄTNEJ TABULE NA MÚRE BRATISLAVSKEJ VÄZNICE

Na múre väznice, ktorá je súčasťou Justičného paláca v Bratislave 25. októbra 2013 slávnostne odhalili a požehnali Pamätnú tabuľu na pamiatku útrap nespravodlivo väznených a odsúdených za bývalého režimu v rokoch 1948 – 1989. Na slávnostnom odhalení tabule sa okrem zástupcov Konfederácie politických väzňov Slovenska a Veľvyslanectva Českej republiky v SR zúčastnili aj europoslanec Peter Šťastný, zástupca primátora Bratislavy Ján Budaj a predseda Správnej

rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák. Prítomných oslovil myšlienkami pripomínajúcimi obeť komunistického režimu, ktoré aj za múrmi bratislavskej väznice svojím životom a utrpením vyprosili slobodu súčasnej i budúcej generáciám. Spomenul 241 popravených, 600 umučených pri výsluchoch, 400 zastrelených na hraniciach, 250 tisíc protiprávne väznených, státisíce perzekvovaných, tisíce emigrantov. Z toho v rokoch 1949 – 1953 bolo vykonaných v bratislavskom Justičnom paláci 32 popráv. Medzi odsúdenými na trest smrti za politické trestné činy boli Jaško, Kalinaj, Púčik, Tunega, Tesár, Žingor, Nosák,

Bibza, Palkovič, Vítkovský, Velecký, Chovan, Dlouhý, Frostig a iní. Odhaleniu pamätnej tabule predchádzala sv. omša za nespravodlivo väznených v Kostole nanebovzatia Panny Márie. Hlavným celebrantom bol biskupský vikár Zboru väzenskej a justičnej stráže Mons. Bartolomej Juhás SDB, ktorý následne pamätnú tabuľu na múre väznice aj požehnal. Konfederácia politických väzňov má v úmysle odhaliť pamätné tabule na všetkých miestach utrpenia obetí komunizmu. Do súčasnosti ich bolo osadených a odhalených viac ako 220. ÚPN aktivity KPVS podporuje a bude na nich spolupracovať aj v budúcnosti.

PIETNA SPOMIENKA NA OBETE KOMUNIZMU PRI DEVÍNSKEJ BRÁNE

Pri pamätníku Brána slobody v bratislavskom Devíne sa 25. októbra 2013 uskutočnila pietna spomienka na usmrtených a uväznených ľudí pri pokuse o útek za slobodou do zahraničia, v období komunistického režimu. Účastníci si zároveň pripomenuli 5. výročie návštevy pamätníka britskou kráľovnou Alžbetou II. Podujatie sa začalo

pietnym aktom položenia vencov za asistencie Vojenskej hudby a Čestnej stráže OS SR. Za účasti predstaviteľov Bratislavského samosprávneho kraja, Konfederácie politických väzňov ČR, Konfederácie politických väzňov Slovenska, diplomatických predstaviteľov delegácií z viacerých krajín sa účastníkom spomienky prihovorel aj predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák. V myšlienkach sa vrátil k tým, ktorí na ceste za slobodou zaplatili vlastným životom. Pripomenul, že v rokoch

1948 – 1989 bolo na úsekoch československých hraníc so Spolkovou republikou Nemecko a Rakúskom usmrtených minimálne 380 ľudí strelbou, vysokým napätím, mínami a inými nástražnými a zabezpečovacími systémami Pohraničnej stráže. Obeťami Železnej opony boli aj tisíce zadržaných pri pokusoch o nedovolené opustenie republiky, ale aj slúžiaci vojaci, ktorých prišlo na hraniciach o život 648, z nich iba 12 zahynulo pri ozbrojenom strete s utečencami.

DISKUSNÝ VEČER V KOŠICIACH NA TÉMU „SLOVENSKÍ KATOLÍCKI BISKUPI V ZOVRETÍ DVOCH TOTALÍT“

Ústav pamäti národa a Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity

Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, v spolupráci s Verejnou knižnicou Jána Bocatia, kultúrnym zariadením Košického samosprávneho kraja, v rámci cyklu Diskusné večery Ústavu pamäti národa a katedry histórie zorganizovali 31. októbra 2013 diskusný

večer na tému „Slovenskí katolícki biskupi v zovretí dvoch totalít – pohľad zvnútra.“ S prítomnými účastníkmi odborne diskutovali prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD. a ThDr. Peter Borza, PhD. Diskusiu moderoval doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.

IRACKÝ VEĽVYSLANEC NA NÁVŠTEVE V ÚPN V ZÁUJME ROZVOJA ĎALŠEJ SPOLUPRÁČE

Po nedávnej návšteve ministra pre ľudské práva Irackej republiky Mohammeda Shyaa Alsudaniho v Ústave pamäti národa a výstave a seminári pod názvom „Odhaľovanie zločinov proti ľudskosti bývalých diktátorských a totalitných režimov v Iraku a na Slovensku“, ktoré sa uskutočnili v auguste tohto roka, navštívil 28. októbra 2013 ÚPN nový veľvyslanec Irackej republiky na Slovensku Mohammed Hakiem Al-Robaiee. Cieľom jeho návštevy bolo prerokovanie možnosti ďalšej spolupráce partnerských inštitúcií Irackej republiky s ÚPN. Veľvyslanca prijal predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák so svojimi spolupracovníkmi. Oboznámil ho s úlohami a poslaním ústavu a spoločne prerokovali záujem Irackej republiky o vykonanie pracovnej návštevy expertnej delegácie na Slovensku, ktorej členovia by sa chceli bližšie oboznámiť s fungovaním ústavu, plnením odborných úloh a jeho posla-

Druhý zľava veľvyslanec Irackej republiky na Slovensku Mohammed Hakiem Al-Robaiee
(Foto: Štefan Badura)

ním pri dokumentovaní totalitných režimov. Výsledkom rokovaní bola dohoda o uskutočnení návštevy v roku

2014, ako aj obsah a témy, pri ktorých im bude ÚPN so svojimi zložkami a zamestnancami k dispozícii.

V NEW YORKU PREMIÉRA FILMU ÚPN „PREŽILI SME GULAG“

Projekcia dokumentárneho filmu z produkcie ÚPN pod názvom „Prežili sme Gulag“ sa 5. novembra 2013 uskutočnila v americkom New Yorku, v Bohemian National Hall, vďaka spolupráci Česko-slovenskej spoločnosti pre vedy a umenie, Generálneho konzulátu Slovenskej republiky v USA a Ústavu pamäti národa. Podľa slov Jany Trnovcovej, generálnej konzulky SR v New Yorku sa

film stretol s veľkým úspechom, a pre prítomných divákov z radov Slovákov žijúcich v New Yorku bolo jeho vzhliadnutie silným emotívnym zážitkom. Film vyvolal následnú živú diskusiu. Večer uviedol a diskusiu po skončení projekcie moderoval Gabriel Levický za účasti slovenského kňaza pôsobiaceho v New Yorku Jozefa Krajňáka. Organizátori vyjadrili poďakovanie tvorcom filmu a prejavili záujem o pokračovanie v projekciách dokumentov približujúcich našu históriu v období neslobody, ako

vhodnom spôsobe na zachovanie pamäti národa, zvlášť pre krajanov v zahraničí. Autorom scenára a režisérom filmu je súčasný predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák. Film zachytáva spomienky posledných žijúcich väzňov zo Slovenska a mapuje ich osudy od zatknutia až po návrat, cez stretnutie so smrťou spoluväzňov, surovosťou podsvetia, ale aj obetavosťou zdravotníkov v podmienkach lágrov a nehostinnej prírody. DVD s filmom je možné objednať na www.upn.sk.

FILMOVÁ PREHLIADKA V RÁMCI FESTIVALU SLOBODY 2013

Za účasti podpredsedníčky Národnej rady SR Eriky Jurinovej, ordinára OS a OZ SR Mons. Františka Rábeka, veľvyslanca Rakúskej republiky Markusa Wuketicha a veľvyslanca Irackej republiky na Slovensku Mohammeda Hakiem Al-Robaiee i širokej verejnosti otvorili 12. novembra 2013 v Dome kultúry Zrkadlový háj v Bratislave-Petržalke, III. ročník Festivalu slobody, ktorý organizoval Ústav pamäti národa pri príležitosti Dňa boja za slobodu a demokraciu a spomienky na udalosť 17. novembra 1989. Predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák vo svojom otváracom príhovore prítomným návštevníkom priblížil cieľ festivalu – pripomenutie si obdobia neslobody a komunistického režimu, uctenie si pamiatky obetí komunizmu, a ocenenie účastníkov a osobností protikomunistického odboja. Festival bol určený pre všetky vekové kategórie, od mládeže až po najstaršiu generáciu – aby sa nezabudlo, aby sa pripomínalo, aby sa už nikdy nezopakovalo. Otvorenie filmovej prehliadky pozdravila svojím príhovorom aj podpredsedníčka NR SR Erika Jurinová, ktorá vyzdvihla význam podujatia pre zachovanie pamäti národa, zvlášť pre mladú generáciu. Prítomným sa prihovril aj riaditeľ filmovej prehliadky Slavomír Zrebný a predstavil filmovú ponuku. Sestra Benjamína Novotná – provinciálna predstavená rehoľného Inštitútu milosrdných sestier sv. Kríža, vo svojom príhovore poďakovala prítomným tvorcom dokumentu „Zdenka“, o duchovnom profile blahoslavennej sestry Zdenky Schelingovej, jednej z obetí komunistického režimu, ktorého premiéru mohli návštevníci otváracieho večera následne zhliadnuť. Mimoriadne úspešná filmová prehliadka v rámci programu Festivalu slobody 2013 bola ukončená 14. novembra 2013. V rámci dopoludňajších blokov, ktoré boli určené najmä pre študentov základných a stredných škôl sa na nej počas troch dní zúčastnilo viac ako

Zaplnený Dom kultúry Zrkadlový háj v Bratislave (Foto: Branislav Kinčok)

tisíc študentov bratislavských škôl. V rámci programu prehliadky mohli vidieť projekcie krátkometrážnych dokumentárnych filmov z produkcie Ústavu pamäti národa o základných a kľúčových momentoch dejín Slovenska v 20. storočí, najmä však v čase neslobody, počas komunistického režimu. Mohli tiež vidieť celovečerné hrané či dokumentárne filmy, prostredníctvom ktorých sa mohli zoznámiť s témou holokaustu, prenasledovania cirkví či diania počas revolučných dní v Novembri '89. Po každej projekcii filmu bola vytvorená možnosť diskutovať s osobnosťami, historikmi a tvorcami, akými sú bývalý politický väzeň Don Anton Srholec alebo bývalý disident František Mikloško, režisérka Ivica Kúšiková a ďalší. Večerné projekcie v rámci programu filmovej prehliadky Festivalu slobody boli určené pre širokú verejnosť. Mimoriadnu pozornosť v rámci otvorenia Festivalu slobody vzbudila premiéra filmu „Zdenka“, o blahoslavennej sestre Zdenke Schelingovej, ktorá sa stala obeťou komunistického režimu. Na premiére sa zúčastnilo takmer 500 divákov, medzi ktorými boli podpredsedníčka Národnej rady SR Erika Jurinová, poslanci Národnej rady SR, veľvyslanci Rakúskej republiky a Irackej republiky na Slovensku

či ordinár OS a OZ SR biskup Mons. František Rábek. Počas ďalších dní festivalovej prehliadky boli predstavené filmy z domácej i zahraničnej produkcie. Medzi inými nový slovenský film pod názvom „Zamatoví teroristi“, alebo filmy zo zlatého fondu československej kinematografie, akými sú „Ucho“ či „Každý deň odvahu“, ktoré už v tom čase dokázali reflektovať a pomenovať problémy vtedajšej spoločnosti, za čo sa stali „trezorovými filmami“. Filmová prehliadka v rámci programu Festivalu slobody tak splnila svoj cieľ v duchu zámeru, aby nebola len nostalgickým spomínaním na minulosť, ale skôr pohľadom do zrkadla, aby aj dnešná generácia poznaním našej minulosti lepšie pochopila súčasnosť. Komunizmus neskončil jedným dňom, iba začal ustupovať nastupujúcej demokracii, a ako vidno aj v našej spoločnosti, ešte stále úplne neustúpil. ÚPN sa preto snaží o udržanie živej pamäti národa aj prostredníctvom Festivalu slobody a jeho filmovej prehliadky. Na oslavu Dňa boja za slobodu a demokraciu a spomienky na udalosť 17. novembra 1989 tak bolo poskytnutých množstvo podnetov, ktoré ho môžu zvlášť mladej generácii pomôcť pochopiť a zmysluplne si tak uctiť pamiatku tých, ktorí sa o pád komunizmu zaslúžili.

KONFERENCIA O ŽELEZNEJ OPONE A ODHALENIE PAMÄTNÍKA JEJ OBETIAM

V rámci projektu „Behind the Bridge / Za mostom“ sa 14. novembra 2013 v Devíne uskutočnila konferencia na tému „Železná opona a revitalizácia obranných bunkrov pozdĺž rieky Morava“.

Konferenciu zorganizovali v úzkej spolupráci Bratislavský samosprávny kraj, Ústav pamäti národa a Vojenský historický ústav, za pomoci projektu RECOM SK – AT, ktorý je realizovaný v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Slovenskej republiky a Rakúska. Konferenciu pozdravili Pavol Frešo, predseda BSK a Magdaléna Vá-

šáryová, poslankyňa NR SR. Počas programu sa uskutočnila prezentácia publikácie o spoločnej histórii územia, pod názvom „Za mostom“. V panelovej diskusii na tému Železnej opony a obranných opevnení sa účastníkom konferencie prihovorili Doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc. z Katedry histórie FF UCM v Trnave, Mgr. Peter Chorvát, PhD. z Vojenského historického ústavu, Mgr. Ľubomír Morbacher z Ústavu pamäti národa, generálmajor Norbert Sinn z Tereziánskej vojenskej akadémie vo Wiener Neustadte, akad. sochár Juraj Čutek, autor pamätníka obetiam Železnej opony pri Cyklo-moste Slobody v Devínskej Novej Vsi, Ing. Ernest Húška z Petržalského okrášľovacieho spolku, Ing. Peter

Tydlitát, starosta obce Gajary, Mag. Zoltán Szabadfi z Kultúrneho spolku „Grenzgänger“, RNDr. Ján Madarás, PhD. zo Štátneho geologického ústavu Dionýza Štúra a Ing. Alžbeta Melicharová z KOČR. Na záver konferencie sa pri Cyklomoste Slobody v Devínskej Novej Vsi uskutočnilo slávnostné odhalenie pamätníka obetiam Železnej opony. Pamätník Juraja Čuteka v tvare prelomenej mramorovej tabule obsahuje mená 42 ľudí, ktorí prišli o život pri pokuse emigrovať cez rieku Moravu do Rakúska. Vytvorenie pamätníka podporil BSK, rakúski partneri v rámci cezhraničnej spolupráce, ako aj Európska únia. Po obsahovej stránke sa na jeho zhotovení podieľal Ústav pamäti národa.

PRIMÁTOR BRATISLAVY SI UCTIL OBETE KOMUNIZMU V RÁMCI FESTIVALU SLOBODY 2013

V rámci programu Festivalu slobody 2013 prijal po prvýkrát primátor hlavného mesta Slovenskej republiky Milan Ftáčnik reprezentantov tých, ktorí boli nútení znášať utrpenie spôsobené komunistickým režimom v období neslobody v podobe násilného vysídlenia, odsúdenia na trest odňatia slobody a následného väznenia, ponižujúcej služby v Pomocných technických práporoch a táboroch nútených prác, prenasledovania represívnymi orgánmi komunistickej moci, alebo spoločenskej diskriminácie z politických dôvodov. V prítomnosti predsedu Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondreja Krajňáka a námestníka primátora Jána Budaja sa Milan Ftáčnik v historickej Sále gobelínov Primaciálneho paláca, kde výnimočne prijíma len monarchov či najvyšších štátnych predstaviteľov iných krajín, stretol so zástupcami politicky stíhaných nepriateľov komunistického režimu a bojovníkov za demokraciu, žijúcich v hlavnom meste SR Bratislave. Primátor Milan Ftáčnik na stretnutí zdôraznil význam pripomínania si strastí ľudí, ktorí nosili v sebe krásne ideály a ktorí za ne – napriek násiliu na

Obete komunizmu na prijatí u primátora Bratislavy M. Ftáčnika (Foto: Branislav Kinčok)

nich páchanom nezlomne bojovali. Ako povedal: „*Najmä preto, aby myšlienka slobody nebola braná v súčasnosti ako samozrejmá.*“ Predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák vo svojom príhovore zvýraznil príklad nezlomnosti a osobnej statočnosti politických väzňov, aj význam celého Festivalu slobody. Predseda Konfederácie politických väzňov Anton Srholec poďakoval za prijatie a za hodnotné ocenenie prínosu odboja. Podporil iniciatívu na vytvorenie pamätníka za slobodu

v centre Bratislavy. Prítomným sa prihovoril aj bývalý tribún a protagonista novembrových udalostí roka 1989 a súčasný námestník primátora Bratislavy Ján Budaj. Slávnostná pocta primátora hlavného mesta SR Bratislavy účastníkom protikomunistického odboja a bývalým politickým väzňom bola ukončená spoločnou fotografiou a slávnostným prípitkom. Vážnosť a dôstojnosť prijatia na najvyššej úrovni umocnilo aj hudobné vystúpenie umelca z radov mladej generácie, Petra Smolárika.

PARTNERSKÁ NÁVŠTEVA Z ČESKEJ REPUBLIKY V ÚPN

Pracovníci oddelenia sekretariátu Etickej komisie Českej republiky pre oceňovanie účastníkov odboja a odporu proti komunizmu pod vedením Patrika Košického sa v dňoch 14. a 15. novembra 2013 zúčastnili na pracovnej návšteve v Ústave pamäti národa v Bratislave. Okrem pracovných rokovaní s partnermi z ÚPN v Archíve ÚPN a na Referáte účastníkov protikomunistického odboja sa stretli aj s predsedom Správnej rady ÚPN Ondrejom Krajňákom a rokovali o plnení ustanovení českého a slovenského zákona o oceňovaní účastníkov protikomunistického odboja. Pracovníci sek-

Pracovníci oddelenia sekretariátu Etickej komisie ČR pre oceňovanie účastníkov odboja a odporu proti komunizmu na pôde ÚPN (Foto: Štefan Badura)

retariátu Etickej komisie sa zúčastnili aj na slávnostnom odhalení pamätníka

42 obetí Železnej opony, usmrtených na rakúsko-slovenskej hranici.

PIETNE AKTY A ŽIVÁ DISKUSIA O NEŽNEJ REVOLÚCII V RÁMCI FESTIVALU SLOBODY

V rámci III. ročníka Festivalu slobody pokračoval Ústav pamäti národa v podujatiach konaných pri príležitosti Dňa boja za slobodu a demokraciu a spomienky na udalosti 17. novembra 1989. Pri príležitosti 24. výročia študentského pochodu zo 16. novembra 1989 sa stretli zástupcovia Ústavu pamäti národa, Univerzity Komenského a študentov, 15. novembra 2013, pri pamätnej tabuli na budove Univerzity Komenského na Šafárikovom námestí. Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák a prorektor Univerzity Komenského pre študijné veci doc. RNDr. Ján Pekár, PhD. ocenili vo svojich príhovoroch odvahu a vystúpenie študentov, ktorí dali príklad aj ostatným obyvateľom vtedajšieho Československa, aby sa nebáli 17. novembra 1989 vyjsť do ulíc a urýchliť tak pád totalitného komunistického režimu. 15. novembra 2013 v podvečerných hodinách zaplnili priestory Poľského inštitútu v Bratislave účastníci živej diskusie k 17. novembru 1989. S Jánom Čarnogurským, Jánom Budajom a Jurajom Marušiakom mali možnosť diskutovať a vymieňať si názory nielen na uda-

Zľava: Ján Čarnogurský, moderátor Peter Jašek, Ján Budaj a Juraj Marušiak

(Foto: Branislav Kinčok)

losti tých dní, ale aj na ponovembrový vývoj až do súčasnosti. Kritické otázky a odpovede protagonistov Nežnej revolúcie boli odmeňované búrlivým potleskom svedčiacom o tom, že téma skončenia komunizmu na Slovensku je mimoriadne živá aj dnes, v čase demokracie a slobody. Účastníkov privítal a pozdravil aj predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák a povzbudil ich k zachovaniu živej pamäti národa na udalosti, ktoré odštartovali cestu k slobode. Pietne

spomienky spojené s kladením vencov pri Pamätníku obetiam komunistického režimu na Ružinovskom cintoríne a pri pamätnej tabuli v budove Národnej rady SR v Bratislave sa uskutočnili 16. novembra 2013, aj za účasti prezidenta SR Ivana Gašparoviča, ministra obrany Martina Glváča, predstaviteľov a zástupcov organizácií združujúcich účastníkov protikomunistického odboja, politických väzňov, predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka a širokej verejnosti.

V BRATISLAVE SA SKONČIL FESTIVAL SLOBODY 2013 ĎAKOVNOU OMŠOU A OCENENÍM OSOBNOSTÍ

Symbolicky, 17. novembra 2013, v Deň boja za slobodu a demokraciu a spomienky na udalosti 17. novembra 1989 vyvrcholil III. ročník Festivalu slobody, ktorý zorganizoval Ústav pamäti národa pri tejto príležitosti. Vyvrcholenie festivalu sa začalo pontifikálnou sv. omšou, ktorú za účasti podpredsedu Národnej rady SR Jána Figeľa, veľvyslancov Irackej republiky na Slovensku Mohammeda Hakiem Al-Robaiee a Španielskeho kráľovstva Félixa Valdésy a Valentína Gamaza, účastníkov protikomunistického odboja a politických väzňov a širokej verejnosti v Dóme sv. Martina celebraval ordinár OS a OZ SR Mons. František Rábek. Sv. omšou spoločne poďakovali Bohu za dar slobody a prosili za tých, ktorí pre ňu trpeli a svojimi postojmi, príkladom a obetou ju pomohli dosiahnuť, ale prosili aj za obrátenie a pokánie tých, ktorí utrpenie obetiam komunistického režimu spôsobili. Program pokračoval v aule Rímskokatolíckej Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty UK, kde predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák odovzdal Ceny ÚPN. V kategórii Statočný v našej pamäti a v našom srdci – cenu za odpor proti neslobode si prevzal publicista a politický väzeň Rudolf Dobiáš. V kategórii Statočný v našej pamäti a v našom srdci – mimoriadne ocenenie získal kolektív osobností z radov zakladateľov, rektorov, kňazov a podporovateľov z Pápežského slovenského kolégia sv. Cyrila a Metoda v Ríme za svoju službu pravde a viere počas obdobia neslobody. Cenu v mene Konferencie biskupov Slovenska pre kolégium prevzal ordinár OS a OZ SR Mons. František Rábek, ktorý v období komunistického režimu bol tiež vypočúvaný ŠtB a na príkaz štátnych orgánov pre prácu s mládežou odsunutý na perifériu pri slovensko-poľských hraniciach. Ondrej Krajňák odovzdal aj 21 pamätných listov účastníkom protikomunistického odboja a tým, ktorí boli nútení znášať

utrpenie spôsobené komunistickým režimom v období neslobody, v podobe násilného vysídlenia, odsúdenia na trest odňatia slobody a následného väznenia, ponižujúcej služby v Pomocných technických práporoch a táboroch nútených prác, prenasledovania represívnymi orgánmi komunistickej moci, alebo spoločenskej diskriminácie z politických dôvodov. Slávnostné dopoludnie bolo ukončené recepciou a spoločným stretnutím. Dôstojnosť a vážnosť slávnosti umocnili svojím umeleckým hudobným sprievodom počas sv. omše i odovzdávania ocenení študenti Cirkevného konzervatória z Bratislavy. Súčasťou festivalového programu bolo popoludní predsedom Správnej rady Ústavu pamäti národa uskutočnené slávnostné otvorenie Múzea 17. novembra v kláštore Milosrd-

ných bratov. Jeho expozícia na deviatich tematických paneloch zachytáva priebeh Nežnej revolúcie na Slovensku, od študentských manifestácií až po politické rokovania pri okrúhlych stoloch. Súčasťou výstavy je aj predstavenie hlavných osobností, ktoré sa podieľali na páde komunizmu. Zbierku exponátov novootvoreného múzea pripravili pracovníci Ústavu pamäti národa z iniciatívy poslanca Alojza Hlinu. III. ročník Festivalu slobody sa úspešne skončil. Organizátori sa po pochvalných vyjadreniach a prejavoch vďaka od účastníkov a osobností už teraz tešia na IV. ročník, ktorý sa uskutoční pri príležitosti 25. výročia Nežnej revolúcie v roku 2014, kedy budú mať opäť príležitosť prispieť k budovaniu a zachovaniu pamäti národa na obdobie neslobody pre budúce generácie.

Pontifikálnu sv. omšu v Dóme sv. Martina celebraval ordinár OS a OZ SR Mons. František Rábek (Foto: Štefan Badura)

Otvorenie Múzea 17. novembra v kláštore Milosrdných bratov (Foto: Štefan Badura)

V BRATISLAVE SA KONALA KONFERENCIA O POLITICKOM EXILE

Ústav pamäti národa a Európska sieť Pamäť a Solidarita v spolupráci s Ústavom národnej pamäti Poľskej republiky, Štúdijským centrom pre národné zmierenie Slovenskej republiky a Nemeckou spoločnosťou pre východoeurópske štúdie pripravili medzinárodnú vedeckú konferenciu pod názvom „Politický exil z krajín strednej a východnej Európy. Motívy, stratégie, aktivity a perspektívy na Východe a Západe, 1945 – 1989“, ktorá sa uskutočnila v dňoch 19. a 20. novembra 2013 v Bratislave. Počas otvorenia konferencie, za prítomnosti veľvyslancov Poľska Tomáša Chlóna a Španielska Félixu Valdésu, účastníkov privítal a pozdravil predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák. Cieľom konferencie bolo analyzovať politický exil z krajín bývalého sovietskeho bloku. Konferencia skúmala význam akcií exilových organizácií v boji proti komunistickým režimom v strednej a východnej Európe. Jednotlivé príspevky prednášateľov analyzovali a porovnávali špecifiká a podobnosti

Účastníci jedného z panelov konferencie (Foto: Branislav Kinčok)

činnosti politických exilov jednotlivých národov strednej a východnej Európy. Na konferencii odznelo 22 príspevkov od bádateľov zo 14 európskych krajín a USA. Súčasťou konferencie bola aj popoludňajšia diskusia účastníkov

okrúhleho stola za prítomnosti viacerých aktérov historických udalostí, medzi ktorými boli Dušan Tóth, bývalý generálny tajomník Svetového kongresu Slovákov, či významný slovenský disident František Mikoško.

KONFERENCIA VO VARŠAVE V RÁMCI PROJEKTU GENEALÓGIA PAMÄTI

V rámci projektu Genealógia pamäti sa v dňoch 27. – 29. novembra 2013 vo Varšave uskutočnila medzinárodná konferencia pod názvom „Právny rámec pamäti. Prechodné súdnictvo v strednej a východnej Európe“. Zorganizovala ju Európska sieť Pamäť a Solidarita (ENRS), ako súčasť dlhoročného projektu pod názvom „Genealógia pamäti v strednej a východnej Európe“. Bádatelia z celého sveta diskutovali o špecifických javoch na základe skúseností strednej a východnej Európy, ako súčasti procesu vyrovnávania sa s obdobím komunizmu a nacizmu. Cieľom konferencie bolo porovnať rozličné skúsenosti krajín bývalého Východného bloku a diskutovať o úlohe spo-

čenskej pamäti v procese tvorby právnych predpisov. Účastníci konferencie sa venovali aj takým témam, akými boli právo v období transformácie, právne predpisy týkajúce sa znárodneného majetku a ako ich realizácia tvaruje spomienky na minulosť, ako sa páchatelia zločinov totalitných režimov berú, alebo neberú na zodpovednosť, úloha archívov obsahujúcich dokumenty tajných služieb v úlohe utvárania historickej pamäti, občianska spoločnosť ako nástroj výkonu práva, či úloha súdnictva v historickom vzdelávaní. Tohtoročný projekt Genealógia pamäti obsahoval prezentácie prof. Eleazara Barkana z New Yorku, ktorého vedecký výskum sa zameriava na ľudské práva a úlohu histórie v modernej spoločnosti, prof. Lavinie Stanovej z Kanady, ktorá sa zaoberá procesmi demokratickej postkomunistickej Európy a prof.

Jaroslava Paska z Ukrajiny, odborníka na spoločenské a kultúrne aspekty postsovietskej transformácie pamäti. Genealógia pamäti je dlhodobý projekt Európskej siete Pamäť a Solidarita, spustený v roku 2011. Tento rok sa koná spoločne s poľským Collegium Civitas a Varšavskou univerzitou. Cieľom programu je najmä podpora záležitostí súvisiacich so spoločenskou pamäťou, predovšetkým rôznych spôsobov, ako si udržať v pamäti 20. storočie v strednej a východnej Európe. Projekt realizuje Európska sieť Pamäť a Solidarita v spolupráci s partnermi: Varšavskou univerzitou (Poľsko), Collegium Civitas (Poľsko), Ústavom pamäti národa (Slovensko), Ústavom pro soudobé dějiny AV ČR (Česká republika), Open Society Archives, Národným centrom kultúry (Poľsko) a Vyšehradským fondom.

**FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY SV. CYRILA A METODA V TRNAVE
A ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA
ORGANIZUJÚ KONCOM MARCA 2014
KONFERENCIU**

**„ROKY PRELOMU“
SLOVENSKO V ROKOCH 1945 – 1948**

Témou vedeckej konferencie, ktorá sa uskutoční na pôde Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, bude obdobie rokov 1945 – 1948. Jej cieľom je prezentácia najnovších poznatkov z výskumu tohto obdobia v rámci širokého spektra otázok. Vítané sú témy ako politický vývoj na Slovensku (v Československu) v prvých povojnových rokoch, politický systém Národného frontu, voľby v roku 1946, perzekúcie niektorých skupín obyvateľstva, menšinová politika povojnového Československa, odvlčenia československých občanov do gulagov, prvé povojnové roky v regiónoch Slovenska, vznik a vývoj národných výborov, činnosť bezpečnostného aparátu pod vplyvom komunistickej strany, retribučné súdnictvo, jeseň 1947 na Slovensku, vplyv udalostí Februára 1948 na Slovensko, ako aj ďalšie témy charakteristické pre uvedené obdobie.

Predbežné prihlášky akceptujeme do 31. 1. 2014
elektronickou formou na mailovej adrese:
peter.sokolovic@gmail.com

alebo ich môžete zaslať na adresu:
PhDr. Peter Sokolovič, PhD.
Katedra histórie Filozofickej fakulty
Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava

KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2012
ISBN 978-80-89335-54-1

PUBLIKÁCIA SILA SVEDECTVA / POWER OF WITNESSING

Martina Fiamová, Jana Speváková (zost.)

Slovensko-anglická publikácia Ústavu pamäti národa Sila svedectva je výsledkom rovnomenného projektu, podporeného Výkonnou agentúrou Európskej komisie pre vzdelávanie, audiovizuálnu oblasť a kultúru. Jeho zámerom bolo sprístupniť príbehy ľudí prenasledovaných niektorým z nedemokratických režimov, pôsobiacich na území Slovenska v minulom storočí. Životné svedectvá týchto ľudí sú kategorizované podľa jednotlivých období do kapitol, pričom každá z nich obsahuje odborný historický úvod, ktorý zrozumiteľnou formou predstavuje príslušné obdobie čitateľovi. Hlavným cieľom knihy je populárno-náučnou formou priblížiť niektoré z dôležitých momentov slovenských dejín od roku 1938 slovenskej, ale aj európskej mládeži, ktorá vyrastala bez skúsenosti s totalitnou formou vládnutia a poskytnúť ju súčasne nielen školám ako podporný výučbový materiál, ale aj knižniciam a ďalším verejným inštitúciám. Súčasťou publikácie je i DVD, na ktorom sú dvojязыčne spracované krátke dokumenty – prepracované zostrihy výpovedí respondentov prislúchajúce k jednotlivým kapitolám knihy.

Publikáciu si môžete objednať na adrese: redakcia@upn.gov.sk